

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ОДЕСЬКЕ ЛІНГВІСТИЧНЕ ТОВАРИСТВО

ЗАПИСКИ
З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ
ФІЛОЛОГІЇ

Випуск 19

Одеса
Фенікс
2007

Збірник є фаховим виданням і вміщує статті з питань романо-германської філології і викладання іноземних мов.

„Записки з романо-германської філології” видаються за рішенням Ради факультету РГФ Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Постанова Президії ВАК України за № 3-0511 від 10.11.99 включає цей збірник наукових праць до переліку № 3 (позиція 7) фахових видань, в яких дозволяється публікувати результати дисертаційних досліджень.

Редакційна колегія:

проф. Колегаєва І.М.

(головний редактор),

доц. Петлюченко Н.В.

(відповідальний секретар),

проф. Жаборюк О.А.,

проф. Силантьєва В.І.,

проф. Кухаренко В.А.,

проф. Таранець В.Г.,

проф. Голубенко Л.М.,

доц. Костильова Е.І.,

доц. Матузкова О.П.

Друкується за рішенням Вченої ради
факультету романо-германської філології ОНУ

© Одеський національний університет, 2007

СТАТТІ

Бабелюк О. А.

**КОГНІТИВНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ
ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТУ В СУЧASNІЙ НАУЦІ
(на матеріалі американських постмодерністських оповідань)**

Постструктуралізм на сьогодні визначається як аналітичний інструмент постмодерної науки, який може бути застосований до всіх гуманітарних та суспільних дисциплін [14, 332; 5]. Інструментарій постструктуралізму сформувався, як відомо, виходячи з критичного переосмислення основних постулатів структуралістської наукової парадигми. Він складався емпірично, безсистемно, тому чимало питань потребують певного доопрацювання, передусім, на теоретичному рівні. До таких концептуальних проблем належить *визначення принципів побудови постмодерністського тексту*, що становить **мету цієї статті**.

Зазначена мета передбачає розв’язання таких завдань:

1) проаналізувати провідні концепції побудови постмодерністського тексту;

2) визначити основні принципи побудови постмодерністського твору.

Аналіз наявних підходів щодо ознак та принципів побудови постмодерністського твору і сьогодні є актуальними, адже ці теоретичні концепції ґрунтуються на різних основах як лінгвальних, так і позалінгвальних. Філологи, філософи, герменевти в процесі вивчення принципово нової тектоніки постмодерністської літератури кінця ХХ ст. широко обговорюють питання принципів побудови художніх творів, які віддзеркалюють специфіку цієї нової літератури [1, 5].

Модернізм, що досліджував світ як реалізацію певних абсолютів, вічних істин, поступився постмодерну, для якого весь світ – гра безщасливого завершення.

Найбільш повний список розбіжностей між модернізмом та постмодернізмом наводить І. Хассан у статті “Культура постмодернізму” [18, 105]. Визначені ним розбіжності побудовані на дихотомічному принципі. Їх схематичний список, як зазначає сам дослідник, ще недосконалій, до того ж базується на *довільних основах* (філософських, лінгвістич-

них, теологічних, політичних тощо) і потребує додаткового обговорення [там само], приділяючи значну увагу невизначеності та іманентності.

Невизначеність характеризується за допомогою таких термінів як: *відкритість, гетеродоксія, плюралізм, еклектизм, довільність, протест, деформація*. Зокрема останнє поняття розглядається з двох позицій: 1) загальних термінів – *декреація, відмінність, уривчастість, роз'єднаність, зникнення, декомпозиція, дедефініція, демістифікація, детоталізація, делегітимація*; 2) технічних та риторичних – *хіазм, по-милка, схизм, пропуск, директія, зшивання, трансумпція, ідіолект, гетероформність* тощо [18, 107].

Іманентність, за І. Хассаном, – це “здатність розуму генералізувати себе в світі, впливати одночасно і на себе, і на світ...” [18, 108].

Як бачимо, основи такої класифікації, дійсно, довільні та неіерархізовані. Однак, незважаючи на те, що, з одного боку, постмодернізм як літературно-мистецька течія має свою національну специфіку, з іншого, – у зарубіжній лінгвістиці все ж таки певною мірою описані його найбільш загальні принципи, такі як: *надмірність, нонселекція, перервність, пермутація як взаємозамінність частин тексту, викривлення, невизначеність* [20].

До цих принципів можна віднести також і *пастіш* (від італійського *pasticcio* – опера, складена з уривків з інших опер; суміш, попурі, стилізація) – своєрідну постмодерністську іронію або специфічну форму пародії/автопародії [6, 223]. Її незвичність порівняно з традиційною літературою полягає в подвійному кодуванні, під яким розуміється постійне пародійне зіставлення двох (чи більше) “текстуальних світів”, тобто різних способів семіотичного кодування естетичних систем – художніх стилів або взагалі механізм заміни будь-якого художнього стилю іншим [там само]. Таким чином, пастіш передбачає імітацію інших стилів із наголосом на їх стилістичних надмірностях.

Міркуючи над тим, який провідний принцип покладений в основу притчі, М. Тернер називає саме пастіш, тобто *змішування* (blending), яке, в свою чергу, виявляється на рівні композиції, завершення твору й детальної розробки сюжету [21, 83].

Незважаючи на розмаїття поглядів щодо текстів, виконаних у техніці пастішу, все ж таки виділяються деякі принципи, за якими будується подібні тексти. Наприклад, Ю.І. Федець, досліджуючи прозу Богуміла Грабала в контексті “празької іронії”, називає такі принципи організації тексту:

- мовна гра, коли мова не стосується дії, а існує незалежно від неї, що дає можливість привернути увагу до самої форми мовлення, а не до сюжету, подій;

- поетичність мислення, що характеризується відсутністю сюжету, повторами, перерахуваннями, паузами, своєрідними способами аргументації, відсутністю слів автора;

- невилівання чекання, внаслідок якого відбувається порушення стереотипів;

- варіативність та варіаційність мовлення: монолог, діалог, розповідь, анекдот, роздум, уривок зі щоденника, лист, “змішаний” текст/монтаж у вигляді цитати, назви, гасла, уривки з книг, газет тощо;

- багатослівність, що дає можливість описати ті самі речі з різних боків і досягається завдяки такому прийому як “тотальнє” цитування;

- нонселекція, що об’єднує способи створення ефекту навмисного оповідного хаосу, який відзеркалює сприйняття світу як розірваного, відчуженого, позбавленого змісту, переривчастого та електричного;

- різноманітні мовні аномалії, що сигналізують про трансформацію оповіді, імітують мову божевільного, п’яного, тобто всіх тих, хто порушує “максими спілкування”;

- специфічні текстуальні стратегії – шизоаналіз, коли йдеться про хворого, та психоаналіз – коли про генія [17, 10 – 11].

Аналізуючи вище виділені принципи, зазначимо, що вони характерні тільки для тексту-пастішу, а за свою суттю або занадто загальні (два останні) або занадто конкретні (четвертий та п’ятий принципи).

Розвиток когнітивної поетики, чий концепції намагаються пояснити співвідношення між поетичними ефектами та певними структурними особливостями художнього тексту, уможливив визначення взаємозв'язку між когнітивними механізмами опрацювання інформації та формуванням художньої образності у художньому тексті [22, 281; 4, 19]. У цьому звязку окремо виділяються ті принципи побудови постмодерністського тексту, які встановлені шляхом застосування *методів та прийомів когнітивної поетики*, такі як *ілюзорність, інтертекстуальність, неоміфологізм, пріоритет стилю над сюжетом, руїнація фабули, потік свідомості, діалогічність, поглиблення ролі спостерігача, порушення зв’язності тексту, аутистизм* [15].

Ілюзорність – це гра на межі між видумкою і реальністю завдяки семіотизації та міфологізації дійсності.

Інтертекстуальна практика прочитання тексту зруйнувала такі його конституційні властивості, як автономність, відокремлену від ав-

тора, читача, історії, ідеології, жанрову оформленість. Усі ці фактори спричинили виникнення нових практик прочитання тексту: головним стає не оригінальність індивідуального авторського стилю, а розкриття природи літератури загалом; центром висвітлення є суб'єкт автора, а не його біографія; читач, а не автор вважається засобом передачі всіх актів інтертекстуальності; одноголосний принцип прочитання тексту змінюється гетероголосним [8, 172].

На сьогодні поняття інтертекстуальності набуло нового, додаткового змісту. Інтертекстуальність почали розуміти як текст у тексті й називати одним з провідних принципів постмодернізму. Попередня бінарна опозиція “ілюзія/реальність” змінюється похідною “реальність/текст”, яка з часом перетворюється на ієархію текстів у тексті.

Відома теза Р. Барта, що кожен текст є одночасно інтертекстом, сприяла розширенню сфери застосування терміна “текст”. Ним зараз позначають майже все: літературу, історію суспільства, культуру і навіть людину. Звідси, людська культура в епістемічному аспекті сприймається як предтекст/протекст новоствореного тексту. Дослідники зазначають, що літературна комунікація не закінчується ланцюжком автор-текст-читач. Первинна комунікація породжує метакомунікацію, в якій актанами виступають тексти, створюючи своєрідний “шурхіт дискурсів” [13, 441], відомий у літературознавстві як теорія “блукаючих сюжетів”. З’являється новий прийом створення суб’ективності персонажа – цитатний. Через призму інтертекстуальності світ постає як величезний текст, у якому все колись вже було сказано, а нове можливо створити тільки використовуючи принцип калейдоскопа: змішування певних елементів дає нові комбінації.

Така поетика художніх творів збагачується ще однією якістю – *полістилістичністю* – одночасним використанням в межах одного художнього тексту документальної, наукової та публіцистичної прози, кодів інших мистецтв, що створює багатовимірний інтертекстуальний простір, в якому інтегруються минуле, майбутнє та теперішнє [10, 448].

Інтертекстуальність, на нашу думку, є виavом стилістичної гетерогенності постмодерністського тексту, а саме, результатом його інтерпретації відповідно до так званого універсуму тексту – взаємодії різних текстів у межах одного конкретного [див. про це 5, 104; 3, 118].

Підводячи підсумки наукового обговорення проблем, пов’язаних з інтертекстуальністю, Д. Кліпінгер пише, що “інтертекстуальні компоненти повинні бути зрозумілими для читача, інакше вони не будуть виконувати своє функціональне призначення” [8, 172].

У художній практиці постмодерністів спостерігається процес “ретрофологізації”, тобто відродження інтересу до міфу як інструменту пізнання. Цей процес дістав назву *неоміфологізму*, під яким розуміють орієнтацію на архаїчну, класичну й побутову міфологію, циклічну модель часу, міфологічний бриколаж, коли твір будеться як колаж цитат і ремінценцій з інших творів. Неоміфологізм називають головним принципом постмодерністської прози ХХ ст., який, на думку деяких фахівців, визначає всі інші [15].

Постмодернізм перш за все пов’язують з деконструкцією традиційної моделі художнього твору, з використанням нових принципів його організації [16, 114]. Руйнуються традиційні типи жанру, стилю, хронотопу, сюжету і т. ін. тобто всі елементи, що утворюють структуру твору як художнього цілого. І. С. Скоропанова зауважує: завдяки плюралізму мислення відбувається вихід художнього тексту поза межі літератури, в процесі якого виникає позатекстовий вимір, що визначає специфіку концептуалізму: текст створюється на транспарадигмальних засадах літератури й інших сфер знання [там само]. Мова твору втрачає своє monopolyne положення в тексті, свої тоталітарні намагання на вираження істини, дорівнюючи мові науки. Водночас відбувається “подальша сегментація тексту на гетерогенні складники, репрезентовані найрізноманітнішими жанровими формами, що поєднуються на плюралістичній основі, а в деяких текстах спостерігається загалом їх фрагментація” [там само]. Будь-який текст стає частиною гіпертексту завдяки нелінійним типам зв’язків, що не мають константного характеру, сприяючи множинному смислопородженню. Наприклад, “Парфумер” П. Зюскінда може бути прочитаний як детектив, а може – як філософський роман, що розкриває питання геніальності, митця і мистецтва.

Аутизм виявляється у формі шизофренічного мовлення, в якому відсутній референт, наявні незакінчені речення, порушене зв’язки між словами й речами, спостерігається неадекватність сполучників і займенників, що позбавлені в тексті будь-якого смислу. Як правило, шизофренічне мовлення створюється за допомогою фігури надміру – своєрідної тавтологічної балаканини, коли, “через говоріння герой доводять своє існування” [17, 10–11].

До цих когнітивних принципів варто додати ще й інтенціональну амбівалентність, яка, на нашу думку, створює “множину референтність” і зумовлює всі особливості постмодерністського тексту. Під цим принципом розуміємо навмисне вживання в тексті мовних одиниць різного статусу з усіма можливими асоціативними зв’язками.

Інтенціональна амбівалентність виявляється на всіх рівнях побудови тексту: 1) лексичному – використання багатозначних слів, порушення узуальних зв’язків між концептами, створення нетрадиційних метафор, образів, 2) синтаксичному – наявність надмірної кількості парцельованих конструкцій, зокрема номінативних і граматично незакінчених речень, немаркованість деяких видо-часових форм присудка, неможливість однозначного прочитання підмета та присудка, його модально-часова невизначеність, 3) текстовому – створення сюжетної напруги і, як наслідок, – ефекту ошуканого очікування адресата, відсутність межі між реальними й вигаданими ситуаціями, функціональна позиційність автора/оповідача/наратора. Різноманітні сигнали амбівалентності можна розглядати принаймні в трьох аспектах: семантико-наративному, лінгвокогнітивному та композиційно-стилістичному.

Існує інший, сутото лінгвістичний підхід до класифікації принципів побудови постмодерністських текстів, представлений у статті Д. Фоккема “Семантична та синтаксична організація постмодерністських текстів” [19, 87 – 89].

Щодо синтаксичної організації постмодерністських текстів, то Д. Фоккема застерігає, що слід розрізняти синтаксис речення та синтаксис більш складних одиниць. Під синтаксичною організацією постмодерністських текстів він переважно розуміє аргументативні, нараторологічні та описові конструкції. Саме завдяки певній ієархії таких синтаксических структур і виникають певні змістові ефекти у постмодерністському тексті. Наприклад, використання прийому *нонселекції* або випадкового відбору, що дуже часто нагадує математичні дії – подвоєння, множення, перелік, перmutація (пересунення). Саме ці математичні правила утворюють наративну структуру [див. термін у праці 9, 54] постмодерністського тексту. З-поміж усіх математичних дій, правил, властивостей Фоккема особливо виділяє *дисконтинність* (“*discontinuity*”) та *надмірність* (“*redundancy*”) [19, 92]. Проте наведені дослідником лінгвістичні принципи та текстові засоби мають художнє значення лише в процесі позатекстового (наприклад, дискурсивного) аналізу.

Таким чином, підсумовуючи аналітичний огляд вже виділених і описаних принципів побудови постмодерністського тексту можна пропустити, що й дотепер не існує їх повної класифікації. На наш погляд, пошук оптимального розв’язання окресленої проблеми треба шукати у сучасних світоглядних концепціях.

На сьогодні в кожній художній системі ці принципи реалізуються за допомогою окремих поетик (систем поетики), синтезуючи в собі різні

функції естетичної цілісності, тому і постає необхідність певного узагальнення теоретичного розмаїття принципів побудови постмодерністського тексту.

Для того, щоб запропонувати коректне вирішення при визначенні цілісного світообразу, який формується в постмодерністській поетиці, необхідно віднайти ту нову філософську стратегію, що подолає хаос як постмодерністського сприйняття світу, так і естетики певного світоглядного напряму.

Як відомо, найважливіша відмінність постмодерністського дискурсу від модерністського пов’язана з тим, що епістемологічна домінанта модернізму – *як я бачу світ?* – перетворилася на онтологічну – *як світ улаштований?* *що це за світ?* – [див. про це 2, 1]. Синтез найновіших досягнень і відкриттів у фізиці, математиці, біології та кібернетиці доводять існування надскладних систем, що саморегулюються і розвиваються в нарямку від хаосу до постійно зростаючого порядку [7, 64]. У звязку з цим, у теорії хаосу сам термін “хаос” набув нового, технічного значення. Поведінка хаотичних систем – це не безпорядок, а прояв більш глибокого рівня паттернового порядку [7, 142].

Епістемологічна домінанта спирається на концепцію світового дерева класичної культури. Це, як зазначає М. Н. Липовецький, “ієархічна багаторівнева структура, заснована на бінарних опозиціях, у якій завжди є “стовбур”, тобто системна домінанта, і “корені” – причиново-наслідкові відносини, що визначають динаміку і функціонування всієї системи в цілому. Культура модернізму трансформувала цю модель у систему “куща” і “множинного кореня”, позбавленого стрижневого “кореневища”. Єдність цієї системи визначається не якостями об’єкта, а інтенціями суб’єкта [12, 40].

Отже, естетична діяльність допостмодерністського періоду маніфестувалася через опозиції природи/культури, периферії/центр, діявольського/божественного, безособового/особового, абсурду/змісту, стереотипу/творчості тощо. Завдяки цьому художньо втілюється об’єктивна гармонія, яка випливає з внутрішньої логіки, концепції твору. При цьому елементи світообразу хаосу, якщо вони є в художньому світі, позбавлені самостійного значення. Вони винесені поза межі твору, оскільки художник переборює хаос будті в процесі творчості.

У постмодерністському тексті хаос набуває естетичної значущості. Хаотичний конгломерат може бути втіленням особливого роду – абсолютно нетрадиційного – принципу впорядкованості, що не скасовує хаос, а виражає себе зсередини чи через хаос. Образ онтологічного хаосу ство-

рюється через образ мови, буквально в мові, у зв'язку з чим стає забагненим у поетиці постмодернізму.

Таку модель світосприймання, називають, слідом за Ж. Дельзом, ризоматичною (від слова *ризома*, що означає коренеподібне, звичайно горизонтальне стебло, що росте під землею чи на поверхні землі, нижня частина якого функціонує як корінь, а верхня як листя). Ризома – це не-централізована, не-ієрархічна, не-позначувана система, позбавлена будь-якої суті.

Як правило, ризоматичну систему характеризують три групи принципів:

- ігрова поетика постмодернізму, зокрема гетерогенність, яка передбачає ігрове поєднання різних семіотичних кодів, що не порушують їхньої внутрішньої цілісності, множинність, неможливість виділити системну домінанту;

- інтертекстуальність: фрагментарність, переривчастість;

- діалогізм: аструктурність, незавершеність, картографічність, зумовлені взаємодією гетерогенних елементів, що мають єдиний просторово-часовий статус [12, 41 – 42].

Один зі шляхів пізнання секрету саморегуляції хаосу запропонованій М. Н. Липовецьким у монографії “Російський постмодернізм. (Нариси з історичної поетики)”, де наголошується на пошуку гармонії всередині, а не поверх хаосу. На його думку, хаос – це нова художня стратегія, що базується на трьох провідних принципах – *інтертекстуальності, мовній грі та діалогізмі*.

Незважаючи на те, що ці принципи достатньо докладно описані в науковій літературі, їх розгляд у контексті хаотизованого світосприйняття набуває нових акцентів.

Так, оновлене розуміння *інтертекстуальності* не зводиться до звичайної цитатності. Цитатність – це лише один зі стильових виявів інтертекстуальності. Текст у постмодерністів дорівнюється світу, а інтертекст – людській культурі. Сучасний текст – це завжди генотекст, що розповідає про власне створення. У процесі створення він визначається за формулою “я-тут-зараз”, а в процесі читання – структурою мовленневого акту. У постмодерністському тексті додаткового значення набуває навіть його графічне оформлення.

Суть інтертексту полягає в трансформації всіх культурних мов, що містяться у ньому, тому основна теза постмодерністської естетики – світ як текст – розмиває традиційну межу між мистецтвом і реальністю. Поліфонізм світів, а не тільки голосів та ідей, є художньою новацією постмодернізму.

З інтертекстуальністю пов’язують “смерть автора”, індивідуального тексту, який розчиняється в цитатах. У такий же спосіб трансформується і категорія героя. Останній або втілює в собі культурологічну формулу, або утворює те культурне поле, де перетинаються суперечливі естетичні системи, передусім через діалог. Як правило, постмодерністський персонаж виступає в ролі професійного гуманітарія, філолога, письменника, історика. Він творча людина, яка намагається будувати своє життя за естетичними законами, або, навпаки, наївна дитина, або обидві ці сторони парадоксально поєднуються в одному персонажі. Завдяки цьому герой опиняється поза хронотопом, не замикаючись у межах однієї культурологічної формулі. Внаслідок цього, як пише М. Н. Липовецький, “образ конкретної людської особистості, індивідуальної долі або заміняється маскою, завжди з багатозначною культурною семантикою, або “розплівається”, перетворюючись на спектр суперечливих культурологічних асоціацій” [12, 30]. А відтак, зникає конкретна людська особистість, стирається грань між героєм і автором, який вже є інтерсуб’єктивним, невизначенним, ахронотопічним. Таким чином, образ автора в постмодерністському тексті нарочито зрівнююється в правах з персонажем. Для цього використовуються вже відомі прийоми: збіг імені героя з ім’ям біографічного автора, розщеплення авторської свідомості на “підголоски”, що належать як оповідачу, так і персонажам.

Отже, відповідно, те, що в модернізмі було якісною характеристикою авторського, суб’єктивного, індивідуалізованого світосприймання, перетворюється в постмодернізмі на об’єкт художнього пізнання у вигляді естетично забагненої та художньо змодельованої картини світу. У постмодерністській поетиці змінюється сутність авторської свідомості. Автор перестає функціонувати як категорія самовираження. Центром світоглядної системи стає сам текст. Відповідно змінюється і функція інтертекстуальності.

Кожен постмодерністський текст у контексті інтертекстуальності претендує на повну, принаймні, структурну тотожність світобудові. Виникає міфологізований тип світомodelювання, в якому структура світу абсолютно адекватна структурі міфу. Отже, постмодерністська інтертекстуальність руйнує єдність і цілісність кожної з культурних логік, узятих окремо. У постмодерністській поетиці інтертекстуальність є засобом міфологізації та деміфологізації, оскільки в одному хронотопі співвідносна як з формою міфологічного світообразу, так і зі спростуванням міфологічної семантики.

Причину такого суперечливого функціонування інтертекстуальності в поетиці постмодернізму М. Н. Липовецький вбачає в тому, що вона, формуючи складний механізм перекладу позатекстової реальності в текст, змушує працювати інші художні механізми, ніж ті, які були генетично пов'язані з категорією образу автора. Автор стає модератором: він грає сам і примушує грати інших [12, 214].

Звідси, *мовна гра* – другий провідний принцип поетики постмодернізму. Значущості набуває не стільки сама реальність, скільки її копія. Гра руйнує будь-яке правило: загальність, стереотипність, ідіолект. Усе відповідає принципу абсолютної нестійкості. Світ перестає бути впорядкованим, він хаотичний, розірваний, алогічний, химерний. Істотно змінюється сама структура художньої семантики. Антиєпархічна, антителеологічна, антиструктурна спрямованість – такі ознаки постмодерністської інтерпретації ігрової поетики.

Постмодернізм, продовжуючи “абстракціоністську деєпархізацію, разом з тим позбавляє її конфліктності: поєднання різномірідних елементів тепер мають суто ігровий характер, а конфлікт, якщо він і є, то розігрується – симулюється по суті справи. Завдяки постмодерністській грі абстракціоністська розірваність змінюється хитливістю, умовністю, ілюзорністю і все-таки цілісністю ігрового залучення, що поєднує гетерогенні елементи й коди тексту” [12, 19]. Цікаво, що деякі дослідники вважають постмодернізм суто жіночою культурою, адже в його естетиці відсутні жорсткі опозиції, перевага надається принципу задоволення, спостерігається прихильність до чуттєвості та спонтанності [11, 308].

Незважаючи на те, що ігровий елемент завжди присутній у будь-якій культурі, постмодерністська гра має власну специфіку. Традиційна гра – це вільна діяльність, позбавлена практичної доцільності, ізольованість, оскільки гра починається і у визначеній момент закінчується. Вона створює тимчасову, обмежену досконалість, підсилюючи свою відмінність від іншого світу всіляким маскуванням.

Постмодерністська гра інша. Принцип інтертекстуальності розмиває ізольованість і завершеність ігрового акту. У постмодерністському тексті все може бути предметом пародіювання: закони побудови тексту, правила гри, що внаслідок цієї трансформації втрачають абсолютно значення, релятивізуються. У поетиці постмодернізму релятивістичний принцип набуває особливого значення. У результаті в єдиному художньому світі поєднуються образи дуже далеких у просторі й часі культурних систем. Саме в цьому криється джерело подвійного кодування, ігрової амбівалентності як усталеної характеристики постмодерністської семантики.

Проте ігрова руйнація навіть з художньою метою ставить під загрозу цілісність літературного твору. Непостмодерністські тексти завжди системні. Їм притаманна структурна організація, яка утворює цілісність. У свою чергу цілісність детермінує функції елементів системи, які в різних поетиках набувають іншого функціонального призначення.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що в сучасній науці основними принципами побудови постмодерністського тексту є *інтертекстуальність, діалогізм та мовна гра*, яка створює *ілюзію хаосу*. Останній принцип, на наш погляд, надзвичайно важливий, оскільки на його тлі решта принципів набувають іншої, деструктивної якості, притаманної лише постмодерністській естетиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Американська література після середини ХХ століття = 20th Century American Literature After Midcentury: Матеріали міжнар. конф., Київ, 25-27 травня 1999 р. / Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України; Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин / М. Жулинський (ред.), Т. Денисова (уклад.). – К.: Довіра, 2000. – 367с.
2. Белсхова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Автoref. дис. ...докт. філол. наук. 10.02.04 / Київський націон. лінгв. ун.-т. – К., 2002. – 34 с.
3. Бунь А. О. Проблеми інтерпретації стилістичної гетерогенності постмодерністського тексту // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. – С. 116 – 119.
4. Воробйова О. П. Когнітивна поетика в потебнянській ретроспективі // Мовознавство. – 2005. – № 6. – С. 18-25.
5. Ильин И. П. Постмодернизм. Словарь терминов. – М.: ИНИОНРАН (отдел литературоведения) – INTRADA. 2001. – 382с.
6. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М.: Интрагда, 1996. – 255 с.
7. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем. – К.: “София”, 2003. – 336с.
8. Кліпінгер Д. Інтертекстуальність (intertextuality) // Енциклопедія постмодернізму. – К. Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. – С. 171 – 172.
9. Корольова А. В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 267 с.
10. Котлярова В. В. Интертекстуальность в контексте проблемы соотношения модернизма и постмодернизма // Интертекст в художественном и публицистическом дискурсе: Сборник докладов международной научной конференции (Магнитогорск, 12 – 14 ноября 2003 года) / Ред.-сост. С. Г. Шележкова. – Магнитогорск: Изд-во МагГУ, 2003. – С. 445 – 449.
11. Кякшто Н. Н. Русский постмодернизм // Русская литература XX века: Школы, направления, методы творческой работы. – СПб.: Изд-во “Logos”; М.: Выш. шк., 2002. – С. 305 – 325.

12. Липовецкий М. Н. Русский постмодернизм. (Очерки исторической поэтики): Монография / Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 1997. – 317 с.
13. Романова Н. Л. Интертекстальность как возможность моделирования новой субъективности // Интертекст в художественном и публицистическом дискурсе: Сборник докладов международной научной конференции (Магнитогорск, 12 – 14 ноября 2003 года) / Ред.-сост. С. Г. Шележкова. – Магнитогорск: Изд-во МагГУ, 2003. – С. 440 – 445.
14. Роумен Д. Постструктуралізм (poststructuralism) // Енциклопедія постмодернізму. – К. Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. – С. 332 – 333.
15. Руднев В. Словарь культуры XX века. – <http://slovar.by.ru/dictionary>.
16. Скоропанова И. С. Русская постмодернистская литература: новая философия, новый язык. – СПб.: Невский Простор, 2002. – 416 с.
17. Федець Ю.І. Проза Богуміла Грабала в контексті “празької іронії”: Авто-реф. дис. ... канд. філол. наук. 10.01.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 16 с.
18. Хассан I. Культура постмодернізму // Вікно в світ. – 1999. – № 5 (8). – С. 99 – 111.
19. Fokkema D. The Semantic and Syntactic Organization of Postmodernist Texts // Approaching Postmodernism / edited by Fokkema D. & Bertens H. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – P. 81 – 98.
20. Hassan I. Making Sense: The Trials of Postmodernist Discourse // New Literary History. – Baltimore. – 1987. – Vol. 18. – № 2. – P. 437 – 459.
21. Turner M. The literary mind. – New York; Oxford: Oxford University Press, 1996. – 187 p.
22. Tzur R. Aspects of Cognitive Poetics// Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis/ Ed. by E. Semino and J. Culpeper. – Amsterdam; Philadelphia, 2002. – P. 283.

КОГНИТИВНЫЙ МЕХАНИЗМ СОЗДАНИЯ ЮМОРИСТИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА

Юмор принадлежит к числу явлений, которые составляют неотъемлемую часть жизни человека, поэтому не случайно он с давних пор является объектом самого пристального внимания и изучения. Сложная природа и многогранность юмора обуславливают интерес к этому явлению со стороны не только лингвистов, но и литературоведов, психологов, философов, антропологов, социологов и представителей других наук.

Отношение к юмору прошло различные этапы становления: оно изменялось и развивалось, рассматривалось в разных плоскостях знания. Долгое время термина “юмор” вообще не существовало. Античные риторы и философы изучали феномен комического в целом, акцентируя свое внимание на приемах и средствах воздействия на собеседника. Теория юмора была первоначально разработана в эстетике романтизма, рассматривавшей юмор как специфически “романтический” вид комического. В настоящее время отношение к юмору продолжает оставаться неоднозначным. Большинство ученых стран Западной Европы и США отождествляют понятие “юмор” и “комическое”, отдавая предпочтение термину “юмор”. Отечественные и российские исследователи рассматривают комическое как родовое понятие, а юмор как видовое. Вслед за отечественными и некоторыми зарубежными (в частности польским теоретиком юмора Б. Дземидоком [4]) учеными мы понимаем под юмором вид комического (наравне с сатирой, сарказмом и иронией), характеризующийся позитивным отношением к действительности и призывающий к совершенствованию явления.

Со становлением и развитием когнитивной науки появилась возможность изучить и интерпретировать феномен юмора как результат работы человеческого мозга. Исследование юмора лежит в области когнитивного и психологического. Юмор – это категория, в которой отчетливо прослеживается взаимодействие интеллекта и эмоций. Изучая данный феномен, мы считаем необходимым и целесообразным разделить понятие “юмор” как объективно существующее явление и “юмористический эффект” как субъективный фактор, зависящий от конкретного адресата, особенностей его восприятия юмористического сообщения, юмористической ситуации. Говоря о создании юмористического эффек-

та, мы выделяем две фазы этого процесса: порождение юмора вербальными или невербальными средствами, что относится к сфере действия адресанта, и непосредственно возникновение юмористического эффекта у адресата сообщения, проявляющегося в виде смеховой реакции. В соответствии с вышеизложенным целью данной статьи определить особенности воздействия юмористического сообщения на адресата и наметить когнитивный механизм создания юмористического эффекта.

Большинство исследователей рассматривают юмор как результат резкого и неожиданного переключения хода мыслей из одного ассоциативного контекста в другой [16, 35], неожиданного соположения двух семантически разнородных сценариев [6, 25], семантических сдвигов, происходящих в языковых структурах (языковой юмор), и неожиданного совмещения разноплановых ситуаций (ситуативный юмор) [2, 14], несоответствие происходящей и ожидаемой ситуаций [10, 52] и т. п.

Удобным и перспективным когнитивным подходом к изучению юмора является фреймовый подход, разработанный американским исследователем в области моделирования искусственного интеллекта психологом М. Минским. Термин “фрейм” был впервые введен им в науку в 1975 году для обозначения “иерархически организованных структур данных для представления стереотипных ситуаций или класса ситуаций” [9, 62]. В основе фреймовой теории М. Минского лежит гипотеза о том, что наши знания о мире складываются по определенным сценариям из знаний о фиксированном наборе стереотипных ситуаций и могут быть описаны как результат формального заполнения фреймов (рамок).

Человек, пытаясь познать новую для себя ситуацию или по-новому взглянуть на уже привычные вещи, выбирает из своей памяти подходящий фрейм с таким расчетом, чтобы путем изменения в нем отдельных деталей сделать его пригодным для понимания более широкого класса явлений или процессов. Фреймы, связанные со смыслом слов, являются центрами концентрированного представления знаний о том, как связаны между собой различные предметы и как они друг с другом взаимодействуют [Там же, 47].

Фреймы имеют свою собственную структуру. По мнению М. Минского, фрейм можно представить в виде сети, состоящей из узлов и связей между ними. Фрейм – это двухуровневая структура. “Верхние уровни” фрейма четко определены, поскольку образованы такими понятиями, которые всегда справедливы по отношению к предполагаемой ситуации. На более низких уровнях имеется много особых вершин-терминалов (терминальных узлов) или “ячеек”, которые заполняются

конкретными данными в процессе приведения фрейма в соответствие с ситуацией объективной действительности.

Сам исследователь непосредственно не участвовал в разработке какой-либо системы, понимающей естественный язык. Однако его идеи об использовании фреймов при интерпретации воспринимаемой информации послужили одним из основных факторов, оказывающих влияние на разработку методов использования знаний при понимании текстов естественного языка.

В дальнейшем ученые развивали и дополняли основные идеи М. Минского применительно к области когнитивной лингвистики (см., например: Н. Н. Болдырев [1], Т. А. ван Дейк и В. Кинч [3], С. А. Жаботинская [5], М. Л. Макаров [7], Л. В. Орлецкая [10], Э. В. Салыгина [11], Ч. Филмор [12], Л. В. Черепанова [14] и др.).

М. Минский объяснил механизм создания юмористического¹ эффекта в терминах фреймовой теории. Он писал: “Общим для всех видов юмора является неожиданная смена фреймов: сначала сцена описывается с одной точки зрения, а затем неожиданно – для чего достаточно одного-единственного слова – предстает в совершенно ином ракурсе” [8, 293 – 294]. Когда речь идет о неожиданной смене фреймов, имеется в виду, что “сталкиваются” фреймы, либо совсем не имеющие общих терминалов, либо имеющие единичные и чаще всего не самые существенные общие терминалы (т. е. родственные). Другими словами, эти фреймы должны исключать отношения включения. В рамках обычной логики такие фреймы считаются несовместимыми (возникает алогичная ситуация). Кроме того, если использование фрейма конструирует ожидание, то его неожиданная смена это ожидание обманывает. Таким образом, ключевыми моментами в процессе возникновения юмористического эффекта² являются неожиданность, обман ожиданий, алогичность и контраст, противопоставление.

Согласно указанным выше двум фазам создание юмористического эффекта весь лингвокогнитивный процесс порождения юмора и появления юмористического эффекта можно изобразить в виде схемы 1.

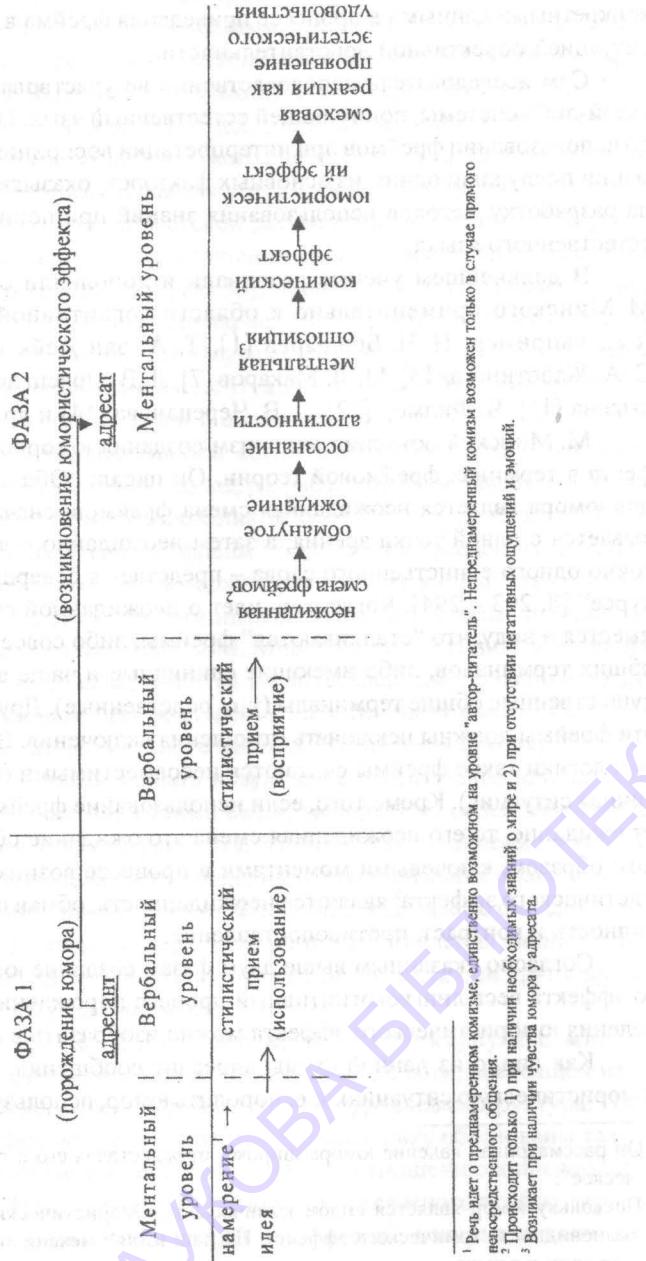
Как видно из данной схемы адресант сообщения, желая создать юмористическую ситуацию, т. е. породить юмор, использует определен-

¹ Он рассматривал явление юмора широко, отождествляя его с термином “комическое”.

² Поскольку юмор является видом комического, юмористический эффект – это разновидность комического эффекта. На наш взгляд механизм их возникновения один и тот же.

Лингвокогнитивный механизм создания юмористического эффекта

СХЕМА 1.

ные языковые средства. В свою очередь адресат сообщения эти средства воспринимает, и в конечном итоге может возникнуть юмористический эффект.

Одно и то же юмористическое сообщение может оказывать разное влияние на разных адресатов. Исходя из этого, появление юмористического эффекта – не обязательная реакция на восприятие юмористического сообщения. Оно может оцениваться как юмористическое и как неюмористическое сообщение. Основными условиями появления юмористического эффекта (и комического эффекта в общем) являются: 1) наличие у адресата определенных знаний о мире как языкового, так и неязыкового характера¹; 2) отсутствие негативных ощущений (например, физической боли), переживаний и аффектов (например, тревоги, депрессии, обиды, гнева, ужаса и т. п.), которые могут подавлять переживание комического. Кроме этого, важно также отсутствие предубеждения, личных антипатий по отношению к адресанту, отрицательных ассоциаций, возникновение которых может быть вызвано сообщением, ситуацией. Все эти моменты являются препятствием для комизма. Таким образом, появление юмористического (комического) эффекта сугубо индивидуально и зависит от точки зрения конкретного человека в конкретной ситуации.

Более наглядно когнитивный механизм возникновения юмористического эффекта показан в схеме 2.

Данная схема основана на предположении М. Минского о том, что "логика здравого смысла во многом основывается на умении переходить от одного фрейма к другому, который имеет с предыдущим общие терминалы" [8, 291]. Таким образом, логичным считается последовательное изложение мыслей. При этом активация (с помощью ключевых слов) каждого последующего фрейма в сознании адресата подготовлена предыдущим фреймом и соответствует контекстным ожиданиям адресата.

В определенный момент, выбранный адресантом намеренно (или ненамеренно), в его речь неожиданно вводится непредсказуемый элемент: слово, фраза и т. п., активирующий в сознании адресата фрейм, не имеющий с предыдущим общих терминалов. Неожиданная активация подобного фрейма ведет к обману ожиданий адресата, который на какое-то время перестает понимать своего собеседника. Здесь необхо-

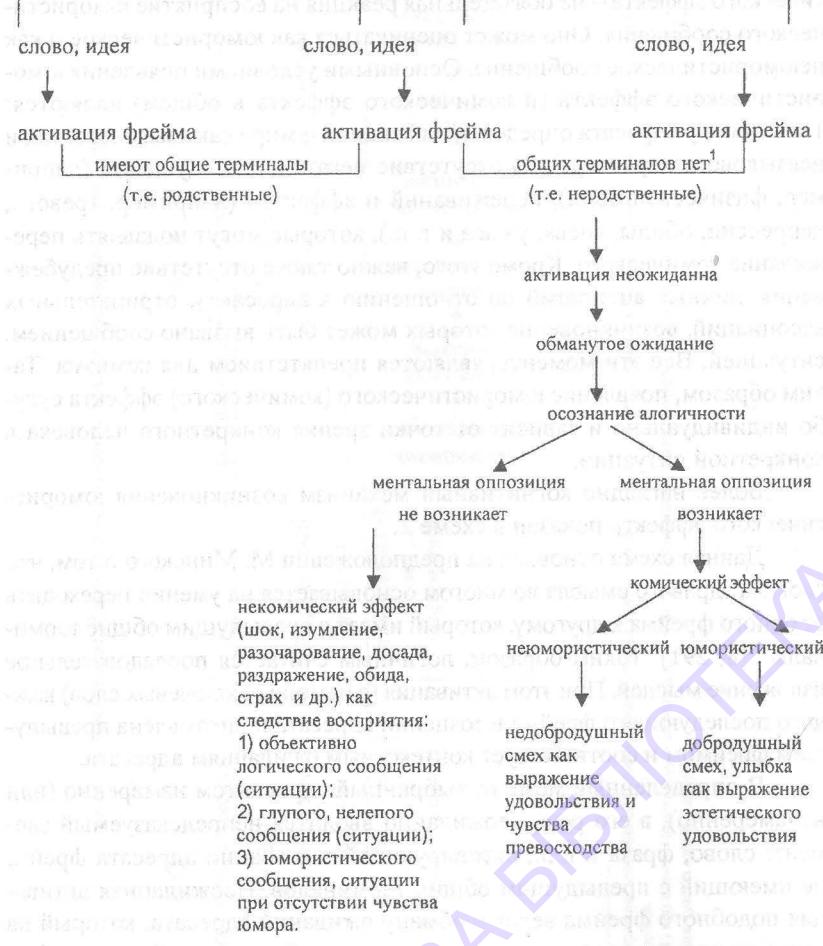
¹ При несоблюдении этого условия соответствующий фрейм в сознании адресата не активируется, а значит происходит полное непонимание ситуации, сообщения (коммуникативная неудача)

CXEMA 2.

Когнитивный механизм возникновения комического эффекта

понимание — это когда **зоты** понимают **зоты**

RECOMMENDATION: The U.S. Environmental Protection Agency (EPA) should issue a final rule to require manufacturers to include information on the label of all food products containing BPA.

¹ Общие терминалы могут быть, но они единичны и несущественны.

димо уточнить, что только комическое может обмануть адресата на один момент. Этот момент был назван З. Фрейдом “непониманием и внезапным уяснением” (или нахождением “смысла в бессмыслице”) [13, 13]. Именно в этом случае возникает комический эффект. Если же за непониманием не следует “внезапное уяснение”, это приводит к появлению некомического эффекта, проявляющегося в виде таких эмоций, как разочарование, изумление, шок, обида, досада, раздражение, страх и т. д. При этом адресат осознает алогичность воспринятого. Такая ситуация может наблюдаться в нескольких случаях: 1) при восприятии объективно логичного сообщения (ситуации), если отмечается внутреннее не-приятие, сопротивление определенному установленному порядку вещей, объективно существующему закону природы; 2) при восприятии глупого, нелепого, абсурдного сообщения; 3) при отсутствии у адресата чувства юмора¹, необходимого для понимания комического (в особенности юмористического) сообщения.

Соблюдение указанных выше условий появления юмористического эффекта является необходимым, но недостаточным для переживания комизма. На наш взгляд возникновение комического эффекта связано с появлением в сознании адресата ментальной оппозиции при восприятии комического сообщения (ситуации). При этом адресат осознает заключенное в этом комическом сообщение (ситуации) скрытое противоречие. О подобном противоречии американский исследователь У. Фрай писал: "...содержание, которое кажется реальностью, может быть представлено в понятии того, что кажется нереальностью. Реальное – это нереальное, а нереальное – это реальное" [15, 154]. Оппозиции могут быть разного характера, например, "логичное – нелогичное", "возможное – невозможное", "высокое – низкое" и т. п.

В свою очередь комический эффект может быть как юмористическим, так и неюмористическим (реакция на сатиру, иронию, сарказм). Комический эффект всегда влечет за собой смех (улыбку, хохот). Комический эффект всегда узнается именно по смеху. Сила этой физиологической реакции организма (от улыбки до хохота) зависит от степени развитости у адресата чувства юмора, от веселого настроения духа, в котором человек “расположен смеяться”, и от наличия психологической установки на комизм, ожидания комизма. В последнем случае лю-

¹ Чувство юмора – это “способность подмечать в явлениях их комические стороны, эмоционально на них откликаясь” [17, 447]. Чувство юмора связано с умением человека обнаруживать противоречие в окружающей действительности.

бое сообщение, любая ситуация воспринимаются как комические (хотя в других условиях они могут и не казаться таковыми), а ранее услышанная смешная шутка продолжает вызывать смех, хотя уже утратила эффект новизны. Это скорее “смех ради смеха” нежели смех как проявление возникшего комического эффекта.

Смех также может иметь разную природу в зависимости от вида комического эффекта (юмористического и неюмористического). Смех как проявление эстетического удовольствия на восприятие юмористического сообщения – добродушный, незлобный. В этом случае удовольствие получают оба участника коммуникации. Если смех является “выражением ощущаемого человеком с чувством удовольствия превосходства, которое он приписывает себе в сравнении себя с объектом комического” [13, 197], комическая тональность сообщения изменяется, речь идет уже о неюмористическом эффекте. Если при сравнении себя с объектом комического негативные эмоции адресата преобладают над позитивными (т. е. может, например, произойти узнавание себя в объекте комического, а чувство юмора у адресата отсутствует) комический эффект не достигается, смех не появляется. При этом осознание алогичности сообщения не происходит. В результате вместо смеха на фоне общего непонимания сообщения (ситуации) адресат переживает такие эмоции, как досада, раздражение, гнев и т. п.

Подводя итоги нашего исследования, следует еще раз отметить, что необходимыми элементами появления юмористического (комического) эффекта является алогичность (которая всегда неожиданна) и осознание скрытого в сообщении (ситуации) противоречия (возникающего вследствие появления ментальной оппозиции).

В перспективы нашей дальнейшей работы входит исследование особенностей когнитивного воздействия на адресата различных языковых средств, создающих юмористический эффект.

ЛИТЕРАТУРА

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Учеб. пособие для вузов. – Тамбов, 2001. – 123 с.
2. Володина Е. А. Нестандартная сочетаемость как средство создания юмористического эффекта (на материале англоязычной прозы): Дисс. ... канд. филол. наук.: 10.02.04. – М., 1998. – 140 с.
3. Дейк ван Т. А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М.: Прогресс, 1988. – С. 153 – 211.
4. Дземидок Б. О комическом. – М.: Прогресс, 1974. – 223 с.
5. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуально-моделирования // Лінгвістичні студії. – Вип. II. – Черкаси: Сіяч, 1997. – С. 3 – 11.
6. Желтухина М. Р. Комическое в политическом дискурсе: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. – Волгоград, 2000. – 250 с.
7. Макаров М. Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе. – Тверь: Изд-во ТГУ, 1998. – 200 с.
8. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М.: Прогресс, 1988. – С. 281 – 309.
9. Минский М. Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979. – 305 с.
10. Орлецкая Л. В. Фразеологизмы как средство создания юмористического эффекта в тексте: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1994. – 220 с.
11. Салыгина Э. В. Стилистика англоязычного фельетона (в когнитивно-прагматическом ракурсе): Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1993. – 166 с.
12. Филмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52 – 92.
13. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному. – Спб: Универсальная книга; М.: ACT, 1997. – 318 с.
14. Черепанова Л. В. Когнитивно-дискурсное исследование новой английской лексики: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2001. – 305 с.
15. Fry W. Sweet Madness: A Study of Humor. – Palo Alto: Pacific Books, 1963. – 178 р.
16. Koestler A. The Act of Creation. – New York: The Macmillan Company, 1964. – 751 р.
17. Психология: Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Т. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

ОБ'ЄКТ ЯК МОТИВАТОР ФРАНЦУЗЬКИХ ГАСТРОНІМІВ (когнітивно-ономасіологічний аспект)

Актуальність дослідження визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на розгляд мови як семіотичного засобу репрезентації когнітивних процесів, структур й операцій свідомості. Як зазначає О. С. Кубрякова, “лінгвістів і когнітологів об'єднує завдання вилучити із власне мовного матеріалу якнайбільше інформації і про цей матеріал, і про те, що криється за ним” [4, 53], зокрема про інфраструктуру свідомості носіїв мови й когнітивну здатність людини. Найбільш показовим у такому аспекті мовним матеріалом є різні за формою знаки (деривати, композити, складені назви), що складають номінативний масив будь-якої мови. Найменування зберігають у своїх ономасіологічних структурах результати концептуалізації й категоризації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду народу, його культурні норми й цінності. Найбільш яскраво когнітивне підґрунтя мовних знаків простежується при дослідженні процесу мотивації як “наскрізної лінгво-психоментальної операції, результатом якої є семантико-ономасіологічна залежність мовних знаків, що виникла на підставі складної системи конекцій концептів людської свідомості” [11, 158].

Такий підхід до мотивації, упроваджений українською дослідницею О. О. Селівановою й апробований у численних розробках прихильників її наукової школи, інтегрує два вектори аналізу: від слова до думки і від думки до слова – і дає змогу не лише простежити різні способи вибору мотиваторів зі структур знань про позначене, а й описати ці структури, зважаючи на взаємодію різних пізнавальних механізмів свідомості. Таким чином, традиційний розгляд словотворчої мотивації як процесу формування семантичного й формального зв’язку між похідним і твірним словом на ґрунті значення й форми мовних одиниць був доповнений новим рівнем аналізу.

У романістиці мотивація здебільшого трактується традиційно, виключно з позицій дериватології. Це можна пояснити впливом семіотичної концепції Ф. де Соссюра, у якій найважливіша властивість знака розглядається як “відсутність усілякого зв’язку з позначенім об’єктом і, таким чином, відсутність навіть непрямої залежності від об’єкта у своєму подальшому розвиткові” [13, 91]. Як підкреслюють А. Греймас

і Ж. Курте, лінгвісти, що слідували за Ф. де Соссюром, вважали виключення із семіозису референта необхідною умовою розвитку лінгвістики [3, 532-536]. У французькому мовознавстві це положення поширилося на теорію номінації, де “включення референта до аналізу вважалося таким, що виходить за межі лінгвістичних завдань” [16, 43; 23, 343; 15, 5-11]. Мотивованість слова пояснювалася тим, що “ми можемо проаналізувати й здійснити операцію із наявними морфемами” [16, 43].

Однак під впливом синтаксичної концепції Л. Теньєра, теорії рольової граматики У. Чейфа і Ч. Філлмора, а також розробок пропозиційного підґрунтя мотиваційних процесів, здійснених представниками наукової школи російської дослідниці О. С. Кубрякової, і російського семантичного синтаксису (Г. О. Золотова, В. В. Богданов, Н. Д. Арутюнова й ін.) у славістичних студіях Франції уже з’явилися перші спроби проектування похідних слів на складники предикатно-актантних рамок або предикатно-аргументних структур (Ж.-П. Бенуа). У сучасній вітчизняній романістиці когнітивно-ономасіологічне дослідження мотивації композитів представлене у публікаціях Я. Р. Мутон [7], яка на підставі концепції мотивації О. О. Селіванової, описала когнітивне підґрунтя композиції у французькій мові порівняно з російською. Дослідження мотивації у когнітивно-ономасіологічному аспекті не суперечить постулатам Ф. де Соссюра, оскільки до уваги береться не сам референт як об’єкт дійсності, а позначене, тобто другий бік мовного знака, який є уявленням про референт, представленням його проекції в етносвідомості.

Метою нашої статті є дослідження мотиваційної функції об’єкта як одного із фрагментів структур знань про позначене, що служить базою для творення французьких назв страв (гастронімів). **Матеріалом** послужили понад 800 мотивованих об’єктом французьких гастронімів, вилучених з енциклопедичного словника французької мови й рецептурних довідників [24; 25; 26]. Вибір цього лексичного масиву французької мови предметом аналізу мотивації зумовлений тим, що французька кухня є однією з найоригінальніших і найбільш впливових у світі, а найменування її страв якнайкраще відтворюють специфіку світобачення, культуру, традиції французького етносу.

Новизна дослідження полягає в тому, що у романістиці з когнітивно-ономасіологічних позицій цей лексичний клас уперше підлягає комплексному аналізові. До того ж, характеристика мотиваційних механізмів французьких гастронімів спирається на новітні й актуальні концепції когнітивної ономасіології й лінгвістики, семантичного синтаксису, етнолінгвістики, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації.

Головним методом дослідження є когнітивно-ономасіологічний аналіз, методика якого розроблена О. О. Селівановою і містить два етапи: інтерпретацію ономасіологічної структури і когнітивне моделювання структури знань про позначене [11]. З огляду на висунуту дослідницею типологію мотивації, функціональні ознаки об'єкта як мотиватора розглядаються нами в межах пропозиційно-диктумної мотивації, що характеризується використанням знаків мотиваторів у прямому значенні, які обираються з ядерної частини структури відносно істинних і несуперечливих знань про позначене – пропозиційної.

Об'єкт є складником пропозиції, зокрема, предикатно-аргументної структури, мисленнєвим аналогом істоти чи неістоти, на які спрямовано дію [21, 422]. Незважаючи на сuto зовнішню функціональну прозорість його дефініції, у сучасному мовознавстві існує чимало дискусійних питань, пов'язаних із кваліфікацією об'єкта. Першою проблемою є встановлення його рівневої природи. В одному випадку, об'єкт визначається як складник об'єктивної ситуації дійсності, в іншому – як глибинний мисленнєвий корелят цього компонента або ототожнюється з певним елементом речення. Тлумачення об'єкта як частини реальної події, на нашу думку, є наслідком уведення цього терміну до лінгвістичних студій із філософії та логіки, зокрема позитивістського спрямування, де об'єкт безпосередньо випливає з його реального існування у відповідній ситуації дійсності, якою її об'єктивно сприймає людина. З позиції діалектичного матеріалізму об'єкт взагалі визначався як частина об'єктивної дійсності, що вступає у взаємодію із суб'єктом, активним, творчим діячем [22, 441]. Філософські засади такого трактування подекуди зберігаються у пострадянському просторі й донині. Сучасна ідеалістична філософія, зокрема феноменологічного спрямування, напаки, об'єкт розглядає як суб'єктивовану категорію, пропущену через свідомість, яка не існує поза свідомістю і незалежно від неї [20, 688]. Об'єкт у природній мові отримує певні позначення, які не прив'язані до одного граматичного відмінка. Пряма кореляція предмета дійсності, його мисленнєвого аналога і граматичної форми чи синтаксичної позиції мовного знака можлива далеко не завжди, що відображене в одному з головних положень сучасної когнітивної семантики про мову як результат категоризації й концептуалізації світу представниками певного етносу і відображення досвіду та знання людини, які можуть бути не відповідними дійсному стану справ [21, 216].

Аналіз синтаксису природної мови на підставі логічних категорій визначив тлумачення об'єкта як “формальної та змістової категорії син-

таксису, що позначається іменем предмета або особи, на яку спрямовано дію” [19, 341]. Однак у такій дефініції закладена тотожність формальної категоризації синтаксису та його змістового членування, що не є принциповим і регулярним (наприклад, в пасивних конструкціях номінативних мов об'єкт може мати синтаксичну позицію підмета). Подібна непослідовність зумовлена тяжінням до формальної граматики і простежується навіть у наукових працях Л. Теньєра, який не завжди розрізняє семантичні актанти й об'єкт (другий актант) зокрема, які виступають мисленнєвими аналогами компонентів ситуації, і синтаксичні актанти, представлені членами речення. Дослідник часто наділяє актанти, що є семантичними сутностями, відображенням у структурі речення ролей предметів у певній ситуації, лише формальними ознаками й ототожнює їх із синтаксичними одиницями [14]. Це знайшло відображення навіть у деяких граматиках, де термін “актант” кваліфікувався як функціональний лексико-комбінаторний еквівалент, як один із варіантів синтаксеми, що є прийменниково-відмінковою формою [2, 7]. У такому випадку об'єкт існує на власне семантичному ярусі структури речення, а форма його вираження – на формально-синтаксичному як синтаксема, тобто інваріантом виступає не змістовна одиниця синтаксису, а його мовна форма. Таким чином, об'єкт так і не вийшов за межі речення.

У російській лінгвістичній традиції невідповідність формальних синтаксичних категорій і позицій змістовних стала предметом розгляду, починаючи з 70-х років ХХ століття, коли було розпочато розробку вчення про предикатні актанти, морфологізовані й неморфологізовані члени речення, трансформації глибинних синтаксичних структур. У семантичному синтаксисі формується найбільш умотивована й реалістична трактовка об'єкта як інтеріоризованого у свідомості людини “аналога компонента ситуації із предметно-речовинним значенням, на яку спрямовано дію або, що зазнає каузативного впливу” [18, 431]. Об'єкт також є синтаксемою – “елементарною одиницею глибинної структури речення, зміст якої полягає у сукупності синтаксико-семантических ознак” [9, 291], однак варіантами синтаксеми на поверхневому рівні виступають мовні одиниці, що більше відповідає організації синтаксису.

Другим дискусійним питанням кваліфікації об'єкта є його типологія. Залежно від семантики предиката, який корелює з об'єктом, дослідники виокремлюють кілька типів об'єктів: пацієнтів (компонент зі значенням істоти як об'єкта дії, стану або відношення), бенефіціатив (компонент зі значенням істоти-адресата, одержувача), перцептив

(компонент зі значенням істоти або неістоти, що є об'єктом фізіологічної або психологічної дії) і власне об'єктив (об'єкт) [1, 52-53].

Нерідко тлумачення та класифікація об'єкта у славістиці ґрунтуються на семантиці західного відмінка як найбільш спеціалізованого засобу його вираження. Російський дослідник Х. М. Сайкіев на підставі значень західного відмінка називає об'єктом результат, зміст дії, володіння, відношення, зміст сприйняття, зміст думки або пам'яті, зміст мовлення [10, 17-22]. Український мовознавець І.І. Слинько виокремлює західний відміноқ, пов'язаний із діесловами фізичної дії (зовнішній об'єкт), західний результативного об'єкта, західний після діеслів абстрактно-інтелектуального змісту (внутрішній об'єкт), західний тавтологічний, західний з об'єктно-просторовим значенням як переходовий другорядний член між додатками й обставинами – обставинний додаток [12, 54]. Класифікація, запропонована В. А. Силуковою, значно розширює змістовні межі об'єкта, не враховуючи наявності інших синтаксем, наприклад, трансгресива як результату каузації перетворення (в її класифікації це “а) предмет, який створюється в результаті фізичної дії; і б) предмет, який зазнає якісних змін внаслідок виконання фізичної дії”). При цьому у масиві західного прямого об'єкта при діесловах з абстрактним лексичним значенням такого типу об'єктів немає. Непослідовність класифікації виявляється в змішуванні параметрів: значення діеслова і значення самого західного відмінка. Так, одним з об'єктів фізичної дії є поряд з окресленими двома “в) предмет, який переміщується в просторі”, різновиди ж об'єктів абстрактної дії визначаються типом предиката: “а) об'єкт чуттєвого сприйняття; б) об'єкт змісту дії; в) об'єкт володіння; г) об'єкт відношення; д) об'єкт мовного впливу; е) об'єкт психічної дії” [цит. за: 2, 48-49]. У дисертаційній роботі О. Ф. Ледней типологія об'єктних синтаксем побудована відповідно до класифікації предикатів: “1) об'єкт дії; 2) об'єкт стану; 3) об'єкт локативного предиката дії; 4) об'єкт процесу; 5) об'єкт якісної ознаки відношення” [6, 7]. На наш погляд, такий поділ зумовлений прагненням підвести під інваріант форми західного відмінка весь спектр семантичних варіантів.

В. А. Кудрявцева, посилаючись на поділ об'єкта І. П. Тарасової, вважає її класифікацію всебічною, де за способом взаємодії об'єктного складника ситуації із суб'єктом і його дією виокремлюються 4 типи об'єкта: 1) об'єкт впливу (залучений до події, такий, що зазнає зміни фізичної і чи інтелектуальної); 2) власне об'єкт (той, що не зазнає змін); 3) посередній об'єкт (посередник) та 4) об'єкт породження (виникнен-

ня) [5, 27]. В окресленій класифікації незрозумілою видається кваліфікація власне об'єкта, а також об'єкта породження й об'єкта-посередника, які у інших дослідників семантичного синтаксису та когнітивної лінгвістики визначаються як трансгресив і медіатив відповідно. Згідно з поділом синтаксем Г. О. Золотової [18], на який ми спираємося у своєму дослідженні, трансгресив і медіатив розглядаються нами як окремі складники пропозиції.

У ситуації приготування страви, що формус у свідомості французького етносу пропозиційні структури, об'єкт є уявленням про початковий предмет чи істоту, на які спрямовано каузативну дію, результатом якої є продукт харчування (найчастіше його місце у пропозиції відображене у трансгресиві чи результативі). Тому класифікація використаних нами об'єктів обмежена способом дії, впливу. Зважаючи на різновид ситуації приготування страв і з огляду на матеріал гастрономічних найменувань, ми виокремили такі типи об'єктів:

1) об'єкт температурного впливу: *bananes flambantes* (24, 451), *canard rôti* (24, 319), *porc braisé aux choux* (24, 299), *pommes flambantes* (24, 470). Використання подібного мотиватора-об'єкта при найменуванні певної страви зумовлене традицією приготування їжі, характерною для європейської кулінарії, коли продукт зазнає перетворень за допомогою температури;

2) об'єкт інструментального впливу: *sardine grillée* (24, 203), – не досить поширений у масиві французьких гастронімів, адже процес кулінарної обробки продукту зазвичай є втаємниченим і практично не підлягає експлікації у назві;

3) об'єкт локативного зовнішнього впливу: *choux caramélisés* (25, 129), *grenouilles frites* (24, 220), *tomates frites* (24, 417) – визначає оригінальність страви, оскільки цей вплив здебільшого характеризує саме французьку кулінарну традицію;

4) об'єкт локативного внутрішнього впливу: *dinde truffée* (24, 323), *maquereau farci* (24, 195), *pigeons farcis* (24, 327), *carpe farcie* (24, 178), *aubergines farcies au maigre* (24, 371), *perdreau truffé* (24, 354), *dinde farcie aux marrons* (24, 323) – відображає властивий французькій кухні спосіб фарширування будь-якого, навіть незвичного для цього способу приготування продукту: овочів, риби, дичини тощо.

У наведених гастронімах тип об'єкта встановлюється за поєднаною у номінативній структурі з мотиватором-об'єктом ономасіологічною ознакою, що позначає предикат. Це значно полегшує кваліфікацію об'єкта, однак у більшості назв страв предикат іmplікований і вияв-

ляється лише шляхом реконструкції мотиваційної бази на підставі рецептурних текстів. Наприклад, текст рецепта французького гастроніма *pommes de terre à l'anglaise* вказує на мотиватор, що є об'єктом температурного впливу, через його синтаксичне поєднання з відповідним дієсловом (корелятом предиката):

"Eplucher pommes de terre de petite taille. Les faire cuire à l'eau bouillante salée. Egoutter. Arroser avec le beurre fondu. Saupoudrer avec le persil" (24, 406).

У масиві досліджуваних нами мотивованих об'єктами гастронімів виокремлюється група найменувань страв, що є простими дериватами, як у яких мотиватор-об'єкт позначає продукт, що не зазнає змін у процесі приготування: *coques* (24, 210), *huîtres* (24, 212), *oursins* (24, 214), *langouste* (24, 216). Як видно із прикладів, об'єктами, що не підлягають каузативному впливу, виступають морепродукти, які французи можуть споживати сирими. У тексті рецепта гастронімів, мотивованих таким об'єктом, немає інформації про каузативний вплив з боку суб'єкта, а лише міститься вказівка щодо вживання у сирому вигляді: "*les huîtres peuvent être... déguster crues avec un filet de citron ou de vinaigre ou de l'essence béarnaise*" (24, 212). Такі мотиватори-об'єкти використовуються у складі іншої пропозиції – не приготування страви, а споживання.

В ономасіологічній структурі французьких гастронімів мотиватор-об'єкт часто-густо відтворюється разом із мотиватором-трансгресивом, адже процес приготування їжі є складним процесом каузативного впливу і перетворення. Тому метою номінаторів у таких випадках є демонстрація результатів такого перетворення об'єкта: *coulis de cassis* (26, 896), *crêpinettes de lapin* (26, 552), *soupe gratinée* (24, 132), *quenelle de pomme de terre* (24, 108). Об'єктний мотиватор нерідко поєднується і з мотиватором комітатива, що позначає супутній інгредієнт страви: *œufs aux truffes* (24, 148), *choux au fromage* (26, 176), *oie aux pommes* (24, 325). Об'єкт іноді ототожнюють із комітативом, оскільки чимало страв французької кухні створюється шляхом змішування різноманітних продуктів і часом важко визначити: головний це компонент чи допоміжний.

Поширюють й урізноманітнюють склад найменувань французьких гастронімів, мотивованих об'єктом, мотиватори темпоратива, які вказують на свіжість продуктів, що служить прагматичним засобом реклами, привернення уваги споживачів: *hareng frais grillé*, *hareng frais frit* (24, 192). Оскільки процес приготування страви неможливий без засобу-посередника й знаряддя, в ономасіологічній структурі французьких гастронімів мотиватор-об'єкт часто поєднується із мотиватором-медіа-

тивом – компонентом із значенням засобу дії й мотиватором-інструментом: *rouget en papillote* (26, 375), *pot-au-feu* (26, 436), *pommes de terres cuites sous la braise* (26, 432), *poulet à la broche* (24, 71).

Рекламним засобом номінації у гастронімах, мотивованих об'єктом, є поєднання цього мотиватора з локативом географічного регіону поширення страви, що створює в уяві споживача стереотип чогось незвичайного, особливого, нетрадиційного: *crabe à la bretonne* (26, 288), *carpe à la chinoise* (26, 322), *carottes à la Vichy* (24, 374). Такі локативи здатні вміщувати й відповідну культурну інформацію, яка представляє прототипні ознаки страви, добре відомі французькому етносу. Так, мотиватор-локатив гастроніма *morue à la provençale* актуалізує знання про типовий спосіб приготування, склад інгредієнтів:

"500 g. morue. 500 g. tomates. 100 g. oignons. 5 g. ail. 125 g. olives noires. 3 cl. huile. Faire pocher la morue. Faire cuire dans l'huile chaude l'oignon et l'ail hachés, les tomates coupées en morceaux. Ajouter les olives, percil, poivre. Mettre, pour finir, la morue effeuillée et laisser cuire doucement 10 minutes" (24, 199).

У ряді французьких гастронімів об'єктний мотиватор може мати характер фабрикатива як мисленнєвого аналога матеріалу, речовини, з якого зроблено предмет [18, 432]. Такий мотиватор зазвичай позначає суміш, консистенцію, з якої готується страва: *quenelle de farine* (24, 107), *beignets de fromage blanc* (24, 116), – на відміну від об'єкта, який характеризується предметністю й однорідністю. Так, фабрикатив *fromage* гастроніма *croquettes de fromage* (26, 181) представляє речовину, із якої готується страва, а мотиватор-фабрикатив *lait* назви *confiture de lait* (24, 113) – рідину.

Об'єктний мотиватор в ономасіологічній структурі французьких гастронімів нерідко проектується на гіперонімічний рівень структури знань про позначене, що свідчить про неважливість конкретизації відповідного гіпоніма у класі подібних об'єктів. Використання об'єктного мотиватора-гіпероніма зумовлене переважно не вибірковістю інгредієнтів або їхньою різноманітністю у складі страви. Так, гіперонім *fruits* у складі французьких гастронімів *glace aux fruits* (24, 510), *mousse aux fruits* (24, 511) демонструє небажання номінатора уточнювати компонент страви, що знаходить підтвердження у тексті рецепту:

"1/2 l. sirop de sucre. 8 jaunes d'œufs. Préparer un sirop de sucre. Battre fortement les œufs et ajouter en filet le sirop chaud. 28° au pèse-sirop. Faire épaissir au bain-marie. Lorsque la préparation est bien ferme, la battre pour la faire refroidir, et ajouter les fruits" (24, 511).

Часто-густо вибір гіпероніма вмотивований опертям номінаторів на прототип-гіпонім об'єкта, відомий усім представникам етноса. Так, гіперонім *poissons* гастроніма *glace de poissons* передбачає обмеження гіпонімів-об'єктів двома назвами риби: “1 kg. de merlans et de grondins” (24, 72), що в етносвідомості ототожнюється з таким родовим поняттям. Відсутність уточнень у назві й рецептурному тексті пов’язане з тим, що у процесі номінації здебільшого використовуються поняття базового рівня категоризації, який характеризується, на думку дослідників, можливістю відображення категорії окремим ментальним образом, де члени категорії сприймаються за загальними рисами і тому швидко ідентифікуються і потребують використання однорідної системи дій з боку людини [17, 163]. Навпаки, такий самий гіперонім *poissons* у складі гастроніма *poissons marinés à la grecque* сигналізує про неважливість для номінатора конкретного прототипа, що демонструє текст рецепту:

“...500 g. de rougets ou de sardines et filets. Couper les poivrons en petits bâtonnets. Ecrasser l’ail sans l’éplucher. Eplucher et couper finement les oignons. Faire chauffer l’huile d’olive dans une casserole, y ajouter les oignons et les cuire à couvert pendant 10 minutes. Ajouter le vin blanc, l’eau et le jus passé du citron puis les poivrons, l’ail, le bouquet garnie, le sel et du poivre. Faire bouillir 15 minutes. Pendant ce temps désarêter les poissons avec une pince à épiler. Verser la marinade chaude sur les poissons, laisser réfréndir puis mettre au frais” (26, 225).

Гіперонімічний мотиватор здебільшого є класифікаційною назвою об'єктів тваринного або рослинного світу, що є предметом споживання людини. Наприклад, назва *oiseaux rôtis* (24, 364), де об'єктний мотиватор гіперонімічного статусу заміщує гіпонім, представлений у рецептурному тексті – *6 merles*. Гіперонім *fines herbes* у складі французького гастроніма *potage aux fines herbes*, об'єднує різноманітні прототипні для французького етносу інгредієнти, що уточнюються у тексті рецепту: “125 g. *oseille*. 250 g. *laitue*. 60 g. *ciboule*...” (24, 126).

Об'єктний мотиватор може корелювати і з партонімічним рівнем структури знань про позначене, який визначає частини по відношенню до цілого (парціальність). На думку М. В. Нікітіна, “відношення частини – ціле вивчені ще недостатньою мірою, однак партитивні зв’язки відіграють найважливішу роль у світі, свідомості, мові...” [9, 443]. Об'єктний мотиватор партонімічного рівня у структурі французьких гастронімів зумовлений поєднанням у страві як цілому різних складників.

Оскільки об'єктами нерідко є назви свійських і диких тварин, то партонімічний рівень їхньої концептуалізації збігається з уявленнями етносу про анатомічну будову представників фауни, які слугують продуктом харчування.

Мотиваторами-об'єктами, що корелюють із партонімами, переважно є назви свійських тварин: *le bœuf – cervelle de bœuf* (24, 242); *le veau – ris de veau* (24, 275); *le mouton – poitrine de mouton ménagère* (24, 283); *le porc – Carré de porc rôti* (24, 297); *l’oie – foie gras d’oie* (24, 325); *la poulette – tou à la poulette* (24, 275); рідко – дичини: *émincé de lapin* (24, 351). З метою уточнення типу об'єкта у назвах страв застосовується холонім як ціле, що корелює з партонімічним мотиватором на підставі ономасіологічного базису, опосередкованого прийменником *de*: *tête de veau en tortue* (24, 280), *langue de mouton* (24, 291), *queues de bœuf* (24, 248). Проте у ряді випадків головне навантаження припадає на партонім, якщо не виникає необхідності диференціювати цілісний об'єкт: *eraule à la boulangère* (24, 285), *rognons Vert-Pré* (24, 249), *mousse de foie gras* (24, 326).

Нерідко партонімічний рівень анатомічної будови тварини підміняється “гастрономічною анатомією”, підґрунтам якої є розділення туші на частини, що служать продуктом для приготування тієї чи іншої страви: *le filet, la culotte, le gite, le jambon, flanchet, le gigot, la poitrine, la noix, la rouelle, le tournebos, les côtelettes, la côte* тощо. “Гастрономічна анатомія” знаходить відображення у найменуваннях французьких страв: *filets mignons* (24, 234), *jambon au madère* (24, 301), *tournebos* (24, 233), *côtelettes à la purée* (24, 256), *côtes de mouton à la Champignon* (24, 287).

Знання етносом традиційних страв французької кухні, які служать візитною карткою країни, зумовлює використання в якості мотиваторів і найменувань цілого (холонімів), що ґрунтуються на процесі метонімізації як перенесення за суміжністю частини на ціле. Метонімічне перенесення легко розпізнається носіями мови у таких назвах страв, об'єкти яких проектируються на партонімічний рівень знань, тобто коли на підставі найменування цілого можна здогадатися, яка саме частина використовується для приготування страви: *grenouilles frites, grenouilles en sauce, grenouilles à la crème*: “*Faire sauter les cuisses de grenouilles au beurre pendant 5 minutes*” (24, 220).

Підводячи підсумки, треба зазначити, що об'єкт є одним із найважливіших складників структури знань, який отримує статус ономасіологічної ознаки французьких гастронімів, оскільки він вказує на початковий продукт приготування страви, що є важливим для споживача.

Зважаючи на те, що ситуація приготування страви є досить складним каузативним впливом на об'єкт, типи об'єктів визначаються з огляду на семантичні типи предикатів. Поєднання мотиваторів-об'єктів в ономасіологічній структурі французьких гастронімів з іншими складниками ситуації (переважно із трансгресивом, комітативом, локативом) зумовлене процесуальною специфікою, каузативним характером дії на об'єкт, культурними традиціями французької кулінарії, рекламними потребами тощо. Перспективою нашого дослідження є детальний аналіз мотиваційних функцій інших складників пропозиції, а також інших типів мотивацій, що поглибить наші уявлення про мову, етносвідомість і культуру французького народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложений. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1977. – 207 с.
2. Вихованець І. Р. Синтаксис західного відмінка в сучасній українській літературній мові. – К.: Наукова думка, 1971. – 120 с.
3. Греймас А., Курте Ж. Семиотика. Объяснительный словарь теории языка // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 5.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
5. Кудрявцева В. А. Соотношение явных и скрытых значений в семантике производного слова. – Алма-Ата: Гылым, 1991. – 152 с.
6. Ледней О. Ф. Об'єктні синтаксеми в структурі простого речення: Авто-реф. дис. ... канд.. фіол.. наук. 10.02.01 – українська мова. – Одеса, 2003. – 19 с.
7. Мутон Я. Р. Змішана мотивація композитів у російській і французькій мовах // Мова й концептуальна картина світу: Зб. наук. праць / За ред. О.І. Чередниченка. – К.: Вид-во Київського національного університету ім. Т. Шевченка, 2002. – С. 363-368.
8. Мухин А. М. Синтаксемный анализ и проблема уровней языка. – Л.: Наука, 1980. – 304 с.
9. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики: Учебное пособие. – СПб.: Научный центр проблем диалога, 1997. – 760 с.
10. Сайкиев X. M. Конструкции с винительным падежом в современном русском языке: Сб. Вопросы изучения русского языка – Алматы: Изд-во АН Казахской ССР, 1955. – С. 17-22.
11. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология. – К.: Фитосоцицентр, 2000. – 248 с.
12. Слинко І.І. Деякі спостереження над прямими додатками в українській мові / Тези доповідей міжвузівської наукової конференції з питань синтаксису 25-28 січня 1962 р. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1962. – С. 54.
13. Соссюр де Ф. Заметки по общей лингвистике. – М.: Прогресс, 1990. – 280 с.

14. Теньєр Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
15. Berline M. I., Vodneva N. P., Parfeniev V. N. Aspects lexicaux du français: approche pratique. – Minsk: Vycheichaya chkola, 1985. – 159 p.
16. La lexicologie. / R. Eluard – P.: Presses Universitaire de France, 2000. – 128 p.
17. Rosch E., Simpson C., Miller R. S. Structural bases of typicality effects // Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance. – 1976. – № 2. – Р. 491-502.
18. Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. – М.: Наука, 1988. – 440 с.
19. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
20. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Гриценов. – М.: Изд. В. М. Скаакун, 1998. – 896 с.
21. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Дозвілля-К, 2006. – 716 с.
22. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
23. Dictionnaire de linguistique / J. Dubois, M. Giacome, L. Guespin. – P.: Larousse, 1994.
24. Mathiot G. Je sais cuisiner. – P.: Editions Albin Michel, 1932. – 701 p.
25. Mathiot G. Je sais faire la Pâtisserie. – P.: Editions Albin Michel, 1938. – 377 p.
26. Petit Larousse de la cuisine: 1800 recettes. – P.: Larousse-Bordas, 1998. – 1088 p.

РАНЖИРОВАНИЕ ФОНЕМЫ /R/ ПО ЗВУЧНОСТИ ИЛИ КОНСОНАНТНОЙ СИЛЕ

Данное исследование посвящено проблеме варьирования языковых единиц – в частности, изучению реализации консонантных и вокализованных аллофонов фонемы /r/ в немецкой речи. Объектом исследования является вид речевой деятельности – прочтенная речь профессиональных дикторов Германии, а предметом – консонантные и вокализованные аллофоны /r/. Материалом исследования послужили записи информационных программ за период 1923 – 2003 гг.

Ряд немецких ученых-речеведов (Е.-М. Крех, Б. Руес, У. Хиршфельд) полагают, что изучение функционирования аллофонов фонемы /r/ в речи остается актуальным на протяжении уже многих десятилетий. Они представляют собой такой объемный материал, который можно исследовать каждые 20-30 лет, и при этом всегда находить в нем какие-либо изменения.

Цель исследования заключалась в выявлении закономерностей реализации *r*-аллофонов в прочтенной речи под влиянием ряда микро- и медиасегментных факторов в контексте временного среза практически за целое столетие (1923-2003 гг.). Для достижения поставленной цели был сформулирован ряд задач, на одной из которых мы остановимся здесь подробнее: проанализировав классификации фонем немецкого языка и характер ранжирования в них аллофонов фонемы /r/ по звучности и консонантной силе, мы попытались представить *r*-аллофоны как самостоятельную систему фонов с дифференциацией по способу, месту образования и степени участия голоса. Это было необходимо для парадигматизации широкого ряда консонантных и вокализованных аллофонов фонемы /r/, существующих лишь в условиях синтагматической линейности и одновременности в потоке речи.

При изучении отдельных звуков речи, представляющих собой реализацию той или иной фонемы и называемых также вариантами или аллофонами, необходимо учитывать, что каждый из них обладает разной акустической мощностью и, следовательно, их энергия квантуется по разным шкалам. Исследования по определению разномощности звуков речи начались в 70-е годы 19-го столетия и могут быть представлены в виде краткой исторической ретроспективы, целью которой является

ся выяснение подходов различных ученых к вопросу о положении фонемы /r/ и ее аллофонов в ранжировании звуков по их сонорности и консонантной силе, а также отдельном ранжировании самих *r*-аллофонов в виде самостоятельной системы с дифференциацией по способу, месту образования и степени участия голоса (звонкости/глухости).

Первые простые опыты по измерению слышимости разных звуков речи произвел О. Вольф в 1871 году. Опыт проводился в тишине, ночью, в местности, окруженной лесом. Диктор получал инструкцию произносить отдельные звуки речи с одинаковой силой. Исследователь и его помощники постепенно отходили от диктора на такое расстояние, на котором данный звук переставал слышаться. Это расстояние, измеряемое в шагах, являлось показателем слышимости или громкости данного звука речи [8]. Результаты, полученные Вольфом, представлены в Таблице 1:

Громкость звуков речи (в шагах) (O. Wolf, 1871)

Звук	Кол-во шагов	Звук	Кол-во шагов
a	360	sch	200
o	350	m	180
ai	340	s	175
e	330	f	67
i	300	k, t	63
oi	290	r	41
au	285	b	18
u	280	h	12

О. Вольф поделил звуки речи по их слышимости (*силе произнесения*) на 16 классов. Фонема /r/ в классификации Вольфа занимает 14 позицию между глухими смычными взрывными *k*, *t* и звонким смычным взрывным *b* и обладает показателем слышимости, равным 41 шагу, занимая промежуточное положение между глухими и звонкими смычными взрывными согласными. Такая позиция противоречит классическому отнесению вибрантных звуков к классу сонорных, поскольку в опытах Вольфа речь идет именно о переднеязычном многоударном (раскатистом) вибранте: *Zungenspitzen-[r]*. Можно было бы предположить, что диктор на самом деле произносил фрикативный [r] или одноударный вибрант, флэп, которые по своей звучности приближаются к клас-

су смычных взрывных согласных, однако Вольф в своей работе однозначно указывает на многоударность переднеязычного вибронта.

На основании этих фактов датский лингвист О. Есперсен делает далеко идущие выводы [4]. Он делит звуки немецкого языка на 8 классов на основе их увеличивающейся звучности (*Schallfülle*), что представлено в Таблице 2:

Классификация звуков по звучности (O. Jespersen, 1913)

Класс	Звуки
1	p t k f s ſ č x
2	b d g
3	v z j
4	m n ŋ l
5	r
6	y u i
7	ø o e
8	ɛ ε a

Звук [r] в классификации Есперсена занимает 5 отдельную позицию между сонорными *m n ŋ l* и гласными переднего ряда высокого подъема *y u i*, попадая тем самым в класс сонорных звуков. Безусловно, речь снова идет о звонком вибронте как единственном возможном варианте, без указания на место образования (переднеязычный/заднеязычный).

Как известно, на основе различий сонорности звуков О. Есперсен строит свою теорию слога и ударения, согласно которой слог образуется из сочетания разносонорных звуков. Сам Есперсен считает, что среди фонетистов не может быть сомнения в точности установленных рядов сонорности. Однако, уже при первом рассмотрении приведенной классификации видны неточности, например, отнесение бокового [l] в одну группу вместе с сонорными [m n ŋ]. Это делается на основании того, что [l] относится к классу сонорных звуков (однако, отличается от них способом образования, так как относится к классу латеральных, а не носовых как [m n ŋ]). Тогда, если критерием отбора является сонорность, а не способ образования, то [r] тоже должен был быть отнесен к этому классу. Составленная Есперсеном классификация, в принципе,

противоречит его собственным исследованиям по поводу аллофонов немецкой фонемы /r/, где красной нитью проходит мысль о том, что в речи фрикативный звук [v] встречается значительно чаще по сравнению с вибронтом [R], который, полагает сам Есперсен, встречается не так часто, как представляется по привычке. Однако в Таблице 2 фрикативный аллофон не находит своего отражения.

В 1953 г. появляется работа О. фон Эссена [3], в которой были установлены факты, значительно отличающиеся от данных О. Есперсена. В эксперименте Эссена, так же как и в прежних опытах, дикторы получили инструкцию произносить отдельные звуки немецкого языка с одинаковой физической силой. Каждый звук произносился подряд 10 раз 11-ю дикторами. Их произнесение записывалось на магнитофоне и напряжение на выходе измерялось по вольтметру, показания которого пересчитывались в децибелах (смычные взрывные *p t d k g* не измерялись, вследствие их краткости и ненадежности показателей стрелки вольтметра). Получились следующие результаты в средних величинах для всех испытуемых, которые представлены в Таблице 3:

Разногромкость звуков речи (O. Essen, 1953)

№ п/п	Звуки	Децибели
1	o	50,7 ± 2,3
2	ö	49,9 ± 2,2
3	m	49,3 ± 2,3
4	u ü n	48,5 ± 2,4
5	ly	48,1 ± 2,5
6	e	48,0 ± 2,5
7	a	47,2 ± 2,5 (2,8)
8	i	46,1 ± 2,3
9	r	44,4 ± 3,5
10	j	42,5 ± 3,3
11	v	41,9 ± 2,9
12	z	41,5 ± 2,9
13	f	39,3 ± 2,8
14	χ	36,5 ± 2,8
15	s	35,8 ± 2,4
16	x	34,2 ± 1,7
17	ʃ	28,4 ± 1,6

Как видно, полученные данные значительно расходятся с данными Вольфа. Исследуемый звук [r] находится в позиции между гласным переднего ряда [i] и палатальным среднеязычным [j], что также

Таблица 4

Ранжирование звуков по звучности (P. Ladefoged, 1982)

Звучность												
Минимальная											Максимальная	
Классы звуков												
Klusile	Affrikaten	Frikative	Nasale	Liquiden	Halbokale	geschl. hohe Vokale	off. hohe Vokale	geschl. Mittelvokale	offene Mittelvokale	tiefer Vokal	Nasalvokale	
p	b	pf	f	v	m	l	ī	ö	i	ɪ	e	ɛ
t	d	ts	s	z	n	r	ÿ	ü	y	ʏ	ø	ə
k	g	tʃ	ʃ	ʒ	ŋ				u	ʊ	o	ɔ
		ç	j								æ	æ̃
		x	χ								ɔ	

В свою очередь Т. Феннеманн [7], определяя звучность (но в форме «перевернутой» консонантной силы: *konsonantische Lautstärke*) в качестве центрального параметра, который управляет структурой слова и правилами деления на слоги в устной речи, классифицирует звуки немецкого языка по нарастающей консонантной силе на 5 классов, также выделяя в класс ликвидов *r*, который по шкале нарастающей консонантной силы находится между гласными *i* и *l*:

Таблица 5

Ранжирование звуков по консонантной силе (Th. Vennemann, 1986)

Консонантная сила											
Минимальная											Максимальная
Классы звуков											
Vokale			Liquiden			Nasale		Frikative			Klusile
a	e	i	r	l	m	v	f	b	p		
o	u				n	z	s	d	t		
					ŋ			g	k		

говорит о его принадлежности к классу вибраторов, а не фрикативов, т.е. Эссен, несмотря на параллельное функционирование в 50-е годы двух форм /r/ (вибратора и фрикатива), в качестве фонологически стабильного принимает все же вибратор.

Необходимо отметить, что приведенные выше классификации звуков по их звучности, в общем, не отражают способ и место образования звуков, а также дифференциацию по звонкости/глухости, и лишь схематически намечают дальнейшее углубление классификационных признаков. Из приведенной таблицы, однако, следует, что звуковое влияние (*Schallwirkung*) приведенных звуков в указанной последовательности снижается.

Аналогичные исследования на материале английского языка проводил Н.Х.Флетчер, получивший результаты, значительно отличающиеся от данных Вольфа и Есперсена. Для гласных Флетчер устанавливает следующий ряд мощностных характеристик в микроваттах: *a* (25), *o* (24), *u* (23), *e* (22), *i* (20) [цит. по 2, 289]. Полное несоответствие полученных разными исследователями данных может объясняться, во-первых, неточностью данных Вольфа, поскольку измерение расстояния шагами и определение мощности звука на слух не может идти в сравнение с инструментальным измерением. Кроме того, данные Эссена получены на материале немецкого языка, а Флетчера – на материале английского. Однако главное различие заключается в том, что в опытах Эссена дикторы произносили *отдельные звуки*, а дикторы Флетчера произносили *слова*. Н.И. Жинкин считает это различие принципиальным: как только звук попадает в состав слова, он становится элементом целого. Управление целым произнесением и управление элементами в составе целого произнесения различно, поэтому различны и шкалы квантования того и другого по динамическим уровням [1, 176]. Следовательно, данные Флетчера имеют большее значение для решения поставленной проблемы, поскольку при произнесении слов нет необходимости выравнивать по слуху отдельные звуки, и инструкция – произносить все звуки с одинаковой силой – отпадает [там же, 176].

Впервые наиболее полное ранжирование звуков немецкого языка можно увидеть в классификации П. Лэйдфоджеда [5]. Из 12 классов *r* занимает положение в классе ликвидов вместе с *l* и находится между сonorными и полугласными. При этом в классификации Лэйдфоджеда также свое место находит редуцированный аллофон (класс средних широких звуков) и фрикативный звонкий аллофон.

Таким образом, в классификациях О. Есперсена и Т. Феннеманна обозначаемая фонема /r/, исходя из ее положения между классами сонорных и гласных, автоматически может относиться только к разряду вибраторов, без определения его места образования. Другие аллофоны в этих классификациях не учитываются. У Лэйдефоджеда, хотя и зафиксированы фрикативные реализации /r/, отсутствует их четкое противопоставление по месту образования (велярный/увулярный).

В настоящий период в классификации (Таблица 6), разработанной У. Маасом [6], можно обнаружить фиксацию более широкого спектра немецких *r*-аллофонов: [r, ɿ, ɿ̥, ɿ̥̥, x, χ, ɿ̥̥̥]. Маас дифференцирует звуки по следующим фонетическим параметрам: (1) принадлежность к классу гласных или согласных, (2) участие голосового компонента при образовании звука, (3) сонорность, (4) наличие носового резонанса, (5) место образования (надглоточность), (6) длительность, (7) наличие шумовой составляющей, (8) признак *широкий*, (9) переднеязычность. Аллофоны [r, ɿ, ɿ̥], т.е. переднеязычный и заднеязычный вибраторы, а также звонкий фрикатив объединены в один класс с набором общих фонетических признаков: данная группа фонов не является тоновой, однако обладает наличием голосового компонента, у них общее надглоточное место образования и наличие признака темпоральности. В свою очередь глухие *r*-фрикативы объединены в одну группу с глухим фрикативным лабиодентальным [f], а звонкий велярный [χ] со звонким лабиодентальным [v]. Вокализованный аллофон [ɿ̥̥̥] традиционно представлен в одной подгруппе с безударным [ɿ̥]. Подобное ранжирование немецких *r*-аллофонов с точки зрения звучности является несколько необычным, поскольку звукам с различным местом, способом образования, степенью участия голоса определяется ряд общих фонетических характеристик.

Сравнение звуков с вертикальной маркировкой, представленной в левой части таблицы в виде сужающегося конуса, позволяет установить следующую последовательность в группе *r*-аллофонов по признаку их снижающейся звучности (сонорности): (1) [ɿ̥̥̥], (2) [r, ɿ, ɿ̥], (3) [χ], (4) [x, χ].

Анализ ранжирования фонемы /r/ и ее аллофонов по их сонорности или консонантной силе за период с 1871 года по настоящее время позволяет определить систему подходов в классификациях звуков с точки зрения их энергетичности и сделать ряд выводов, касающихся непосредственно попыток парадигматизировать широкий ряд консонантных и вокализованных аллофонов фонемы /r/, существующих только в условиях синтагматической линейности и одновременности в потоке речи.

Ранжирование звуков по звучности (U. Maas, 1999)

	тон	вокалический	голос	носовой резонанс	надглоточный	длительность	шум	широкий	переднеязычный
ä	*	*	*	*	(-)	*	-	1	-
e	*	*	*	*	(-)	*	-	½	*
ö	*	*	*	*	(-)	*	-	½	-
ä	*	*	*	-	(-)	*	-	1	-
æ	*	*	*	-	(-)	*	-	1	-
ɛ ɔ ə	*	*	*	-	(-)	*	-	½	*
o ɔ	*	*	*	-	(-)	*	-	½	-
i ʏ	*	*	*	-	(-)	*	-	0	*
u	*	*	*	-	(-)	*	-	0	-
ɪ ʏ	*	*	*	-	(-)	*	*	0	*
ʊ	*	*	-	(-)	*	*	*	0	-
r r̥	-	*	-	*	*	*	(*)	-	-
l	-	*	-	*	*	*	(*)	-	-
m n ŋ	-	*	*	*	*	*	(*)	-	-
ð z ʒ	-	*	*	*	*	*	*	-	-
v ɣ	-	*	-	*	*	*	*	-	-
d	-	*	-	*	-	(*)	-	*	-
b g	-	*	-	*	-	(*)	-	-	-
θ s ʃ ç	-	-	-	*	*	*	*	-	*
f x χ	-	-	-	*	*	*	*	-	-
t	-	-	-	*	-	(*)	-	*	-
p k	-	-	-	*	-	(*)	-	-	-

За указанный период произошли значительные изменения в подходах и энергетических оценках немецкой фонемы /r/. Первоначально ранжированная по слышимости в 1871 году Вольфом фонема /r/ находилась в классе между глухими и звонкими смычными взрывными согласными, была далее определена Есперсеном в отдельный класс между сонорными и гласными переднего ряда высокого подъема. При этом критерием отбора является сонорность звука, а не его способ образования.

ния. Далее в классификации Эссена, проведенной на основании одинаковой физической силы звуков, происходит перемещение фонемы /r/ из класса сонорных в отдельную группу между гласным переднего ряда [i] и палатальным среднеязычным [j]. При этом речь продолжает идти только об одной фонеме /r/ без учета ее аллофонов, реально существовавших на тот момент в речевой практике.

Учет широкого спектра *r*-аллофонов начинается с 80-х годов и впервые находит свое отражение в классификациях П. Лэйдефоджеда, Т. Феннеманна и У. Мааса, которые, в принципе, включают в ранжирование звуков все существующие в настоящий момент в произносительном стандарте *r*-аллофоны: [g, r, ʁ, Ȑ, x, χ, Ȑ]. Таким образом, за указанный период происходит попытка включения в парадигму звуков немецкого языка аллофонов одной фонемы, а именно, фонемы /r/, что, безусловно, связано с ее артикуляторной вариативностью. Следовательно, можно сделать вывод о том, что *r*-аллофоны представляют собой самостоятельную субсистему фонов в системе звуков немецкого языка с дифференциацией по способу (вибраторы, фрикативы, гласные), месту образования (альвеолярные, велярные, увулярные, среднеязычные) и степени участия голоса (тоны, шумы (звонкие/глухие)).

Проведенное исследование вносит вклад в понимание фонетической (фонематической) эволюции, в раздел исторической фонологии. Анализ *r*-аллофонов за одно столетие подтвердил тезис о том, что фонема всегда представлена не одним, а множеством вариантов. Речь идет не о постепенных изменениях артикуляторных и акустических характеристик звука, а о том, что фонема существует в *своих реально произносимых вариантах изначально как инвариант и потому обладает не одной, а несколькими такими характеристиками*. Предпочтение того или иного варианта и закрепление его как ведущего в произносительном стандарте будет определяться искусственными процессами нормативной регуляции (кодификации), с одной стороны, и реальной речевой практикой, с другой.

Анализ зафиксированных артикуляторных и акустических изменений позволяет сделать вывод об общем ослаблении артикуляции консонантных *r*-аллофонов, выражаясь в их ленизации, глайдовости и аппроксимации, что, в свою очередь, позволяет сделать следующий прогноз: дальнейшее распространение ленизованных *r*-вариiform может привести к появлению новых форм дифтонгов (исключая инициальную позицию) или к дальнейшим модификациям фонемы /r/, формы которых сейчас только намечаются, но которые еще предстоит изучить в будущем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жинкин Н.И. Механизмы речи. – М.: Изд. Академии пед. наук., 1958. – 380 с.
2. Ржевкин Н.С. Слух и речь в свете современных физических исследований. – М.-Л.: Гос. Изд-во, 1936. – 147 с.
3. Essen O. Über die spezifische Schallwirksamkeit der Laute // Zeitschrift für Phonetik. – 1953. – Heft ½. – S.81-88.
4. Jespersen O. Lehrbuch der Phonetik. – Leipzig; Berlin: Teubner, 1913. – 258 S.
5. Ladefoged P. A Course in Phonetics. – Fort Worth; Philadelphia; San Diego; NY; Orlando; Austin: Harcourt Brace Jovanovich college Publishers, 1993. – 308 p.
6. Maas U. Phonologie. Einführung in die funktionale Phonetik des Deutschen. – Opladen; Wiesbaden: Westdt. Verl., 1999. – 410 S.
7. Vennemann T. Neuere Entwicklungen in der Phonologie. – Berlin: Moulton, 1986. – 90 S.
8. Wolf O. Sprache und Ohr. – Braunschweig: Vieweg, 1871. – 252 S.

"LANGUE DE BOIS" – ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ НЕОЛОГІЗМ, РІЗНОВИД ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

У царині політичної комунікації загальнотеоретична проблема "мова і влада" конкретизується у питання взаємодії мови і політичної влади як екстрапінгвістичного чинника розвитку політичного мовлення. Цей взаємозв'язок є закономірним, проте необхідно враховувати, що мовна система розвивається також за своїми власними законами, які не регулюються ззовні. Втручання до внутрішньомовних процесів у вигляді підвищеного ідеологічного контролю призводить до семантичних і стилістичних деформацій дискурсу, позначених в зарубіжній лінгвістиці терміном "*langue de bois*" (буквально "дерев'яна мова") [16; 17; 19; 20; 22; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31]. Враховуючи важливість даної проблеми у сучасному соціополітичному контексті, розглянемо особливості функціонування даного типу політичного дискурсу на матеріалі російськомовної газетної публіцистики кінця ХХ століття.

Саме поняття "*langue de bois*" з'явилось в західній лінгвістиці відносно недавно, і в багатьох наукових працях воно є синонімом "радянського політичного дискурсу" (РПД).

Вперше вираз "*langue de bois*" виник у французьких засобах масової інформації на позначення стереотипного стилю політичних виступів діячів країн Східної Європи, а також керівників компартії Франції. Особливо часто цей журналістський неологізм вживався в публікаціях про СРСР і поступово він став втілювати суть радянського ладу. На думку західних лінгвістів [17; 20; 29] цей мовний і політичний феномен потенційно може існувати в будь-якому соціумі, різні лише мовні форми його реалізації. Наприклад, для французького "*langue de bois*" початку 70-х років було характерно нагромадження в мовленні політичних, економічних, наукових термінів та неологізмів. Але найтипівішим проявом "бюрократичної мови" вважається політичний дискурс радянської епохи, тому саме його дослідженю присвячена значна кількість зарубіжних праць [4; 16; 17; 19; 26; 27; 28; 29; 30; 31].

Вельми актуальною ця проблема стала зараз і для багатьох філологів, політологів та соціологів країн колишнього СРСР [1; 2; 5; 6; 8; 9; 10; 11; 13; 15].

Офіційний чи напівоофіційний стиль писемного або усного мовлення, який з ідеологічних міркувань приховує, маскує внутрішній зміст [32, 426], почав складатися в Росії ще у XIX столітті. Новий імпульс розвитку він одержав у сталінський період, але особливого "розквіту" досяг у роки брежnevського "застою". Спочатку політичний дискурс не відрізнявся від інших наративних жанрів. Поступово владні структури виробили особливу, необхідну їм для певної мети "мову", яка претендувала на об'єктивність і науковість. Однаке, за висловом вчених, це була "псевдонаукова мова, близька до утопії" [12, 379; 17, 64; 29, 9].

Поруч з найпоширенішим терміном "*langue de bois*" в літературі трапляються також інші словосполучення: *dretwa mova*, *novomova*, *newspeak* [7, 96; 29], *la langue nouvelle*, *la langue officielle*, *la langue collective*, *la langue soviétique*, *la phraséologie "bolchévique"*, *le skaz soviétique* [17, 61; 24, 191], *la langue artificielle du pouvoir*, *le discours soviétique* [18, 69], *la novlangue*, *le discours officiel du Parti* [23, 213], *soviet "political" language* [21, 4], *la langue de propagande* [25, 7], *la phraséologie stéréotypée* [25, 10], *новояз* [3, 23; 8, 289], *советский новояз*, *партийный новояз* [11, 23], *новояз тоталітаризму*, *новоречь*, *квазиязык* [11, 19], *канцелярит* [8, 289], *деревянный язык* [12, 379], *советский официальный "дубовый язык"*, *советский политический язык* [1; 4], *политизированный советский язык* [10, 40], *советский идеологический язык*, *официальный советско-партийный политический язык*, *язык тоталітаризму* [10, 40], *тоталітарный язык*, *бюрократический язык* [3, 28], *партийный язык* [3, 21], *официозный язык*, *ритуальный дискурс* [1, 64].

Професор Лозанського університету, дослідник радянського політичного дискурсу Патрік Серіо пояснює внутрішню форму фразеологізму "*langue de bois*" так: "*langue de bois*" асоціюється з "*gueule de bois*", що означає 'похмілля, перепій' - стан, коли болить голова і "заплітається язик". Словосполучення "*langue de bois*" є також ветеринарним терміном на позначення захворювання рогатої худоби - ящура, при якому язик тварини стає твердим. У випадку інфікування людей розпухання язика робить мовлення нерозбірливим і ускладненим. П. Серіо вважає, що вираз "*langue de bois*" може бути метафорично перенесений на мову політики, точніше на її специфічний різновид [29, 27].

Відзначимо також існування технічного терміна "*langue de bois*", яким у столярній справі називають жолобок, зроблений у дереві.

Російською мовою фразеологізм "*langue de bois*" перекладають як "шаблонный, казённый язык, путаная болтовня".

Визначення “дерев’яна” /про мову/ асоціюється з лексемами “бідна”, “невиразна”, “суха”, “кострубата”, “неоковирна”, “дубова” і характеризує якість мовлення, стиль, невисокий рівень словесної майстерності. Французьке поняття *“langue de bois”* має виключно політичний зміст, і в російській мові йому більшою мірою відповідають вирази “бюрократичний язык”, “канцеляріт”.

Аналізуючи особливості публіцистичного стилю, було прийнято критикувати газетну мову, називаючи її казенною, штампованою, сухою. Звичайно тут не брався до уваги безпосередньо стиль надрукованих промов, доповідей, заяв та ін. Але ж преса завжди є відзеркаленням офіційного політичного дискурсу.

Фіксуючи в писемному різновиді політичне мовлення, газета є одним з ефективних шляхів політичної пропаганди для поширення і утвердження в суспільстві ідеологічних поглядів. Тому поруч із терміном “мова політики” часто вживається термін “мова пропаганди та агітації”. Будь-яка пропагандистська діяльність ґрунтується на таких категоріях як переконання і запевнення. Основу переконань індивідуального або масового характеру становить раціонально і емоційно засвоєна інформація та готовність діяти на базі одержаних знань.

Сутність навіювання як способу соціально-психологічного впливу полягає в дії на несвідому сферу людської психіки. Характерною рисою цього процесу є необов’язковість чітко виражених аргументів, що мали б підтверджувати прищеплювану думку. Тому в радянській ідеології переконання розглядалось як позитивний метод прогресивної комуністичної пропаганди, а навіювання, нав’язування поглядів – як використання буржуазною пропагандою “заборонених” прийомів. Звичайно, такий підхід можна вважати вкрай спрощеним, ідеологізованим. Історичний досвід засвідчив, що і в комуністичній пропаганді “навіювання” думки також часто переважало над елементами раціонального осмислення теми.

Отже, пропагандистська діяльність має свої закони, і трактування використовуваних нею методів залежить від конкретних історичних обставин та концепції самих інтерпретаторів. Радянські політологи і мовознавці детально досліджували мову та стиль західної пропаганди, “викривали” її маніпулятивний характер, засоби підбору і висвітлення інформації. Особливої критики зазнавало застосування для навіювання думки соціально-психологічних стереотипів [14, 19]. Велика увага надавалась власнім лінгвістичним аспектам пропагандистського впливу [14]. Буржуазний політичний дискурс характеризувався в цілому як “розп-

ливчастий”, з гіпертрофованою прагматичною інформацією, яка “деформує семантику мови” [14, 48].

Використання в радянській пропаганді мовних засобів для маніпуляції суспільною свідомістю (політичні стереотипи, перефразування, евфемізація, дисфемізація, деформація денотативного і конотативного значень слів та ін.) відкрито не визнавалось [14, 19]. Проте офіційний політичний дискурс мав значні можливості для створення і втілення в свідомість мас ідеологічно орієнтованих, не завжди об’єктивних образів соціально-політичної дійсності.

Повертаючись до прикметника “дерев’яний”, зазначимо, що в аналізованих газетних текстах він має негативну оцінку і може характеризувати, наприклад, невисокий фінансовий стан: дерев'яний рубль, сверхдерев'яні рубли (*les roubles de bois, dévalorisés, dépréciés*).

Поняття *“langue de bois”* в зарубіжному мовознавстві розглядалося насамперед як:

- 1) політичний дискурс комуністичних партій взагалі;
- 2) радянський політичний дискурс;
- 3) російська мова радянської епохи.

На думку П. Серіо, останнє твердження мало не лише теоретичне, але й практичне значення. З цього положення випливало, що російська мова, яка належить іншому геополітичному простору і є найбільш ідеологічно маркованою, не може викладатися таким же чином, як і інші іноземні мови [29, 9]. Проблемним було і питання: “Яку російську мову викладати?” Деякі західні лінгвісти представляли сучасну норму російської мови як ідеалізовану мовну модель, вироблену бюрократією, або як мову офіційних радянських текстів [30, 14].

Таким чином, *“langue de bois”* утворює наступні опозиції. З одного боку, вона протиставляється природній мові як навмисне відхилення від неї, що має певну прагматичну мету, тобто існує природна мова народу і штучна мова влади. З іншого боку, *“langue de bois”* протистоїть класичній російській мові дорадянської епохи: радянська “новомова” і традиційна російська “старомова”. І третя опозиція - “соціальної двомовності” – *“langue de bois”* як специфічний код для офіційних виступів, засідань, тощо і мова повсякденного побутового спілкування.

Враховуючи ці опозиції, більшість зарубіжних дослідників характеризують радянську бюрократичну мову в аспекті передачі змісту і співвідношення з об’єктивною реальністю (П. Гард, М. Геллер, Л. Мартінес, А. Безансон, Ж. Мулен та ін.). Найбільш категоричним був погляд на *“langue de bois”* як на мову брехні і сюрреалізму.

“Langue de bois” базується на мовному механізмі співвідношення слова з дійсністю, в якому первинним є слово. Під впливом ідеологічного чинника концептуальний зміст лексичних одиниць тією чи іншою мірою змінюється, з'являється велика кількість слів з невизначеним, розпливчастим референтом, так звані слова-символи, лозунги [4, 7], міфологеми [10, 40]. Те саме позначуване може бути пов’язане з різними позначаючими, одне з яких має референт, а інше - ні. Тому іноземному читачеві, який не володіє *“langue de bois”*, інколи важко зрозуміти зміст радянського політичного тексту, оскільки слова співвідносяться нерідко з поняттями, не сумісними, відмінними від тих, якими він оперує у своєму мовному середовищі. Десемантизуються окремі слова і цілі відрізки дискурсу [3, 23]. Велика частка безреферентних висловлювань перетворює повідомлення в набір номінацій, позбавлених об’єктивно існуючої основи. Створення квазітекстів, які не передають вірогідної інформації, роблять більш значимим у РПД підтекст [1, 64]. Коментарій нерідко випереджає виклад інформації. Це досягається, наприклад, створенням заголовків, які зосереджують однозначну позитивну чи негативну оцінку описуваних подій. Радянський політичний дискурс відрізняє також високий ступінь клішованості та евфемістичності [3, 23; 5, 8], велика кількість віддієслівних іменників та наявність особливих сурядних зв’язків, що об’єднують в реченні слова, які не є синонімами [29]. Політичний газетний текст реалізовував ідеологічні завдання, поширюючи в суспільстві заштамповану інформацію особливого різновиду. Розрив між реальністю і її відображенням у пресі був настільки очевидний, що “найбільш ефективний антизов’єтизм полягав у публікації офіційних радянських текстів без будь-яких коментарів” [29, 40].

Зазнаючи значною мірою впливу особистого мовлення політичних керівників країни, РПД набуває в різні історичні періоди деяких специфічних рис. Дослідники виділяють, наприклад, *“langue de bois gorbatchevienne”* [25, 17] або *“перестроєчний новояз”*, який за істотних змін політичного лексикону зберігає типовий для РПД синтаксис і характеризується тією ж стереотипністю, лозунговістю і відірваністю від дійсності. Тому виникнення нового за формою і змістом політичного дискурсу лінгвісти та політологи пов’язують не з перебудовою, а з постперебудовним періодом, коли відбуваються глибокі перетворення в ідеологічній системі суспільства, які найбільш оперативно і наочно відображає політична преса.

На початку 90-х років у системі масової пропаганди складається нова комунікативна ситуація, для якої характерна відмова від попередніх

ідеологічних настанов, спрямованих на передачу псевдоінформації і створення політичних міфів. Внутрішня норма публіцистичного стилю набуває інших якостей, що виражаються в новому концептуальному і мовному змісті газети.

Політична диференціація суспільства сприяє появі періодичних видань різної орієнтації: від крайніх лівих до ультраправих. У сучасному газетному узусі зникає існуюча за радянської доби ідеологічна опозиція “соціалістичний табір - капіталістичні країни”. Центр політичного протистояння переміщується із зовнішньої сфери на внутрішню. Відображаючи ідеологічно різнопланову за змістом інформацію, газети стають осередком, де стикаються зовсім протилежні думки про ті ж самі явища, поняття, реалії.

У мові політичної преси на відміну від стандартизованого РПД помітною є тенденція до спрощення, демократизації стилю, до лаконічного викладу, зближення з розмовним мовленням. Стилістично знижені елементи просторіччя та арго у складі оцінних конструкцій з’являються на сторінках центральних видань, сприяючи десакралізації офіційного мовлення.

Перетворення в сфері масової комунікації поширюються на загальномовне використання і свідчать про формування нового політичного дискурсу: *le “néorusse”, the new political language* [11, 409; 26, 19].

“Радянська бюрократична мова більше не існує”, - заявив у інтерв’ю “Московским новостям” після серпневих подій 1991 року міністр Економіки, Фінансів і Бюджету Франції П’єр Берегову:

Il n'y a plus de langue de bois. J'ai rencontré des économistes, des chefs d'entreprises et les hauts dirigeants du gouvernement de l'Union. J'ai été frappé par le changement de langage. Il n'y avait pas de langue de bois, les entretiens ont été très francs, et dans un langage économique universellement admis. Nous avons parlé d'investissements, de stabilité monétaire, de profits, en utilisant les mêmes mots et avec la même intention (33,13).

Я зустрічався з економістами, керівниками підприємств, членами радянського уряду, і мене приголомшили зміни, які відбулися в мові. Переговори були ясними, вельми відвертими з використанням загальноприйнятої економічної мови. Ми говорили про інвестиції, фінансову стабільність, прибутки, вживаючи однакові слова і мали на увазі той самий смисл.

Політичні, економічні зміни в суспільстві, безумовно, торкнулися мовної сфери, і це відбилося не тільки у повсякденному звичайному мовленні людей, а й у мові офіційної політики. У зв'язку з новою ідеологічною спрямованістю суспільства порушилася схема взаємодії влади й мови, що склалася в радянські часи, зникли об'єктивні передумови використання колишнього "*langue de bois*" на офіційному державному рівні. Та говорити про миттєве й повне зникнення радянського бюрократичного дискурсу даної доби було б передчасним. Не виключались можливості його окремих поодиноких проявів, оскільки переворот в індивідуальній свідомості - процес більш тривалий, і відразу перебороти укорінені стереотипи, в тому числі мовні, нелегко.

Повертаючись до терміна "*langue de bois*", відзначимо, що в сучасному узусі він не є таким актуальним і використовується в політичній комунікації, головним чином, як метафора для критики риторики ідеологічних супротивників. Іноді зустрічаються й інші випадки вживання даного терміну. Так, наприклад, у статті "*Parlez-vous la langue de bois?*" (*Libération*, 3 грудня 1999р.) йдеться про комп'ютерний посібник, що пропонує функціонерам різного рівня та сфери діяльності понад 500 базових моделей виступів різноманітної тематики від політичних до вітальних.

Таким чином, зберігши негативну оцінність, вираз "*langue de bois*" поступово втрачає політичну спрямованість, і позначає 'стереотипне, шаблонне, путане мовлення' на телебаченні, в мистецтві, літературній критиці, науці, філософії і просто на рівні індивідуальної мовленнєвої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барапов А. Н. Языковые игры времён перестройки (феномен политического лозунга) // Russistik. – 1993. – № 2. – С. 63-74.
2. Воротников Ю. Л. Совок – как зеркало // Russistik. – 1992. – № 2. – С. 28-34.
3. Земская Е. А. Клише новояза и цитация в языке постсоветского общества // Вопросы языкоznания. – 1996. – № 3. – С. 23-31.
4. Земцов И. Советский политический язык. – London: Overseas Publications Interchange Ltd, 1985. – 424 с.
5. Кёстер-Тома З. Некоторые размышления по поводу состояния современного русского языка // Russistik. – 1998. – № 1-2. – С. 7-16.
6. Купина Н. А. Тоталитарные стереотипы в городском просторечии // Russistik. – 1999. – № 1-2. – С. 35-48.
7. Куртин Ж.-Ж. Шапка Клементиса (заметки о памяти и забвений в политическом дискурсе // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса: Пер. с фр. и португ. /Общ. ред. и вступ. ст. П. Серио; предисл. Ю. С. Степанова. – М.: ОАО ИГ "Прогресс", – 1999. – С. 95-104.
8. Лысакова И. П. Воздействие русского газетного текста на менталитет личности // Russian Language Journal. – 1995. – Vol. XLIX, № 162-164. – С. 287-293.
9. Мокиенко В. М. Лапша [на ушах] как зеркало "новой русской" революции // Russistik. – 1996. – № 1-2. – С. 29-41.
10. Никитина Т. Г. Слово во времени, время в слове (К концепции словаря советизмов) // Russistik. – 1997. – № 1-2. – С. 40-49.
11. Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М. : Языки русской культуры, 1996. – 480 с.
12. Серио П. Русский язык и советский политический дискурс: анализ номинализаций // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса: Пер. с фр. и португ. /Общ. ред. и вступ. ст. П. Серио; предисл. Ю. С. Степанова. – М.: ОАО ИГ "Прогресс". – 1999. – С. 337-388.
13. Шарифуллин Б. Я. О лексике и фразеологии "политизированного языка" // Лексика и фразеология: Новый взгляд. Раздел "Лексикология". – М.: Изд-во МГЗПИ, 1990. – С. 160-162.
14. Язык как средство идеологического воздействия: Сб. обзоров / АН СССР. Ин-т науч. информ. по обществ. наукам; Отв. ред. Ф. М. Березин – М., 1983. – 218 с.
15. Яхнов Х. Социолингвистика в России (90-е годы) // Russistik. – 1998. – № 1-2. – С. 17-25.
16. Bensimon G. Remarques sur les théories du totalitarisme: langage et réalité // Essais sur le discours soviétique. – Université de Grenoble III. – 1986. – № 6. – P. 33-46.
17. Bourg Ch.-A. Récit et langue collective. Postulation illicite // Essais sur le discours soviétique. – Université de Grenoble III. – 1986. – № 6. – P. 46-69.
18. Bourmeyster A. Quelles chances pour un dialogue politique, social ou culturel en Russie aujourd’hui? // Mots. Les langages du politique. – P.: Presses de sciences PO. – 1995. – № 42. – P. 61-80.
19. Courtan F. Dit, non-dit et discours // Essais sur le discours soviétique. – Université de Grenoble III. – 1986. – № 6. – P. 74-93.
20. Denquin J.-M. Vocabulaire politique // Que sais-je? № 3268. – P.: Presses Universitaires de France, 1997. – 127 p.
21. Dunn J. A. The Transformation of Russian from a Language of the Soviet Type to a Language of the Western Type // Language and Society in Post Communist Europe. Selected Papers from the Fifth World Congress of Central and East European Studies, Warsaw, 1995. – London: Macmillan Press LTD. – 1999. – P. 3-22.
22. L'Hermitte R. En lisant Patrick Sériot... // Essais sur le discours soviétique, russe... et autres discours slaves. – Université Stendhal – Grenoble III. – 1988. – № 8. – P. 227-233.
23. Lapierre J.-W. Le pouvoir politique et les langues. – P.: Presses Universitaires de France, 1988. – 289 p.
24. Paris D. Langue parlée, langue du peuple: le russe et le français // Le français dans le monde. – 1989. – août – septembre. – P. 188-193.

25. Pineira C., Tournier M. De quel bois se chauffe-t-on? Origines et contextes actuels de l'expression "langue de bois" // Mots. Les langages du politique. - P.: Presses de sciences PO. - 1989. - № 21. - P. 5-20.

26. Radiguet A. Les "taches blanches" et la réécriture de l'histoire en URSS // Essais sur le discours soviétique, russe... et autres discours slaves. - Université Stendhal – Grenoble III. - 1988. - № 8. - P. 5-20.

27. Robert C. La stratification fonctionnelle des langues // Essais sur le discours soviétique. - Université de Grenoble III. - 1986. - № 6. - P. 69-74.

28. Roche R. Lire l'URSS sans les images? // Essais sur le discours soviétique, russe... et autres discours slaves. - Université Stendhal – Grenoble III. - 1988. - № 8. - P. 161-167.

29. Sériot P. Analyse du discours politique soviétique. - P.: - Institut d'études slaves, 1985. - 362 p.

30. Sériot P. De l'amour de la langue à la mort de la langue // Essais sur le discours soviétique. - Université de Grenoble III. - 1986. - № 6. - P. 1-20.

31. Sériot P. Et ils n'auront qu'une seule langue // Essais sur le discours soviétique, russe... et autres discours slaves. - Université Stendhal – Grenoble III. - 1988. - № 8. - P. 39-55.

32. Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения / Е. Ю. Ваулина, Т. И. Гайкович, А. В. Зеленин и др.; Гл. ред. Г. Н. Скляревская; РАН. Ин-т лингвистических исследований. - СПб.: Фолио-Пресс, 1998. - 700 с.

33. Московские новости. - 1991 - № 37.

СИСТЕМНО-ЯЗЫКОВОЙ АСПЕКТ МОДАЛЬНОСТИ УСЛОВНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ (на материале испанского языка)

В современной лингвистике на первый план выдвинулась цель – исследование коммуникативной деятельности человека [7, 19]. Это определяет актуальность изучения категорий, которые отражают универсальные законы мышления и создают основу коммуникации.

Вопрос о модальности условного предложения как один из аспектов проблемы семантики сложного предложения неоднократно затрагивался в работах отечественных языковедов-испанистов [5; 6]. Однако условная модальность как целостный объект исследования не рассматривалась специалистами.

Предметом данного исследования является совокупность модальных значений, в которых проявляется специфика условно-следственных отношений в языке.

Цель работы состоит в определении модального содержания условного предложения в системно-языковом аспекте.

Условная модальность как семантический инвариант представляется собой комплекс модальных значений, регулярно обнаруживающихся в условных семантико-сintаксических конструкциях различных типов. Анализ языкового материала позволил выделить следующие значения:

- 1) объективно-модальные значения (возможность);
2) субъективно-модальные значения:
 а) рациональной оценки (предположительность),
 б) эмоциональной оценки (положительность, отрицательность, безразличие).

Модальные значения возможности и предположительности, а также необходимости относятся к семантической сфере потенциальности, по этой причине между этими значениями не может быть резкой разницы. Объективно-модальные и субъективно-модальные значения взаимосвязаны: "вероятность представляет собой субъективное отражение объективных отношений возможности" [4, 7]. Вполне логично, что анализируемые модальные значения могут совмещаться в пределах одного высказывания, взаимодействовать, используя одни и те же средства выражения. В этом состоит причина существования случаев так называемого модального синкретизма [2, 8].

В условном предложении значения возможности и предположительности столь тесно переплетаются, что невозможно однозначно определить модальный план высказывания как план возможности или как план предположительности. Подобное сложное объективно-субъективное модальное значение условно называют гипотетической возможностью [2, 17; 1, 128].

Для данного исследования важен тот факт, что потенциальность не может быть однозначно сопряжена с ирреальностью. Нам представляется совершенно верной трактовка потенциальности как понятия, которое связывает ирреальное и реальное [1, 75]. Если расположить значения потенциальности на непрерывной шкале, то на полюсах окажутся модальные значения, близкие к реальности, и значения, близкие к ирреальности, а в середине шкалы – значение собственно потенциальности.

Таким образом, по характеру потенциальности действий, выраженных в условном предложении, и по степени близости к одному или другому полюсу можно выделить три основных семантико-синтаксических структуры условно-следственной связи и квалифицировать их модальное содержание как: а) переход потенциальности к реальности; б) собственно потенциальность; в) переход от потенциальности к ирреальности [10, 201]. Проиллюстрируем сказанное примерами:

- 1) *Si ustedes se obstinan en no decir la verdad, llamaré a los guardias para que los interroguen hábilmente* (11, 187).
- 2) *Si le dijéramos lo que ha costado, se quedaría usted patidifuso* (12, 330).
- 3) *Si el tres de enero se hubiera quedado en la casa no lo hubiera sorprendido la mala hora* (13, 254).

Модификации значения потенциальности выступают в качестве вариантов относительно модально-семантического инварианта условных отношений.

Рассмотрим поочередно все три типа выделенных семантических структур.

В условной структуре первого типа обусловливающая часть формально совпадает в семантическом отношении с независимым предложением. *Si tienes suerte, dentro de dos o tres meses vendrá un investigador especial* (13, 90). Но, если в самостоятельном предложении содержится модальное значение реальности, то в условном придаточном выражается потенциальная модальность: обусловливающее действие характеризуется как возможное в силу определенных субъективно представлен-

ных говорящим обстоятельств, позволяющих ему сделать предположение относительно осуществления возможности.

Семы предположительности и возможности содержат союз *si*, который вносит в предложение соответствующие значения. Доказательством того, что придаточное предложение выражает возможность и предположительность служит тот факт, что в разговорной речи часто употребляются трансформы придаточного обусловливающего:

Puede que tengas suerte, entonces vendrá un investigador especial.
Supongamos que tengas suerte, entonces vendrá un investigador especial.

Обусловливающее придаточное содержит некое допущение, а обусловленное – выражает предположение, которое строится на этом допущении [8, 583].

Отнесенность действия-условия и действия-следствия к будущему и порядок их расположения, отражающий хронологическую последовательность, свойственную причинно-следственным отношениям, позволяет квалифицировать их как гипотетические.

Специфика значений возможности и предположительности, смысл которых состоит в указании на переход от ирреальности к реальности, а также индикативные средства выражения дают повод говорить о связи потенциальной и реальной модальности в условном периоде рассматриваемого типа.

Потенциально-ирреальная модальность находит выражение в формальных структурах двух типов, которые можно охарактеризовать с точки зрения сходства и различия. Сходство заключается в том, что в исследуемых структурах реализуется модальная семантика гипотетической возможности. В обоих случаях используются неиндикативные средства выражения соответствующих модальных значений.

Специфика анализируемых структур состоит в том, что нереальные действия, выступающие в качестве непосредственного содержания высказывания, выражают отношения виртуальной обусловленности, то есть взаимосвязь двух гипотетических ситуаций, которые противоречат определенным реальным фактам действительности, например:... *menos mal que todos son de Infantería; si fuesen de armas distintas, ya se habrían roto la cara a tortas* (11, 90).

Различие между неиндикативными типами условных структур состоит в способе реализации значения потенциальной возможности: в первом случае выражается собственно потенциальная возможность, а во втором – возможность неосуществившаяся, например:

En cambio, si usted se ocupara de los pasquines en el sermón del domingo, estoy segura de que Roberto Asís se sentiría llamado a la reflexión (13, 103).

"Si el tres de enero se hubiera quedado en la casa no lo hubiera sorprendido la mala hora" (13, 254).

В первом предложении потенциальное обуславливающее действие оценивается субъектом речи как принципиально возможное, имеющее шансы на осуществление. Во втором выражена гипотетическая возможность, которая осталась нереализованной.

Si se ocupara de los pasquines (a lo mejor se ocupará) Roberto se sentiría llamado a la reflexión (a lo mejor se sentirá).

Si se hubiera quedado en la casa (no se quedó) no lo hubiera sorprendido la mala hora (lo sorprendió).

Известна точка зрения, согласно которой к модальности относятся также качественная оценка дескриптивного содержания высказывания по признакам "хорошо/плохо". Высказывание может восприниматься как оценочное даже при отсутствии оценочных слов, когда воспроизводится ситуация, имеющая соответствующий смысл в "картине мира", то есть, если описываемое в высказывании положение дел в "картине мира" говорящих расценивается как хорошее или плохое [3, 32].

Признак положительности/отрицательности эмоционального отношения субъекта оценки к объекту является наиболее существенным из всех признаков, по которым может производиться классификация эмоций. Если включить в оппозицию "положительность/отрицательность" третий оператор – безразличие, то в эту систему свободно вписываются все единицы собственно эмоциональной оценки [4, 9].

Существует мнение, что для условного смысла, где обе ситуации (порождающая и порождаемая) гипотетические, аксиологическая оценка ситуации не столь актуальна, как, например, для причинного смысла, хотя она может иметь место [9, 75]. На наш взгляд, абсолютная аксиологическая оценка является важным семантическим компонентом условной модальности: координация модально-оценочных значений в условном высказывании способствует созданию интегративного смысла.

Способность выражать общеоценочные значения определяется особенностями смысловой структуры условного высказывания, а именно:

1. Между компонентами условной структуры – двумя гипотетическими ситуациями – существуют отношения сравнения, что объясняется тесной связью между причинными, временными и сравнительными значениями [6, 94]. Сравнительные отношения лежат в основе опе-

рации оценки. Таким образом, и порождающая, и порождаемая ситуации являются потенциальными объектами аксиологической оценки.

2. Условная структура предполагает наличие некой семантической связи, объединяющей обе ее части в единое целое и определяющей позитивную, негативную или нейтральную оценку обеих ситуаций, представленных в высказывании. Если высказывание не содержит явных указаний на присутствие значений позитивной/негативной оценки, то в рамках высказывания или за его пределами обязательно присутствует фактор, который позволяет квалифицировать оба компонента условной структуры позитивно, негативно или дать нейтральную оценку.

Выявить объединяющий фактор можно при помощи трансформаций, при которых условная структура может быть представлена в виде причинной, например:

Si le obligo a que se case, después se siente amarrado y la paga contigo (13, 86).

Si te obligo a que se case, la paga contigo porque casarse para el hombre significa amarrarse.

Мнение говорящего субъекта о том, что *casarse para el hombre significa amarrarse* является фактором, который выступает в качестве связующей нити между двумя ситуациями и дает повод для негативной оценки. Соответствие/ несоответствие содержания гипотетической ситуации существующему мнению служит критерием, по которому производится оценка.

3. Условная семантико-синтаксическая структура отражает логику причинно-следственных связей: "положительная" причина влечет за собой "положительное" следствие, "отрицательная" причина приводит к "отрицательному" результату, например:

"Si no se tapa la nariz le da catarro", dijo (13, 32).

Pero si el juez tiene un fondo de ternura o un mínimo sentido de humor, acabará enviando a Martins a su casa... (11, 179).

Существует мнение, что причина сама по себе не может быть "положительной" или "отрицательной", следствие же может получать аксиологическую оценку позитивного или негативного характера [9, 62]. Но поскольку отношения обусловленности характеризуются взаимонаправленностью, то при позитивной/негативной оценке порождаемой ситуации соответствующий знак приобретает и порождающая ситуация как причина, которая приводит к положительному/отрицательному результату с точки зрения говорящего. Таким образом, следствие содер-

жит мотив оценки причины, так как указывает на положительный/отрицательный результат.

Корреляция оценочных смыслов в условном высказывании остается неизменной независимо от того, связана ли оценка с точкой зрения модального субъекта или адресата. В этом проявляется субъективность оценочного значения: ситуации, оцениваемые говорящим субъектом положительно, могут получать противоположную оценку со стороны адресата, например:

Si en todo el mes que entra no me ahorcan, te ahorco yo a ti tan cierto como ahorcaron a mi padre (12, 134).

Si muero para esa fecha, quedarás libre (12, 134).

Данные примеры иллюстрируют различие в оценке ситуаций с позиции говорящего и с позиции адресата.

Модальность эмоциональной оценки противопоставляется нейтральной модальности. Нейтральная оценка в контексте условной модальности передает безразличие говорящего субъекта к выбору модальной альтернативы [4, 26].

Si no tiene cambio, no importa, ya me lo dará otro día (11, 192).

Она может поддерживаться лексическими единицами-показателями безразличия, при их отсутствии значение безразличия определяется в процессе сопоставления гипотетической ситуации с ее модальной альтернативой (фактической или потенциальной). Данное утверждение иллюстрируют следующие трансформации:

Si pidiera a la gente que pasa no reuniría ni diez pesetas (12, 417).

Como no pide a la gente, no puede reunir dinero.

Основание для оценки – равнозначность выбора модальных альтернатив.

Si no tiene cambio... ya me lo dará otro día.

Si tiene cambio, me lo dará ahora.

Основание для оценки – отрицание важности выбора.

Таким образом, сравнительные отношения в условном высказывании, которые лежат в основе операции оценки, реализуются на двух уровнях:

1. На горизонтальном уровне устанавливаются отношения сходства между двумя ситуациями по признакам: возможность, гипотетичность, аксиологическая оценка.

2. На вертикальном уровне устанавливаются отношения различия между эксплицитным и имплицитным содержанием высказывания, то

есть между данной оценкой представленной ситуации (1) и обратной оценкой ее модальной альтернативы (2):

- 1) *Si no abres la ventana, (-) nos vamos a morir de calor. (-)*
- 2) *Si abres la ventana, (+) no nos vamos a morir de calor. (+)*
- 1) *Si el tres de enero se hubiera quedado en la casa (+) no lo hubiera sorprendido la mala hora. (+)*
- 2) *No se quedó, (-) lo sorprendió la mala hora. (-)*

Для условных структур с нейтральной модальностью характерны отношения сходства также и по вертикали:

- 1) *Si quieres calienta diez veces. (0)*
- 2) *Si no quieres no la calientes. (0)*

На основании вышеизложенного материала можно сделать ряд выводов. Условная модальность – семантически объемная категория, которая в содержательном аспекте представляет собой комплекс инвариантных модальных значений, реализующихся в семантико-синтаксической структуре условного высказывания.

Основное инвариантное значение микрополя условной модальности – гипотетическая возможность. Данное значение является важнейшим фактором формирования условного смысла высказывания, что позволяет квалифицировать его как дифференциальный признак кондициональности.

Значения аксиологической оценки – сопутствующие семантические признаки для основного инвариантного значения микрополя условной модальности.

Осложнение смысловых отношений в условной структуре при взаимодействии значений условия и следствия со значениями других типов приводит к изменениям в модальном содержании условного высказывания. Эксплицируются те или иные модальные признаки интерпретирующих отношений. Речевой аспект проблемы модальности условного высказывания требует отдельного рассмотрения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. – Л.: Наука, 1990. – 262 с.
2. Будильцева М. Б. Выражение модальных значений возможности и предположительности в русском и испанском языках: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. 10.02.01; 10.02.05. – Москва, 1984. – 20 с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
4. Воркачев С. Г. Субъективная модальность высказывания в испанском языке: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. 10.02.05. – Москва, 1990. – 33 с.

5. Гетьман З. А. Сложноподчиненное предложение с придаточным уступки в испанском литературном языке ХІІ – ХХ вв.: Дис. ...канд. филол. наук. 10.02.05. – Киев, 1977. – 220 с.

6. Корбозерова Н. Н. Грамматика и семантика сложного предложения. – К.: Выща школа, 1989. – 110 с.

7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Брама, 2004. – 336 с.

8. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса: Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.

9. Шувалова С. А. Смысловые отношения в сложном предложении. – М.: Изд-во Московск. гос. ун-та, 1990. – 160 с.

10. Francisco Matte Bon. Gramática Comunicativa del español. Tomo II. – Madrid: EDELSA, 2004. – 369 р.

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

11. Cela, Camilo José. Novelas cortas y cuentos. – Moscú: Ed. Ráduga, 2001. – 256 р.
12. Cuentos españoles. Antología. – La Habana: Arte y Literatura, 1976. – 505 с.
13. García Márquez, Gabriel. La mala hora. El coronel no tiene quien le escriba. – Moscú: Ed. Ráduga, 2002. – 304 р.

КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД К ЯЗЫКОВОМУ МОДЕЛИРОВАНИЮ ОФТАЛЬМОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Терминологическая номинация, представляя собой опосредованный мышлением процесс именования специальных понятий, неразрывно связана с языковой номинацией, зависит от познавательной способности людей и обусловлена языковым выражением результатов познания и взаимодействием внешних и внутренних языковых факторов. Это “творческий процесс, направленный на формирование терминов, высступающих как лексические единицы специального моделирования, оптимизирующие профессионально-научное общение людей” [2, 6-7].

Выстраивая ту или иную научную парадигму как результат познания мира, человек непременно прибегает к процессу моделирования познанных объектов, в том числе за счет языкового, в частности терминологического, моделирования. Таким образом познавательный процесс неразрывно связан с процессом моделирования: познать объект – значит смоделировать его [3; 4; 6].

Перевод исследования терминологии в русло языкового моделирования обусловлен новым взглядом на термин как на языковую единицу, с помощью которой кодируется, хранится, перерабатывается и декодируется информация о специальном понятии, создаваемая и воспринимаемая человеком в ходе научно-практической деятельности.

Применение когнитивного подхода к изучению англоязычной офтальмологической терминологии (далее ОТ) позволило установить, что существует определенная взаимосвязь между характером деятельности, уровнем познания объекта и структурно-семантическими особенностями термина. Сущностные свойства офтальмологического термина как вторичного языкового знака, в первую очередь, обусловлены его принадлежностью к той или иной области медицинского знания.

Результаты исследования, проведенного на материале 12-томного издания Американской академии офтальмологии “Basic and Clinical Science Course” [9], свидетельствуют о том, что в процессе терминологизации формируется когнитивная модель термина, т. е. закладывается образец когнитивной переработки медицинского знания, способствую-

щий членению поступающей к человеку информации по протипическим формам ее языкового представления.

Терминологическая информация кодируется с помощью конкретных терминоэлементов¹ греко-латинского происхождения – унифицированных словообразовательных средств, обладающих высокой информативностью. С помощью терминоэлементов образуются мотивированные термины с предсказуемой семантикой, обеспечивающие эффективность профессионально-научного общения.

Среди терминоэлементов (далее ТЭ) различают: 1) корневые терминоэлементы; 2) конечные терминоэлементы, которые обозначают патологические изменения органов и тканей, оперативные вмешательства, методы диагностического исследования или лечения; 3) аффиксы (префиксы и суффиксы), которые по своей информативности часто равны корневым терминоэлементам [1; 7; 8].

С помощью конечных и суффиксальных ТЭ с закрепленной семантикой термины оформляются как существительные, вследствие чего являются той опорной базой, на которой основывается вся словообразовательная система клинической терминологии.

Как показал количественный анализ клинической ОТ, на 3587 выявленных нами клинических терминов приходится 1971 термин с ТЭ греческого происхождения, т. е. 55 %.

Для клинических терминов характерна специализация терминоэлементов, привносящая в значение термина классифицирующий компонент, что позволяет относить его к определенному семантическому классу. Данная особенность отчетливо проявляется в терминологии всех рассмотренных нами областей клинической офтальмологии. Так ТЭ -ota является ономасиологическим базисом многочисленных терминов раздела *Tumors of the Eye and Adnexa* (Опухоли глаза и придатков), поскольку он номинирует понятие “опухоль”, являющееся ключевым в данной области медицинского знания, например: *osteoma/lipoma/chondroma of orbit, fibroma of eyelid*. ТЭ -itis, объективирующий понятие “воспалительный процесс”, является опорным элементом терминов, формирующих терминообласть *Inflammations* (Воспалительные

¹ Под терминоэлементом (ТЭ) вслед за М.Н.Чернявским, мы понимаем любую часть производного слова (морфему, блок морфем), регулярно воспроизведимую в готовом виде при использовании уже существующих или создания новых терминов и сохраняющую определенное приписанное ей в терминологии значение. Терминоэлементы греко-латинского происхождения составляют “золотой фонд” медицинской и биологической терминологии [7, 125].

заболевания): *conjunctivitis, blepharitis, uveitis, retinitis, iritis*. При помощи ТЭ -ia со значением “состояние” образуются термины, вербализующие медицинское знание в областях: *Functional Disturbances of Vision* (Функциональные нарушения зрения) и *Congenital and Developmental Anomalies* (Аномалии развития) (*aniridia, aphakia, biphakia, polycoria*). Терминоэлементы -pathy, -osis со значением “патологическое состояние, болезнь” являются опорными в многочисленных терминах раздела *Dystrophies and Degenerations* (Дистрофии и дегенерации): *hereditary hyaloid retinopathies, mucolipidosis, cystinosis*. Терминоэлементы -metry, -scopy, -graphy, -tomy, -plasty являются субстантивной основой терминов, формирующих терминообласть *Diagnosis and Treatment* (Диагностика и лечение), например: *tonometry, ophthalmoscopy, angiography, sclerotomy, keroplasty*.

С помощью ТЭ образуются серии однотипных терминов, построенных по одинаковым словообразовательным моделям, которые в свою очередь могут рассматриваться как порождающие эталоны для образования производных терминов. Таким моделям и созданным по ним словам присущи прототипические свойства в рамках словообразовательного процесса в силу их узнаваемости, употребительности и продуктивности [5, 254].

Изучение ОТ в когнитивном контексте позволило воспроизвести специфические лингвокогнитивные модели образования терминов для каждой из рассматриваемых клинических дисциплин офтальмологии. В свою очередь, моделирование структуры клинического термина дало возможность определить, как и с помощью каких средств актуализируется в языке сложное медицинское понятие.

Так, совокупность терминов, номинирующих терминопонятия раздела *Functional Disturbances of Vision*, формируется преимущественно аффиксальными монолексемными дериватами или композитами греко-латинского происхождения по следующим лингвокогнитивным моделям:

Модель 1.

семантика элемента	состояние	отсутствие параметра (ов)	парасинт (б)
форма элемента	-ia/-ism	a-/an-	основа корневая (ые) морфема (ы)
модель в целом	a-/an- + основа + -ia/-ism		

Например:

metropia (от гр. *a-*, отсутствие, недостаточность или отрицание признака, выраженного во второй части слова + *metron*- мера + *ops-* глаз + *-ia*) аметропия; несоразмерная рефракция. Для сравнения: *emmetropia* (от лат. *emmetros*, соразмерный + *-ia*) соразмерная, т. е. соответствующая норме рефракция, при которой параллельные лучи, попадающие в расслабленный глаз, фокусируются на сетчатке;

astigmatism (от гр. *a-* + *stigma-* точка + *-ism*) астигматизм; неодинаковая кривизна вдоль различных меридианов одной или нескольких преломляющих поверхностей глаза, вследствие чего источники света не фокусируются в виде точки на сетчатке (синоним *astigma*);

anisometropia (от гр. *an-* + *isos-* равный + *metron*-мера + *-ia*) анизометропия; различие глаз по способности к преломлению;

aniseikonia (от гр. *an-* + *isos-* равный + *eikon-* образ + *-ia*) анизекония; относительное различие форм и размера отображений предметов на сетчатке каждого из глаз;

achromatopsia (от гр. *a-* + *chroma-* цвет + *ops-* глаз + *-ia*) ахроматопсия; недостаточность цветовосприятия (синоним *achromasia*).

Вышеприведенный терминологический ряд формируется в рамках парадигматического, т. е. суффиксально-префиксального, способа словообразования. С ономасиологической точки зрения рассматриваемые термины-дериваты можно описать как результат взаимодействия значений их структурных элементов, причем последний ТЭ является опорным, т. к. с его помощью оформляется частичная принадлежность термина со значением “состояние”. Комбинаторика первого и второго элементов называет видовые особенности данного состояния.

По Модели 1, но с перестановкой компонентов производного слова, образуются термины, входящие в подраздел *Congenital Colour Vision Disturbances* (Врожденные нарушения цветового зрения):

protanopia (от гр. *protos*-первый + *-an-* + *-opia*) протанопия; форма дихроматизма в виде отсутствия пигмента колбочек, воспринимающего красный цвет, снижение яркости восприятия длинноволнового света и неспособности различать красный и сине-зеленый цвет;

deutanopia (от гр. *deuteros*-второй + *-an-* + *-opia*) дейтеранопия; форма дихроматизма, при которой имеются два зрительных пигмента вместо трех, и наблюдается полная слепота на зеленое;

tritanopia (от гр. *tritos*-третий + *-an-* + *-opia*) тританопия; редкая форма дихроматизма, при котором отсутствует восприятие преимущественно фиолетового цвета.

Семантика вышеприведенных терминов становится ясной только после ознакомления с теорией трехкомпонентного цветового зрения, высказанной И. Ньютона в 1666 г., согласно которой при смешении между собой в определенном соотношении трех основных цветов – красного, зеленого и фиолетового, можно получить весь ряд цветовых ощущений. Выпадение одного из компонентов ведет к нарушению цветовосприятия, обозначаемого термином *dichromatism* (от гр. *di-*, два + *chroma-* цвет + *-ism*) – дихроматизм. Дихроматизм является наследственной патологией и бывает трех видов: при выпадении первого (красного), второго (зеленого), третьего (фиолетового) компонента, что реализуется в когнитивной структуре соотносящихся с данным понятием терминов. Дихроматизмом, в частности протанопией, страдал знаменитый английский физик Д. Дальтон (1766-1844), впервые описавший цветослепоту на красный цвет (1798), и по имени которого она называется дальтонизмом. Однако термин *daltonism* устарел и применяется редко.

Цветовое зрение зависит от состояния вегетативной нервной системы, и на какое-то время может меняться под влиянием различным раздражителей: вкусовых, обонятельных, тепловых, из-за недостатка кислорода, под влиянием положительных и отрицательных эмоций, и т. д. Временными проявлениями нарушения цветовосприятия являются состояния номинируемые терминами подраздела *Acquired Colour Vision Disturbances* (Приобретенные нарушения цветового зрения), построенными по Модели 2.

Модель 2.

семантика элемента	состояние	параметр (ы)
форма элемента	<i>-ia</i>	сложная основа корневые морфемы
модель в целом	сложная основа + <i>-ia</i>	

cyanopsia (от гр. *cyanos*-синий + *-ops-* + *-ia*) цианопсия; нарушение цветовосприятия, при котором все предметы кажутся голубыми (обычно после удаления катаракты);

chloropsia (от гр. *chloros*-зеленый + *-ops-* + *-ia*) хлоропсия; нарушение цветовосприятия, при котором объекты приобретают зеленоватый оттенок (симптом отравления наперстянкой);

erythropsia (от гр. *erythros*-красный + *-ops-* + *-ia*) эритропсия; расстройство зрения, при котором предметы кажутся красными;

iantinopsis (от гр. *iantinos*-фиолетовый + *-ops-*+ *-ia*) иантинопсия; расстройство цветового зрения, при котором объекты кажутся фиолетовыми;

xanthopsia (от гр. *xanthos*-желтый + *-ops-*+ *-ia*) ксантопсия; нарушение цветового зрения, при котором предметы кажутся желтыми.

В приведенных примерах ономасиологическим признаком, формирующим когнитивную структуру термина, является указание на цвет. В качестве параметров, определяющих семантику термина, могут выступать самые разнообразные характеристики: возраст пациента (см. ниже пример 1), его поведение (2), характер восприятия (3):

1) *presbyopia* (от гр. *presbys*-старик + *-op (s)-*+ *-ia*) пресбиопия; физиологическое ослабление аккомодационной способности глаз с возрастом, проявляющееся удалением ближайшей точки ясного зрения более чем на 22 см от глаза;

2) *tuopia* (от гр. *tuēin*-закрывать, щуриться + *-op (s)-*+ *-ia*) миопия, близорукость;

3) *diplopia* (от гр. *diplo-* (от *diploos*, двойной) + *-op (s)-*+ *-ia*) диплопия; явление, при котором предмет кажется удвоенным.

От терминов, номинирующих патологию зрительной системы, могут образовываться производные термины для номинации носителей соответствующей патологии, т. е. пациентов, страдающих офтальмологическим заболеванием. В этом случае финальный ТЭ *-ia* замещается финальным немым *e* (сохраняющим фонетический облик основы): *tuopia* → *tuore* – миоп (близорукий), *hypermetropia* → *hypermetrope* – гиперметроп (дальнозоркий), *presbiopia* → *presbiope* – пресбиоп (пациент, страдающий возрастной дальнозоркостью), *protanopia* → *protanope* – протаноп (пациент, не способный различать красный и сине-зеленый цвета), *deutanopia* → *deutanope* – дейтераноп (пациент, не различающий зеленый цвет), *tritanopia* → *tritanope* – тританоп (пациент, не воспринимающий фиолетовый цвет), *hemeralopia* → *hemeralope* – гемералоп (пациент со сниженной четкостью зрения как при ярком, так и сниженном освещении).

Модель 3.

семантика элемента	состояние	причина состояния	направление смещения
		смещение зрительных осей	
форма элемента	<i>-ia</i>	<i>-trop-</i>	локативный ТЭ
модель в целом	локативный ТЭ + <i>-trop-</i> + <i>-ia</i>		

Например:

esotropia (от гр. *eso*- вовнутрь + *-tropia* (от *tropē*, поворот + *-ia*)) эзотропия; косоглазие с конвергенцией зрительных осей глаз;

exotropia (от гр. *exo*- кнаружи, + *-tropia*) экзотропия; тип косоглазия с расхождением зрительных осей глаз;

hypertropia (от гр. *hyper*- вверх + *-tropia*) гипертропия; косоглазие кверху;

hypotropia (от гр. *hypo*- вниз + *-tropia*) гипотропия; косоглазие книзу.

Семантика вышеуказанных терминов формируется сочетанием семы “поворот” + семы “состояние” + локативной семы (вверх, вовнутрь и. т. п.), что выражается комбинацией корневой морфемы *-trop-*, суффикса *-ia* и префикса с локативным значением, указывающего на ономасиологический признак “направленность движения”.

Данные термины образуют эквонимный тематический ряд и являются гипонимами по отношению к гиперониму *heterotropia* (от гр. *hetero*-, разный + *-tropia*). Являясь композитами, названные термины греческого происхождения имеют дублеты латинского происхождения, которые калькируют их значение, но характеризуются усложнением структуры. Монолексемные термины греческого происхождения дублируются латинскими полилексемными терминами, т. е. атрибутивными синтагмами. Например, *convergent strabismus*, *divergent strabismus*, *supravergent strabismus*, *infravergent strabismus*. В приведенных терминологических словосочетаниях базовый компонент *strabismus* является латинским вариантом термина *heterotropia*, а признаковый компонент выражен прилагательным.

Таким образом использование метода когнитивно-языкового моделирования позволяет выделить эталонные когнитивные модели, структурирующие, во-первых, семантику терминоединиц, и во-вторых их языковую форму, причем каждому типическому семантическому компоненту определен его вербальный, морфемный/словесный коррелят в виде терминоэлемента или терминокомпонента, совокупно образующих monoили полилексемный термин.

ЛИТЕРАТУРА

1. Васильева Л. И. Латинский язык. Клиническая терминология. Пособие для студентов и учащихся медицинских институтов и училищ. Серия “Мир медицины”. – СПб.: Издательство Лань, 1999. – 128 с.

2. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация: Автореф. дис... док. фил. наук: 10.02.19. – М., 1998. – 59 с.

3. Новик И. Б. О моделировании сложных систем (философский очерк). – М.: Мысль, 1965. – 335 с.

4. Новик И. Б. Философские вопросы моделирования психики. – М.: Наука, 1969. – 174 с.

5. Позднякова Е. М. Категория имени деятеля и пути ее синхронного развития в когнитивном и номинативном аспекте: (на материале английского языка). Дис ... докт. филол. наук: 10.02.04 – М., 1999. – 285 с.

6. Солсо Р. Л. Когнитивная психология. – СПб, 2006. – 600 с.

7. Чернявский М. Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии: Учеб. для студ.. – М.: Медицина, 1997. – 336 с.

8. Шубов Я. И. О некоторых особенностях словообразования в русской медицинской терминологии // Словарь-справочник по медицинской терминологии. Под ред. И. П. Лидова. – М.: Сов. энциклопедия, 1973 – С. 5-29.

9. Basic and Clinical Science Course. 1994 – 1995. Sections 1 – 12. – American Academy of Ophthalmology. – 1995.

Дерік І. М.

ВЗАЄМОДІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПРИ ВИРАЖЕННІ¹ ЕМОЦІЙНО-МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ В ІНТЕРНЕТ-ПОВІДОМЛЕННЯХ ДІЛОВОЇ ТЕМАТИКИ

Стаття належить до циклу робіт, проблематику яких становить вивчення лінгвістичних особливостей інформаційних Інтернет-повідомлень ділової тематики (ІПвДТ). Дослідження виконується у межах комплексної проблеми „Теоретичні та прикладні аспекти дослідження типологічних і конкретно мовних рис сучасного дискурсу” (реєстраційний номер 0107U000467), якою займається колектив кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики ПДПУ імені К. Д. Ушинського.

В умовах суцільної глобалізації та універсалізації засобів масової комунікації актуальність обраної проблематики обумовлена недостатністю вивченістю аспекту просодичного оформлення ІПвДТ та необхідністю комплексного підходу до дослідження лінгвістичних особливостей Інтернет-повідомлень з метою вдосконалення інформаційно-комунікаційного процесу.

Наукова новизна цього дослідження в тому, що в ньому вперше проводиться порівняльний аналіз механізму взаємодії лінгвістичних засобів передачі емоційно-модальних конотацій у мовленні ведучих англо- та українськомовних інформаційних Інтернет-повідомлень ділової тематики.

Теоретична база дослідження складається з робіт Т. О. Бровченко [2], А. Й. Багмут [1], В. В. Виноградова [3], Т. М. Корольової [5], І. В. Корунця [6], А. А. Калити [4].

Матеріалом дослідження послугував корпус озвучених текстів англо- та українськомовних інформаційних Інтернет-повідомлень компаній *Forbes*, *Dow Jones*, *CNN*, *Укрінформ*, розміщених на веб-сайтах <http://www.forbes.com>, <http://www.dowjones.com>, <http://www.thestreet.com>, <http://www.audio.ukrinform.com>, <http://www.thestreet.com>, загальним обсягом 1200 фраз (3000 інтонаційних груп), тривалістю звучання 180 хвилин.

Об'єктом дослідження є англо- та українськомовні інформаційні повідомлення ділової тематики (ІПвДТ) як комплексні утворення в середовищі Інтернету, що складаються з верbalного, графічного, звукового та візуального компонентів.

Предметом дослідження є лінгвістичні засоби вираження модальності у мовленні ведучих англо- та українськомовних інформаційних Інтернет-повідомень ділової тематики та характер їхньої взаємодії.

Методологічний апарат дослідження складається з методів системного та порівняльного аналізу, методів фонетичного експерименту (слухового, аудиторського, інструментального аналізу) та прийомів статистичного оброблення кількісних даних.

Мета дослідження полягала у визначенні сукупності відносин, що виникають між мовними засобами під час їхньої взаємодії при вираженні модального значення у дискурсі Інтернет-повідомень ділової тематики на матеріалі англійської та української мов.

В основу здійснованого дослідження лягла закладена в роботах В. В. Виноградова [3, 86] та О. М. Пешковського [7, 30] концепція про наявність загальної тенденції до забезпечення модальної кваліфікації висловлення як шляхом автономної реалізації будь-якого одного мовного засобу, так і за рахунок комплексного впливу різnorівневих мовних засобів.

Аналіз експериментального матеріалу підтверджив, що ситуація автономної реалізації будь-якого з лінгвістичних засобів є найменш типовою для мовлення, що звучить у дискурсі ІПвДТ. При нейтральному характері лексико-граматичних засобів передачі змісту висловлення інтонаційні маркери забезпечують однозначну актуалізацію семантики фрази та її модального значення.

Безумовно більш розповсюдженими у досліджуваному матеріалі виявилися комунікативні ситуації, в яких модальна інформація актуалізується за рахунок активної взаємодії у мовленні компонентів лексичної, граматичної та інтонаційної підсистем мови.

За основу при дослідженні взаємодії лінгвістичних засобів у мовленні ведучих ІПвДТ було прийнято запропоновану у монографії Т.М. Корольової “Інтонація модальності в звучащій речі” [5,14] класифікаційну схему, відповідно до якої визначаються три ситуації співіснування засобів лексико-граматичної та інтонаційної підсистем мови: ситуація однакової спрямованості дії, ситуація протилежної спрямованості дії та ситуація незалежного уживання лінгвістичних засобів. Як показав аналіз експериментального матеріалу, найбільш типовою для дискурсу ІПвДТ є ситуація однакової спрямованості дії виражальних засобів передачі емоційно-модальних відносин. Як підтвердили експериментальні дані, в дискурсі ІПвДТ розповсюджені три типи взаємодії лексико-граматичних та інтонаційних засобів, що є характерними для ситуації однакової спрямованості – взаємне доповнення, уточнення, домінування.

Відповідно до дефініції Т. М. Корольової, взаємне доповнення визначається як тип взаємодії різnorівневих мовних засобів, при якому лексико-граматичні і просодичні засоби мають однакову спрямованість дії і внаслідок цього забезпечують повну й однозначну інтерпретацію характеру ставлення мовця до висловлення [5,14]. При відносно невеликому ступені невизначеності лексико-граматичних засобів у плані передачі емоційно-модальних відносин функція інтонації обмежується уточненням характеру модальних конотацій. При домінуванні провідний інтонаційний компонент забезпечує практично повністю передачу змісту висловлення, у той час як мовні засоби лексичного та синтаксичного рівнів виконують другорядну функцію, що полягає в уточненні головного значення [5, 14].

Загальна спрямованість дослідження визначалась як аналіз механізму кореляції лексических, синтаксических та стилістических прийомів і просодичних засобів як компонентів складного цілого, об'єднаних загальною функцією підвищення виразності тексту за допомогою посилення логічної та емоційної складових семантики дискурсу.

Відповідно до цього було сформульовано такі завдання:

- охарактеризувати механізми взаємодії лінгвістичних засобів при передачі емоційно-модальних відносин;
- визначити залежність характеру механізму взаємодії лексико-граматичних і просодичних засобів від позиції модальної лексеми у синтагмі;
- здійснити класифікацію типів взаємодії різnorівневих лінгвістичних засобів вираження модальних значень.

Механізми взаємодії, що досліджуються в роботі, можуть бути охарактеризовані за ступенем інтенсивності вживання просодичних характеристик при сумісній дії з лексико-граматичними засобами. У першу чергу, безумовно, яскравість інтонації мовлення, значення акустичних характеристик у мові визначається ступенем вираження й насиченості того емоційного забарвлення, що передається у цьому мовленнєвому відрізку. Крім того, важливу роль у реалізації механізму взаємодії лексико-граматичних та інтонаційних засобів відіграє місце локалізації модально забарвленої лексеми у синтагмі. Результати аналізу експериментального матеріалу дозволили дійти певних висновків щодо частотності використання різних засобів вираження модальних значень в англійській та українській мові (див. таблиця 1).

Таблиця 1

Частотність використання різних засобів вираження модальних значень, %

Мова	Автономне уживання		Комплексне уживання				
	лексико-граматичні	інтонаційні	однаковоспрямовані			протилежно спрямовані	незалежні
			домінування інтонаційних засобів	взаємне доповнення	уточнення		
Англійська	6	3	18	50	10	2	11
Українська	4	3	15	56	11	4	7

У ході дослідження були зроблені такі спостереження щодо залежності характеру механізму взаємодії просодичних і лексических засобів передачі емоційно-модальних конотацій від позиції модально забарвленої лексеми у синтагмі. Якщо модально забарвленими лексемами локалізуються у ініціальній позиції синтагми, то ступінь маркованості просодичних характеристик, що забезпечують передачу емоційно-модальних значень, є найменш яскраво вираженим (значення ЧОТ та інтенсивності не досягають максимальних значень для кожного ведучого). Кінцева позиція емфатично забарвлених лексем характеризується дешо більш яскравою маркованістю просодичних характеристик. Медіальна позиція емфатично забарвленої лексеми визначається найбільш яскравою маркованістю просодичних характеристик. При цьому досить часто максимуму ЧОТ передує раптове підвищення мелодики та переривання монотонного спадного напрямку у шкалі, що є більше посилює експресивність. Знижена маркованість акустичних характеристик у випадках ініціальної та кінцевої позиції лексеми у синтагмі пояснюється тим, що локалізація лексеми у зазначених позиціях вже сама по собі забезпечує у значній мірі її виокремлення, що дозволяє меншою мірою використовувати екстенсивні (кількісні) параметри позначення акустичних характеристик. Крім того, при локалізації такої лексеми у ядрі додатковим просодичним маркером відзначення емоційно забарвленого слова часто є міжсинтагмена пауза, що слідує за термінальним тоном. Відповідно до цього здійснювалася класифікація типів взаємодії лексико-граматичних і просодичних засобів передачі емоційно-модальних конотацій. Перший тип взаємодії визначався як такий, що характеризується медіальною позицією модально забарвленої лексеми, другий –

кінцевою позицією зазначеної лексеми або її відокремленням у окрему синтагму, третій тип класифікувався як такий, для якого типовою є локалізація модально забарвленої лексеми на початку фрази.

Ключовою при дослідженні лексико-граматичного класу модальних слів стала запропонована О. О. Селівановою дефініція, що ґрунтуються на засадах функціонального підходу до вивчення цієї проблеми, закладеної у роботах В. В. Виноградова. Згідно з цією дефініцією модальні слова визначаються як “незмінні слова, які виконують функції вставних і надають висловленню значення реальності / ірреальності відношення його до дійсності або цінно-емотивного ставлення мовця до повідомлення” [8, 382]. В роботі досліджувалися дві групи модальних слів, що є найбільш розповсюдженими у дискурсі ІПВДТ: вставні слова, що характеризуються синтаксичною детермінованістю локалізації у фразі, та модально забарвленими лексемами різних лексико-граматичних класів (перформативні дієслова, іменники, прікметники, прислівники, частки, вигуки).

Узагальнення результатів здійсненого аналізу щодо закономірностей уживання модально та емфатично забарвлених лексем дозволило дійти таких висновків:

1) модальні вставні слова розташовані головним чином на початку фрази, при цьому у 70 % випадків в англомовних ІПВДТ (367 лексем із загальної вибірки з 525 лексических одиниць) та у 65 % випадків у українськомовних ІПВДТ (175 лексем із загальної вибірки з 270 лексических одиниць) вони утворюють самостійну синтагму. При такому розташуванні модально забарвленої лексеми максимум акустичних характеристик припадає на ядерний склад. Наприклад:

Really, | it's great to meet you. Basically, | twenty eight percent in the UK. [9]; Українська компанія „Гештальт Консалтинг Груп”, | дійсно, | належить до кращих вітчизняних консалтингових підприємств, | забезпечує якісний конференц-сервіс, | може, | як переконливо свідчить її понад десятирічна практична діяльність, | на рівні світових стандартів організовувати й проводити важливі міжнародні заходи, | із наданням широкого спектру корисних послуг [10].

У 30 % випадків в англомовних (157 лексем із загальної вибірки з 525 лексических одиниць) та 35 % випадків в українськомовних ІПВДТ (94 лексем із загальної вибірки з 270 лексических одиниць) ці слова не утворюють самостійної синтагми, а локалізуються на початку шкали,

Розповсюдженість різних типів взаємодії лінгвістичних засобів вираження модальності у жанрових різновидах англо- та українськомовних ППвДТ, %

Тип повідомлень \\ Тип взаємодії	Інформаційний випуск новин	Аналітичний огляд	Репортаж	Інтерв'ю і бесіда	Інтернет-повідомлення рекламного характеру
Англійська мова					
Тип взаємодії 1	25%	29%	28%	33%	35%
Тип взаємодії 2	22%	24%	48%	41%	37%
Тип взаємодії 3	53%	47%	24%	26%	28%
Українська мова					
Тип взаємодії 1	28%	33%	31%	36%	38%
Тип взаємодії 2	17%	23%	42%	35%	31%
Тип взаємодії 3	55%	44%	27%	29%	31%

у репортажі, Інтернет-повідомленнях рекламного характеру, інтерв'ю та бесіді – тип 2;

тип 1 є більш поширеним у Інтернет-повідомленнях рекламного характеру та інтерв'ю і бесіді у порівнянні з інформаційним випуском новин, аналітичним оглядом та репортажем.

На матеріалі експериментальних фраз, у яких реєструвалася загальна маркованість просодичних характеристик мовлення ведучого на фоні використання стилістичних засобів вираження експресії, було здійснене дослідження, спрямоване на виявлення наявності кореляції просодичного компоненту мовлення зі стилістичними прийомами (таблиця 3).

при цьому максимум акустичних характеристик припадає на перший наголосований склад шкали. Наприклад: *Probably for longer for those who knows his calls* [11]; *Можливо варто замислитись про майбутнє вітчизняної промисловості* [10];

2) модально забарвлени лексеми, що належать до розряду кількісних прислівників на позначення міри та ступеня ознаки, локалізуються переважно на початку (50 % вибірки з 360 одиниць – 180 лексем в англомовних ППвДТ; 50 % вибірки з 150 одиниць – 75 лексем в українськомовних ППвДТ) або у середині шкали (38 % в англомовних (136 лексических одиниць) та 36 % в українськомовних ППвДТ (54 лексичні одиниці) і лише у 12 % випадків англомовних ППвДТ (43 одиниці) та 14 % випадків українськомовних ППвДТ (21 одиниця) розміщуються у ядерній частині синтагми. Наприклад:

We get some very strong earnings after the bell last night. [9]. Much more interesting proved to be profit margins today [9]. Інтерес до новітніх технологій значною мірою обумовлений прагненням підприємств забезпечити зростання виробництва [10]; Набагато цікавішою є діяльність концерн-сервісу „Гештальт Консалтинг Груп” [10];

3) емоційно-модально забарвлени перформативні дієслова, іменники, прикметники, означальні та обставинні прислівники інших розрядів не виявляють тенденції до локалізації у будь-якій певній частині синтагми; їх поява є у рівній мірі імовірною у будь-якому сегменті синтагми. Наприклад:

Communication like this always raised the question of security.; Well, the enterprise market is booming for these types of services; Surprisingly big costs are spent on the revival of the oil and coal mining industry in the US [12]. Несподівано швидке зростання прибутків забезпечується головним чином максимальним зменшенням витрат. Економічні зміни майже завжди є важливим чинником розвитку країни. Сьогодні вітчизняний ринок виробництва розвивається вражаюче швидко [10].

Жанрові різновиди англо- та українськомовних ППвДТ досліджувалися в аспекті розповсюдженості у мовленні ведучого різних типів взаємодії лінгвістичних засобів вираження модальності (таблиця 2).

В аспекті визначення частотності використання різних типів взаємодії лексико-граматичних та інтонаційних засобів передачі модальності у різних жанрових різновидах ППвДТ можна констатувати:

· в інформаційному випуску новин та аналітичному огляді найчастіше вживається тип 3;

Таблиця 3

Зведенна таблиця просодичних характеристик, що корелюють із лексико-сintаксичними стилістичними прийомами в мовленні ведучих англо- та українськомовних ППвДТ

Стилістичний прийом	Просодичні характеристики, що корелюють із сintаксичними прийомами								
	Специфічне сintагматичне членування	Вживання логічного й емфатичного наголосу	Маркованість іントонаційного контуру (ІК)	Марковані мелодичні характеристики		Марковані динамічні характеристики	Марковані темпоральні характеристики		
				рівень ЧОТ	діапазон ЧОТ у фразі та в ІІ сегментах		позиція максимуму інтенсивності у фразі	темп	паузи
Метафора	*	-	+++	+	+	+	+	+	+
Епітет	-	-	+	+	+	+	+	+	+
Лексичний повтор	+	+	-	-	+	+	-	-	+
Парцеляція	+	-	-	-	-	+	-	+	-
Паралелізм	-	-	+	-	-	+	-	+	-
Полісиндетон	-	+	-	-	-	-	-	+	+
Образне порівняння	-	-	+	+	+	+	-	+	+
Антитеза	+	++	+	+	+	+	+	+	+

Аналіз статистичних даних дозволяє зробити такі висновки щодо кореляції лексико-сintаксичних стилістичних прийомів і просодичних характеристик мовлення ведучого англо- та українськомовних ППвДТ:

· уживання лексичних стилістичних прийомів метафори та епітету визначається корелюцією з мелодичними й темпоральними характеристиками;

· використання прийому лексичного повтору характеризується такими особливостями просодичного оформлення, як:

- специфічне сintагматичне членування;
- наявність логічного й емфатичного наголосу у фразі;

* - не корелює;

** + - корелює

наявність у висловленні лексико-сintаксичного стилістичного прийому антитези фіксується такими просодичними засобами експресії, як логічна та емфатична наголошеність центрального компоненту досліджуваного засобу, підвищення рівня ЧОТ у ядрі й шкалі фрази, коливання темпу у межах висловлення.

Найбільш яскравим виявом експресивності мовлення ведучого ППвДТ є явище конвергенції декількох стилістичних прийомів, що спостерігається найчастіше у жанрових різновидах ППвДТ, які визначаються найбільш яскравим емоційно-модальним забарвленням – інтер'ю і бесіда, репортаж та Інтернет-повідомлення рекламиного характеру.

Поширеними типами конвергенції фоностилістичних та лексико-сintаксичних стилістичних прийомів є такі:

1) уживання модально забарвлених лексем (наприклад: *probably; actually; obviously; evidently; переконливо; безумовно*) у комплексі зі сintаксичними прийомами парцеляції й паралелізму, що визначається їх іントонаційним відокремленням в окрему сintагму, в якій вони виконують функцію семантичного центру (наприклад: *' Basically, | twenty eight percent in the U, K, | twenty percent in , France, | and the rest all sort of drift off to 'Ireland* [13]. *' Безумовно, | Гештальт Консалтинг Груп є перспективною бізнесовою установою* [10]);

2) використання лексико-сintаксичних стилістичних прийомів у комплексі з емоційно й модально забарвленими лексемами, що характеризується такими просодичними особливостями, як раптове підвищення мелодики та переривання монотонного спадного напрямку у шкалі (так званий *Accidental Rise*), уживання маркованих термінальних тонів (*The Rise-Fall, The Fall-Rise та The High Fall*). Наприклад:

↑
But though 'Oxford Micro Devices is a small company that builds a small ^ product, | its impact on all of our ^ lives| could be 'huge [12]. Хоч впровадження нових технологій потребує чималих матеріальних затрат на початковому *e, ma, ti, |* воно забезпечує чималий при '*буток на* прикінці виробничого циклу [10].

За результатами дослідження, було зроблено висновок про обумовленість успішності організації інформаційно-комунікаційного процесу у дискурсі ППвДТ правильністю обраної ведучим комунікативної стратегії, що забезпечує адекватну передачу комунікативної інтенції та емоційно-модального навантаження за рахунок комплексного використання різновіднівих лінгвістичних засобів вираження експресії. Перспектива наукових досліджень дискурсу ППвДТ полягає у визначенні

передумов адекватного використання засобів вираження мовної експресії з урахуванням позамовних чинників комунікативної ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багмут А. І., Бровченю Т. А., Борисюк І. В., Олійник Г. П. Інтонаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації. – К.: Наук. думка, 1994. – 190 с.
2. Бровченко Т. О. Методи експериментального вивчення просодичної структури тексту // Наукові праці МДГУ ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2006. – Т. 55, Вип. 42: Філологія. – С. 53-55.
3. Виноградов В. В. О категориях модальности и модальных словах в русском языке // Труды института русского языка. – М., 1975. – С. 53 – 87.
4. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: Монографія. – К., 2001. – 351 с.
5. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи. – К.: Одесса: Вища шк. Головное изд-во, 1989. – 147 с.
6. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 464 с.
7. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1956. – 224 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006. – 716 с.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

9. <http://www.forbes.com>. “Business View Market Update with Tara Murphy”.
10. <http://www.audio.ukrinform.com>. “Гештальт Консалтинг Групп”.
11. <http://www.thestreet.com>. “Real Money with David Cramer”.
12. <http://www.dowjones.com>. “Building America. Eye on Business with Karen Ryan”.
13. <http://www.cnn.com>. “Business Central” with Richard Quest”.

ЗЕЙДИ СМІТ И АЛИ СМІТ – ВАЖНЫЙ СЕГМЕНТ СЕГОДНЯШНЕЙ БРИТАНСКОЙ ЛІТЕРАТУРЫ

Фамилия “Сміт” распространена в англоговорящих странах не менее*), если не более, чем “Іванов” в России, и Сміты, вынесенные в заголовок, отнюдь не родственницы, хотя и имеют много общего; обе успешные писательницы, обе номинированы сразу на три литературные премии за произведения 2005-го года, ни одна не получила желанного Букера, но каждая забрала по одной награде из следующих по весомости за Букером: Али Сміт получила Уйтбреда, Зейди Сміт – Оранж [6].

Эта наша статья – первая из двух “смітовских” статей – о Зейди Сміт. Писательница обозначается в блербах как “уроженка Лондона” – см. напр. [9; 10; 11]. Она родилась от смешанного черно-белого брака, выросла в северном Лондоне, в разноцветной толпе, и знает о межрасовых отношениях не понаслышке. Ее третий роман “О красоте” [10] вновь, как и за пять лет до него, в ее дебюте “Белые зубы” [11], основное внимание уделяет этой больной, не имеющей однозначного решения проблеме – сосуществованию разных рас и этнических групп, волею судьбы разделяющих единое пространство.

Между первым и третьим романами прошло пять лет**). Зейди, родившаяся в 1975 году, перешла тридцатилетний рубеж, но проблемы, тревожившие общество во время ее подросткового нонконформизма и отраженные в ее дебютном произведении, не ушли.

“О красоте”, как и предыдущие книги автора, очень подробна и включает достаточно большое количество второстепенных и фоновых персонажей, описанных тщательно и детально, что существенно увеличивает объем книги и приближает Зейди Сміт к “половысячникам”, т. е. к авторам, произведения которых насчитывают около 500 страниц.

* Ср.: “Сміт – очень распространенная фамилия в Великобритании и США часто используется в случае скрытия истинных имен: “Они зарегистрировались в мотеле как М-р и М-сс Сміт” [7, 495]. Ср. также популярный фильм 2006 г. “М-р и М-сс Сміт”, заголовок которого должен был иронично подчеркивать неординарность своих супергероев.”

**) За это время вышла ее вторая книга – “Собиратель автографов” (*The Autograph Man*), которая оказалась единственной, переведенной на русский язык до настоящего времени [2].

“О красоте” – это эпическое повествование, разрабатывающее две темы, близкие автору по разным причинам. Одна – это межрасовые отношения в обществе, заявившем себя как демократическое, вторая – это будущее Великобритании, которое формируется системой ее высшего образования. Обе темы непосредственно связаны с личной и профессиональной жизнью автора и известны ей изнутри. Обе показаны на примере судьбы членов двух семей, вынесенных в центр конфликта, поэтому в определенной степени обсуждаемый роман З. Смит можно рассматривать как семейную сагу – *family saga*, но также, как и роман становления – *Bildungs-Roman*, ибо дети каждой семьи проходят этап взросления на глазах у читателя.

Одна семья из двух, занимающих внимание автора и читателя, в определенной степени похожа на семью самой З. Смит: Говард Бэлзи, белый профессор довольно престижного американского университета, вот уже 28 лет успешно женат на Кики – величавой (она весит 250 фунтов) пра-правнучке раба из Флориды, владелицы и хозяйки комфорта-бельного дома в хорошем районе. Она – медсестра (*Registered Nurse*), у них трое детей – не уверенный в себе, стеснительный Джером, умная, pragmatичная, неженственная, резкая, честолюбивая, “идущая в науку” Зора и юный, эмоциональный, очень открытый и бескомпромиссный 17-летний Леви, еще школьник. Для него проблема расовых преференций не стоит: он идентифицирует себя только как черного и яростно защищает и поддерживает “братьев” (*brother, bro* – единственное обращение друг к другу среди черной молодежи) из Анголы, Доминиканской Республики, Гаити, Марокко, легально или нелегально наводнивших северный Лондон, превративших его улицы в “толкучку”, где с разложенными на асфальте простыней они продают сумки “Гуччи, Прада и Дольче-Габбана”**). Идеализирующий это пестрое “братство” Леви придает продаже подделок определенный шик, называя процесс *hustling*, и повышая мелких мошенников в ранге до гангстеров и шоуменов: *It's a beautiful thing, man! We hustling! The words Levi liked to apply to their situation – Hustler, Gangsta, Playa* (245)**

Выросший в либеральной семье, *soft and open*, (355) Леви с головой окунается в ненависть чернокожих нелегалов: *He was overwhelmed by the evil that white men do to black* (*ibid*). Юный максимализм Леви

* Наши туристы, недавно побывавшие в крупных городах Италии, отметили масовое засилье улиц Флоренции, Равенны, Милана подобными “простынными” продавцами (TV “Вокруг света”, 20. X.06).

**) Здесь и далее иллюстрации приводятся по [10].

доводит его до криминального результата, который гасит мудрая, все понимающая мама Кики.

С дочерью Зорой сложне, ибо “абсолютная женщина” Кики (84) не может понять родную dochь, забывшую о своем естестве и направившую всю свою энергию не в женское, понятное Кики, но в другое – чужое – русло академических и политических интриг. Что делать с ребенком, которого ты не понимаешь, и который не понимает тебя? Этот риторический вопрос висит в воздухе с античных времен, но столь почтенный возраст не сделал его более понятным и разрешимым для человечества. Не могут его решить и герои З. Смит – общих правил нет. Каждый живет по своим. Попытка “отцовской помощи Джерому” окончилась серьезной душевной драмой молодого человека, который, в конце концов, ищет утешения в религии.

Леви, “младшенький”, тоже уходит от родительского одобрения, приятия, совета – в свою жизнь, без слаженных углов и конформизма.

Конфликт отцов и детей в семье Бэлзи – не единственный. Между мужем и женой, впервые за 28 лет, пролегла глубокая трещина: Кики дважды убедилась в неверности мужа и готовится к бракоразводному процессу.

Глава второй семьи – первый чернокожий доктор искусствоведения, не только приглашенный на работу в Оксфорд, но и получивший пэрство, сэр Монтигю (Монти) Киппс, находится в давней профessionальной и политической оппозиции к Говарду Бэлзи. У него двое детей, тяжко болеющая жена и интрижки на стороне. В расовый конфликт Киппсы вовлечены весьма парадоксально: сэр Монти, чернокожий из Тринидада, яростно доказывает на всех публичных форумах, что программа специальной поддержки афроамериканцев, подписанная в 1964 году после бурного десятилетия их борьбы за свои права, унижает их достоинство и должна быть отменена – *it's time to do away with affirmative action as denigrating one's personality* (326).

Расовую проблему можно считать сквозной и определяющей для творчества З. Смит. В данном романе она задана заголовком и структурно поддержана одноименным стихотворением “*On Beauty*”, которое расположено в середине романа и написано профессором кафедры креативного письма Клэр Малкольм, в дни ее бурной рок-хиппи юности*).

*) Стихотворение принадлежит перу Н. Лэрда (*Nick Laird*) – поэта, прозаика, журналиста, а также мужа З. Смит, которому, с нежной надписью, посвящено все произведение: *For my dear Laird* – пишет на первой странице автор.

“Красивый” во всей своей синонимической гамме от *attractive* до *stunning* становится сквозной характеристикой чернокожих персонажей. *Black is beautiful* – вновь звучит лозунг 60-х в романе. Вот, например, самородок Карл, *a six foot two athletic black man <...> perfect white teeth, superbly arranged <...> unbelievably good-looking* (15); несмотря на свои габариты, сохраняет “нежную, как у младенца, кожу, свойственную ее race” (58) Кики. Карлин, жена сэра Монти, снедаемая болезнью, отличается стройностью, королевской величавостью осанки и поведения (*she was regal*) и необыкновенной теплотой и проникновенностью в отношениях с людьми – *She took both his hands in her own. At once he felt that things were not as absolutely dire as they had appeared to be twenty seconds earlier* (40).

Дочери Киппсов Виктории всего 18. Она неуравновешена, вспыльчива, но совершенно необыкновенно красива: *stunningly, unbelievably, spectacularly* – постоянные интенсификаторы атрибута *beautiful* при упоминании о ней.

Красота, объявленная в заголовке, представлена, как через внешнюю красоту чернокожих персонажей, так и через присущие им, по мнению автора, чувство собственного достоинства и цельность натуры. Иными словами, внутри- и межсемейные конфликты романа движут его сюжет, но идеальный пафос книги, ее *message* – во внимании к межрасовым отношениям, освещая которые, как мы уже сказали, З. Смит занимает четко выраженную позицию, тем более, что последние стали остро актуальной проблемой и в странах Европы.

Такой же глобальной проблемой, не привязанной к отдельному сообществу людей, профессионально связанных работой в одном учебном заведении, является ситуация с высшим образованием, тревожащая мир по обе стороны океана. Административная несостоятельность руководителей (*But for the secretary, everything would have fallen through* – 268), отсутствие координации в работе представителей одной кафедры, дорогостоящее содержание подразделений (лабораторий, тематических библиотек), не посещаемых ни студентами, ни преподавателями, сплетни и склоки, соперничество амбиций, полное отсутствие интереса к заседаниям совета (ср.: *the priority is to get a chair as near the exit as possible, so as to enable discreet departure halfway through* – 319), реченедержание, при котором сам оратор к концу пассажа забывает его начало (вот, например, конец первой фразы главы самого большого отделения университета – Гуманитарного – открывющей широкий совет в начале семестра и насчитывающей 122 слова: ... *and as I say, before we*

do proceed with what promises to be a really rather packed meeting as far as the printed agenda is concerned – before starting I just wanted to speak briefly about the reasons of this repositioning, for it was, as many of you know, not entirely without controversy. Yes. (321). И главное – демагогия и ложь, пронизывающие всю академическую жизнь: пафосные защитники высоких идеалов и ценностей, два семейных профессора Говард Бэлзи и Клер Малькольм затеваюят интрижку “как-то просто так” – ему под шестьдесят, ей за пятьдесят. Это не любовь, не страсть, даже не любопытство, просто они оказались “под рукой” друг у друга в какой-то скучный момент и попали в кабинет с диваном. А потом еще и еще раз. *Why? Why? asked Kiki. Claire is our friend, Warren is our friend. How could you do it?* (205).

Эта достаточно банальная ложь – не самое скверное, что имеет место в храме науки. Знаменитый сэр Монти Киппс, который, по выражению коллеги, успешно оседлал оба мира (и белый, и черный) – *straddled both worlds* (161), красноречивый, высокомерный, с пафосом настаивает на отчислении старающейся, но плохо подготовленной студентки Шанталь. Впоследствии выясняется, что девушка была его любовницей, ему надоела, более того – стала неудобной, и отчисление разом решало все проблемы.

Этот же “великий” сэр Монти скрывает завещательное распоряжение жены и присваивает себе дорогую картину, оставленную ею в дар единственному человеку, проявившему к ней участие – жене врача мужа, Кики Бэлзи.

Говард Бэлзи тоже скомпрометировал себя связью со студенткой – не мог устоять перед красотой Виктории Киппс, дочери его врага, первой любви своего сына.

Что дает подобная профессура студентам? Какие уроки выносятся из храма науки? Что предпринять, чтобы изменить ситуацию?

Зейди Смит не отвечает на эти вопросы. Она только ставит их, привлекая к ним внимание читателя мастерством характеристизации персонажей – яркая, необъятная, взрывная Кики, мудрая и величественная Карлин, вздорный тиран сэр Киппс, либеральный и трусоватый болтун профессор Бэлзи, амбициозная и агрессивная Зора, ее старший брат, мягкий и нерешительный Джером, адепт “черного братства” Леви, “певец из народа” красавец Карл, развращенная своей красотой, капризная Виктория – эти и другие персонажи отличаются выпуклой индивидуальностью внешности, характера, речи. Две профессорские семьи противопоставлены друг другу. Их главы – идеальные и профессиональные

враги: Говард Бэлзи – белый либерал, который всю жизнь пишет монографию о творчестве Рембрандта, Монти Киппс – черный консерватор, не признающий ни политики *affirmative action*, ни взглядов своего оппонента на Рембрандта. Их жены – тоже полная противоположность: Кики иррадиирует полноту жизни, Карлин умирает, иссущенная болезнью. Их дочери – честолюбивая девственница Зора Бэлзи и красавица с отсутствующими моральными принципами Виктория Киппс, так же, как и их сыновья – преуспевающий конформист Майкл Киппс и романтический Джером Бэлзи – тоже антиподы.

Однако эти две абсолютно различные семьи, судьбы которых и составляют сюжетную канву романа, идентичны в одном – во лжи, пронизывающей их внутрисемейные и профессиональные отношения. Ложь присутствует в произведении повсеместно, в большом и в малом, и роман, в этом смысле, скорее следовало бы назвать не “О красоте”, но “О лжи”.

Тогда ложь, разъедающая общество на разных его уровнях, стала бы во главу угла, приобрела бы приоритет над проблемой межрасовых отношений.

Но Зейди Смит избрала последнюю, и показала свое отношение к ней через “одну из самых субъективных характеристик, которыми человечество наделяет своих представителей – красоту” [8, 5]. Как уже говорилось, слова ЛСП *beauty* (*beautiful*) используются в тексте преимущественно в описаниях внешности чернокожих персонажей, выступая определенным противовесом установившимся канонам европейской красоты, во-первых, и открывая пути к красоте внутренней (как, например, у Карлин или Джерома), свойственной, по утверждению автора, чернокожим, во-вторых. Однако, основное объяснение авторского выбора можно усмотреть во вставном тексте – стихотворении *On Beauty*. Написанное белым стихом и довольно высокое, оно повторяет мысль о том, что красота не уберегает от страданий – *the beautiful don't lack the wound*, и что разговорами делу не поможешь – *speech is beautifully useless* (153).

Если рассматривать стихотворение как ключ к двум основным проблемам романа – все еще существующей расовой несправедливости (чернокожие прекрасны, но они все еще страдают) и прогнившему состоянию академического мира, захлебнувшегося в пустословии (прекрасные, но бессмысленные речи), можно понять решение автора выбрать именно “красоту”, которая дает возможность осветить обе проблемы.

Несколько слов о структуре и стилистике романа. Сравнивая его с предыдущими, можно сказать, что для З. Смит характерна неспешная,

обстоятельная манера повествования, с подробной характеристизацией каждой ситуации и ее участников, с речевыми портретами, индивидуализирующими персонажей. Последнее было отмечено критиками, рассматривавшими ее романы [4; 6]. Действительно, Зора, например, тяготеет к округлым завершенным фразам с использованием “ученых” слов – *I just don't see why my opportunity for advancement in the creative fields should be stymied* (146). Или: *It would be horrendous, having him refracted through her features* (226). Леви, наоборот, изъясняется более, чем лаконично: ‘*Eyeano*’, he said, that strange squelch of vowels being his most frequent response to any question (24);

‘Do you know where I can find a pen and paper?’

‘*Eyeano*, Drawer?’ (84).

Его основное обращение – *man*, независимо от пола собеседника: *He freed himself from his mother ‘Wait, man, I got to go out’* (201); ‘*Mom, tell him to stop, man*’ (63).

Молодежный цветной жаргон настолько глубоко вошел в его речь, что его не понимают родители – представители другого поколения, им необходимо объяснение, что многократно повторенное ‘*Scene!*’ (75-76) – это, оказывается, выражение восторга, а ‘*Street*’ – уважительного восхищения: ‘*You wait in line, you're a fool. A brother don't need gate – he jumps the fence – that's street, said Levi.*

‘Again, please?’ said Howard.

‘*Street, street*’, bellowed Zora. ‘It's like “being street” <...>. In Levi's sad little world if you're a Negro you have some kind of a mysterious holy communion with sidewalks and corners’.

‘Aw, man, shut up. You don't know what the street is you ain't never been there <...> You go into the Bronx, that's America, that's street!’ ‘I wonder, if I'm street’, mused Howard (62).

Помимо выпуклых речевых характеристик для З. Смит, ведущей повествование от III л. ед. ч., свойственно включение собственного голоса – прямого обращения к читателю, что нарушает темпоральную структуру нарратива и вводит так называемое “авторское” время – *desk-time*, т. е. не время другого (прошлого или будущего) действия создаваемого мира, но сегмент реального времени “писания” романа – например, предваряя поворот сюжета, автор от своего имени сообщает: *We must now jump nine months forward, and back across the Atlantic Ocean* (42). Одной из основных функций *desk-time* является эксплицирование намерений автора [1].

Эту же функцию призваны выполнять эпиграфы, предваряющие развитие сюжетных событий и проспективно направляющие внимание читателя в нужную автору сторону. В романе З. Смит три части. Каждая из них снабжена собственным заголовком и собственным эпиграфом. Здесь, правда, следует сказать, что их источники и их понимание автором носят весьма камерный, личностный, характер. Например, последняя часть, основная по объему и составу происходящего, озаглавленная *On Beauty and being wrong* (р. 275-443), предлагает в качестве эпиграфа цитату из малоизвестного источника, которая не убирает множественность возможных трактовок такой важной для автора красоты, но, наоборот, размыает их в общефилософском звучании:

*When I say I hate time, Paul says how else could
we find depth of character or grow souls?*
(Mark Doty).

Как и предыдущие произведения З. Смит, “О красоте” отличается широким использованием вставных текстов – лекций, электронных посланий, записок, стихов, публичных выступлений, песен, дневниковых записей. Этот наиболее откровенно заявленный тип интертекстуальности, используемый прежде всего для придания достоверности событиям и действующим лицам создаваемого автором вымышленного мира, вообще характерен для современной прозы.

“О красоте”, как отмечают некоторые критики, демонстрирует сильную и не всегда разумно используемую привязку – *faulty connections* – к известному роману Дж. М. Форстера *Howard's End* [3], таким образом “разъедая” последний – *cannibalizing it* [5, 40]. Действительно, в произведении Дж. М. Форстера, написанном почти сто лет назад (1910) и ставшем британской классикой, тоже враждуют/соседствуют две семьи, члены которых подробно выписаны и действия которых сопоставимы с коллизиями З. Смит. Более того, открывающие романы первые строчки почти идентичны, разве что с поправкой на технический прогресс. Ср.: *One may as well begin with Helen's letters to her sister* (Forster) и *One may as well begin with Jerome's e-mails to his father* (Smith). Однако, отметив этот пассаж, критики все же доброжелательно оценили последний роман молодой писательницы, что вылилось и в получение литературной премии, и в увеличение состава читателей, и, соответственно, рост тиражей.

Али Смит – писательница с другой историей, другими темами, другой стилистикой письма. Но о ней – в другой статье.

ЛИТЕРАТУРА

1. Обелец Ю. А. Темпоральный аспект воображаемых миров художественного текста // Мова і культура. – Київ: ВД Дм. Бураго, 2004. – Вип. 7. – Т. VII, ч. І. – С. 5-10.
2. Смит З. Собиратель автографов. – М.: Амфора, 2004. – 420 с.
3. Forster J. M. Howard's End. – Penguin Books, 1966. – 308 p.
4. Kelly S. The Autograph Man, by Zadie Smith // Independent. Sunday Edition. – 2002. – Sept. 25. – P. 38-39.
5. Kemp P. Faulty Connections // The Sunday Times. Culture. – March 2006. – P. 39-40.
6. Nan E. Favourite Wins Third Prize for Third Novel // The Sunday Times. Culture. – 2006. – June 7. – P. 37-38.
7. Oxford Guide to English and American Culture. Oxf. – UP., 2001. – 598 p.
8. Pomeroy S. Goddesses, Whores, Wives and Slaves. – N. Y.: Carlson, 1975. – 188 p.

МАТЕРИАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ

9. Smith Z. The Autograph Man. – Hamish Hamilton, 2002. – 468 p.
10. Smith Z. On Beauty. – Hamish Hamilton, 2005. – 443 p.
11. Smith Z. White Teeth. – Penguin Books, 2000. – 542 p.

ОСОБИСТІСТЬ У БІОГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі біографії Вінстона Черчилля)

Поняття “особистість” багатопланове і є об’єктом вивчення цілої низки наук як філологічного, так і нефілологічного напрямку. Кожна з цих наук вивчає особистість у своєму специфічному аспекті. Як відомо, будь-яка особистість характеризується п’ятьма потенціалами: пізнавальним, ціннісним, творчим, комунікативним і художнім [3; 19]. Гносеологічний потенціал визначається обсягом і якістю знань, якими володіє особистість. Аксіологічний потенціал визначається системою ціннісних орієнтацій у моральній, політичній, релігійній, естетичній та інших сферах життєдіяльності. Творчий потенціал особистості визначається отриманими нею і самостійно виробленими навичками й уміннями (здібностями) та мірою їх реалізації в тій чи іншій сфері діяльності. Комунікативний потенціал визначається мірою і формами її спілкування, характером і тривалістю контактів. Художній потенціал особистості “визначається рівнем, змістом, інтенсивністю її художніх запитів і тим, як вона їх задовольняє” [3, 7].

У сучасній лінгвістиці поняття “особистість” все частіше стає об’єктом дослідження, антропоцентрична спрямованість сучасного мовознавства виводить на центральне місце поняття “мовної особистості”, багатопланове дослідження якої було запропоновано у роботах Ю. М. Карапулова [9]. Під мовною особистістю він розуміє “сукупність здібностей і характеристик людини, які обумовлюють створення та сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів), що різняться ступенем структурно-мовної складності; глибиною та точністю відображення дійсності; певною цільовою спрямованістю” [10, 3]. Загальновідоме виділення Ю. М. Карапуловим трьох рівнів у структурі мовної особистості – вербально-семантичного, лінгво-когнітивного і прагматичного – та його твердження про те, що характеристика мовної особистості випливає з її дискурсу, знайшли своє продовження та підтвердження у працях наступників [див., напр., 5; 7; 16; 21; 28 тощо]. За твердженням Ю. М. Карапулова, реконструкція світобачення людини, яке поєднує у собі когнітивний (система цінностей людини та її картина світу) та прагматичний (життєві цілі, цінності, настанови) рівні, може здійснюватися

на матеріалі породжуваних особистістю текстів, тобто її дискурсу¹. Допускаючи можливість реконструкції мовної особистості навіть персонажа художнього тексту за його висловленнями у тексті, Ю. М. Карапулов не виключає можливості реконструкції мовної особистості реальної історичної особи за умови наявності створених даною особистістю текстів протягом тривалого часу, а також вичерпних відомостей про таку особистість.

Українська дослідниця О. Селіванова [24] розширює поняття “мовна особистість”, безпосередньо співвідносячи його з поняттям “дискурс”² і визначаючи як “іманентну ознаку особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізує їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу” [24, 370]. Російський дослідник К. Ф. Седов [23] також наголошує на співвіднесеності понять “мовна особистість” і “дискурс”, дослідження яких є центральними завданнями антропоцентричної лінгвістики.

Як вже зазначалось, комплексний трирівневий підхід у дослідженні мовної особистості, запропонований Ю. М. Карапуловим, ліг в основу цілої низки досліджень, присвячених даній проблематиці. Серед них можна говорити про виділення таких напрямків:

1. Проводяться дослідження мовної особистості персонажа/персонажів/автора відповідного художнього твору/твортів, що дає змогу говорити про індивідуальну/колективну мовну особистість, спираючись на її дискурс, який охоплює набір висловлень окремого героя/героїв у тексті твору (див., наприклад, [2; 9; 12; 15; 28]);

2. Проводяться дослідження мовної особистості реальної історичної особи (відомого письменника, вченого, політичного діяча) на матеріалі окремого мовленнєвого жанру чи низки жанрів, що становлять спадщину відповідної особистості (див., наприклад, [4; 5; 7; 8; 16; 18; 27]);

3. Проводяться дослідження з типологізації мовної особистості в залежності від особливостей дискурсивної поведінки (комунікативних

¹ Під дискурсом Ю.М. Карапулова розуміє «певний набір мовленнєвих творів уривчастого характеру (реплік у діалогах і різних ситуаціях, висловлень довжиною у декілька речень тощо), але зібраних за досить тривалий проміжок часу» [10, 6].

² Розуміння дискурсу у О. Селіванової різничається від поглядів Ю.М. Карапулова і визначається як «замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними тощо)» [24, 119].

стратегій, комунікативної компетенції, мовленнєвої культури) відповідного індивіда (див., наприклад, [20; 21; 25; 29; 30]);

4. Запропоновано дослідження мовної особистості у ракурсі її мовленнєвої біографії з урахуванням соціопсихолінгвістичних факторів еволюції комунікативної компетенції людини (див., наприклад, [23]). Отже, можна констатувати, що російський дослідник К. Ф. Седов окреслив специфіку комплексного вивчення реальної мовної особистості з урахуванням психологічних особливостей індивіда та соціальних аспектів формування його мовленнєвої поведінки й особливостей мовленнєвої біографії на основі різних мовленнєвих жанрів.

На наш погляд, неабияку роль у дослідженні історичної мовної особистості відіграє літературний жанр біографії, оскільки він допомагає встановити й дослідити ті фактори, які є ключовими у становленні відповідної особистості, разом з тим не відкидаючи традиційних способів мовленнєвої характеристики героя біографічного тексту. Біографія допомагає розглянути еволюцію конкретної мовної особистості, виявити чинники, які вплинули на розвиток тих чи інших особливостей мовленнєвої поведінки відповідної мовної особистості і визначити неповторність її комунікативного складу.

У широкому смыслі біографію розуміють як “біографічний твір, життєпис, відтворення на основі фактів і документів життя і діяльності, історії духовного розвитку особистості у зв’язку із суспільними умовами її епохи” [32, 190]. Словникове визначення біографії зводиться до наступного: “*a written account of a person’s life*” [33, 97]. У центрі біографії, за зауваженням ще А. Моруа, стоїть особистість [цит. за: 17]. Незважаючи на незаперечність даного твердження, до теперішнього часу продовжується полеміка щодо визначення специфіки біографії і, відповідно, біографічних текстів. Загальновідомий розподіл біографії на наукову і художню (серед її різновидів називають науково-популярну, науково-художню біографії). Так, наприклад, О. В. Савченко [22], досліджуючи виключно наукову біографію, говорить, що вона може реалізовуватися у різних типах текстів, а саме: монографії, нарисові, портретові, словникові статті, біографічному коментарі, некрологові тощо.

У своєму дисертаційному дослідженні “Біографія як тип тексту” М.І. Кузнецова [13] ділить біографічний текст на такі різновиди: анкетна біографічна довідка, біографічна стаття, біографічне есе, документально-художня біографія і біографічний роман. Нам здається, що трактування М.І. Кузнецова документально-художньої біографії як “детального опису життєвого і творчого шляху відповідно до дійсних історич-

них фактів, реального хронотопу, але із заявленої позицією автора біографії, обсягом у 200 і більше сторінок” [13, 10] найточніше визначає жанр досліджуваних нами біографічних текстів. Біографічний текст, на думку М.І. Кузнецова, характеризується наявністю категорій антропоцентричності, модальності і концептуальності, інформативності, зв’язності, членування (про текстові категорії див. [14]). Хронотоп посідає центральне місце у біографічному тексті. Велике значення у біографічному тексті має портрет. “Авторське осмислення людської долі у контексті часу, пов’язане з проблемами інтелектуальних і творчих можливостей, моральних та фізичних якостей особистості, складних життєвих перипетій, сприяє створенню характерологічного портрета об’єкта біографії, що робить її документально-художнім твором” [13, 117]. Портрет історичної особи, розкриття його характеру у біографічному жанрі різниеться від портрета у художньому тексті, оскільки у біографії персонаж живе і діє незалежно від авторської волі, у відповідності до логіки своєї натури і психології. “Однак з розмаїття життєвих подій і фактів, у яких проявляються індивідуальні якості об’єкта біографії, автор актуалізує те, що, з його точки зору, робить героя незабутньою особистістю” [там само, 134].

Для нашого аналізу були взяті три документально-художні біографії Вінстона Черчилля. Перша з них, створена Мартіном Джилбертом (*Martin Gilbert*) – *Churchill: A Life*, була вперше опублікована у 1991 році. Біографія отримала прекрасні відгуки у провідних британських мас медіа (“one of the greatest histories”). М. Джилберт – автор офіційної біографії Вінстона Черчилля (*Companion Volumes*) у восьми томах, над якою він працював з 1966-го по 1988-й роки разом із сином Черчилля Рендольфом (*Randolph Churchill*).

Друга біографія, написана Роєм Дженкінсом (*Roy Jenkins*) – *Churchill*, побачила світ у 2001 році. Вона також отримала схвальні відгуки на сторінках провідних британських газет та журналів (“masterpiece biography”). Рой Дженкінс є автором цілої низки біографій відомих політичних діячів Великої Британії, серед них – *Mr Atlee: An Interim Biography, Asquith, Gladstone* тощо.

Третя біографія створена Джефрі Бестом (*Geoffrey Best*) – *Churchill – A Study in Greatness*. Біографія опублікована у 2001 році. Дана біографія також отримала прекрасні відгуки у пресі (“admirable, excellent biography”). Автор біографії – історик.

Слід відзначити, що хронотоп, як ми вже говорили, посідає центральне місце у біографії і актуалізований у об’ємно-прагматичному чле-

нуванні документально-художньої біографії [13]. Членування всіх трьох біографій на частини й розділи відповідає певним періодам життя Вінстона Черчилля.

Для нашого аналізу був вибраний період з життя В. Черчилля з 1874-го по 1892-й роки, тобто час народження, період дитинства, навчання у школах: перша з них – *St. George's* (1882-84) біля міста Ескот (*Ascot*); друга – *Misses Thompson's* (1884-88) у м. Брайтон (*Brighton*); остання – *Harrow* (1888-92) – одна із найстаріших престижних чоловічих привілейованих приватних середніх шкіл у передмісті Лондона – перед вступом до Військового училища сухопутних військ (*Royal Military Academy*) біля містечка Сандхерст (*Sandhurst*). У біографії М. Джилберта аналізований період охоплює два розділи “*Childhood*”, “*Harrow*”. У біографії Р. Дженкінса цей період життя В. Черчилля представлений одним розділом, який має назву “*A Doubtful Provenance*”. Біографія Дж. Беста містить також один розділ “*Unwillingly to school*”.

Початкові розділи аналізованих біографічних текстів дозволяють нам говорити про виділення наступних способів розкриття індивідуальних характеристик особистості В. Черчилля. Перший із них, традиційний, – це портретний опис, представлений у всіх трьох біографіях. Другий спосіб представлений цитацією уривків текстів різних жанрів, автором яких є сам В. Черчилль (серед них переважає жанр особистого листа та автобіографія В. Черчилля “*My Early Life*”), дає змогу намітити особливості становлення мовленнєвої поведінки В. Черчилля.

У рамках даної статті зупинимося детальніше на першому з них. Ще на початку минулого століття російський психолог А. В. Лазурський, створивши свою “Класифікацію особистостей”, дав поштовх для розвитку як педагогіки, психології, так і літератури, зокрема біографічного жанру у тісному зв’язку з психологією. Визначаючи індивідуальну психологію (характерологію) як науку, що вивчає душевні особливості (нахили), якими люди відрізняються один від одного, А. В. Лазурський вбачав її кінцевою метою створення повної класифікації характерів, яка б включала не лише психофізичні, а й психосоціальні властивості становлення особистості [цит. за; 17]. Г.Є. Померанцева вважає, що класифікація А. В. Лазурського стала опорою для теоретичних розробок у біографії [там само]. Уже на сучасному етапі, М.І. Кузнецов проводить своє дослідження типів біографічного тексту, спираючись на психолінгвістичні дослідження (В. П. Белянін, І. В. Страхов, А. Г. Шмелев), які дозволяють виділяти слова, що передають різні якості особистості, її оціночні характеристики, це дає можливість визначити тезаурус рис

особистості. Автори цього тезаурусу (А. Г. Шмелев та інші) розробили набір слів-класифікаторів, узагальнених оцінок характеристик особистості, виходячи з таких параметрів: ціннісно-мотиваційна сфера, сфера інтересів та рівня духовної культури, ділові якості, психофізіологічні якості особистості і характер [13]. М.І. Кузнецов стверджує, що саме “мовний портрет персонажа в широкому значенні: опис зовнішнього виду, визначення рис характеру, творчих здібностей, поведінки, відношення до людей, природи, що створюють уявлення про індивідуально-неповторний образ людини” [там само, 110] може формувати тип біографічного тексту.

Визначення типів та функцій портретних описів змінювалося протягом розвитку різних літературних родів і жанрів (про це докладніше див [31]). На думку А. Ткаченка, “опис персонажа, його зовнішності – чи то в найзагальніших, чи найдокладніших рисах – здебільшого не має садомостатнього значення, а покликаний допомагати проникненню в його внутрішній світ, психологію, душевні порухи, вдачу тощо” [там само, 195]. З ним повністю погоджується В. А. Кухаренко [14], яка вважає основними функціями портретного опису індивідуалізуючу і характерологічну. Okрім зовнішніх фізичних характеристик людини (тобто фізичного портрету), до портрету можуть бути включені спостереження щодо дій, поведінки, звичок, характеру, вікових особливостей тощо.

Звернемося до аналізу портретних описів у перших розділах досліджуваних біографій. У біографії М. Джилберта представлені лише характерологічні портретні описи, в основному це портретні вкраплення, що належать різним адресантам³, вони нанизуються одне на одного і у кінці розділу утворюють цілісну картину особистісних рис Черчилля. В аналізованому розділі біографії Р. Дженкінса представлені два розгорнуті характерологічні портретні описи Черчилля і два портретні вкраплення. Особистісні характеристики Вінстона Черчилля розкриваються Дж. Бестом в портретних описах, які складаються з одного фізичного портрета, п’яти характерологічних портретних вкраплень і двох розгорнутих характерологічних портретів, даних автором біографії. Лексичний аналіз цих портретних описів дає нам змогу говорити про виділення таких характерологічних рис особистості Черчилля, інтелектуальність,

³ Кардинально відрізняється біографія М. Джилберта від біографій Р. Дженкінса та Дж. Беста. У ній автор, його оцінка історичної особистості практично непомітні, оскільки сприйняття особистості Вінстона Черчилля подається завдяки прямій цитації листів Черчилля, його автобіографії, офіційних документів, шкільних звітів та спогадів його родичів і сучасників.

енергійність (активність), незлагідливість (зайдливість), неуважність (незібраність). Представленість у біографіях уривків зі шкільних звітів, в яких викладачі характеризують здатності В. Черчилля до навчання, дозволяє окреслити дві протилежні риси. З одного боку, це його прекрасні розумові якості, з іншого – неуважність, незібраність, лінощі. До того ж, його енергійність нерідко призводить до виникнення конфліктної ситуації. Зупинимося на кожній з вищезазначених рис окремо:

1. Інтелектуальність – у портретних описах домінують прикметники на позначення “гарних розумових здібностей” *clever, capable, phenomenal, observant* тощо, а також іменники зі значенням “здібності” *ability, gift, talent, wit* тощо. Нерідко їх значення підсилюється за допомогою прислівників-інтенсифікаторів *very, such*. Наприклад:

He is a clever boy and really not naughty but he wants a firm hand (34, 5). He had such good abilities but these would be made useless by habitual negligence (36, 21). He has some great gifts and is, I think, making progress in his work (36, 21). I was greatly attracted by this extraordinary boy. His commanding intelligence, his bravery, charm, and indifference to ugly surroundings, vivid imagination, descriptive powers, general knowledge of the world and of history – gained no one knew how, but never disputed... (36, 23). He could write very good general essays. His memory was phenomenal, as was shown by his Macaulay feat (35, 20).

2. Енергійність (активність) – у портретних описах превалують дієслова на позначення “динамічної дії” *to hunt, to shoot, to ride, to organize* тощо, а також іменники зі значенням “великої кількості”, прикметники зі значенням “стрімкості” *quick, dashing, impetuous*. Наприклад:

But he never felt easy about wasting time ... (34, 3). He hunted and shot in his earlier years... <...> Where others drove fast cars, he flew aeroplanes... (34, 3). ...he organized wars between thousands of lead soldiers... with an interest that was no ordinary child game (34, 5)... found him 'full of fun and quite unselfconscious' ... (35, 3). The two brothers have been happy as kings riding and shooting and lately they have had great fun building a house (35, 28). That month Churchill won the Public Schools fencing championship. His success was chiefly due to his quick and dashing attack, which quite took his opponents by surprise (35, 32).

3. Незлагідливість (зайдливість) – у портретних описах переважають лексеми зі значенням “створення проблеми”, серед них іменники

*trouble, або похідні від нього прикметники, irreverence, tactlessness, також прикметник *naughty*, діеслово *to tease*, інтенсифікатори *terribly, very, exceedingly* тощо. Наприклад:*

I was what grown-up people in their off-hand way call 'a troublesome boy' (34, 3). As to Winston's improvement, I am sorry to say I see none. <...> He can read very well, but that is all, and the first two days he came home he was terribly slangy and loud. <...> he teases the baby more than ever (35, 4). Began term well, but latterly has been very naughty! – on the whole he has made progress. He is rather greedy at meals (35, 5). History and Geography were both 'very good, especially History. But Conduct was 'exceedingly bad. He is not to be trusted to do any one thing'. ... is a constant trouble to everybody and is always in some scrape or other'. <...> but the boy had 'very good abilities' (35, 6). Conduct was 'better – but still troublesome'. 'Occasionally gives a great deal of trouble (35, 6). I have no doubt Winston teased the boy dreadfully – and it ought to be a lesson to him (35, 7).

4. Неуважність (незібраність) – домінуючими є прикметники *careless, forgetful* та відповідні іменники, також прикметники із заперечними префіксами *untidy, irregular, unpunctual* тощо. Наприклад:

I am not lazy and untidy but careless and forgetful (35, 20)...but his forgetfulness, carelessness, unpunctuality, and irregularity in every way, have really been so serious... (35, 21). Winston, I am sorry to say, has, if anything got worse as the term passed. Constantly late for school, losing his books, and papers and various other things into which I need not enter – he is so regular in his irregularity... (35, 21). My only consolation is that your conduct is good and that you are an affectionate son – but your work is an insult to your intelligence (35, 24). I will not try to excuse myself for not working hard; <...> I have been rather lazy (35, 25).

Слід зазначити, що фізичний портрет, який не увійшов до попереднього аналізу характерологічних портретних описів і вкраплень, представлений лише у біографії Дж. Беста:

He was not big or strong for his age, and he would have liked to have ended up a bit taller than he did. He was prone to illnesses, and would remain so. He had a stammer and slight lisp and he was a nature target for bullies (34, 6).

З наведеної вище портретного опису видно, що у дитинстві Черчилль мав проблеми (зайкання, шепелявість, хворобливість), був не до-

сити сильним, невисоким, що спричинювало додаткові страждання. До того ж, як стверджують біографи Черчилля, він часто був позбавлений батьківської уваги, такої необхідної для нього в той час.

Зупинимося ще на одному аспекті, представленому у біографічних текстах. Нагадаємо, що аналізований нами період життя Вінстона Черчилля частково відноситься до початку становлення його особистості.

Більшість первинних і часто визначальних для особистості впливів індивід отримує у перші 5-7 років свого життя. У сучасній “віковій психології” існує багата традиція вивчення формування особистості дитини, яка основана на досягненнях класичного і нового психоаналізу. І, природно, найважливішу роль у мовленнєвому розвитку людини відіграє характер сімейного виховання. На думку К. Ф. Седова, основоположними факторами у становленні та розвитку мовленнєвої компетенції індивіда є рівень мовленнєвої компетенції родичів, тип мовленнєвої культури, стратегії і тактики спілкування [23]. Але також важливо дослідити соціально-психологічні особливості формування особистості дитини у сім’ї. Існують типові сценарії розвитку особистості дитини, в яких відбувається ставлення батьків до неї. Вони розташовуються між двома полюсами: гіпоопіка (недостатність уваги) і гіперопіка (надлишок уваги, тиску, диктату) [3]. Гіпоопіка має декілька сценаріїв: “жахлива дитина”, “дитина, що плутається під ногами”. Дитина бачить таку неувагу батьків, відчуває дискомфорт, незадоволення, розчарування, намагається протестувати про-ти такого ставлення, привернути до себе увагу.

Весь цей брак уваги і розкривається у листах Черчилля⁴ до батьків, у його нерадісних спогадах про школу, про канікули, відпочинок без батьків. Домінуючими лексемами стають слова: *unhappy, unhappiness, disappointment*, превалують імперативні конструкції з емфатичним *do*. Наприклад:

Please do let Everest and Jack come down to see the athletics and come down your self dear (35, 4). Do come down Mamma on Saturday (35, 20). I was also miserable at the idea of being left alone among all these strangers in this great, fierce, formidable place (35, 3). How I hated this school, and what a life of anxiety I lived for more than two years (35, 4). It's very unkind of you not to write to

⁴ Як ми вже зазначали, аналізовані біографічні тексти побудовані таким чином, що в них кожна думка, припущення, кожен факт підкріплюється масивом документальних свідчень, серед яких особисті листи, спогади сучасників, уривки біографій, офіційні документи тощо.

me before this, I have only had one letter from you this term (35, 6). I shall expect to see you, and shall be very disappointed indeed if I do not see you, so do come (35, 8). I was very disappointed but I suppose you were too busy to come (35, 9). I am very disappointed that I must spend my holidays without you (35, 15). I was rather disappointed at not seeing you as I fully expected to (35, 21).

Аналіз особистих листів Вінстона Черчилля цього періоду дає змогу намітити подальші кроки у дослідженні особливостей його мовленнєвої поведінки на матеріалі епістолярного тексту: це, наприклад, використання модальних дієслів зі значенням облігаторності або особового займенника *I* у поєднанні з епістемічними діесловами, які, на думку П. С. Крочкової [11], є маркерами авторитарного дискурсу; причини й джерела появи зменшено-пестливих імен і слів у особистому листуванні Черчилля тощо.

Таким чином, є підстави стверджувати, що специфіка досліджуваних біографічних текстів дає змогу комплексного вивчення особистості Вінстона Черчилля: перш за все завдяки розкриттю психологічних характеристик у портретних описах і вкрапленнях; дозволяє прослідкувати еволюцію становлення особистості з урахуванням соціопсихологічних факторів, які позначаються на цьому процесі. Використання авторами біографій значного масиву текстів, створених самим Черчиллем (автобіографія, листи, публіцистика, ораторські виступи), дозволяє проводити дослідження його мовної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Академія, 2004.- 342 с.
2. Бондаренко Я. О. Дискурс акцентуйованих мовних особистостей: Автoref. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002.- 19 с.
3. Будіянський М. Ф. Психологія особистості: Учбово-методичний посібник. – Одеса: Астропрінт, 1999.- 112 с.
4. Гайнулина Н. И. Языковая личность Петра Великого как факт диахронии // Русский язык: исторические судьбы и современность.- М., 2001 // <http://www.philol.msu.ru>
5. Гиндін С. И. Біографія в структуре писем і епістолярного поведіння // Язык и личность.- М.: Наука, 1989.- С. 67-77.
6. Горшкова К. О., Шевченко Н. Г. Літературний портрет Авраама Лінкольна (на матеріалі роману Ірвіна Стоуна “Любов вічна”) // Записки з романо-германської філології: Зб. наук. праць. – Вип. 6.- Одеса: Латстар, 2000. – С. 155-162.
7. Довжикова Т.І. Мовна особистість Пантелеїмона Куліша: Автoref. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 2003.- 21 с.

8. Єрьоменко С. В. Вінстон Черчилль як мовна особистість (на матеріалі листів до дружини) // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Вип. 10.- Одеса: Астропrint, 2005.- С. 39-43.
9. Карапулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность.- М.: Наука, 1987.- 263 с.
10. Карапулов Ю. Н. Предисловие. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность.- М.: Наука, 1989.- С. 3-11.
11. Крючкова П. С. Авторитарный дискурс: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2003.- 18 с.
12. Кузневич З. А. Языковая личность в литературно-художественном дискурсе Э. Хемингуэя: Автореф. дис.... канд. филол. наук: 10.02.04.- Иркутск, 1999.- 19 с.
13. Кузнецов Н. И. Биография как тип текста (на материале англоязычной биографий): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04.- Одесса, 1990.- 238 с.
14. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: Учебник.- Одесса: Латстар, 2002.- 292 с.
15. Морякіна І. А. Мовна особистість у художній прозі Дж. Голсуорсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу): Автореф. дис.... канд. філол.. наук: 10.02.04. – К., 2005.- 20 с.
16. Паулошима Р. Ф., Красильникова Е. В. и другие. Опыт описания языковой личности. А. А. Реформатский // Язык и личность.- М.: Наука, 1989.- С. 152-211.
17. Померанцева Г. Е. Биография в потоке времени: ЖЗЛ: замыслы и воплощения серии.- М.: Книга, 1987.- 336 с.
18. Попова О. В. Языковая личность Ивана Грозного (на материале деловых посланий): Автореф. дис.... канд. филол. наук: 10.02.02.- Омск., 2004.- 18 с.
19. Психология личности / Ред.-сост. Д. Я. Райгородский.- Хрестоматия.- Т.1.- Самара: Изд. Дом "Бахрах", 1999.- 448 с.
20. Пушкин А. А. Прагмалингвистические характеристики дискурса личности // Личностные аспекты языкового общения: Межв. сб. научн. тр.- Калинин, 1989.- С. 45-53.
21. Пушкин А. А. Способ организации дискурса и типология языковых личностей // Язык, дискурс и личность: Межв. сб. научн. тр. – Тверь, 1990.- С. 50-59.
22. Савченко О. В. Структурно-семантичні особливості біографічного тексту (на матеріалі сучасної французької словникової статті) // Вісник Київського лінгв. ун-ту. Серія. Філологія. – Том. 6.- № 1.- К., 2003.- С. 120-127.
23. Седов К. Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции.- М.: Лабиринт, 2004.- 320 с.
24. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006.- 716 с.
25. Сиротинина О. Б., Гольдин В. Е. Русский язык и культура речи.- М., 2002.- 256 с.
26. Страхов И. В. Методика психологического анализа характеров в художественном произведении: Учебное пособие.- Саратов, 1977.- 84 с.
27. Стєцій В. Ф. Мовна особистість Уласа Самчука (світоглядна орієнтація і мовотворчість): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. – Донецьк, 2003.- 18 с.
28. Сурян Т. И. Языковая личность автора и персонажа художественной прозы (на материале прозы М. А. Булгакова): Дис.... канд. филол. наук: 10.02.01.- Одеса, 1994.- 192 с.
29. Сусов И. П. Личность как субъект языкового общения // Личностные аспекты языкового общения: Межв. сб. научн. тр.- Калинин, 1989.- С. 3-16.
30. Сухих С. А. Структура коммуникантов в общении // Языковое общение: процессы и единицы: Межв. сб. научн. тр.- Калинин, 1988.- С. 22-29.
31. Ткаченко А. Мистецтво слова (вступ до літературознавства).- К.: Правда Ярославичів, 1998.- 448 с.
32. Українська літературна енциклопедія. – К.: Головна ред. укр. рад. енц., 1988.
33. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. - Danbury: Lexicon Publications, Inc., 1993.- 1216 p.
34. Geoffrey Best. Churchill: A Study in Greatness.- L.: Penguin Books, 2002.- 370 p.
35. Martin Gilbert. Churchill: A Life.- L.: Pimlico, 2000.- 1066 p.
36. Roy Jenkins. Churchill.- L.: Pan Books, 2001.- 1001 p.

УСЛОВИЕ И СЛЕДСТВИЕ В ФИЛОСОФИИ, ЛОГИКЕ И ЛИНГВИСТИКЕ

Нереально-условные высказывания в качестве объекта лингвистического исследования служили для изучения форм сослагательного наклонения глагола, соотнесенности данных форм с временными параметрами, значения, передаваемого данными формами, отдельных моделей употребления форм сослагательного наклонения глагола, а также как способы выражения нереального условия. Сами же нереально-условные высказывания, как синтаксические построения, освещения в лингвистической литературе практически не получили, по крайней мере, в рамках английского языка. Появление же в последнее время работ на базе других языков, в которых исследуются прагматические, коммуникативные, логико-философские и когнитологические аспекты подобных высказываний свидетельствуют о том, что на сегодняшний день ряд проблем, связанных с нереально-условными высказываниями, остается открытым, на что указывает и Ф. Р. Пальмер: “хотя условные предложения играют важную роль во всех языках, и хотя их “логика” пристально изучалась философами, наши знания о них и понимание их сущности остаются все еще крайне скучными в языках мира” [11, 188].

Целью настоящей статьи является рассмотрение категорий “условие” и “следствие” через призму философии и логики для выяснения сущности условно-следственного отношения, отражаемого в нереальных условно-следственных высказываниях.

Условно-следственные отношения относятся к смысловым отношениям. С логико-философской точки зрения подобные отношения, как отмечает А. И. Варшавская, “соответствуют содержательным отношениям и фундаментальным логическим понятиям и философским категориям как формам мышления, отражающим основные, закономерные связи и взаимозависимости в природе и обществе” [2, 7], а тот факт, что все эти смысловые отношения “соотносимы с логико-философскими категориями… или логическими операциями и законами, отражающими основные закономерности мышления, …позволяет судить о наличии у них понятийной неязыковой основы” [там же, 19]. Понять же эти отношения можно только обратившись к философии и логике.

Философия и лингвистика тесно связаны между собой, поскольку, как справедливо отмечает Е. А. Жаборюк, “невозможно найти такой естественный язык, в котором отсутствовали бы средства выражения таких универсальных концептов, как субстанциональность, бытие, процесс, состояние, отношение и т. п.. В рамках одного языка большинство из этих концептов пронизывает всю ее систему – как по вертикали (морфологически), так и по горизонтали (синтаксически)” [4, 71].

В философии категория условия не выделяется в качестве основной категории, однако, рассматривая категорию причинности, как одну из основных категорий, философия отождествляет причину и условие. Так, в философском словаре под редакцией М. М. Розенталь отмечается, что специфическая причина представляет собой совокупность ряда обстоятельств, образующих условия действия причины, появление которых ведет к появлению следствия [13, 330]. Как видим, в данном случае говорится не о полном, а о частичном отождествлении условия и причины, поскольку с условием отождествляется не общая, а специфическая причина. Л. В. Воробьев, В. М. Каганов, А. Е. Фурман рассматривают подобное отождествление более широко, считая, что “невозможно назвать ни одной причины какого-либо явления, которая, в то же время, не была бы и одним из его условий” [3, 49], причем “главная, определяющая причина этого явления представляет собой также и его главное, определяющее условие” [Там же, 50]. **Условие** определяется как “философская категория, выражающая отношение предмета к окружающим его явлениям, без которых он существовать не может”. Причем “сам предмет выступает как нечто обусловленное, а условие – как относительно внешнее предмету многообразие объективного мира” [13, 425]. По мнению Л. В. Воробьева, В. М. Каганова, А. Е. Фурмана, категория условия выступает в философии как “строго определенная, относительно устойчивая общность, совокупность явлений, при наличии которой одно из этих явлений с необходимостью, неизбежностью порождает другое, новое, тоже вполне определенное явление” [3, 44]. Таким образом, философия, рассматривая отношения реального мира, выделяет среди этих отношений такую совокупность, при которой одно явление порождает другое, т. е., явление, порождающее с необходимостью другое явление, и есть его условие, либо, что то же самое с точки зрения философского подхода к изучению явлений, его причина.

Термин “следствие” обозначает “идущее вслед за причиной, т. е. следующее во времени после причины” [там же, 69]. “Любое следствие вызывается взаимодействием по крайней мере двух тел”, при этом “ха-

рактеристика явления следствия определяется природой и состоянием обоих взаимодействующих тел” [12, 308]. “Причина есть нечто самостоятельное, независимое по отношению к следствию. Следствие, наоборот, – производное, зависимое” [3, 66]. Следовательно, поскольку причина вызывает следствие, то она должна предшествовать следствию. Однако только “следствие делает причину именно причиной, т. е. между ними всегда существует взаимодействие. Таким образом, причина существует как причина лишь одновременно со своим следствием” [там же, 69].

Исследование категорий условия и следствия философией не связано непосредственно с языком, не предполагает языковых способов ее выражения. В отличие от философской, логическая интерпретация условия опирается непосредственно на языковой материал, поскольку, как указывает Л. Д. Тарасова, “сами объекты изучения логики не манифестируются ни в какой иной форме, кроме форм языка” [11, 51]. Е. А. Жаборюк считает, что “сущность лингвистических явлений следует искать в среднем, логическом “звене”. Ведь именно с ним, а не непосредственно с сегментами объективной действительности – процессами, субстанциями, и их свойствами – соотносится любое высказывание. Это звено не только сегментирует материальный континуум, оно определяет относительную концептуальную весомость каждого из этих компонентов, аранжирует их определенным образом между собой, проектирует на временной прямой” [4, 70]. Логика и лингвистика как науки связаны более тесно, поскольку между языком и мышлением существует неразрывное диалектическое единство. И. И. Давыдов писал: “Как слово с мыслию, так и Грамматика с Логикою находятся в тесной связи. Эта естественная связь должна поддерживаться, как связь мысли и слова. Логика, объединяя происхождение органических отношений мыслей и понятий, служит нам руководством, с помощью которого Грамматика разрешает свою задачу. Равно Грамматика, излагая формы, в которых особые отношения мыслей и понятий и их последовательное развитие отпечатываются осознательно, открывает Логике вход в святилище мыслящего духа: и как все формы мысли отражаются в языке, то она служит Логике руководительницею, которой мысль может довериться при разрешении своих вопросов... Если Грамматика имеет предметом объяснить общие законы слова человеческого и частные особенности какого-либо языка, то Логика, объясняет органическое происхождение и развитие понятий и мыслей” [цит. по 1, 16-17].

Известно, что все суждения можно подразделить на простые и сложные. В качестве простых суждений в той или иной логической си-

стеме рассматриваются такие, которые в пределах этой системы являются “неразложимыми на иные суждения” [12, 401]. Сложные же суждения “составляются из простых суждений посредством различных логических связок (“и”, “или”, “если... то”)” [там же, 401]. Формула *если... то* в логике рассматривается как знак импликации. Импликация – это “логическая операция, связывающая два высказывания в сложное высказывание с помощью логической связки, которой в обычном языке в значительной мере соответствует союз *если... то...*” [12, 168]. “Логическое толкование *если*, акцентируя его участие в формировании импликации (A достаточное основание для B, A предопределяет B), оставляет в тени гипотетичность” [8, 103], которая рассматривается как неотъемлемый элемент в структуре этого союза [6, 34], и “выполняет роль его семантической доминанты” [8, 103].

Условные суждения слагаются из двух простых высказываний и составляют один из видов сложных суждений [10, 103; 5, 64]. Всякое условное суждение раскрывается в логике следующим образом: во-первых, в условном суждении утверждается либо отрицается что-либо о чем-либо при условии [10, 120]. В таком случае форма условного суждения принимает вид: следствие – основание (явление А произойдет, если произойдет явление В). Во-вторых, в условном суждении устанавливается “наличие условной зависимости одного явления, факта, предположения и т. д. от другого” [там же, 120]. В таком случае форма условного суждения предстает в виде “если..., то...”. “Диалектическое понимание временного соотношения причины и следствия и заключается именно в том, что причина существует и раньше следствия и одновременно с ним” [3, 70].

Таким образом, условное высказывание, с точки зрения логики, представляет собой “сложное высказывание, формулируемое обычно с помощью связки “если..., то...”, и устанавливающее, что одно событие, состояние и т. п. является в том или ином смысле основанием или условием для другого” [5, 64].

Категории условия и следствия – категории бытийные, общефилософские, поскольку “существуют категории языковые, такие как род, число, падеж, наклонение, артикль, слово, предложение, имя существительное, глагол и т. п., и категории общефилософские, бытийные, универсальные: вещь, свойство, отношение, время, необходимость, случайность, причинность и др.” [11, 53]. И. И. Мещанинов, изучая вопрос о соотношении языковых и неязыковых категорий говорил о том, что нормы сознания получают свое выражение в языке, в семантике лексичес-

ких группировок, в оформлении слова, в построении предложения. Одно и то же понятие может быть передано различными средствами. Эти понятия, выражаемые в самом языке, остаются в пределах языкового материала. Поэтому они не выступают из общего числа языковых категорий. В то же время, выражая в языке нормы действующего сознания, эти понятия отражают общие категории мышления в его реальном проявлении, т. е. в языке. Такие понятия лингвист называет понятийными категориями [9, 14]. Таким образом, в соответствии с теорией И. И. Мещанинова, отнесем категорию условия к понятийным категориям, поскольку она не только может быть передана языковыми средствами, как любое понятие, существующее в сознании человека, но она присутствует в самом языке, в самой материальной части языка.

Л. В. Кочерга-Бортэ, рассматривая условие с точки зрения лингвистики, дает следующее определение: “условие обозначает возможное событие, предшествующее другому событию – обусловленному – и порождающее его” [7, 9]. А. И. Варшавская включает условно-следственные отношения в общую систему смысловых отношений, которые являются не только компонентами семантической структуры языковых единиц, но и их коммуникативной целью, передаваемой информацией [2, 5].

Несомненно, что категории условия и следствия в философии, логике и лингвистике имеют как общие, так и отличительные черты, поскольку, в силу специфики объектов и методов их изучения, исследование названных категорий в данных науках не может полностью совпадать. Во всех трех науках выделяют как специфическое свойство условно-следственных отношений тот факт, что условие с необходимостью вызывает обусловленное (следствие). В логике и в лингвистике устанавливают такой признак категории условия, как свойство условия и следствия (обусловленного) быть не наименованием, а событием (с точки зрения лингвистики [7, 9]); не понятием, а сложным суждением (с точки зрения логики). В философии, логике и лингвистике изучаются категории условия и следствия как такие категории, которые отражают объективные связи, отношения реальной действительности. Но если в философии объектом непосредственного исследования являются сами эти отношения между реалиями, то в логике и лингвистике они изучаются опосредованно: в логике – через законы мышления, в лингвистике – через законы языка. Характер интерпретации признака необходимой связи условия с обусловленным в логике отличен от лингвистической интерпретации в результате различий отражения связи между мышлением и языком.

Необходимо отметить еще одно важное обстоятельство, существенно отличающее рассмотрение исследуемой проблемы в логике и лингвистике: логика не выделяет как особый вид причинные суждения. Они включаются в условные суждения, как их составная часть: “условное суждение также может отображать и отображает причинные отношения” на том основании, что “в условном суждении отображается всякая необходимая зависимость чего-нибудь одного от другого; в причинном же суждении отображается только причинная зависимость чего-нибудь одного от другого” [10, 125]. При этом отмечается отличие причинного суждения от условного: “в причинном суждении явления или факты ... всегда выступают как существующие в действительности, в то время как в условном суждении эти явления могут выступать (и часто выступают) как только предположенные нашей мыслью в качестве существующих” [там же, 120]. Однако указанное различие нерелевантно для той классификации суждений, которая принята в логике как науке о мышлении.

Существуют и другие различия условных высказываний в логике и в лингвистике. Как отмечает А. А. Ивин, “И в обычном языке, и в языке науки условное высказывание, кроме функции обоснования (которая, по утверждению исследователя, является типичной для условного высказывания АК), может выполнять целый ряд других задач” [5, 65]. Кроме того, “Логика отвлекается, в частности, от того, что характерная для условного высказывания связь основания и следствия в зависимости от контекста может выражаться не только с помощью связки “если..., то”, но и с помощью других языковых средств” [там же, 65].

Специфическим для условно-следственных отношений, как и для ряда других обстоятельственных отношений, например, причинно-следственных, целевых, временных является тот факт, что эти отношения складываются не между предметами и их признаками, а между теми ситуациями, в которые попадают предметы – событиями. Следовательно, условие и обусловленное (следствие) относятся к классу событий. Принадлежность условия и обусловленного к классу событий подтверждается фактами их лексико-грамматического выражения. В сложных предложениях условие и обусловленное представлены двумя частями (условным и следственным клаузами) единого целого. В простых предложениях условие может быть выражено другими языковыми средствами, а не первичной структурой предикатии. Еще одним дифференциальным признаком условно-следственных отношений является то, что событие (в данном случае процесс-условие или процесс-следствие) может быть представлено эксплицитно и имплицитно.

Условие и следствие рассматриваются в философии, логике и лингвистике как универсальные бытийные категории, отражающие объективные связи и отношения реальной действительности. Условие (причина) и следствие в *философии* рассматриваются как универсальные категории, отражающие объективно существующие отношения между явлениями реальной действительности. *Логика* условие и следствие трактует как обязательные составные части единого сложного суждения, образованного из простых суждений путем объединения их знаком импликации “если... то...”. *Лингвистика* включает условно-следственные отношения в общую систему смысловых отношений как компоненты семантической структуры языковых единиц, изучая специфику их выражения в речи.

Универсальными признаками условия и следствия, отмечаемыми в философии и логике (с учетом специфики каждой), являются:

- соотнесенность каждой из данных категорий не с отдельным объектом, а с явлением, событием;
- обязательность и условия, и следствия для существования объективного отношения, отраженного в сложном суждении;
- взаимная обусловленность условия и следствия в рамках единого целого.

Данные признаки должны стать методологической основой исследования нереальных условно-следственных высказываний.

ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. – М.: Наука, 1976. – 383 с.
- Варшавская А. И. Смысловые отношения в структуре языка. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 135 с.
- Воробьев Л. В., Каганов В. М., Фурман А. Е. Основные категории и законы материалистической диалектики. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1962. – 350 с.
- Жаборюк О. А. Мова та мислення (основні аспекти взаємодії) // Записки з романо-германської філології ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2000. – Вип. 7. – С. 69 – 80.
- Ивин А. А. Логика: Учебник для гуманитарных факультетов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 320 с.
- Ильенко С. Г. Сложноподчиненные предложения с придаточными, присоединяемыми к главному союзом *если*, в современном русском языке // Ученые записки ЛГПИ им. А. И. Герцена. – 1962. – Т. 225. – С. 34 – 46.
- Кочегара-Борте Л. В. Структурные модели синтаксической категории условия и их частотность в русском языке первой половины XIX в.: Дис. ... канд. филол. наук. – Симферополь, 1970. – 251 с.
- Ляпон М. В. Смысловая структура языка. К типологии внутритекстовых отношений. – М.: Наука, 1986. – 201 с.

- Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1963. – 103 с.
- Таванец П. В. Логическая семантика и модальная логика. – М.: Наука, 1967. – 278 с.
- Тарасова Л. Д. Языковой статус причинной связи // Филол. науки. – 1988. – № 1. – С. 50 – 55.
- Спиркин А. Г. Философия: Учебник. – М.: Гардарики, 2000. – 816 с.
- Palmer F. R. Mood and Modality. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 444 p.

СПРАВОЧНАЯ ЛИТЕРАТУРА

- Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1975. – 720 с.
- Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь лингвистических терминов. – М.: Просвещение, 1985. – 399 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Невід'ємними ознаками сьогодення є швидкий і динамічний розвиток різних галузей науки і техніки. Відтак, зазнає значних змін і науковий стиль мовлення, що трансформується, збагачується новими лексичними та фразеологічними одиницями.

Особливого значення на сучасному етапі розвитку українського суспільства набуває вивчення фразеології англійської правничої системи та пошук оптимальних шляхів її перекладу українською мовою, оскільки міжнародна уніфікація законодавства потребує глибокого знання відмінних та подібних рис правових систем, а систематизація та гармонізація термінів і фразеологічних зворотів юридичної терміносистеми англійської та української мов є необхідною передумовою спілкування фахівців у цій сфері.

Відтак, об'єктом дослідження виступили англомовні та україномовні тексти сучасної юридичної літератури, а предметом – англомовні фразеологічні одиниці юридичної терміносистеми і варіанти їх перекладу українською мовою. У роботі ми використовували низку спеціальних словників [1].

Відомо, що основними ознаками наукового стилю мовлення визнаються об'єктивність викладу матеріалу, логічність і чіткість мовних засобів, відсутність образності, елімінізація експресивно-емоційних засобів. Відтак, фразеологія переважно виключається з набору ознак, властивих науковому стилю. Водночас існують думки щодо неправомірності обмеження того чи іншого функціонального стилю переліком певних ознак. Тому, поряд із своєрідним „пуристичним“ підходом, зустрічається й інший погляд на мову наукової літератури щодо її експресивності та емоційності [2, 8]. Основними носіями експресивно-емоційного, образного навантаження виступають як паралінгвістичні, так і лінгвістичні засоби. До перших належать: жести, міміка, рухи, інтонація тощо. Чільне місце у другій групі займає фразеологія, яка поряд з іншими лінгвістичними засобами, є невід'ємною частиною будь-якого стилю мовлення.

Умовно всі фразеологічні одиниці юридичного тексту ми розподілили на три прошарки: фразеологія міжстильового фонду, загальнонаукова фразеологія та термінологічна фразеологія.

Фразеологія міжстильового фонду – це найбільший прошарок фразеології, відтворюваної у текстах. Фразеологічні одиниці, які належать до цього прошарку, складають основну тканину повідомлення і служать його зв'язковою, ввідною та оцінною частиною. Наприклад, такі звороти як *a lot more* – значно більше, *if only* – коли б, якби тільки, *a bit* – трохи, *a few* – декілька, *a little* – трохи, небагато, *a lot better* – значно краще, *in one word* – одним словом, *in case* – на випадок та ін.

Другу групу можна назвати **загальнонауковим фразеологічним прошарком** наукових і технічних текстів – це фразеологічні одиниці, які є термінологічними відносно загальнонародної мови, але позбавлені термінологічних значень для текстів наукового функціонального стилю і їх лексикону. У його складі можна виділити три класи:

1. Одновершинні, згідно з визначенням О.І. Смирницького, дієслівно-адвербальні фразеологічні одиниці типу *figure on* – робити розрахунки; *cave in* – утворювати пастику; *figure out* – обчислювати, зрозуміти, розгадувати; *leak out* – просочитися, виявитися; *break in* – втрутитися; *fall in with* – випадково зустрітися; *lean forward* – нахилятися вперед/назад та ін., в яких перший компонент є керуючим як у граматичному, так і у семантичному плані [3, 56].

2. Одновершинні дієслівно-прийменникові фразеологічні одиниці типу *be situated* – знаходитись, розташовуватись, *be referred to* – стосуватися, *be reduced to* – обмежуватися, *be indicated* – позначатися, *be implicated in* – бути причетним до тощо.

3. Фразеологічні одиниці службового призначення типу *as a result of* – внаслідок чого, через що, *as follows* – як нижче зазначено, ось як, як слідує..., *in a measure* – в певній мірі, *in all likelihood* – цілком ймовірно, *in addition to* – на додаток до, крім того, до того ж, а також, або й ще, *in comparison with/to* – у порівнянні з, порівнюючи з, *in conclusion on* – на закінчення; *in conjunction with* – разом, спільно; *in sum* – загалом; *in sympathy with* – у згоді з... та ін.

Загальнонаукова фразеологія позначає узагальнено процеси і поняття, різні засоби наукового пізнання і має системний характер, внутрішню організованість, тобто у ній можна виявити семантичні уgrupuvannia, зв'язані з системою понять різних наук (економіка, право, фінанси та інші).

Третій фразеологічний прошарок фонду фразеологічних одиниць у науково-технічних, у тому числі й юридичних текстах, складає термі-

нологічна фразеологія. Щодо термінологічної фразеології слід підкреслити, що це – словосполучення, яке функціонує у мові як модуль цілісної номінації і спеціальної підмови.

Термінологічна фразеологічна одиниця відтворюється в особливій функції вживання в умовах науково-технічного спілкування. Це – одиниця вузькофахової галузі використання, а конкретні фразеологізми цього прошарку в основній масі найменш частотні у порівнянні з фразеологічними одиницями першого та другого фразеологічних шарів.

Лінгвістичне поняття „термінологічна фразеологія” підмов науки і техніки визначено давно з метою відмежування її від загальної фразеології [4, 127]. Факт термінологічності таких одиниць, встановлений у результаті спеціального аналізу словника наукових творів, є ознакою лексики і фразеології наукового стилю мовлення. У цьому аспекті важливо привернути увагу до наявності „готового вигляду” словосполучень типу – *civil obligation* правове зобов’язання, *open door principle* – принцип відкритих дверей тощо, що дає можливість розглядати, класифікувати і аналізувати їх як фразеологічні одиниці з позиції іншомовного реципієнта.

Відтак, під фразеологічними одиницями юридичної терміносистеми ми розуміємо сполучення слів номінативного типу із постійним контекстом та стійкістю вживаності, які набувають власного значення лише в окремій сфері застосування (в даному випадку в сфері юриспруденції).

При досліженні юридичної літератури було встановлено, що значна кількість термінологічно стійких сполучень становлять собою двочленні конструкції з атрибутивним зв’язком компонентів типу прикметник + іменник, іменник + іменник або дієслово+іменник. Наприклад, *free pardon* – повне помилування, *junior mortgage* – молодша іпотека, *smart money* – штраф, *great power* – велика держава, *club law* – „кулачне право”, *bar association* – асоціація адвокатів, *straw bid* – неправдива пропозиція, *burke a question* – поховати справу. Значна поширеність таких фразеологічних одиниць у термінологічних системах допомагає дійти думки, що подібна структура добре відповідає власне природі терміну, основним призначенням якого є виражати поняття з найбільшою повнотою та точністю [5, 45].

Компонентами термінологічних фразеологічних одиниць можуть бути як слова загальнозважаної лексики, так і терміни, наприклад, словосполучення *wife’s part* – законна частина дружини у спадку, *dry death* – насильницька смерть без пролиття крові, *earnest money* – задаток, *full blood* – кровна рідня складаються зі слів загальнонародних, а словосполучення

punishment cell – карцер, *limit order* – лімітний наказ, *amicable action* – „дружня” судова справа, *bar association* – асоціація адвокатів, *attorney in fact* – особа, що діє за довіреністю, мають в своєму складі терміни.

Оскільки такі фразеологічні одиниці мають значення термінів, відтворених у юридичних текстах, то мова повинна йти про термінологічну фразеологію. Таким чином, акцентується лінгвістичний акцент справи: це фразеологія, що має термінологічне значення, використовується як готова одиниця мови, якщо не абсолютно, то переважно у науковому стилі мовлення, утворюючи незалежну термінологічну систему.

У перекладі фразеологізмів певних терміносистем ми повинні враховувати низку факторів. Насамперед, необхідно пам’ятати, що переклад фразеологічних одиниць нерідко викликає досить значні труднощі. Це пояснюється тим, що значна їх кількість є яскравими, емоційно насыченими зворотами, що належать до визначеного мовного стилю і часто носять яскраво виражений національний характер. При перекладі фразеологізмів варто також враховувати особливості контексту, у якому вони вживаються. Для багатьох англійських фразеологічних одиниць характерні багатозначність і стилістична різноплановість, що ускладнює їх переклад іншими мовами. Для юридично зорієнтованих фразеологічних одиниць характерне вживання бінарних словосполучень номінативного типу, переклад яких ускладнюється невідомою сферою вживання цих одиниць, нерідко їх значення незрозуміле самому перекладачеві.

О. В. Кунін виокремлює такі типи перекладу фразеологізмів: фразеологічні еквіваленти (повні і часткові), переклад безеквівалентної фразеології (калькування або дослівний переклад, описовий переклад) [6, 4-23]. Саме ці типи перекладів застосовуються перекладачами для відтворення українською мовою англійських фразеологізмів юридичної терміносистеми.

Фразеологічні еквіваленти. Фразеологічні еквіваленти можуть бути двох типів: 1) постійний рівнозначний відповідник, що є єдино можливим перекладом і не залежить від контексту. Такий вид перекладу названо Я.І. Рецкером “еквівалентом” у статті, в якій вперше було порушено питання про закономірні відповідники при перекладі рідною мовою [Див.: 7]. О. В. Кунін, розмірковуючи над тим, що будь-який рівнозначний відповідник є еквівалентом, уточнює означене поняття, пропонуючи називати його “моноеквівалентом” [6, 4]. Такі відповідники можуть виникати в результаті дослівного перекладу англійських фразеологізмів: *primary evidence* – первинний доказ; *black market* – чорний ринок.

2) З іншого боку, можлива наявність в українській мові двох або більш еквівалентів англійської фразеологічної одиниці, з яких для пе-

рекладу вибирається найкращий або кожний, якщо вони обов'яжено обсягають всі рівноцінні. Наприклад: *colour bar* – „кольоровий” бар'єр, расова дискримінація; *innocent agent* – невинний агент; повірений, що не підозрює про злочинні наміри принципала. Такі еквіваленти можна назвати вибірковими.

Крім зазначеного розподілу, еквіваленти можна класифікувати в такий спосіб: повні та часткові еквіваленти.

Повні еквіваленти – це українські еквіваленти, що здебільшого є моноеквівалентами англійських фразеологізмів, збігаються з ними за значенням, за лексичним складом, образністю, стилістичною забарвленістю і граматичною структурою [6, 4]. Кількість таких фразеологізмів є невеликою; до цієї групи належать фразеологізми інтернаціонального характеру, засновані на міфології, біблійних легендах та історичних фактах. Досліджуваний фактичний матеріал засвідчив, що найчастіше повними еквівалентами перекладаються фразеологічні одиниці, які характеризують правові аспекти економічних відносин, або ж ті, що базуються на загальновідомих принципах. Наведемо приклади: *remote kinsman* – далекий родич; *pass a judgment* – виносити рішення; *pains and penalties* – покарання і стягнення; *peace and quietude* – мир і спокій; *supply and demand* – попит та пропозиція; *necessary and proper* – необхідний і відповідний; *drunk and incapable* – „п'яній і недієздатний” (визнати злочинний характер дій); *false arrest* – незаконний арешт; *innocent agent* – невинний представник; *instant danger* – безпосередня загроза; *wrong intent* – поганий намір; *visit and search* – огляд та обшук; *limit order* – лімітний наказ.

Частковий еквівалент не означає якої-небудь неповноти в передачі значення, а лише містить лексичні, граматичні або лексико-граматичні розбіжності при наявності однакового значення однієї і тієї ж стилістичної спрямованості. Тому частковий еквівалент за ступенем адекватності перекладу рівноцінний повному еквівалентові.

a) **Часткові лексичні еквіваленти.** Часткові лексичні еквіваленти підрозділяють на дві групи. Першу групу складають українські еквіваленти англійських фразеологічних одиниць, що збігаються за значенням, стилістичною спрямованістю і близькі за образністю (граматична структура може як збігатися, так і не збігатися), але дещо різняться лексичним складом. Наведемо приклади з досліджуваного матеріалу: *establish a position* – відкривати позицію; *council's opinion* – письмовий висновок адвоката; *fellow-heir* – співспадкосмець; *full blood* – повна ріднія; *plea in bar* – заперечення по суті позову; *try a case* – вести процес; *veto a person* – відхиляти кандидатуру; *havings of witness* – допит свідків тощо.

До другої групи часткових лексичних еквівалентів належать українські еквіваленти англійських фразеологізмів, що збігаються з ними за значенням, стилістичною спрямованістю, але різняться образністю (граматична структура може як збігатися, так і не збігатися). Переважна більшість образних фразеологізмів належить до цієї групи. Прикладами можуть бути такі фразеологічні одиниці: *destroy a presumption* – заперечити презумпцію; *open force* – відкрите насильство; *the defence rests* – захиству нічого додати; *to open court* – відкривати судове засідання; *conflict of authority* – колізія судів; *cruel design* – жорстокий задум; *kill a bill* – провалити законопроект.

b) **Часткові граматичні еквіваленти.** До цієї групи, на думку О. В. Куніна, належать українські еквіваленти англійських фразеологізмів, що збігаються з ними за значенням, стилістичною спрямованістю й образністю, але різняться порядком слів або числом іменника: *bull market* – ринок биків (період підвищення фондою кон'юнктури); *occupational tax* – податок на професію; *committee of supply* – бюджетний комітет; *lawyer's dialect* – мова ведення судочинства; *consent search* – обшук за згодою; *turn-key construction* – будівництво під ключ; *gaming contract* – договір парі; *drive-it-yourself car* – автомобіль на прокат; *initiation of bill* – законодавча ініціатива; *jail delivery* – звільнення з тюрем; *open door principle* – принцип відкритих дверей.

Фразеологічні способи перекладу забезпечують адекватність при перекладі, застосування таких способів в роботі з юридичними текстами дає можливість досягти максимуму адекватності, передати не лише семантику фразеологічних зворотів, а й форму. Означеній спосіб перекладу не становлять собою значних труднощів і не є перекладом творчим, оскільки спирається на пошук в мові реципієнта відповідного вже існуючого еквівалента.

Переклад безеквівалентної фразеології. Значна кількість англійських фразеологічних одиниць не має еквівалентів в українській мові. Це насамперед стосується фразеологізмів, що позначають неіснуючі у нас реалії. Для перекладу таких фразеологізмів використовуються калькування та описовий переклад. Калькування дає можливість донести до українського читача живий образ англійського фразеологізму, що є неможливим при використанні вільного необразного словосполучення, яке є українським позначенням англійського фразеологізму. Передумовою для калькування є достатнє мотивування значень фразеологічних одиниць значеннями їх компонентів. Наприклад: *out trade* – аут-трейд; *grey market* – сірий ринок (неофіційний ринок, на якому здійснюються уго-

ди з новими облігаціями до моменту їх офіційної реєстрації та продажу на біржі); *loyalty check* – „перевірка лояльності” (чистка державного апарату від прогресивних елементів у США); *force-majeure* – форс-мажор; *insurance umbrella policy* – „парасольковий” страховий поліс (покриває відшкодування за іншим полісом); *judicial murder* – „убивство по суду” (несправедливий смертний вирок) тощо.

В результаті дослідження виявлено, що до калькування вдаються переважно при перекладі нових образних фразеологізмів, які все частіше поповнюють словниковий склад правничої сфери.

Окрім калькування застосовується описовий переклад, тобто переклад фразеологізму за допомогою вільного сполучення слів. Він особливо зручний для передачі слів термінологічного характеру, що не допускають буквального перекладу. Описовий переклад для передачі образних виразів застосовується в словниках рідко, оскільки такий вимушений переклад поступається оригіналу за яскравістю, хоча й точно передає його значення, дещо частіше його застосовують при перекладі фразеологічних термінологічних одиниць. Наведемо перелік фразеологізмів досліджуваного матеріалу, що перекладаються описово: *offer down* – пропонувати що-небудь за ціною, нижче останньої угоди; *plea over* – не відповідати на суттєве заперечення іншої сторони; *convene-and-necessity* – наказ органу адміністративної юстиції про задоволення заяви на ліцензію, що відповідає суспільним інтересам та потребам; *tender offer* – пропозиція купити акції за ціною, вище ринкової; *Gretna Green* – шлюб, укладений в Гретна Грін, шотландському містечку неподалік від Англії. За шотландським законом, який не вимагає, на відміну від англійського, дотримання інших формальностей, крім згоди наречених, чим і пояснюється втеча для одруження в Шотландію; *check and balances* – принцип взаємозалежності та взаємообмеження законодавчої, виконавчої та судової влади; *kangaroo closure* – допущення головою парламентської комісії обговорення лише деяких поправок до законопроекту; *wild eat company* – компанія, що займається *corporation* – піймання на місці злочину; *corrupt in blood* – особа, що втратила громадянські права внаслідок вчинення тяжкого злочину; *half-tongue* – суд присяжних, наполовину складений з осіб іншої національності; *jail credit* – час, проведений підсудним в ув'язненні до суду, який виключається з остаточного вироку; *blue book* – список осіб, що займають державні посади;

Юридичні фразеологічні звороти, які виникли внаслідок повної лексикалізації, майже завжди вітворюють описовим способом, коли вони не мають стилістично-значенневих еквівалентів у фразеологічних

фондах української мови. У порівнянні із транскодуванням описовий спосіб перекладу має ту перевагу, що завдяки йому досягається більша прозорість змісту поняття, позначеного відповідником фразеологічної одиниці. Для того, щоб правильно застосувати такий прийом перекладу, необхідно добре знати предметну сферу тексту, що перекладається, та вміти розкривати зміст позначеного фразеологізмом поняття.

Здійснені нами спостереження дозволили простежити певні тенденції щодо частоти застосування вказаних способів перекладу. Найчастіше використовується переклад частковим лексичним еквівалентом, дещо рідше – частковим граматичним еквівалентом, на третьому місці за частотою застосування є переклад повним еквівалентом, приблизно така ж кількість термінологічних фразеологізмів юридичної сфери перекладається описовим способом, найменш частотним способом є калькування.

Здійснені дослідження фразеологічного прошарку англійської юридичної термінології дозволяють дійти висновку, що існує досить велика кількість фразеологізмів, спільніх для української та англійської мов, проте іноді буває доволі складно знайти найкращий відповідник тому чи іншому виразу в мові перекладу. Відтак, перекладача, який працює з текстами юридичної тематики, завжди чекає насичений і творчий пошук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карабан В.І. Англійсько-український юридичний словник: понад 75 тисяч слів та словосполучень юридичної підмови та близько 160 тисяч українських перекладних відповідників. – Вінниця, Нова книга, 2004. – 1088 с.
2. Томасевич Н. Т. Функціонально-комунікативний фразеологічний підхід до ефективного декодування англійського науково-технічного тексту. — О.: Астро-принт, 1996. – 157 с.
3. Смирницкий А. Лексикология английского языка. – М.: Иниздат, 1956. – 299 с.
4. Береснев С. Д. О терминологической фразеологии// Вопросы частной лингвистики. Труды кафедры иностр. яз. Свердловского мед. ин-та. – Свердловск, 1960. – С. 126–135.
5. Кулибіна Е. В. К вопросу о терминологии и терминологических словарях // Вопросы частной лингвистики. Труды кафедры иностр. яз. Свердловского мед. ин-та. – Свердловск, 1960. – С. 42 – 49.
6. Кунін А. В. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре // Тетради переводчика. – 1964. – № 2. – С. 4-23.
7. Рецкер Я. И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык // Теория и методика учебного перевода. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1950. – 198 с.

ЖЕНСКАЯ ПРОЗА: ПОНЯТИЕ И ТЕРМИН (на материале немецкой литературы)

Каждая страна может назвать женские имена, которые навсегда вошли в её историю: Жанна д'Арк, Елизавета Тюдор, Екатерина II или – ближе к нам – Маргарет Тэтчер, Валентина Терешкова, Коко Шанель... Разные по возрасту, национальности, характеру, профессиональной деятельности, все они едины, по крайней мере, в одном: каждая из них повлияла на дальнейшее развитие своей страны и мира.

Давно известно, что одним из мощнейших рычагов влияния на индивидуума и общество является литература. Какой след оставили в мировой литературе женщины? Леся Украинка, Харриет Бичер-Стоу, Джейн Остин и иже с ними – это составляющие общего литературного (национального, глобального) литературного потока или это явление особого порядка? Если последнее – то в чём его специфика?

Термины “психологическая проза”, “психологический роман” или “приключенческая проза”, “приключенческий роман” справедливо воспринимаются как гиперо-гипонимические синонимы, обозначающие жанр. С другой стороны, “детская литература”, “детская проза” тоже синонимы, но обозначают не жанр, а адресата. А “женский роман”? Он синонимичен “женской прозе” или каждый из терминов обозначает самостоятельное явление?

Начнём с уточнения понятия “женская проза”. Говорящие о ней критики снисходительны и нередко используют определение “так называемая”, “so called” – ср. напр.: “женская проза – душераздирающее словосочетание, столкновение несовместимых величин. Или женщина, женское, женственность. Или проза” [14]. “Так существует ли вообще пресловутая женская проза?” [20, 389]. “Так называемая женская проза всё шире представлена в списках номинантов на Букера” [45]. Термин широко используется в письменном и устном общении как пишущих, так и читающих, но при этом литературоведческие словари его дефиниции не дают – см. напр. [62; 63; 65], хотя следовало бы, прежде всего исходя из необходимости развести понятия “женской прозы” и “женского романа”. Последний, получивший в западном обиходе название “*Romance*”, “любовный роман” – это “произведение, написанное женщиной, о женщине, для женщины” [52, 9; 66, 836]. “Женская проза”

обязательно совпадает с приведенным определением параметром “написанная женщиной”, и факультативно – с двумя другими. Проблематика женской прозы тоже нередко связана с любовными переживаниями, но ими она не ограничивается.

Поэтому будем рассматривать термин *Romance*, роман, любовный роман, женский роман как синонимы, обозначающие наиболее “активно раскручиваемый жанр массовой литературы” [50, 230], а женскую прозу как корпус разножанровых произведений, написанных авторами-женщинами¹. Её своеобразие – не в любовной тематике, но в том, что спектр социально- и личностно-значимых проблем, которыми занимаются авторы-мужчины, представлен с точки зрения женщины, которая при всех успехах эманципации и феминизма, всё ещё отличается от точки зрения мужской², что коренится в биopsихологической природе авторов. Ценность материальных и духовных сущностей, т. е. их значимость для индивида, является производной от его/её интересов, желания

¹ Ср. тж. недавно вышедший «Рукописный девичий рассказ» (выд. нами. – Н.К.) – сборник рассказов в альбом на очень разные темы [3].

² Точка зрения, неслучайно названная Г. Джеймсом «перспективой» [41], диктует поведение индивидуума, в связи с чем один и тот же факт/событие может привести его участников/наблюдателей к разным оценкам, выводам, последствиям. Эта несходность точек зрения нередко использовалась в литературе (кинематографе) для создания параллельных версий одной цепи событий/обстоятельств. Последними в этом ряду творческих экспериментов были фильм-дилогия Клинта Иствуда, получившего Золотой глобус 2007 и пьеса Б. Акунина. Клинт Иствуд создал дилогию о взятии крошечного островка в Тихом Океане американцами в последние недели второй мировой войны. Первая часть – *Флаги наших отцов* (*Flags of our Fathers*) рассказаны с точки зрения участника кровавого столкновения – американского морского пехотинца. Вторая – *Письма с острова Иводзимо* (*Letters from Iwo Jima*) – с точки зрения участника этих же событий – японского офицера.

Б. Акунин, по просьбе Петра Фоменка, написал пьесу «Инь и Ян» [1], где события одного вечера представлены сначала через восприятие героя, потом героини. Фишак спектакля в том, что зритель при входе в театр выбирает наиболее интересующий его вариант, и большинством зрительских голосов решается, какая версия будет сыграна актёрами. Как литературное произведение, не интерпретированное ни актёрами, ни режиссёром, пьеса тоже напечатана с изыском: книгу следует читать с двух концов. У неё два титульных листа, две нумерации страниц начинающиеся с единицы, абсолютная тождественность персонажей обеих частей, абсолютное совпадение завязок и абсолютное несовпадение акцентуации развязок. То же можно сказать о дилогии Клинта Иствуда: неизменность места, действия, участников, при разных точках зрения, не означает единства выводов.

ний, потребностей [7, 13]. Иными словами, характер Ценностей как социального феномена, интегрирующего общество, определяющего, что хорошо, что плохо в явлениях жизни и природы для общества в целом [64, 534], можно рассматривать как макроуровень понятия, предполагающий наличие микроуровня ценностной ориентации – личностного и межличностного [4, 89]. Именно на этом последнем происходит неизбежная индивидуальная или групповая интерпретация Ценностей “для себя” как “процесс смыслового становления” [21], самоидентификация и возможность её раскрытия другим.

Таким образом, женская проза, пекущаяся об общечеловеческих ценностях, осуществляет их рассмотрение и презентацию “со своей женской колокольни”, и именно в этом – в первую очередь – её специфика и отличие от “прозы мужской”.

За этим выводом следует другой: “женская проза” и “женский роман (*Romance*)” – явления разного порядка, и эти термины не следует употреблять как синонимы.

Без ещё одного двусоставного термина с первым элементом “женский” не обходится ни одно литературоведческое исследование, без его практического воплощения – ни одно художественное произведение. Речь идёт о “женском образе”. Как пишут авторы фундаментальной трёхтомной “Истории немецкой литературы”, “самый необычный и впечатляющий женский образ в немецкой литературе XVII–XVIII вв. создал И. В. Гёте в трагедии “Эгмонт” (1788). Это – Клерхен, возлюбленная Эгмента” [9, 315].

То же наблюдаем в других литературах: Нора и Гедда Габлер Г. Ибсена, Анна Каренина и Наташа Ростова Л. Толстого, Сонечка и Настасья Филипповна Достоевского, Саламбо и Мадам Бовари Г. Флобера, Евгения Гранде и Кузина Бета Бальзака, Крошка Доррит и Малютка Нелли Ч. Диккенса и многие-многие другие героини прозы “всех времён и народов” созданы мужчинами, с их мужской точки зрения о стереотипах, закономерностях и специфике женского поведения и чувствования. Правда, при этом Г. Флобер любил повторять “Эмма Бовари – это я”, а Л. Н. Толстой, пытаясь нашупать наиболее достоверную направленность поведения Анны Карениной, многократно менял финал романа, не уверенный, как поступит доведенная до отчаяния женщина.

Сказанное не означает, что “auténtичный женский образ” может создать только женщина. Отнюдь нет. Однако женщина может взглянуть на него не только извне, но и изнутри. Ведь неслучайно вся художественная литература прямо или косвенно базируется на собственном опыте писателя или, по крайней мере, отталкивается от него: “Худож-

ник проводит эпоху и время через себя”, справедливо заметил Д. С. Лихачёв [15]. “Обретённое время”, назвал одну из частей своей эпопеи М. Пруст, понимая, что “обретённое время есть время пойманное, кемто отображенное” [22, 230]. Очень важно, чтобы в этом отображении, создании женского образа во времени, женского взгляда на время “изнутри” своего естества участвовала женская проза.

Женщину не сразу приняли в “лоно литературы”. Например, в первом томе уже упомянутой трёхтомной “Истории немецкой литературы”, озглавленном “От истоков до 1783г.”, женские имена встречаются крайне редко и к литературному процессу не причастны, как Катарина фон Бора, монахиня, ставшая в 1525 году законной женой Мартина Лютера [9, 124], или актриса Корона Шрётер, блиставшая в Веймарском театре Гёте в начале 80-х годов XVIII ст. [9, 310]. Даже в XIX веке, когда в историю европейской литературы вошли многие женские имена, целый ряд женщин-писательниц завоевали известность под мужскими псевдонимами – достаточно вспомнить Жорж Санд, Джордж Элиот, Марко Вовчок. А немецкая писательница Амалия Шоппе (1791–1858) осталась в истории литературы исключительно благодаря тому, что вместе со швейцарской Элизой Ленсинг опекала и поддерживала Фридриха Хеббеля, будущего создателя немецкой “идейной драмы” [10, 182–183].

Как все литераторы мира, женщины отражают в своём творчестве эпоху вообще и тот её сегмент, который связан с положением женщины в данном социуме, в особенности.

Настоящая статья предлагает краткий экскурс в историю женского письма, по преимуществу прозаического, в Германии, в связи с социально-политическим женским движением, эмансипацией и феминизмом, т. е. в гендерном аспекте. Поскольку эта проблематика ранее не становилась предметом исследования и обсуждения, полагаем, что наша статья является актуальной и оригинальной.

Как отмечают теоретики, “освоение большой формы романа – главное художественное достижение повествовательной литературы в Германии XVII в. <...> Образец был заимствован из зарубежной литературы. <...> Были известны три типа романа: героико-галантный, пасторальный и плутовской”. Первый был посвящён приключениям рыцаря и его переживаниям, связанным с прекрасными дамами, как, например, 24-х-томный “Амадис”. Второй показывал любовь на лоне природы, третий – приключения простолюдина, не гнушающегося обманом [9, 202–204]. Очевидно, что в двух романных жанрах из имевшихся трёх большая роль отводилась любовным перипетиям и вовлечённым в них женщинам.

Впоследствии, анализируя роман как новый для Германии жанр, известный теоретик-искусствовед и литературовед, драматург эпохи Просвещения Г. Э. Лессинг в 1749 г. отметил, что цель романа – “превращение любви в истинную добродетель <...>, изображение людей из разных сословий, с предпочтением, однако, для людей знатных и известных <...>; и отражение в их речи их сословной принадлежности” [44, 20-22]. Иными словами, уже в середине XVIII-го века роману предъявлялись не только высокие общезестетические и морально-этические требования, но и подчёркивалась необходимость самохарактеризации персонажей в их речевых партиях.

Среди авторов этих романов женские имена не замечены. Последние появляются с приходом в Германию романтизма. Правда, в списке из 45 главных представителей этого направления по обе стороны океана фигурирует только одна дама – Анна Луиза Жермена де Сталь (1766-1817), известная читающему миру как Мадам де Сталь [10, 50-51]. Её романтические героини Дельфина и Коринна, из одноимённых романов 1802 и 1807 гг., уже на заре XIX века, пылко отстаивают свободу личности, необходимую всем членам общества, в том числе, конечно, женщинам.

Первой женщиной, вошедшей в “высокую” немецкую литературу, была Аннетта фон Дросте-Хольцгоф (1797-1848) – первая значительная немецкая поэтесса, автор замечательной пейзажной лирики, которая заявила о себе в нескольких сборниках поэтических новелл, опубликованных в 1820-1845 гг.

Это были годы начала движения за эмансипацию женщин, которое, на первых порах, обозначилось активизацией литературных салонов (так называемых “еврейских салонов” – [10, 132]), широко известных в Берлине и Вене, таких, например, как дискуссионные литературные гостиные баронессы Арнштейн, Рахели фон Варнгаген, Генриетты Герц, Иды фон Ган-Ган и некот. др. Они поощряли литературную деятельность своих членов, сосредоточившуюся на описании злоключений “достойных девушек из общества” [35, 115] – например, забытая сегодня Луиза Мюльбах насочиняла 290 подобных романов.

Помимо салонного направления, в становлении немецкой женской прозы к середине XIX века, под сильным влиянием “протестных” произведений Жорж Санд, формируется и другое, более демократическое направление. Поставщиками женской литературы становятся либерально настроенные Фанни Левальд (1811-1899), Луиза Отто-Петерс (1819-1895), Беттина фон Арним (1785-1859).

Особенно много для женского движения сделали последние две. Отто-Петерс начала издание первой женской газеты (“Женская газета для более возвышенных интересов женщин” – 1849-1850) и первого женского журнала (“Новые пути”, 1855-1895). С 1848 она создавала первые союзы работающих женщин, а в 1865 – “Всеобщий союз немецких женщин”, президентом которого стала через 10 лет.

Беттина фон Арним, одна из образованнейших представительниц эпохи, сестра поэта Клеменса Брентано и супруга литератора, издателя, литературоведа Ахима фон Арнима, автор мемуаров о выдающихся людях XIX века, в своих политических и феминистских взглядах была наиболее радикальной и революционной. По документам тайной полиции в конце 50-х годов, т. е. уже в конце своей жизни она проходила как коммунистка [10, 199].

В 60-е годы XIX в., в непосредственной связи с реформистскими выступлениями Фердинанда Лассалля, появляется довольно неожиданный тип романа – симбиоз поэтического вымысла и политической агитации. Ориентированный на “низшее сословие”, роман становится набором лозунгов, с одной стороны, и сентиментальных клише, с другой, что видно даже из заголовка самого популярного произведения этого жанра массовой литературы – “Люцинда, или капитал и труд” (!), написанного ныне безвестной И. Б. фон Швейцер [37, 886] и упоминаемой нами потому, что женский образ, каким бы ходульным и неестественным он ни был, находился в центре внимания автора как воплощение жертвы всех имеющихся типов эксплуатации – социально-политической, экономической, сексуальной. Низкий литературно-художественный уровень подобных “демократических писаний для кухарок” дал основания объявить эти романы “литературой карликов” [55, 32-33].

Середина XIX века отмечена взрывом в двух областях литературы – трибуналной – о её дальнейшем развитии см. [56] – и литературы для детей и юношества. Почти через сто пятьдесят лет Д. Кэмерон, американская феминистка, отметила: “Сексизм” в литературе начинается с детских сказок, первых текстов, формирующих гендерные стереотипы у подрастающего поколения. Начнём с того, что мужских персонажей (так же, как и в подавляющем большинстве “взрослой” литературы) в сказке всегда значительно больше, чем женских. Герои здесь “мужественные”, а героини нежные – *the heroes are daring, the heroines are caring*” [30, 20].

Феминистская критика совершенно справедливо говорила “об отсутствии женской традиции письма в литературе” [88; 43; 60]. Это се-

годня, в “постфеминистский” период, самая популярная сказка мира о Гарри Поттере написана женщиной, хотя и у Джоан Роллинг главные герои, как созидатели, так и разрушители, принадлежат к “сильному” полу. Однако, если посмотреть на историю литературной сказки, кроме Беатрис Поттер³ (1866-1943) и Астрид Линдгрен⁴ (1907-2002) мы женских имён не найдём. Дети запада и востока вырастают на сказках Г. Х. Андерсена, братьев Гримм, Т. Х. Гофмана, Л. Кэрролла, Ш. Перро, дядюшки Римуса, В. А. Жуковского, А. С. Пушкина и т. д. Конечно, в них живут и действуют женские персонажи, но последним чаще отводится роль страдалицы (ср. Русалочку, Слящую царевну, Золушку), чем активной силы, как напр., Алиса в стране чудес [31] или Дороти в стране Оз, больше известная у нас как Элли в Изумрудном городе [26].

Юношеская литература тоже носит преимущественно “мужской” характер. Достаточно вспомнить детей капитана Гранта, Тома Сойера и Геккльберри Финна. Разножанровые произведения XIX-XX вв., написанные от лица подростка в форме *Ich-Erzählung* – ср. напр., “Остров сокровищ” Л. Стивенсона, рассказы о Нике Адамсе Э. Хемингуэя, “Ловец во ржи” Д. Сэлинджера – тоже о взрослеющих мальчиках. Среди множества этих книг, написанных мужчинами и о мужчинах, выделяются немногие, раскрывающие мир, увиденный глазами девочки – напр. “Убить пересмешника” Х. Ли.

Детская и юношеская литература в Германии середины XIX века выделяется среди прочих европейских литератур, по меньшей мере, двумя обстоятельствами: стремительным ростом тиражей, во-первых, и включением в писательство значительного числа женщин, во-вторых, что объясняется резкой коммерциализацией литературы, вызванной внедрением техники в издательское дело и расширением книжного рынка. Сказанное справедливо и для тривиальной литературы. Обе распространялись среди широкой и восприимчивой публики, которая большей частью только что научилась читать⁵ и удовлетворялась незамысловатым сюжетом и

³ Будущая знаменитость росла одинокой девочкой, которая всему научилась сама, никогда не посещая школу. Обожая рисование, она писала пространные объяснения под своими картинами. Так родился Peter Rabbit (1901) и пришла слава [65, 58].

⁴ Самая знаменитая шведка «нашла» свою славу в озорной и непослушной девочке *Pippi*, получившей во всем мире имя *Леппи-Длинныйчулок*, довольно поздно – в 1945 году. Идея была подсказана дочерью писательницы (впоследствии переводчицей) Карен, прикованной к постели. После смерти Линдгрен была учреждена премия её имени за лучшее произведение детской/юношеской литературы [ibid].

⁵ Ср.: в 1770-м году количество грамотных составляло всего 15% немецкого населения, через столетие – в 1870-м 75%, а ещё через тридцать лет, в 1900-м – 90% [10, 236].

простой структурой произведения. Убогость этой литературы, плавно перетекшей в XX век со своими канонами, стереотипами и клише, вызывала гневную отповедь известного деятеля немецкой культуры Г. Вольгаста в памфлете, который стал знаменит и широко цитируется: “общество завалено множеством сочинений – традиционной мешаниной из гномов, домовых, эльфов, ангелов, цветов, животных, младенцев Иисусов и оживших игрушек”, дополняющих серии об “упрямой девочке Гизеле, Урзель, Эльке, Хайди и Беттине” [цит. по 51, 571].

В писательствошли многие женщины, сами едва научившись читать, в поисках заработка. Их имена известны теперь только узким специалистам, да и то не всегда, ибо они нередко предпочитали “красивые” псевдонимы. В качестве примера можно привести автора нескольких десятков произведений “для юных барышень”, с нравоучительными пассажами о верности, долге и семье, Марию Натузиус (1817-1867); писавшую сентиментальные романы “про любовь”. Вильгельмину Хаймбург (1850-1912), ориентировавшую своих читателей на “социальное воззвание”, или её соратницу по перу Фильгельмину фон Хиллерн (1836-1916). Выдающихся немецких писательниц ни XVIII, ни XIX век, к сожалению, не дали, хотя, благодаря их коллективным усилиям, в XX век женщины прнесли новые идеи и новое отношение к себе и обществу.

Огромную роль в этих изменениях сыграла первая мировая война и два десятилетия – одно, непосредственно предшествующее ей, насыщенное социально-политическими протестами и потрясениями, характеризуется беспрецедентным включением в общественную жизнь женщин и социальных низов. Другое десятилетие, непосредственно следовавшее за войной, посеяло семена событий, в корне изменивших мир. Женщина-автор в немецкой литературе передвойной была отнюдь не самым сильным звеном: писательский опыт накопленный в конце предыдущего столетия, был скорее отрицательным – он приучил к стандарту и клише, которые расцвели буйным цветом после войны и продолжают доминировать во всех тиражах мира и в настоящее время.

В 1925 г. вторым президентом Веймарской республики стал генерал Пауль фон Гинденбург. Обозреватели и теоретики культуры назвали двадцатые годы “золотыми двадцатыми”, в противовес “чёрным тридцатым” [39]. После кровавой и разрушительной войны Европа, в том числе и Германия, начала ощущать всё более активное влияние Америки в области развлекательной индустрии. Кабаре, варьете, роскошно иллюстрированные журналы, новые танцы, особенно чарльстон и фокстрот, новый стиль женских причёсок, одежды, макияжа – всё это рас-

пространялось и популяризировалось при помощи массово доступных технических средств – радио, грампластинок, кино. Именно в двадцатые годы зарождаются термин и явление “массовой культуры” с её лихорадочной гонкой за увеличение рынка “культурного ширпотреба” [56].

При этом, однако, следует отметить, что именно масскультура 20-х “разрушила представление об искусстве как “святилище муз”, отразила динамику ритма новой жизни, новое восприятие мира, способствовала появлению новых жанров, сняла многие национальные и социальные барьеры” [20, 249]. В эти же годы появляется немецкий роман, ставший первым мировым бестселлером. Это “На западном фронте без перемен” Э. М. Ремарка (1928), вышедший только в год своей публикации тиражом 8 млн экземпляров [16, 181] и оказавший колossalное влияние на современную ему немецкую литературу. Правда, при всей своей гуманистической направленности он был ориентирован на “новую деловитость”, охватившую Веймарскую республику [32, 497].

Эта “новая деловитость” отразилась и в персонажах, и в стилях прозаиков тридцатых годов, в том числе женщин. Простенькие героини развлекательных романов Ирмгард Койн (1910-1982) и рассказов Вики Баум (1888-1960) – машинистки, портнихи, фабричные работницы, служащие отелей были молоды, полны оптимизма, не отягощены “мировой скорбью”, легко находили “свою пару” и “устраивали свою жизнь” [35, 12]. Не дотягивая до “высокой литературы”, эти произведения всё же не использовали стандарты и штампы тривиальной литературы, оставаясь где-то посередине, в нише, обозначаемой как *конформистская*.

В советском литературоведении проза, уводящая читателя от острых социальных проблем, определялась как “конформистская” (А. Зверев, Б. Гиленсон, Р. Орлова – см. напр. [8]) или “апологетическая” (А. Дмитриев, Б. Хлебников) – см. напр. [11, 41 и далее]. Именно с этой рубрики начинала “немецкая Барбара Картленд” – Хедвиг Курц-Малер (1867-1950), довоенный роман которой “Отпусти меня!” (1912) только в тридцатые-сороковые годы XX в. был издан тиражом 1 млн экз. Её совокупный тираж до 1975 года составил свыше 30 млн экз. Сюда же отнесены весьма сентиментальные романы начала XX в. представительницы натуралистической школы Клары Фибиг (1860-1952) и её современницы Рикарды Хух (1864-1947). За несколько лет до смерти Хух, в 1943 году, Ганс Йост, последний президент Имперской палаты словесности, подводя итоги “достижений искусства в государстве фюрера” отнёс Рикарду Хух с её романтизмом к “музейным гуманистам” [61, 176]. Однако, именно по материалам Рикарды Хух, через шесть лет пос-

ле её смерти, в 1953 г., было опубликовано “Безмолвное восстание” Г. Вайзенборна об антифашистском движении в Германии [53, 24].

Идеология, политическая и государственная практика Третьего рейха привели к существенным изменениям настроений творческой интеллигенции Германии, в том числе и публикавшихся женщин. Ведущие представительницы экспрессионизма в немецкой поэзии начала XX века Эльза Ласкер-Шюлер (1876-1945) и Нелли Закс (1891-1970), опасаясь гонений за своё еврейское происхождение, с помощью Сельмы Лагерлёф, первой немки, удостоенной Нобелевской премии за литературу ещё в 1909 году, эмигрировали в Швейцарию. Мария-Луиза Кашиц (1901-1974) осталась на родине и стала одной из наиболее пронзительных поэтесс ФРГ. Она чувствует свою причастность ко времени и событиям, в нём происходящим, пишет лирико-драматические произведения. Гертруда Ле Форт (1876-1971), поэтесса христианской ориентации, пользуясь традиционными формами классического стиха, ищет пути к исцелению большого мира. Ода Шеффер (1900-1978) полностью отстранилась от социально-политических проблем действительности и погрузилась в природу и вызываемые ею эмоции. Талантливая Элизабет Ланггессер вернулась на родину уже очень больная: после третьих родов, с 1942-го года, у неё начался рассеянный склероз, и свою премию Георга Бюхнера она получила уже посмертно [34, 19]. Берта Ласк (1887-1967), в результате распада экспрессионизма и литературного кризиса конца 20-х годов, присоединилась к коммунистическому рабочему движению.

Беспрецедентная регламентация жизни, в том числе культурной, в годы укрепления нацизма исковеркала и разрушила немало судеб женщин-литераторов: остро переживавшая проблемы времени и отразившая свою тревогу в стихах Гертруда Кольмар (1894-1943) погибла в концлагере, Элизабет Ланггессер прошла через допросы гестапо, а её старшая дочь через Аушвиц.

Тяжкий, часто трагический опыт “чёрного двадцатилетия” 30-х – 40-х годов вызвал к жизни огромный интерес к произведениям автобиографического характера. Например, Инга фон Вангенгейм в пятидесятые годы публикует несколько произведений, целиком построенных на автобиографическом материале. Луиза Ринзер описала ужас своего пребывания в концлагере. Беллетристизированные биографии выдающихся учёных, политиков, изобретателей, написанные такими писательницами, как Рената Крюгер, Гизела Карау, Ильза Корн, Криста Йохансен, “выросли” из юношеской литературы и стали популярными, особенно после их радио- и телепостановок, у читателей всех возрастных групп [4, 169].

В первой половине XX века женщины составляли значительный сегмент среди авторов детской и юношеской литературы: напр. Гермина Цур Мюлен (1883-1951) выпустила 15 томов сказок для детей разного возраста; несколько менее плодовитой в этом же жанре оказалась Лиза Тецнер (1894-1963). О своём визите в молодую Россию рассказала для детей в 1926 г. активная коммунистическая писательница Берта Ласк (1878-1967).

Алекс Веддинг (псевдоним Греты Вайскопф, 1905-1966) – будущая известная писательница, совсем юной направилась из родной Вены в Берлин, чтобы участвовать в революционном литературном движении. Позднее, в тридцатые-сороковые годы, она много работала в жанре исторического романа для юношества, где вместе с другими авторами способствовала созданию повествования, сохраняющего увлекательный сюжет, но основанного на фактах истории.

Таким образом, к середине ХХ-го века “женская проза” была представлена преимущественно развлекательной, детской/юношеской и беллетристизированно-исторической литературой.

Конец II-ой мировой войны означал и разделение Германии. Если усилия основных литературных деятелей ГДР, в том числе женщин (самой известной из которых, ещё с 20-х годов ХХ-го в. была Анна Зегерс (1900-1983), были направлены на приобщение к социалистическому реализму практикуемому в СССР, то в ФРГ, на первых порах, основное внимание издателей и книготорговцев было отдано массовой литературе: иллюстрированные еженедельники, “тетрадные романы” (*Heft-Romane*) для женщин, детективные истории в бумажных переплётах (*Kriminal-Literatur*) наводнили книжный рынок – например, журнал *Frau im Spiegel* выходил тиражом 1 млн 225 тыс экз [11, 199], совокупный тираж тетрадных романов составлял около 15 млн. Через несколько лет после войны появились всё более укрупняющиеся концерны, ведущим среди которых стал знаменитый *Springer*, которые буквально подмяли под себя своих более мелких конкурентов и превратили своих авторов в рабов⁶: “Большинство из нас связано с мелкими и средними издательствами и поэтому могут в любой момент оказаться в кармане одного из концернов. Наши авторские права не защитят нас от продажи с лотков, а потом вообще от списания в расход” [57, 38].

⁶ К началу 80-х годов из имевшихся в ФРГ 2100 издательств около половины (44%) выпускали одно-два названия в год, тогда как 3,3% крупных издательств печатали около 50% всех названий книг, или 6% всего оборота [11, 281].

При этом, несмотря на разножанровость публикуемого, героем истории (статьи, рассказа, романа) всегда был обеспеченный, умный, успешный немец, а концом всегда был *happy end*. В темах и тиражах тривиальной литературы не последнюю роль играли произведения, повествующие о только что завершившейся войне. Их авторами были преимущественно её участники/свидетели-мужчины, которые рассказывали о героических действиях немецких солдат, но были и авторы-женщины, повествующие о верных жёнах/невестах, ожидающих любимого (который всегда возвращался) или материах/сёстрах, которым тоже повезло, и они дождались своего кормильца/опекуна/хозяина дома – ср. напр. [39]. Коммерческому успеху произведений этого толка способствовала их экранизация на ТВ или в кино. Несколько позже, в этом же разряде массовой литературы начали печататься мелодраматические мемуары звёзд шоу бизнеса (напр. Хильдегард Кнеф, Лили Пальмер, Катрин Штрук).

Значительную роль в разделении печатной продукции на высшую и низшую, “настоящую литературу и чтиво”, играла “Группа 47” – объединение литераторов, весьма различных по своим социально-политическим и жанрово-стилистическим взглядам. Группа просуществовала более 20 лет и самораспустилась в 1967 году, не найдя единого решения в своём отношении к начавшейся войне США с Вьетнамом. Группа дала “путёвку в жизнь” поддержав новаторство многих впоследствии известных писателей (таким, например, как Г. Бёль, Г. Грасс). Руководителем группы был Г. В. Рихтер, в числе её членов были женщины-критики, прозаики, поэты – Ильза Айхингер, уже упоминавшиеся Луиза Рингер и Элизабет Ланггассер. Именно они способствовали развитию таланта поэтессы Ингеборг Бахман (1926-1974); утверждению романтической лирики Нелли Закс, получившей Нобелевскую литературную премию за 1966 год; утверждению понятия “магический реализм” применительно к прозе Г. Грасса, С. Хермлина и даже А. Зегрес [58, 45] и “кельнской школы нового реализма” применительно к Гизеле Эльснер (1937-), Ренате Расп (1935-), Габриэле Воман (1932 -), каждая из которых впоследствии, в конце 60-х – 70-х г. г. ХХ в. активно переводилась на европейские языки и заняла прочное положение в немецкой литературе второй половины ХХ века.

Литература ГДР, предположительно развивавшая не только идеологические, но и жанрово-стилистические каноны социалистического реализма – ср. напр. [33; 47], значительное внимание уделяла женскому вопросу – необходимости не только социально-экономической, но и

психологической эманципации женщин – ср. напр. творчество Бригитты Райман (1933-1973) или Ирмтрауд Моргнер (1933-1990). На первом этапе развития женской литературы в ГДР преобладали беллетристизированные биографические повествования (напр. Эльфриды Брюнинг, Рут Вернер, Гедды Циннед, Марианны Брунс, Маргареты Нойман) женщин-авторов, рассказывавшие о собственной или хорошо знакомой чужой судьбе, с упоминанием реальных мест, дат, имён, что придавало романам эффект исторической достоверности и позволяло авторам оставаться в пределах традиционных повествовательных канонов.

Однако здесь появились и новые формы. Среди них – “ассоциативный роман, в котором действующие лица находятся в некоем континууме, совершенно неожиданно меняя и место и время” [40, 269]. Так, например, И. Моргнер, предпочитающая *Ich-Erzählung*, вводит в рассказ героини фантастические элементы, нарушает временную последовательность событий, многократно “зигзагообразно” меняет пространственные координаты, “играет характерами” [29, 139]. В её диалогии о “трубадуре Беатрисе и её наперснице Лауре” (1974-1982) провансальский трубадур перешагивает через 800 лет, в романы вплетены мифологические сюжеты, газетные материалы, телевизионная документалистика. Этот “композиционный коллаж” [18] дал основание более поздней критике сравнивать И. Моргнер с канадской писательницей М. Этвуд в категории “магического реализма” [38] или вообще относить её к фантастам [43].

ГДР середины 60-х – 70-х годов выдвигает на передний план нескольких женщин-прозаиков. Помимо Анны Зегерс, отточенность стиля и тонкость психологического письма которой в поздний период её творчества отмечают практически все критики – см. напр. [17; 27], здесь следует назвать Кристу Вольф и Аннемари Ауэр, прежде всего в связи с дискуссией, которая разгорелась вокруг этих имён в 1976 году.

Криста Вольф (род. в 1929 г.), начавшая печататься в ГДР в первые послевоенные годы, на протяжении всего своего творчества достаточно последовательно отстаивала право писателя на субъективное отношение к историческим событиям. С её точки зрения, различие оценок и мнений как раз и создаёт общую объективную картину прошлого [59]. Понять историю можно “только поняв, что же тогда происходило в душах людей” [25, 826].

⁷ Термин, введенный немецким искусствоведом Фр. Рохом в 1928 г. для описания живописных полотен одной из немецких школ, соединяющих в своём творчестве «рациональное с иррациональным, обыденное с фантастическим» [67, 424].

Аннемари Ауэр, склонявшаяся к более эксплицитному выражению политических и идеологических проблем истории, возражала Кристе Вольф не только в теоретических дискуссиях [ibid], но и в своей художественной прозе. Её “Контрвоспоминания” появились, как антифашистский лозунг, как полемический вызов интроспекции Кристы Вольф [24].

Оригинальность и самобытность творчества Кристы Вольф принесли ей бесчисленные награды – приз Генриха Манна (1963), Георга Бюхнера (1980), мемориальный приз Шиллера (1983), международные литературные премии Франции, Италии за её роман “Кассандра” (1983).

Основным именем женской литературы ГДР, однако, остаётся Анна Зегерс (1900-1983). Урождённая Рейлинг (Райлинг), вышедшая замуж за венгра Радвани (*Radványi*), она подписала свой первый рассказ фамилией голландского живописца Зегерса (*Seghers*), без указания имени, т. е. не обнародуя женскую принадлежность своего первого рассказа “Грубич” (1927). “Анна” появилась через год, после чего это имя и фамилия стали лидирующей строкой в списке женщин-писательниц ГДР.

Будущая писательница прониклась социалистическими идеями в ранней юности. В 1930 году, ещё до создания Третьего рейха, она поехала в СССР – “посмотреть своими глазами на страну победившего социализма” [48, 89]. Потом, в 1933 г. жгли её книги, потом была эмиграция в Швейцарию, в 1942-м вышел “Седьмой крест”, принесший её мировую известность, потом, в 1947-м было возвращение в “красный” Берлин и напряжённая литературная и общественно-политическая деятельность. Она была обласкана вниманием и наградами всего про-советского мира. Её имя стало символом немецкой литературы социалистического реализма. Сегодня, почти двадцать лет после падения Берлинской стены и воссоединения Германии, до которых (может быть, к своему счастью?) она не дожила, Анна Зегерс не пользуется ни почётом, ни вниманием. Она – тень минувшего и ещё одно, правда очень яркое и доказательное, свидетельство субъективности и темпоральной изменчивости категории оценки. Действительно разные оценки одного и того же объекта/события/явления резко различаются не в связи с характеристиками, ингерентно присущими данному объекту/событию/явление, но в связи с его ценностью для каждого отдельного индивидуума/социума. Сам объект/событие/явление как “вещь в себе” оценочностью не обладает – см. по этому поводу [2; 5; 23]. Его оценивание напрямую зависит от религиозных, политических, идеологических позиций не столько отдельного индивидуума, сколько всего социума, что пре-

красно демонстрируется кардинальным изменением публичной оценки исторических (культурных) деятелей с изменением идеологии и/или правящего режима страны, как это имело место и при воссоединении Германии, и при распаде ССР, с последующим неизбежным низвержением одних кумиров и созданием новых⁸.

Общество “переваривает” социально-политические катаклизмы не единовременно и не безболезненно, поэтому, как правило, в каждый переходный период происходит всплеск “эвазивной” (У. Эко), эскейпистской, в данном случае развлекательной литературы, которая помогает уйти от дневных забот в чужие приключения и чужую любовь.

Именно на этом поприще процветает немецкий женский роман конца XX – начала XXI в. [12; 13]. Что же касается женской прозы как “прозы, написанной женщинами”, то уже само определение “женский”, противопоставленное “мужскому”, несёт в себе оценочный компонент [6, 31]. Если говорить о высоких оценках, то в настоящее время немецкая женская проза уступает по своим литературно-эстетическим и содержательно-тематическим параметрам прозе англоязычной (М. Этвуд, Н. Гордимер, А. Прул, Т. Моррисон), русскоязычной (Т. Толстая, Л. Улицкая, Л. Петрушевская, В. Токарева), украиноязычной (О. Забужко, М. Матиос, Л. Денисенко, О. Роздобудько).

ЛИТЕРАТУРА

1. Акунин Б. Инь и Ян. Театральные эксперименты. – М.: ИП Богат, 2007. – 176 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Борисов С. Б. (сост.), Рукописный девичий рассказ. – М.: ОГИ, 2002. – 520 с.
4. Вебер М. Соціологія. Загально-історичні аналізи. – К.: Основи, 1998. – 532 с.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. 2-ое изд., доп. – М.: УРСС, 2002. – 280 с.
6. Габриэлян Н. Ева – это значит “жизнь”: проблема пространства в современной русской женской прозе. – Вопросы литературы. – 1996. – № 4. – С. 28-36.
7. Дьюи Д. Общество и его проблемы. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 159 с.
8. История американской литературы / Под ред. Н. И. Самохвалова. – ч. II. – М.: Просвещение, 1971. – 319 с.

⁸ Взаимозависимость оценочно-культурологических и идейно-политических факторов прослеживается, например, в заголовке известной книги П. Рикера «Герменевтика. Этика. Политика» [19].

9. История немецкой литературы в трёх томах / Под общ. ред. А. Дмитриева. – Т. I. От истоков до 1789 г. – М.: Радуга, 1985. – 350 с.
10. История немецкой литературы в трёх томах / Под общ. ред. А. Дмитриева. – Т. II. 1789-1895. – М.: Радуга, 1986. – 343 с.
11. История немецкой литературы в трёх томах / Под общ. ред. А. Дмитриева. – Т. III. 1895-1985. – М.: Радуга, 1986. – 462 с.
12. Колесниченко Н. Ю. Женский роман в гендерной перспективе // Другий всеукраїнський науковий форум: Сучасна англістика: Когніція, комунікація, текст. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – С. 17-25.
13. Колесниченко Н. Ю. Немецкий “эмансипированный” женский роман // Записки з романо-германської філології. – Вип. 18. – Одеса: Фенікс, 2006. – С. 41-50.
14. Кучерская М. Галстуки их висят. – <http://www.rg.ru/2005/02/04galstuki.html>
15. Лихачёв Д. С. Поэтика древнерусской литературы. – М.: Сов. писатель, 1979. – 214 с.
16. Мокроусов А. Секрет бестселлера. – Иностранная литература. – 1994. – № 7. – С. 179-183.
17. Мотылёва Т. Л. Предисловие // А. Зегерс. Собрание сочинений в шести томах. – Т. I. – М.: Худ. Лит-ра. – С. 5-28.
18. Оболец Ю. Темпоральная структура “возможных миров” художественного текста: Автореф. дисс...канд. филол. наук. 10.02.04. – Одесса, 2006. – 21 с.
19. Рикёр П. Герменевтика. Этика. Политика: Московские лекции и интервью. – М.: Academia, 1995. – 160 с.
20. Савкина И. Да, женская душа должна в тени светиться...// Жена, которая умела летать: Проза русских и финских писательниц. – Петрозаводск: “Писатель”, 1993. – С. 383-400.
21. Сватко Ю. И. Имя как текст и текст как имя: лингвистические и лингво-философские основания анализа: Автореф. дисс...д-ра филол. наук. 10.02.01. – Краснодар, 1994. – 40 с.
22. Смирнова Д. С Мороза: Сб. ст. – СПб: Сеанс; Амфора, 2007. – 271 с.
23. Хаэр Р. М. Дескрипция и оценка // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. – М.: Прогресс, 1985. – С. 183-195.
24. Auer A. Discussion mit Christa Wolf // Sinn und Form. – 1976. – v. 28(4). – S. 860-864.
25. Auer A. Briefe zu Annemarie Auer // Sinn und Form. – 1977. – v. 29(6). – S. 4-10.
26. Baum F. The Wonderful Wizard of Oz. – Penguin Classics, 1979. – 202 p.
27. Brézan J. Ansichten und Einsichten. Aus der literarischen Werkstatt. – Berlin: DKT Verlag, 1979. – 208 S.
28. Brecht B. Der Dreigroschenprozeß // B. Brecht. Schriften zur Literatur und Kunst. – Bd. I. – Berlin/Weimer, 1966. – 368 S.
29. Bruyn G. de. Der Holzweg // Eröffnungen. – Berlin/Weimer, 1972. – S. 138-143.
30. Cameron D., Coates J. Some problems in the sociolinguistic explanation of sex differences // Women in their speech communities / Ed. by D. Cameron and J. Coates. – L.: Longman, 1988. – P. 13-26.

31. Carroll L. *The Adventures of Alice in Wonderland*. – Penguin Classics, 1971. – 217 p.
32. Döblin A. *Vom alten zum neuen Naturalismus // Die Vertreibung der Gespenster*. – Berlin: Aufbau Vlg., 1968. – S. 490-502.
33. 30 Jahre Literatur der DDR. Eine Umfrage // *Weimarer Beiträge*. – 1979. – v 25/9. – S. 29-32.
34. Eich G. *Rede zur Verleihung des Georg-Büchner-Preises // Über Günter Eich / Hg. von H. Bechtold*. – Frankfurt a/M.: F. Werfel, 1970. – S. 5-22.
35. Fallada H. *Vorbemerkungen//Bauern, Bomben und Bonzen*. – Berlin / Weimar, 1964. – S. 5-14.
36. Geschichte der deutschen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart / Hg. von H. G. Thalheim u. a. – B.8(I) *Geschichte der deutschen Literatur von 1830 bis zum Ausgang des 19. Jahrhunderts*. – Berlin, 1975. – 398 S.
37. Geschichte der deutschen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart / Hg. von H. G. Thalheim u. a. – B.8(2) *Geschichte der deutschen Literatur von 1830 bis zum Ausgang des 19. Jahrhunderts*. – Berlin, 1975. – S. 402-902.
38. Herk A. van. *Canadian Authors // Good Fiction Guide* / Ed. by J. Rogers. – Oxf.: Oxf. UP., 2001. – P. 19-23.
39. Hesse H. *Über Literatur*. – Berlin/Weimar, 1978. – 492 S.
40. Jakobs K. H. *Sechzehn Antworten // Heimatlandische Kolportagen. Ein Buch Publizistik*. – Berlin/Weimar, 1978. – S. 250-272.
41. James H. *The Art of Fiction // Henry James. Selected Literary Criticism* / Ed. by M. Shapira. – Penguin Books, 1963. – P. 26-54.
42. Kant H. *Rezension zu "Kindheitmuster" von Christa Wolf // Sinn und Form*. – 1977. – v.31(7). – S. 6.
43. Lehmann E. *Literaturgeschichte, Geschichte der Kritik und Kritik der Wertung // Beschreiben, Interpretieren, Werten / Hrsg. v. B. Lenz und B. Schulte-Middelrich*. – München: Wilhelm Fink Vlg., 1982. – S. 248-269.
44. Lessing G. E. *Gesammelte Werke / Hrsg. v. P. Rilla*. – Band 9. Briefe. – Berlin, 1957. – 342 S.
45. Lodge D., Wood N. (eds.) *Modern Criticism and Theory: A Reader*, 2-nd ed. – L. etc.: Longman, 2000. – 308 p.
46. Münz-Koenen I. *Fernsehdramatik: Experimente-Methoden-Tendenzen*. Berlin: Werkst. Vlg., 1974. – 228 S.
47. Schober R. *Kunst kontra Wissenschaft // Was kann Kunst / Hg. v. J. Erpenbeck*. – Halle, 1979. – S. 123-154.
48. Seghers A. *Glauben an Irdisches. Essays aus vier Jahrzehnten / Hrsg. v. C. Wolf*. – Leipzig: Akademie-Vrlg., 1974. – 377 S.
49. Showalter A. *Literature of their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing. Expanded edition*. – Princeton: PU Press, 2000. – 298 p.
50. Späth E. *Das Konzept der Familie in den Erfolgsromanen Rosamunde Pilchers // Unterhaltungsliteratur der achtziger und neunziger Jahre / Hrsg. v. D. Petzold und E. Späth*. – Erlangen: Univ-Bibliothek, 1998. – S. 229-256.
51. Sperr M. *Vom Elend unserer Kinder- und Jugendbuchliteratur // Kürkbiskern*. – 1972. – № 4. – S. 570-575.
52. Strecker G. *Frauenträume-Frauentränen. Über den unterhaltenden deutschen Frauenroman*. – Weilheim: Otto Wilhelm Barth Vlg., 1969. – 181 S.
53. Thieß T. *Die Grosse Kontroverse*. – München: Wilhelm Fink Vlg., 1963. – 198 S.
54. Trivialliteratur / Hrsg. v. A Rücktäschel, H. D. Zimmermann. – München: W. Fink Vlg., 1976. – 427 S.
55. Wieland C. *Über den gegenwärtigen Zustand des deutschen Parnasses// Wielands kleine Schriften / Hg. v. W. Kurrelmeyer*. – Berlin: Akad., 1939. – S. 31-34.
56. Unterhaltungsliteratur der achtziger und neunziger Jahre / Hrsg. v. D. Petzold und E. Späth. – Erlangen: Univ-Bibliothek, 1998. – 266 S.
57. Walser M. *IG-Kultur // Einigkeit der Einzelgänger /Hg. v. K. Vohrbeck*. – München: Klaus M. Vlg., 1971. – S. 21-42.
58. Weyrauch W. *Mit dem Kopf durch die Wand*. – München: Klaus M. Vlg., 1972. – 186 S.
59. Wolf C. *Die Dimension des Authors / Gespräch mit Hans Kaufmann // C. Wolf. Vortgesetzter Versuch. Aufsätze, Gespräche, Essays*. – Leipzig, 1978. – S. 80-87.
60. Woolf V. *Room of One's Own. – L. etc.: Granada, 1978. – 108 p.*
61. Wulf J. *Literatur und Dichtung im Dritten Reich*. – Gütersloh, 1963. – 246 S.

СПРАВОЧНАЯ ЛИТЕРАТУРА

62. Краткая литературная энциклопедия в 8-ми тт. / Гл. ред. А. А. Сурков. М.: Т. II. – М.: „Сов. энциклопедия”, 1962. – 1087 с.
63. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Грому́к, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ „Академія”, 1997. – 752 с.
64. Философский словарь. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
65. The Atlas of Literature / Gen. ed. M. Bradbury. N. Y.: Stewart etc., 1998. – 352 p.
66. The Oxford Companion to English Literature. – Revised Edition / Ed. by M. Drabble. – Oxf. Etc.: Oxf. UP, 1998. – 1153 p.
67. The Oxford Companion to XX-th Century Literature in English / Ed. by J. Stringer. – Oxf.: Oxf. UP, 1996. – 751 p.

СЕМАНТИКА МЕСТОИМЕНИЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

В современном языкоznании, и, в частности, в англистике, не существует единого мнения в отношении семантики местоимений. Местоимение в системе частей речи английского языка и его грамматическое значение трактуется исследователями английского языка по-разному [1-4; 6-14; 16-37].

Цель данной статьи состоит в том, чтобы на основании анализа теоретической литературы, посвященной вопросу изучения семантических особенностей местоимений, очертить круг проблем, связанных с определением содержательных характеристик данной лексико-грамматической группы слов и наметить основные пути их решения.

В 1892 году английский филолог Генри Суит вводит в грамматику термины “полнозначные слова” и “служебные слова” [48, 27]. Такого деления частей речи придерживались и продолжают придерживаться многие лингвисты; термины, используемые ими, несколько варьируются, например: “автосемантические”, т. е. имеющие свое самостоятельное лексическое значение, и синсематические, приобретающие значение только в сочетании с другими словами в предложении [50, 4]; лексические слова и структурные слова [52, 68], “содержательные слова” (content words) и структурные слова [51, 207]; полнозначные слова и функциональные слова [26, 38]; “лексические и грамматические слова” (“полнозначные” и “лексически пустые”) [43, 73], “лексические” и “функциональные” слова [25, 55]. В зависимости от того, как понимается термин “значение языковой единицы”, местоимения считаются либо служебными словами, лишенными значения [25; 28-30; 44; 48; 50-52], либо наоборот, знаменательными словами, имеющими свое грамматическое значение [1; 7-14; 17-22; 24; 38; 39; 45].

Так, например, С. Ульман, противопоставляя лексические единицы

tree:: the
sing:: it
blue:: of
gently:: and

поясняет: “Очевидно, что слова в первой колонке обладают некоторым значением, даже если они употребляются самостоятельно, тогда как

слова во второй колонке собственного независимого значения не имеют” [50, 44]. Местоимения, рассуждает Ульман, в некоторых отношениях ведут себя как полнозначные слова (представляют собой фонологические единицы; this, that и his могут употребляться и самостоятельно как законченное высказывание), в других отношениях они отличаются от них [там же, 45]. Ученый предлагает поэтому назвать их “псевдословами”, служебными словами, имеющими скорее синтаксическую, чем лексическую функцию [там же, 46].

Д. Байбер относит местоимения к функциональным словам, лишенным лексического значения, чья роль сводится либо к определению отношений между лексическими словами или большими языковыми единицами, либо к указанию на способ их интерпретации [25, 55].

Структуралисты Ч. Фриз и У. Фрэнсис семантику языковых единиц не исследуют, считая значение наиболее субъективным элементом языка, их классификация частей речи базируется на способности слова занимать то или иное место в предложении, на основании этого критерием местоимения из частей речи исключаются и относятся к служебным словам (служебные слова не были включены в систему частей речи) [34; 35].

Анализируя приведенные выше положения, хотелось бы заметить, что абсолютно все языковые явления соотносятся с объективным миром, включая человека, всё без исключения имеет и свою форму и свое содержание [53, 422], поэтому каждая языковая единица имеет определенное референциальное значение, т. е. является знаком определенного явления объективного мира в нашем сознании; другое дело, что грамматическое содержание различных разрядов слов может характеризоваться различной степенью абстракции, обобщенности. “Наша ошибка, – писал Д. Боллинджер, – заключается в том, что мы не видели разницы между степенью обобщенности значения и отсутствием значения” [27, 85]. Служебные слова, по его мнению, “отличаются от других слов только особым видом реальности, которую они сегментируют” [там же, 202].

В то же время отказ от изучения семантических особенностей различных групп слов делает грамматические исследования неполными. Окончательное познание того или иного явления объективной действительности возможно только путем установления существенных как формальных, так и содержательных его характеристик [15, 17].

Представители традиционного направления в грамматике выделяют части речи на основании трех критерий: семантического, морфологического и синтаксического [1-3; 7-14; 17-22; 24; 26; 33; 36-41; 46].

Применение всех трех критериев для выделения местоимений, по мнению этих исследователей, есть дело достаточно сложное [там же]. Местоимения не обладают едиными морфологическими и синтаксическими свойствами. Определение частеречной семантики местоимений представляет для грамматистов проблему. На это указывали Б. А. Ильиш [39, 29], Е. Гордон, И. Крылова [37, 268], Г. Шо [45, 9].

Определения местоимений, приводимые в некоторых учебниках практической грамматики, подчас не отражают существенных содержательных и формальных признаков, а сводятся к указанию на их функциональные особенности [3, 13; 14, 85; 18, 38].

Сложность определения грамматического значения местоимений, на наш взгляд, можно объяснить следующей причиной: традиционно данная группа слов включает единицы с очень разнородными семантическими и грамматическими характеристиками, и, поскольку грамматическое значение есть категориальное значение, выражющееся регулярно повторяющимися грамматическими формами, то при отсутствии последних становится невозможным установить и первое.

Обычно учебники практической и теоретической грамматики английского языка к местоимениям относят следующие лексемы: 1) *I, you, he, she, it, we, they*; 2) *my, your, his, her, its, our, their, mine, yours, his, hers, its, ours, theirs*; 3) *myself, yourself, himself, herself, ourselves, yourselves, themselves*; 4) *this/these, that/those, here, there, now, then, the same, such*; 5) *who, what, which, when, where, how, that*; 6) *one another, each other*; 7) *some, somebody, any, anybody, anyone, anything, another, other, no, no-one, nobody, nothing, all, each, every, everything, either, both, much, many, few, several, some, certain* [1, 12; 3, 154; 7, 268; 9, 74].

В существующих классификациях они объединяются на основании того или иного семантического признака в определенные разряды, границы и наименования которых у различных авторов могут отличаться [1, 41; 3, 163; 12, 53; 14, 83; 18, 51-65; 36, 77-88; 37, 268].

Как видим, традиционно в группу местоимений входят слова с теми или иными формальными и семантическими субстантивными, адъективными и адвербияльными характеристиками:

(1) *Whenever she sees something that she likes, she goes and buys it* [54, 623].

something и *it* обладают субстантивными характеристиками; выступают в функции дополнения, указывают на предмет.

(2) *The students borrowed each other's notes* [55, 754] *each other's* имеет субстантивные характеристики: имеет формант 's, высту-

пает в роли определения существительного, указывает на одушевленные субстанции.

(3) *There must be some reason for her behaviour* [57, 1370]

some имеет адъективные характеристики: выступает в роли определения существительного, соотносится с признаком.

(4) *Why are you so angry this morning?* [там же, 1363]

so имеет адвербияльные характеристики: выступает в роли обстоятельства, определяет прилагательное, имеет значение степени.

Однако многие английские и американские грамматисты считают местоимениями только те слова, которые употребляются вместо имени существительного [31, 67; 32, 101; 42, 75; 43, 39;] или имени существительного и именной фразы [25, 59; 28, 103; 30, 21; 44, 109-113; 48, 129]. Местоимения с адъективными и адвербияльными характеристиками они относят к другим группам слов (детерминативам, квалификаторам, прилагательным, наречиям) [см. например: 25, 59; 28, 103; 42, 54; 44, 33]. Таким образом, в этом случае семантическая наполняемость местоимений ограничивается только субстантивностью. Большая часть представителей традиционной грамматики определяют характерные семантические свойства местоимений как указание на предметы и свойства, без названия их [1, 38; 2, 45; 3, 154; 9, 35; 13, 57; 17, 81; 18, 57; 46, 35]. В. В. Гуревич, в то же время, отмечает, что “по семантическим, морфологическим и синтаксическим свойствам местоимение... совпадает либо с существительным, либо с прилагательным, либо с наречием”, причисляя к местоимениям лексемы *now, then, here, there, somehow, thus* [8, 127]. И. Корунец полагает, что местоимения имеют характеристики существительных, прилагательных и числительных (могут обозначать обобщенное количество) [16, 224]. С указанием на лицо, предметы, их признаки и количество связывает семантику местоимений и А. К. Гузеева [7, 49].

Из всего сказанного выше следует, что в состав такой части речи, как местоимение, традиционно включают слова, обладающие теми или иными семантическими, морфологическими и синтаксическими характеристиками существительных, прилагательных, наречий и числительных.

В этой связи возникает два вопроса: Что объединяет такие разнородные лексические единицы в одну группу и имеет ли такая группа право считаться самостоятельной частью речи? Большая часть лингвистов основанием для такого объединения называет семантический критерий и отмечают, что обладая формальной разнородностью и разнооформленностью, местоимения в то же время характеризуются наличием общего значения [1, 42; 7, 49; 10, 40; 41, 138; 19, 158; 22, 98].

А. И. Смирницкий определил его как указание на тот или иной предмет или признак, определяемый ситуацией [22, 179]. Аналогичного мнения придерживается и ряд других исследователей [10, 42; 17, 82; 39, 29]. М. Я. Блох и О. В. Емельянова понимают категориальное значение местоимений как “указательность” [9, 35; 26, 92]. Однако, указательность трактуется не всеми учеными как определенный вид значения. Так, для У. Коллисона – это “только функция, причем функция, связанная с отсутствием у местоимений значения” [цит по 20, 29]. Противоположной точки зрения в отношении семантического критерия (как ведущего при выделении местоимений в отдельную часть речи) придерживается В. В. Гуревич. Он указывает на то, что местоимения выделяются на основании общей для них функции – замещения. Что же касается семантики данной группы слов, то она общей не является, т. к. “семантически, морфологически и синтаксически местоимения совпадают либо с существительными, либо с прилагательными, либо с наречиями” [8, 127].

Как видно из приведенных выше положений, на сегодняшний день не существует единой трактовки грамматического значения местоимений. По-разному рассматривается и роль семантического критерия при выделении местоимений в определенную часть речи, открытым считается вопрос о правомерности выделения местоимений в отдельную часть речи.

Исследователи английской грамматики также расходятся во мнении относительно лексического значения местоимений. Основные отличия в их точках зрения сводятся к следующим утверждениям: 1) местоимения обладают своим собственным лексическим значением [6, 5; 11, 125; 19, 157; 20, 29], 2) местоимения лишены конкретного лексического значения, они обладают обобщенным значением, которое актуализируется в контексте или речевой ситуации [4, 45; 9, 74; 10, 40; 14, 83; 17, 67; 36, 77; 39, 29; 41, 138], 3) существует особый тип значения – “местоименный” [22, 180; 23, 18].

Так, О. Селиверстова отмечает: “Наличие у местоимений значения однозначно доказывается тем, что каждое из них несет свою информацию, которая не зависит от контекста” [20, 29]. О. Г. Ревзина и С. Р. Членова полагают, что независимо от контекста местоимения обладают “ясным, четко ощущаемым значением” [19, 157].

Однако, большая часть исследователей английской грамматики все же отрицает наличие у местоимений конкретного лексического значения. Взятое само по себе вне контекста оно “неясно [37, 268]” [4, 45; 9, 74; 10, 40; 14, 83; 17, 67; 36, 77; 39, 29; 41, 138]. Н. П. Серов и Л. Л. Цвет

отмечают, что местоимения всегда содержат значения общности [21, 11]. А. С. Бархударов и Д. А. Штэллинг называют местоименное значение весьма абстрактным и отвлеченным, имеющим относительный характер: “...оно по-разному конкретизируется в различных контекстах, в разной речевой ситуации...” [2, 189]. В то же время А. И. Смирницкий считает отсутствие у местоимений постоянного конкретного значения лишь кажущимся и говорит о способности этих слов к специальному “местоименному” обозначению предмета или признака [22, 180]. В свою очередь М. И. Стеблин-Каменский, отмечая особый характер местоимений, предлагал выделить “местоименное” значение как особый, третий тип, наряду с лексическим и грамматическим, а все слова языка разделить на три группы: местоименные, знаменательные и служебные [23, 20-21].

Анализируя приведенные выше положения, необходимо отметить следующее.

Наличие у местоимений конкретного лексического значения отрицается на том основании, что они не называют предмет, признак, свойство или свойство свойства прямо, а лишь указывают на них. Их значение определяется как общее или обобщенное, конкретизирующееся ситуацией. Все приведенные выше характеристики содержания местоимений указывают на его более абстрактный характер по сравнению с содержанием существительного, прилагательного и наречия, которые называют предметы, признаки и свойства.

Однако, на наш взгляд, более обобщенный и абстрактный характер значения той или иной языковой единицы не должен отождествляться с отсутствием лексического значения. В этом плане могут быть показательными следующие примеры:

- (5) *If you encourage him **some**, he'll explain his whole theory* [5, 75]
- (6) *If you encourage him **any**, he'll explain his whole theory* [там же].

В данных предложениях местоимения *some* и *any* не столько конкретизируются контекстом, сколько сами конкретизируют содержание всего предложения. Использование местоимения *some*, которое обозначает “несколько” (Если Вы его несколько приобрите...) придает высказыванию побудительный характер, таким образом, в первом предложении говорящий советует слушающему совершить действие. Употребляя местоимение *any*, имеющего значение “как-либо” (Если Вы как-либо приобрите его...), говорящий советует слушающему не предпринимать предполагаемое действие.

(7) *The packages seemed to vary in size: some were large parcels, some were small (D. du Maurier).*

В данном предложении местоимение *some* понимается как “некоторая, необозначено точно какая, часть целого”.

(8) *I told William, but he didn't believe me [54, 350].*

Не в данном примере обозначает человеческую особь мужского пола. Иногда это местоимение употребляется для указания на представителя животного мира мужского пола:

(9) *Like all dogs, he'll chase a rabbit if he sees one [58, 401].*

Как видно, в приведенных выше речевых отрезках местоимение *some, any, he* имеют вполне четкое значение. Вне контекста они его не теряют, а приобретают более широкую семантическую соотнесенность. В этом легко убедиться, ознакомившись со словарными статьями, объясняющими употребление данных лексем [см. 54-62]. Таким образом, контекст является ограничителем, спецификатором значения местоимения.

Вопрос о наличии особого местоименного значения наряду с лексическим и грамматическим и целесообразность выделения местоимений в отдельную группу слов, отличную от знаменательных и служебных, может быть решен только после изучения их существенных формальных и семантических характеристик на таком количестве примеров их фактического употребления в речи, которое охватывало бы все возможные случаи. Если будут установлены регулярные формальные и соответствующие им семантические местоименные характеристики, отличные от соответствующих характеристик знаменательных и служебных частей речи (ибо любое значение должно иметь формальное выражение) [53, 422], то тогда такое выделение оправданно и необходимо.

Подводя итоги всему сказанному выше можно заключить, что на сегодняшний день проблемы, связанные с определением семантики местоимений, сводятся к следующему:

1. В группу местоимений традиционно выделяются лексические единицы крайне разнородной семантической и грамматической природы, в связи с этим очень сложно, а подчас и невозможно, установить общие существенные формальные и содержательные характеристики данной части речи.

2. Лексическое значение местоимений остается недостаточно изученным, это также является препятствием к определению частеречного значения данной группы слов, так как последнее есть результат абстракции от суммы огромного количества лексических значений. Большая степень абстракции значения местоимений по сравнению со значе-

нием соотносимых с ними существительных, прилагательных, наречий и числительных трактуется рядом лингвистов как отсутствие лексического значения [4, 45; 9, 74; 10, 40; 14, 83; 17, 67; 36, 77; 39, 29; 41, 138]. В связи с этим хотелось бы заметить, что, на наш взгляд, лексическое значение местоимений можно было бы установить в результате анализа такого количества примеров их фактического употребления в речи, которое покрывало бы все возможные случаи. Такой анализ заключался бы в определении их существенных семантических и формальных характеристик, сравнении их с соответствующими характеристиками существительного, прилагательного, наречия и числительного. Подобное исследование могло бы дать возможность сделать вывод, во-первых, о самостоятельности значения местоимений, во-вторых, о структуре их лексического и грамматического значений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барабаш Т. А. Грамматика английского языка. -М.: ЮНВЕС, 2001. -255 с.
2. Бархударов Л., Штелинг Д. Грамматика английского языка. – М.: Высшая школа, 1973.-423 с.
3. Верба Л. Г., Верба Г. В. Грамматика сучасної англійської мови – Київ.: ВП Логос-М, 2006.-341 с.
4. Вейхман Г. А. Новое в грамматике современного английского языка. – М.: Астрель, 2002. – 543 с.
5. Виноград Т. К процессуальному пониманию семантики//Текст: аспекты изучения семантики, прагматики и поэтики. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – С.42-89.
6. Вольф Е. М. Грамматика и семантика местоимений. – М.: Высшая школа, 1974. – 165 с.
7. Гузеева К. А. Справочник по грамматике английского языка. – С.-П.: Союз, 2003.-278 с.
8. Гуревич В. В. Теоретическая грамматика английского языка. – М.: Флинта, 2003.-168 с.
9. Емельянова О. В. и соавт. Грамматика современного английского языка. – М.: Academia, 2003. – 639 с.
10. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почекцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – 283 с.
11. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. – Київ: Академія, 2006. – 334 с.
12. Каушанская В. Л. и соавт. Грамматика английского языка. – М.: ФЛИНТА, 2001. -319с.
13. Качалова К. Н., Израилевич Е. Е. Практическая грамматика английского языка. – Елиста: Джангар, 2004. – 717 с.
14. Комаров А. С. Практическая грамматика английского языка для студентов. – М.: Флинта, 2005. – 244 с.
15. Корсаков А. А. Лексическое и грамматическое содержание и употребление глагола to have в английском языке: Дис. ...канд. филол. наук. 10.02.04 – Одесса, 1979. – 237 с.

16. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. - Вінниця: Нова книга, 2003. – 459 с.
17. Крилова И. П., Крилова Е. В. Английская грамматика для всех. – М.: Высшая школа, 1989. – 320 с.
18. Мыльцева Н. А., Жималенкова Т. М. Универсальный справочник по грамматике английского языка. – М.: Глосса, 2005. – 280 с.
19. Ревзина О. Г., Членова С. Р. К вопросу о семантике местоимений// Вопросы семантики: дискуссия на расширенном заседании филологической секции Ученого совета Института востоковедения. Тезисы докладов. - М., 1971. – С. 157-159.
20. Селиверстова О. Н. Местоимения в языке и речи. – М.: Высшая школа, 1988. – 215 с.
21. Серов Н. П., Цвет Л. Л. Детерминативы и служебные слова в современном английском языке. – Элиста: Калмыцкое книжное издательство, 1976. – 97 с.
22. Смирницкий А. Морфология английского языка. -М.: ИЛИЯ, 1959. -440 с.
23. Стеблин-Каменский М. И. Спорное в языкоznании. – Л.: Наука, 1974. – 142 с.
24. Barabash T. A. A Guide to Better Grammar. – М.: IOHVEC, 2000. – 329 p.
25. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English. – Harlow: Pearson Education, 2000. – 1204 p.
26. Blokh M. Y. A Course in Theoretical English Grammar. – М.: Vysshaya Shkola, 2000.-380 p.
27. Bolinger D. Meaning and Form. – London-N. Y.: Longman, 1977. – 212 p.
28. Close R. A Reference Grammar for Students of English. – Essex: Longman, 1977. -342 p.
29. Collins Cobuild English Grammar. – London: Collins, 1993. – 486 p.
30. Colwell G. Knox J. What's the Usage? – Reston: Reston Publishing Company, 1973.-340 p.
31. Clark A. M. Spoken English, – Ldn: Macmillan, 1965. – 407 p.
32. Curme G. English Language, – N. Y.: Barnes and Noble, 1957. – 308 p.
33. Drozdova T. U. et al. English Grammar. – S.-P.: Antology, 2002. – 358 p.
34. Francis W. The Structure of American English. – N. Y.: The Ronald Press, 1958. -614p.
35. Fries Ch. The Structure of English. -N. Y.: Harcourt, 1952. – 304 p.
36. Ganshina M., Vasilevskaya N. English Grammar. – М.: Higher School, 1964. – 548 p.
37. Gordon E., Krylova I. A Grammar of Present-Day English. – М.: Vysshaya Shkola, 1980.-334 p.
38. Gurevich V. V. Practical English Grammar. – М.: Флинта, 2003. -291 p.
39. Ilyish B. A. The Structure of Modern English. – М.-Л.: Prosvescheniye, 1971. - 366 p.
40. Khaimovich B., RogovskayaB. A Course in English Grammar. – М: Higher School, 1967.-298 p.
41. Morokhovskaya E. Fundamentals of Theoretical English Grammar. – Kyiv: Higher School, 1984.-287 p.
42. Nesfield J. English Grammar: Past and Present. – London: MacMillan, 1898. - 470 p.
43. Palmer H. Bleanford F. A Grammar of Spoken English. – Cambridge: Heffner, 1924.-298 p.
44. Quirk R. Greenbaum S. A University Grammar of English. – London: Longman, 1976.-484 p.
45. Rayevska N. M. Modern English Grammar. – Kiyev: Higher School, 1976. – 304 p.
46. Reznik R. V. et al. A Grammar of Modern English Usage. – М.: Флінта, 1999. -686 p.
47. Shaw H. Handbook of English. – New York: McGraw Hill, 1969. – 598 p.
48. Sweet H. A New English Grammar. Logical and Historical. – Oxford, 1892. – 499 p.
49. Swan Michael. Practical English Usage. – Oxford: University Press, 2003. – 653 p.
50. Ullmann S. Semantics. – Oxford: Basil Blackwell, 1977. – 278 p.
51. Wardhaugh R. Introduction to Linguistics. – N. Y.: Mc Graw, 1972. – 239 p.
52. Willis H. Modern Descriptive English Grammar. -N. Y.: Chandler, 1972. – 378 p.
53. Філософский энциклопедический словарь. – М.: Инфра-М, 2007. – 575 c.
54. ALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 1980. – 1037 p.
55. ChTCD – Chambers Twentieth Century Dictionary. – Edinburg: W and R Chambers Ltd., 1973. – 1651 p.
56. EWD – The New Hamlyn Encyclopedic World Dictionary. – London: The Hamlyn Publishing Group, 1988. – 1973 p.
57. LD – Longman Dictionary of Contemporary English. – Essex: Longman, 2000. -1668 p.
58. MD – MacMillan English Dictionary for Advanced Learners, Oxford: MacMillan Eduction, 2002.-1689 p.
59. RHD – The Random House Dictionary of the English Language. – N. Y.: Random House, 1973.-2059 p.
60. UED – The Universal English Dictionary. – London: Routlage and Kegen Paul, 1932.-1447 p.
61. WBD – The World Book Dictionary. – Chicago: World Book, 1986. – 2812 p.
62. WNWD – Webster's New World Dictionary. – Cleveland – N. Y.: The World Publishing Co., 1977. – 882 p.

КОМУНІКАТИВНА ГЕТЕРОГЕННІСТЬ ОРИГІНАЛЬНОГО ТА АДАПТОВАНОГО ТЕКСТІВ

Завершеність процесу текстотворення пов'язана із закритістю текстової системи. Жоден з елементів художньої структури не може існувати окремо, його завжди включено в загальну єдину систему, яка жорстко обмежена у часі та просторі, тобто має закритий характер на відміну від системи мови. Жоден з компонентів тексту не підлягає подальшому розвитку, виключенню або заміщенню. Таким чином, категорія системності тексту заперечує будь-які наступні дії з уже завершеним текстом.

Втім, аналіз процесу текстового генезису та його подальшого комунікативного функціонування доводить, що цілісний завершений текст значної довжини, як правило, не є монолітним, а поєднує різні елементи, які мають неоднакові комунікативні функції та характеристики, отже є комунікативно гетерогенним. Комунікативна гетерогенність тексту проявляється у трьох аспектах: структурно-цільовому, адресантному та референтному [6, 172].

Через структурно-цільову гетерогенність проявляються різні комунікативні настанови різних частин тексту, одні з яких спрямовані власне на передання повідомлення (основний текст), а інші – на забезпечення найкраїших умов для найбільш повного та адекватного передання цього повідомлення (допоміжний текст). Разом ці два нерівноцінні шари складають мегатекст. Допоміжний текст у свою чергу також не є монолітним, адже він може складатись з таких елементів як передмова, зміст, епіграф, виноски, посвячення, післямова, які значно сильніше пов'язані вертикальними та формально-мовними зв'язками з основним текстом, аніж з горизонтальними зв'язками між собою [там само, 172-173].

Розглядаючи мегатекст з точки зору адресантної приналежності його частин, бачимо, що вони можуть бути авторськими адресантними (відправником є основний комунікант, який створив цей текст) та не-авторськими адресантними (відправник та основний комунікант не співпадають). Основний текст завжди авторський, у той час як допоміжний текст може бути обох типів, напр. не-авторські коментарі або передмова. У випадку наявності не-авторських адресантних елементів мегатексту комунікативний ланцюг виявляється довшим, аніж це було заплановано.

вано автором, за рахунок додаткових ланок [там само, 175-176]. Ці ланки додаються комунікативним посередником.

З огляду на те, чи наявні в тексті відтворення будь-яких вербальних повідомлень, що функціонували окремо поза межами цього тексту, розрізняють комунікативно первинні тексти, де такі повідомлення відсутні, та комунікативно-вторинні, де присутні відрізки тексту, референтним простором яких є чужі вербальні повідомлення. Вони з'являються в тексті в результаті процесу вторинної вербалізації. Комунікативно вторинними можуть бути окремі вкраплення, напр. цитати, та допоміжні текстові елементи, напр. епіграфи [там само, 176-177].

Всі три типи комунікативної гетерогенності тексту мають за мету оптимізацію комунікативного процесу: його процедури та результату [там само, 272]. Не-авторські адресантні допоміжні елементи мегатексту, здебільшого укладені коментатором, мають особливе значення, адже їхню роль у створенні сприятливих умов для адекватного розуміння тексту важко переоцінити, особливо якщо йдеться про тексти іноземною мовою. Як відомо, в процесі сприйняття іншомовного тексту, окрім суто мовних труднощів, існують також і проблеми іншого гатунку – культурологічний бар’єр, знання про культуру, історію, світогляд, суспільство певної країни. Вони обумовлені існуванням вертикального контексту певного твору, літературних алюзій, історичних ремінісценцій, реалій у ньому [2, 44] та існуванням фонового знання, або того соціально-культурного фону, що характеризує мову, сукупності відомостей історичного, соціально-культурного та іншого характеру, що відображує всі сторони існування нації [3, 23; 9, 329]. Коментатор, який намагається уявити себе на місці читача та передбачити труднощі, які можуть його спіткяти, укладає коментар за такими напрямами: лінгвістичний (загальномовний, що подає інформацію, якої немає в словниках, та “актуальний”, що трактує наявні в словнику мовні одиниці в специфічному контексті певного твору) та реальний, тобто спрямований на те, аби допомогти читачеві розібратись у ситуації літературного твору [12, 254-257].

В такому випадку коментовані версії, розраховані на не-носіїв мови, які втім прагнуть прочитати художній твір мовою оригіналу, є гарною альтернативою перекладним версіям, адже вони знімають культурологічний бар’єр, розширяють вокабуляр читача, підвищують його загальноосвітній рівень та надають змогу відчути неповторну своєрідність стилю письменника, адже коментарі не втрачаються облігаторно в комунікативний ланцюг [7, 141]. До них звертаються задля з'ясування певних особливостей верикального контексту літературного твору.

Коментарі мають бути контекстуально орієнтованими, тобто повідомляти таку інформацію, яка є релевантною для розуміння певного факту в контексті всього художнього твору, та встановлювати зв'язки між цим фактом, всім твором, його назвою, автором та персонажами [14, 9]. Коментар, який зовні виглядає як фрагментарний, складений з окремих статей, тим не менш є цілісною інтерпретацією тексту, до якого він укладений. Він може бути самостійним та самоцінним, але в будь-якому випадку він не відокремлюється від цього тексту [11, 265-267].

Інший варіант ознайомлення з художньою літературою іноземними мовами за умови обмеженого володіння ними, крім коментованих версій – це читання адаптованих версій. Під адаптуванням розуміємо таку трансформацію оригінального вихідного тексту, що призводить до його змістового спрощення та скорочення, а також лексичного відтворення із залученням мовного матеріалу, що є більш знайомим і доступним для потенційного читача. В цьому процесі питання мегатексту, а також комунікативного посередництва є ключовими.

Прагматична спрямованість такого тексту проявляється в його орієнтації на досить специфічне коло адресатів, серед них насамперед діти та дорослі, які читають адаптований твір іноземною мовою у навчальних цілях, або діти, для яких мова оригіналу є рідною, але які ще неспроможні сприйняти та оцінити оригінал у його цілісності та складності. Цілісність первинного твору тут порушується комунікативним посередником, який обробляє його, скорочує та спрошує з огляду на звужене та чітко окреслене коло потенційних адресатів. Написання коментарів, передмов та післямов, а також специфічних для таких видань словників, глосаріїв або посторінкових перекладів окремих висловлювань та речень також є завданням комунікативного посередника.

За визначенням Знеполскі І., “посередником є всі ті, хто, не маючи прямого відношення до створення повідомлення, втручається у процес його циркуляції та займає місце між повідомленням та потенційним адресатом, з метою уможливити або полегшити акт комунікації”. Він є немов би буфером між адресантом та адресатом, адже він стоїть між намірами першого та сподіваннями другого, “між закликом комунікаторів та опором реципієнтів”. Таким чином, утилітарність є головною функцією комунікативного посередника, який покликаний скоротити дистанцію між відправником художньої інформації та її адресатом через “постійне урівноваження інтересів та узгодження використаних мов” [4, 102-103].

Саме через існування такого посередника в комунікативному ланцюжку автор – адаптатор – текст – читач питання авторських та не-авторських адресантних частин мегатексту є не релевантним для адаптованих версій. З точки зору авторства весь текст будь-якої версії є не авторським та комунікативно вторинним, адже він вже раніше існував у вербалізованому вигляді як самостійне комунікативне повідомлення. Втім, навіть такий комунікативно вторинний адаптований текст може містити елементи, які розглядають як комунікативно вторинні в оригіналі. Мова йде саме про ті чужі вербалні повідомлення, що функціонували окремо поза межами цього тексту, вірші, пісні, листи та ін., які розглядаємо далі.

Метою даної статті є дослідження текстової експансії під час процесу адаптації, тобто перетворення оригінального тексту на мегатекст, або розширення оригінальної мегатекстової структури в адаптованих версіях англомовних творів художньої літератури, та феномена комунікативного посередництва. Об'єктом дослідження обрано 10 прозових творів жанру роману, повіті, казки, до кожного з яких дібрано по дві адаптовані версії, надалі позначаємо їх як версія перша (В-I) та версія друга (В-II). Версію називаємо першою або другою відповідно до місця публікації: перші версії було видано на теренах колишнього СРСР, другі – у Великій Британії. Кожну групу, що складається з оригіналу та його двох адаптованих текстів, називаємо кластером. Умовне позначення кластерів див. у переліку матеріалу дослідження. Аналіз мегатекстової структури оригінальних та досліджених текстів ґрунтуються на теорії комунікативної гетерогенності тексту, запропонованій Колегаєвою І. М. (див. вище).

Спочатку розглянемо структурно-цільову гетерогенність досліджених текстів, тобто розподіл цілої текстової системи на два нерівні за обсягом шари: основний текст та допоміжний. Таке розшарування наявне в усіх досліджуваних кластерах без виключення, тобто кожен основний текст, оригінальний чи адаптований, супроводжується більшим чи меншим добором допоміжних елементів. Вони можуть розташовуватись у препозиції до основного тексту, у постпозиції та у паралельній позиції [6, 173-174].

В оригінальних версіях у препозиції до основного тексту знаходимо передмову (*Аліса, Доріан, Міста, Перевал* – авторську та видавницьку, *Том, Франк* – авторську та видавницьку тощо), присвячення (лише *Джекіл*), зміст (*Міста, Ребека*) та відомості про автора (всі оригінальні видання, крім *Ребеки*; див. таблицю). Передмови, що містяться в структурі мегатексту оригіналів, у половині випадків (4 з 8) є авторськими, як наприклад відомий вступ О. Уайлда до роману “Портрет Доріана Грея”, де йдеться про позицію письменника щодо мистецтва, або звер-

тання М. Твена до читачів роману “Пригоди Тома Сойера”. Решта – це передмова видавництва (Publishers’ Note) або літературно-критичний вступ (див. таблицю 1, літерою „а” позначені авторські передмови, ліteroю „м” – малюнки, які представляють дійових осіб даного твору).

Таблиця 1

Елементи допоміжного компоненту мегатексту у препозиції до основного тексту

№	Кластер	Передмова			Зміст			Відомості про автора			Відомості про персонажів		
		Op	B-I	B-II	Op	B-I	B-II	Op	B-I	B-II	Op	B-I	B-II
1	Аліса	+		+				+	+	+			
2	Джекіл		+			+	+	+	+	+			
3	Доріан	a		+		+	+	+	+	+			
4	Зов				+		+	+					
5	Міста	+	+	+	+	+	+	+	+	+			
6	Олівер				+	+	+			+			
7	Перевал	a, +				+	+	+	+				
8	Ребека				+		+						
9	Том	a		a		+	+	+	+				
10	Франк	a, +	+				+				+	m	

Зміст та присвячення не є типовими допоміжними елементами мегатексту у досліджених оригінальних версіях. Наявність другого поширеного типу цих елементів – інформації про автора – пояснюється серійним оформленням. Ті дев’ять оригіналів, що містять таку інформацію, вийшли в одному і тому ж видавництві *Penguin* у серії *Penguin Popular Classics*. Елементи мегатексту у паралельній позиції, тобто у посторінкових виносках, існують лише в двох оригінальних текстах: *Том*, *Франк*, це коментарі культурологічного характеру або вказівки на автора комунікативно вторинних вкраплень в основному тексті:

If Mr Habrison owned a slave named Bull, Tom would have spoken of him as ‘Habrison’s Bull’; but a son or a dog of that name was ‘Bull Habrison’ (Tom Op, 75);

Coleridge’s Ancient Mariner [author’s footnote] (Франк Op, 57).

Також нечисленні мегатекстові елементи у постпозиції до основного тексту оригіналу, це авторська післямова (*Аліса*) та коментарі, які містять інформацію лінгвокраїнознавчого чи загальнокультурного характеру (реальні коментарі), а також філологічні коментарі (*Міста*, *Ребека*), метою яких є вирішення проблеми розуміння та інтерпретації тексту, аналіз його мової тканини, розкриття лінгвістичних особливово-

стей та певних важких для розуміння функцій окремих мовних форм [14, 6, 11]. В романі “Ребека”, виданому у колишньому СРСР, наявність іншої спільноти мови коментатора та читачів крім англійської дає можливість укласти їх російською мовою, в другому ж романі, який побачив світ у видавництві *Penguin*, їх укладено англійською:

** *châteaux of the Loire* – замки, расположенные по берегам Луары; *châteaux* (фр.) – замок (Ребека Op, 441);

20. (р. 135) *the merry Stuart who sold it – Charles II* (Міста Op, 407).

У філологічному коментарі міститься переклад французькомовних вкраплень в оригіналі роману „Ребека”: *milieu* (фр.) – окружение, среда (Op, 442).

У цих коментарях знаходимо також пояснення таких реалій як *test match*, *angel cake*, *Taxol*, *Harrod’s*, *hanging up my stocking* (Ребека Op), *the Old Baily*, ім’я *Jacques*, *a congress of British subjects in America*, *the prison of La Force* (Міста Op). Коментування реалій не є процесом механічного енциклопедичного їх трактування, у разі якого коментар має автономний характер, а є творчим підходом, в результаті чого подана інформація є орієнтованою передусім на контекст [13, 119]. Необхідність такого коментарю у текстах, що не мають навчальної pragmatичної спрямованості, виникає у зв’язку з постійним процесом втрати читачем знань про часи навіть недалекого минулого [8, 269].

Допоміжні елементи мегатексту в оригінальних творах не дуже чисельні, здебільшого 2-3 елементи (див. таблицю), направлені на те, аби ознайомити читача з основними подіями життя письменника (відомості про автора), часом, про який він розповідає, повідомити про інші видання цього твору (передмова видавництва), прояснити потенційно важкі для розуміння місця (коментарі, посторінкові виноски), тобто мають пояснювальну культурологічну або сюжетну функцію.

Значно більшу кількість та різноманітність елементів допоміжного шару мегатексту спостерігаємо в адаптованих текстах. Це стає цілком зрозумілим, якщо пригадати навчальну орієнтацію цього типу тексту, якийaprіорі розрахований на читачів, що не на достатньому рівні володіють англійською мовою як іноземною, та для яких лінгвокраїнознавчий та культурний бар’єр є значною перешкодою в процесі читання. Якщо кількість типів допоміжних елементів мегатексту, що їх знаходимо в оригінальних текстах, дорівнює шести, то в адаптованих текстах вона зростає до десяти. У препозиції до основного тексту містяться такі елементи як передмова, зміст, відомості про автора та відомості про персонажів. Так само як в оригінальних виданнях, у паралельній по-

зиції знаходимо посторінкові виноски, а перелік допоміжних елементів у постпозиції значно ширший: зміст, коментарі, глосарій, словник, післямова, практичні завдання (див. таблицю 1 та 2). Практичні завдання можуть також знаходитись у інтерпозиції, тобто післяожної окремої глави адаптованого видання, до якої вони відносяться.

Таблиця 2

Елементи допоміжного компоненту мегатексту у постпозиції до основного тексту

№	Кластер	Післямова			Коментарі			Глосарій			Словник			Завдання		
		Ор	B-I	B-II	Ор	B-I	B-II	Ор	B-I	B-II	Ор	B-I	B-II	Ор	B-I	B-II
1	Аліса							+		+				+	+	+
2	Джекіл		+					+								
3	Доріан							+		+				+	+	
4	Зов							+						+	+	
5	Міста	+		+				+								
6	Олівер							+		+						
7	Перевал	+						+						+	+	
8	Ребека				+		+	+		+				+	+	
9	Том							+						+		
10	Франк								+							+

Цікаво зазначити, що фактор рівня мовної компетенції, до якого адаптовано ту чи іншу версію – від елементарного до високого – не впливає на обсяг та склад допоміжного шару мегатексту. Обсяг майже постійний та в середньому складає 4 елементи (для восьми версій), він не залежить від країни друку, адже загальна кількість всіх допоміжних елементів у перших версіях складає 38, а у других версіях дорівнює 40.

Втім, географічний фактор впливає на якісний склад цієї частини мегатексту, адже він не одинаковий у перших та других версіях. Для перших версій вона складається з передмови (3 тексти), змісту у препозиції (6 текстів), змісту у постпозиції за радянською традицією (2 тексти), інформації про автора (5 текстів), інформації про персонажів (2 тексти), посторінкових виносок (6 текстів), післямови (3 тексти) та словника (5 текстів). Другі версії на додаток до основного тексту мають передмову (6 текстів), зміст у препозиції (9 текстів), інформацію про автора (3 тексти) та про персонажів (4 тексти, всі з малюнками), коментарі (1 текст) та глосарії (9 текстів).

Умовно комунікативні функції цих допоміжних елементів мегатексту можна поділити на три типи: 1) культурологічні та країнознавчі, 2) сюжетні та 3) лінгвістичні. Культурологічні та країнознавчі складові

мегатексту спрямовані на те, аби максимально прояснити для читача історичний та соціокультурний фон створення певного роману, це передмова, відомості про автора, післямова, посторінкові коментарі.

Сюжетні складові мають за мету зорієнтувати читача в сюжеті за допомогою переказу змісту та відомостей про дійових осіб, які супроводжуються також малюнками у других версіях, а за допомогою стисленого опису того, як розпочинаються події в творі – *story introduction*, характерного для других версій видавництва Oxford серії *Oxford Bookworms Library* – зацікавити потенційного читача.

Культурологічні та країнознавчі, так само як і сюжетні елементи однакові для обох версій – першої і другої, різниця лише в мові, адже існування іншої спільноти (для читача та адаптатора) мови крім англійської для перших версій дозволяє написання передмови, інформації про автора або післямови російською мовою. В цьому випадку вони є більшим за обсягом – іноді до 3-4 сторінок.

Що ж стосується лінгвістичних складових, то вони не співпадають для перших та других версій. Видані на теренах колишнього СРСР перші адаптовані версії містять посторінкові коментарі, де пояснюються реалії та перекладаються потенційно складні для розуміння слова, а також англо-російські словники наприкінці твору, що також містять складні слова, які не відповідають рівневі адаптації. Такі коментарі є не лише філологічними, а й учбовими одночасно, адже їх особливістю є навчальна, прагматична спрямованість [14, 7].

У свою чергу в других адаптованих версіях, виданих у Великій Британії, немає змоги надавати будь-який переклад, адже вони розраховані на читачів з усього світу, а не одної лише країни, і не мають іншої мови для коментування крім англійської. Замість перекладу тут знаходимо пояснення у коментарях та глосаріях. Коментарі знаходимо лише в одному тексті – *Ребека* В-II, де пояснюються розташовані тематично специфічні для цієї версії лексеми, що входять до рідковживаних: *Terms used to describe character and emotions, Legal terms – A note on a Coroner's Inquest* (*Ребека* В-II). Глосарії ж існують в 9 текстах з 10 незалежно від серії: наприклад, *moors – a high flat area of land covered in short grass* (*Перевал* В-II, 91).

На відміну від оригіналів, більшість адаптованих версії (15 з 20) містить зміст з назвами глав, яких (тобто назв) здебільшого немає в оригіналах. Це також є наслідком комунікативно-прагматичної спрямованості адаптованих текстів, адже перше сприйняття тексту як цілісного утворення, яке передує процесові читання, відбувається саме через зміст [10,

107]. Зміст може знаходитись у препозиції для всіх других адаптованих версій, або у постпозиції для частини перших, за радянською традицією.

Ще один специфічний суто для адаптованих версій елемент мегатекстової структури – це практичні завдання до адаптованих текстів. Вони присутні у більшості адаптованих видань (14 з 20) та містять вправи або блоки питань для контролю за розумінням тексту та вправи для опрацювання нових лексем та виразів. В залежності від версії – першої чи другої – вони можуть містити завдання на пошук англомовних еквівалентів у тексті, на переклад речень з російської на англійську або навпаки (перші версії), або ж завдання на поєднання двох частин речень у одне, розстановку речень в логічній послідовності, заповнення пропусків (другі версії). Склад таких завдань залежить також від версії. У серії *Heinemann Guided Readers* видавництва *Heinemann* (3 видання) містяться лише питання для перевірки розуміння тексту – Points for Understanding, у серії *Oxford Bookworms Library* видавництва *Oxford* (4 видання) крім них є ще різні види вправ та творчих завдань. Версії видавництва Айрісс Пресс видано в Росії, тому вони містять ще перекладні вправи. Практичні завдання розташовані здебільшого у постпозиції до основного тексту, але у двох виданнях (*Доріан В-І* та *Зов В-І*) знаходимо їх у інтерпозиції, післяожної глави, до якої вони відносяться.

Через такий елемент мегатексту адаптованих версій як завдання для практичного опрацювання матеріалу тексту чітко простежується їх pragmaticalna спрямованість. Це перш за все навчальні тексти, розраховані не лише на ознайомлення з літературним спадком англомовних авторів, а й на вивчення англійської мови як іноземної.

Якщо порівнювати мегатекст у його структурно-цільовому аспекті в оригінальних та відповідних адаптованих версіях, то побачимо, що мегатекстова структура адаптованих версій є, по-перше, більш складною та розгалуженою, а, по-друге, містить елементи лінгвістичного характеру – словники, переклади окремих виразів у посторінкових виносках, глосарії. Більшість елементів, що складають структуру мегатексту в адаптованих виданнях це не відтворені елементи мегатекстової структури відповідного оригіналу, а новоутворені тексти, відповідно до конкретизованого комунікативного завдання адаптованої літератури. Відповідність спостерігаємо лише у випадку з авторськими елементами мегатексту – передмова М. Твена до читачів його роману, яка у компресованому вигляді існує також у другій адаптованій версії, і посторінкові коментарі в цьому ж романі та його першій версії. Решта авторських та видавницьких передмов не відтворені в адаптаціях, або замінені

на Story Introduction в окремих виданнях, так само не відтворені решта коментарів. Відомості про автора, які зустрічаємо в 9 оригіналах з 10 та 8 адаптованих версіях з 20, є різними текстами. Причину цього явища бачимо в тому, що існує багато оригінальних видань будь-якого з досліджених текстів, отже адаптуванню підлягає не конкретне видання, а власне авторський текст. В кожному окремому виданні, як оригінальному, так і адаптованому, цей авторський текст обрамляється різними допоміжними текстами, незалежно від решти існуючих видань.

Другий напрям, за яким оригінальні та адаптовані версії можна розглядати як комунікативно негомогенні, це комунікативна первинність або вторинність вербалізованих повідомлень. Як вже було зазначено, на відміну від оригіналу, адаптовані тексти є цілком комунікативно вторинними, адже вони відтворюють референтний простір іншого комунікативного повідомлення, яке самостійно існує поза межами цих текстів, в даному випадку відповідних оригінальних текстів. Втім, в останніх нерідко спостерігаються такі комунікативно вторинні для них вкраплення: квазіреальні повідомлення, що були написані або помислені дійовою особою, квазіреальні повідомлення, що функціонують як надперсонально орієнтовані в універсумі художнього твору, реальні повідомлення, які цитуються або перекладаються [6, 243]. До перших відносяться наприклад листи, записки, до других – тексти газет або неіснуючих літературних творів, до третіх – вірші чи пісні, які реально існують та які автор бере з так званих прецедентних текстів, які добре відомі широкому загалові [5, 216]. Такі інтертекстуальні вкраплення можуть мати вигляд цитат, точних або не точних, видимих чи прихованих, вони виконують змістову та структурну роль [1, 143].

Всі вищезазначені три типи комунікативно вторинних елементів присутні як в оригінальних текстах, так і в адаптованих (див. таблицю 3). У семи оригіналах, шести перших версіях та шести других знаходимо квазіреальні повідомлення, авторство яких належить персонажам, серед них листи, записки та щоденникові записи, які потрібні для того, аби надати розповіді ефекту достовірності через наведення документів, які були створені дійовими особами цього художнього твору. Вони можуть містити сюжетну інформацію, тому вони здебільшого зберігаються в адаптованих версіях, наприклад щоденниківі записи Кеті Ліnton, які присутні крім оригіналу також у першій адаптації цього тексту (*Перевал*), або листи та записи персонажів, які містяться в решті текстів (*Джекіл, Міста, Ребека, Том, Франк Ор, В-І та В-ІІ, Перевал Ор та В-ІІ*). Елементи цієї групі можуть також виконувати пояснюючу функ-

цю. Так, щоденниківі записи доктора Джекіла не існують в оригіналі, там про експерименти вченого читач дізнається поступово, поступово збираючи цю інформацію з розмов та листів. У другій адаптованій версії читача повідомляють про те, що котяться в лабораторії доктора Джекіла вже на початку тексту через запис у його щоденнику. Якщо ж такі комунікативно вторинні повідомлення не мають жодної з вищезазначених функцій, а є стилетворчими чи формують авторську ідею, як наприклад проповідь, що її промовляє місцевий священик (*Том Ор*), та лист до своїх черевиків, який уявляє собі Аліса (*Аліса Ор*), то вони не відтворені в адаптованих текстах.

Таблиця 3

Комунікативно вторинні елементи в оригінальних та адаптованих текстах

№	Кластер	Квазіреальні повідомлення						Реальні повідомлення		
		Повідомлення про персонажів			Надперсонально адресовані тексти			Надперсонально адресовані тексти		
		Ор	В-І	В-ІІ	Ор	В-І	В-ІІ	Ор	В-І	В-ІІ
1	Аліса	1						12	7	1
2	Джекіл	2	4	5			1			
3	Доріан				1			5		
4	Зов									
5	Міста	4	3	3						
6	Олівер									
7	Перевал	2	1	1						
8	Ребека	2	1	1						
9	Том	1	1	1			4			
10	Франк	14	1	13				3		

Серед таких комунікативно вторинних повідомлень, які є надперсонально адресовані в художньому тексті, в нашій виборці знаходимо лише два, це газетні статті. В одному випадку це стаття про самогубство Сібл Вейн, яку для Доріана Грея обводить в газеті лорд Генрі (Доріан Ор), її немає в адаптованих версіях, бо в оригіналі стаття є лише засобом створення ефекту достовірності, вперше про факт самогубства читач оригіналу (а потім і адаптованих версій) дізнається зі слів самого лорда Генрі. В другому випадку газетна стаття, якої немає в оригіналі, навпаки з'являється в адаптованій версії, вона розповідає в другій адаптації роману Стивенсона про загибель сера Кер'ю. Ця версія відрізняється від решти вибірки тим, що в ній авторську думку представлено більш

експліцитно та виразно, ніж в оригіналі, тому ще одна згадка про жорстоке вбивство з точки зору адаптатора не є зайвою.

Серед реальних текстів, до цитування яких звертаються автори оригінальних видань, переважають вірші, але також зустрічаються есе, про яке М. Твен стверджує, що воно взяте з реального журналу (*Том Ор*) та дитячі лічилочки (*Том Ор, Аліса Ор*). Такі вкраплення не мають сюжетної функції і через це не відтворюються в адаптованих версіях (див. таблицю). Виключенням є лише казка “Пригоди Аліси в країні див”, яка в оригіналі містить багато віршів та пісень, взятих з дитячого фольклору, або написаних самим автором, часто як пародію на вірші інших авторів [15].

Більшу половину з них знаходимо також в першій адаптованій версії, це розповідь Миші про Вільгельма Завойовника, запозичена із реального підручника історії, історія “*Fury said to a mouse*”, яку так само розповідає Миша, графічно представлена в тексті у вигляді хвоста (тут автор вдається до прийому гри слів: tail – tale), деякі з коротких віршів – пародій, або ці пародії у скороченому вигляді (лише дві перші строфи з “*You are old, Father William*”, В-І, 35), та вірші, написані власне Л. Керолом. Ці вірші є частиною сюжету, тобто мають змістову функцію, як наприклад історія Миші (“*Fury said to a mouse*”) або пісенька про кадриль омарів (“*Lobster Quadrille*”), тому вони збереглись в адаптованій версії. В кожному випадку до них в кінці книжки подано російськомовний переклад В. Набокова, про що є відповідна виноска після кожного віршу.

В другій версії через сильнішу компресію тексту не відтворені певні сюжетні вузли, частиною яких є вірші та пісні, отже і самі комунікативно вторинні елементи відсутні. Єдине виключення – це лист, написаний одним із героїв казки – валетом, також у скороченому вигляді (перші три строфи “*Tell me you have been to her*”, В-ІІ, 39). Він має сюжетну, змістову функцію в цій версії і саме тому присутній у тексті адаптації, адже на підставі цього листа, який є повною нісенітницею з точки зору головної героїні, відбувається судове звинувачення валета, а після його пробудження Аліси.

Отже, змістова функція або ж функція розкриття сюжету, а разом з нею пояснювальна функція, є головними функціями мегатекстових одиниць в адаптованих версіях на відміну від оригінальних текстів, де вони, крім запозичених, мають також стилетворчу функцію та спрямовані на розкриття авторської ідеї. З огляду на читацьку аудиторію, на яку розраховані адаптовані тексти, вони є максимально зрозумілими та стислими,

з викладенням лише основної сюжетної інформації. Навчальний характер таких текстів обумовлює існування в них словників, глосаріїв та вправ для контролю за засвоєнням матеріалу. Існування текстової експансії, розшарування тексту на різні відносно автосемантичні складові у межах мегатексту підпорядковане прагматичній спрямованості адаптованих текстів та спрямоване на оптимізацію комунікативного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валгина Н. С. Теория текста. – М.: Логос, 2004. – 280 с.
2. Гюббенет И. В. Диалектика вертикального контекста и фонового знания / Семантическая интеграция в синтагматике: Сб. науч. трудов. – М.: Прогресс, 1978. – С. 44-56.
3. Гюббенет И. В. К проблеме понимания литературно-художественного текста. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 108 с.
4. Знепольски И. Художественная коммуникация и ее посредник // Теории, школы, концепции. Художественная рецензия и герменевтика. – М.: Наука, 1985. – С. 102-114.
5. Карапулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М.: УРСС, 2003. – 264 с.
6. Колегаева И. М. Текст в системе научной и художественной коммуникации: Дис...докт. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 1992. – 293 с.
7. Колегаева И. М., Голубенко Л. Н. Феномен коммуникативного посредничества. Его роль в становлении филолога // Записки з романо-германської філології. – Вип. 7. – Одеса: Латстар, 2000. – С. 136-142.
8. Орешников А. С. Об универсальном комментарии // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1988. – С. 268-271.
9. Папина А. Ф. Текст: его единицы и глобальные категории. – М: УРСС 2002. – 365 с.
10. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика. – М.: Высшая школа, 1989. – 182 с.
11. Розина Р. И. О комментарии // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1988. – С. 259-268.
12. Строева Т. В. О комментариях к текстам // Теория языка. Методы его исследования и преподавания. – Л.: Наука, 1981. – С. 254-258.
13. Тер-Минасова С. Г. Синтагматика функциональных стилей и оптимизация преподавания иностранных языков. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 150 с.
14. Шарушкина Н. В. Принципы филологического комментирования текстов художественной литературы: Автореф. дис...канд. филол. наук: 10.02.04. – М.: 1990. – 28 с.
15. <http://home.earthlink.net/~lfdean/carroll/parody/>

МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАЧКИ:

1. Кластер Перевал: Op – Bronte, Emily Wuthering Heights, – Penguin Popular Classics, 1994.- 280 с. / В I – “Wuthering Heights” retold by J. Bingham, M.: Астрель,

2004.-158 с. / В II – “Wuthering Heights” /Retold by F. H. Cornish, – Heinemann, 1992.- 96 с.

2. Кластер Аліса: Op – Carroll, Lewis Alice’s Adventures in Wonderland, – Penguin Popular Classics, 1994. – 152 р. / В I – Alice’s Adventures in Wonderland. Through the Looking Glass /Адаптация Воронової Е. Г. – М.: Айрис-пресс, 2003.- 288 с./ В II – Alice’s Adventures in Wonderland retold by J. Bassett, – Oxford University Press, 1994. – 56 р.

3. Кластер Міста: Op – Dickens, Charles A Tale of Two Cities, – Penguin Popular Classics, 1984. – 410 р. / Повесть о двух городах / Пересказ Л. Диккенс-Хоксли, – М.: ACT Астрель, 2003. – 158с. / В II – A Tale of Two Cities / Retold by R. Mowat, – Oxford University Press, 2003. – 88 р.

4. Кластер Олівер: Op – Dickens, Charles Oliver Twist, – Penguin Popular Classics, 1994.-511с. / В I – “Oliver Twist” / Adapted by R. Storer, – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1983.-117с. / В II – “Oliver Twist” / Retold by M. Tarner, – Heinemann ELT, 1993.- 64 с.

5. Кластер Ребека: Op – Du Maurier, Daphne Rebecca, – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1956.- 447 с. / В I – “Rebecca” adapted by N. Krolik, – М.: Айрис Пресц, 2004.-229 с. / В II – “Rebecca” / Retold by M. Tarner, – Heinemann, 1992. - 144c.

6. Кластер Зов: Op – London, Jack White Fang and The Call of the Wild, – Penguin Popular Classics, 1994.- 278 р. / В I – Зов предков, Mn.: Харвест, 2004. – 96 с. / В II – The Call of the Wild / Retold by N. Bullard, – Oxford University Press, 1995. – 72 р.

7. Кластер Франк: Op – Shelly, Mary Frankenstein, – Penguin Popular Classics, 1994. – 215 р. / В I – Франкенштайн / Адаптация Б. Снайдер, М.: Астрель АСТ, 2006.- 192 с. / В II – Frankenstein / Retold by M. Tarner, – McMillan, – 2005. – 68 р.

8. Кластер Джекіл: Op – Stevenson, Robert Louis Dr Jekyll and Mr Hyde, – Penguin Popular Classics, 1994.- 88 р. /В I – Доктор Джекіл и Мистер Хайд /Пересказ Д. Гранта, – М.: Астрель, 2003. – 144 с. /В II – Dr Jekyll and Mr Hyde / Retold by E Gray, – Express Publishing, 2001. – 56 с.

9. Кластер Том: Op – Twain, Mark The Adventures of Tom Sawyer, – Penguin Popular Classics, 1994. – 222 с. /В I – “The Adventures of Tom Sawyer” simplified by W. J. Hoggett, – Longman, 1973.-130 р. /В II – “The Adventures of Tom Sawyer” adapted by E. Chamberlain, – Washington DC, 1988.- 106 р.

10. Кластер Доріан: Op – Wilde, Oscar The Picture of Dorian Gray, – Penguin Popular Classics, 1994. – 256 с. /В I – “The Picture of Dorian Gray” adapted by O. Terentyeva, M.: Astrel, 2006.- 176 с. /В II – “The Picture of Dorian Gray” retold by J. Neville, – Oxford University Press. – 72 р.

11. Кластер Алиса в країні чудес: Op – Carroll, Lewis Alice’s Adventures in Wonderland /Адаптация Воронової Е. Г. – М.: Айрис-пресс, 2003.- 288 с./ В II – Alice’s Adventures in Wonderland / Retold by J. Bassett, – Oxford University Press, 1994. – 56 р.

ИЗМЕНЕНИЕ СКОРОСТИ ДВИЖЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВРЕМЕНИ: ПРИЧИНЫ И СЛЕДСТВИЯ

Соотношение Реального времени протекания события и времени, отведенного рассказу о нём, выведенное Ж. Женнеттом в самостоятельную оппозицию, представляется чрезвычайно интересным: с одной стороны, на бытовом уровне, мы убеждаемся, что реальное время протекания одномоментного события короче времени, которое занимает рассказ о нем – момент “вскакивания” в отходящий поезд длится меньше сообщения *he had hardly managed to catch the moving train* (38, 102). С другой стороны, краткий рассказ о происшедшем (сюжетное время) может быть значительно короче времени протекания ряда одномоментных и/или одного длительного процессуального события (реального времени): *She has been sick and in bed for over two years* (39, 214).

Например, в популярном романе Дэна Брауна “Код да Винчи” [21] героиня в течение нескольких минут рассказывает о происшествиях, которые заняли 250 предыдущих страниц: *Sophie quickly told Vernet what had happened inside the Louvre tonight* (21, 250). В этом же романе, в соответствии с канонами детективного жанра, довольно жестко хронометрируется время, т. е. читатель легко вычисляет, сколько реального времени ушло на определенные события. Так, глава 83 начинается с указания текущего настоящего (сюжетного настоящего) времени – *almost seven thirty* (21, 453), значит с момента начала приключений, тоже четко указанного – *12.52 am* – прошло менее семи часов, в течение которых участники событий многократно перемещались в различных видах транспорта, включая самолет, подвергались смертельной опасности, при этом ни на минуту не прерывая свои попытки решить многоступенчатую головоломку, привлекая для этого подробно излагаемые сведения из истории религии, искусства, криптологии, криптографии, языкоznания. Иными словами, Время реальное *растянуто*, чтобы уместить не только массу действий, одновременно происходящих с разными персонажами, но и массу метанarrативных ретроспекций. Поскольку последние представлены исключительно в устной форме (один персонаж делится своими познаниями в определенной области с другими), физическое время, необходимое только для произнесения этих более или

менее развернутых монологов и обрамляющих их диалогов многократно превышает “заказанные” сюжетом семь часов, т. е. оно, в сравнении с временем сюжетным, подвергается растяжению, чтобы вместить “бытие во времени, превышающее время” [13, 270].

Иной тип темпорального растяжения представлен в так называемых “романах одного дня” [10, 99]. Здесь в один реальный день умещаются несколько сюжетных линий разных персонажей, каждая из которых в темпоральной плоскости, более или менее отдалённой от сюжетного настоящего, входит в тончайшие переживания героя, с трудом поддающиеся вербализации: “существует ряд явлений, информация о которых должна храниться в памяти, но которые трудно (если вообще возможно) выразить на естественном языке, например, такие, как запах розы или умение ездить на велосипеде” [8, 229].

То же находим у У. Чейфа: “каким образом нам удаётся воспринять неверbalный опыт, отложить его на время, а затем вспомнить о нём и облечь в слова, которые позволят другим людям понять, каков был этот опыт?” [12, 35]. Из “романов одного дня” (а в “М-сс Дэллоуэй” [44] роман “уложен” в пол-дня – двенадцать часов) мы понимаем, что “растянутое время отдано героям для воспроизведения мельчайших событий прошлого и/или сообщения о столь же незначительных событиях настоящего: “размер” вспоминаемых событий можно было бы измерять в терминах числа подсобытий <...>. Этот процесс расчленения эпизода является в значительной степени иерархическим: начальный, глобальный эпизод сначала разбивается на эпизоды довольно большие, они, в свою очередь, – на более мелкие и т. д., пока не будет достигнут тот уровень, на котором нужно остановиться” [12, 41-42]. Сюжетное время “растягивается” деталями: “Деталей каждого вспоминаемого события <...> так много, что они могут “задушить” читателя” [15, VIII].

“Моделями” подобного растяжения в мировой литературе служат семитомные “Поиски утраченного времени” М. Пруста, или “Улисс” Дж. Джойса, или романы В. Вульф – повествования о длительном “вымышенном опыте времени” [7, гл. 2], умешённом в один день времени физического. Анализируя эпопею Пруста, Ж. Женнетт отмечает “натуральность а-темпорального текста” [14, 234].

Таким образом, феномен растяжения реального времени для насыщения его большим количеством сюжетных событий приводит в рассматриваемой оппозиции к превышению времени художественного над физическим, что, в свою очередь, обеспечивает два прямо противоположных смысловых и стилистических эффекта. Первый, в результате

показа ряда событий, ведёт к эффекту динамизации повествования. Второй, в результате *переживания* ряда событий (как правило, расположенных в разных темпоральных плоскостях и по-разному удалённых от сюжетного настоящего), обуславливает эффект а-динамического, медитативного повествования.

Рассуждая о двух столь не схожих результатах действия одного механизма, ещё раз подчеркнём, что в обоих имеет место растяжение реального времени: в один хронометрический час (день, сутки) автор по своей воле помещает события, которые *не могли* уместиться в реальное указанное время. Следовательно, растяжение времени физического всегда означает стяжение времени сюжетного. На этом этапе наших рассуждений мы вступаем в противоречие с установившимися взглядами на феномен *стяжения, компрессии Времени*: “Понятие “компрессии” как экономии (речевых усилий, языковых средств, информационных механизмов) весьма широко используется в лингвистике и располагает целым синонимическим рядом лексем, использующихся в разных контекстах: *сжатие, уплотнение, конденсация, свертка, редукция*” [3, 27]. Ср. тж: “Процесс “сжимания” высказывания, “сгущения” содержания (и обратное) проявляется, помимо индивидуальных стилей, в литературе во множестве общезвестных <...> слушаев” [6, 303]. Соглашаясь с вышеупомянутыми замечаниями, ещё раз подчеркнём, что все они относятся к сюжетному времени, а его сжатие осуществляется как функция растяжения времени физического.

В своей монографии о структуре художественного текста [11] Б. Успенский говорит об “уплотнении” времени, имея в виду насыщение временного отрезка событиями, что сообщает повествовательному фрагменту динамизм, впечатление значительного количества акций, имеющих (имевших) место в короткий промежуток времени. Данная – динамицирующая – функция сжатия Времени хорошо демонстрируется жанрами “*action*”: боевика, триллера, “жесткого, крутого” (*tough, hard-boiled* [19, 270]) детектива, вестерна, как это имеет место, например, в романах Д. Хэмметта [26], М. Спиллейна [38], Я. Флеминга [25], Т. Клэнси [24] и др. В каждом из них герой совершает фейерверк головокружительных подвигов в считанные минуты. Например, небезызвестный Джеймс Бонд за 280 секунд (неполных 5 минут) успевает сменить белоснежный смокинг на робу электрика, взобраться по пожарной лестнице к закрытому лазу в помещение, вскрыть его, найти блок энергопитания всей системы завода, установить на нём взрывное устройство, спуститься, переодеться, вымыть лицо, руки и вернуться в бальный зал,

взять бокал шампанского, поднять его с приветственной улыбкой и при этом мельком взглянуть на свой ручной хронометр – до времени взрыва оставалось ещё две секунды (24, 82-85).

Действительно, большое количество событий, совершившихся за счёт растяжения времени реального и одновременного уплотнения времени сюжетного и у персонажей, и у читателя создает впечатление быстрого бега объективного времени, что является исключительным достоянием вымышленного мира и не соответствует физическим законам: “время не может идти быстрее или медленнее, так как медленное и быстрое определяются временем: быстрое есть далёкое, продвигающееся в течение малого времени, медленное же – малое, продвигающееся в течение большого времени; время не определяется временем ни в отношении количества, ни в отношении качества” [1, 147]. Ср.:

The speed of contemporary life <...> outstripped the heart's ability to respond. Jack's death, Neela's love, the defeat of fury, Asmaan's elephant, Eleanor's grief, Mila's hurt, the contemptuous triumphalism of the plumber Schlink, summer's end, the Bolgolam coup in Lilliput-Blefuscu, Solanka's own jealousy of the FRM radical Babur, his quarrel with Neela, the shrieks in the night, the telling of his “back-story”, the high speed development of the Galileo-Puppet Kings project and its gigantic success, the counter-coup of “Commander Akasz”, Neela's imminent departure: such an acceleration of the temporal flow was almost comically overpowering (33, 228).

Уплотняющее стяжение сюжетного Времени, которое происходит в результате растяжения Времени объективного, выступает в функции создания эффекта динамичности повествования, в связи с чем может быть определено как **динамицирующее**.

Использование сюжетного темпорального стяжения в “романах одного дня”, тоже растягивающих объективное время, направленных на всесторонний анализ переживаний персонажа, их множественных реминисценций о разноудалённом прошлом, создаёт обратный эффект – темпоральной многослойности и зыбкости и может быть обозначено как **а-динамическое**, или **медитативное**. Первое связано с показом события и его Времени со стороны, второе – извне: в первом случае действия и Время субъекта (кем-то) изображаются, во втором непосредственно субъектом *переживаются*.

Убедительным примером разнонаправленных художественных результатов растяжения объективного Времени – т. е. стяжения сюжетного Времени в первом случае и его растяжение во втором может слу-

жить роман В. Вулф “К маяку” [45]. В романе три части. Первая – *The Window* (p.3-144) и третья – *The Lighthouse* (p.167-242) делятся по одному дню и полны причудливых ассоциаций, чувств, воспоминаний. Время второй части, самой короткой – *Time Passes* (145-166), разбитой на десять глав¹ – два вечера – один после дня первой части, один перед днём третьей. Именно здесь, на двадцати страницах, наполненных запахами и звуками поздней весны и наступающего лета, в скобках, в качестве вставных предложений, изложены события десяти лет: *The spring without a leaf to toss, bare and bright like a virgin fierce in her chastity <...> was laid out on fields wide-eyed. (Prue Ramsay was given in marriage in May) <...> the spring threw her cloak about her, veiled her eyes <...> (Prue Ramsay died that summer in some illness...)* (45, 152-153).

But slumber and sleep came later in the summer <...> and then night after night, and sometimes in plain midday, when the roses were bright <...> there seemed to fall into this silence, this indifference, this integrity, the thud of something falling. (A shell exploded. Twenty or thirty young men were blown up in France, among them Andrew Ramsay) (45, 154).

Драматические события десяти лет “стянуты” в несколько строк отстранённого от них повествователя, а два дня созерцательных настроений, переживаемых героями, растиянуты в целый текст.

Таким образом, ещё раз подчеркнём, что растижение объективного Времени приводит к прямо противоположным результатам в изменении скорости движения Времени сюжетного, стяжение/растижение которого обусловлено позицией субъекта, находящегося вне или внутри событий. К более подробному рассмотрению двух названных типов времени мы вернёмся несколько позже, а сейчас рассмотрим одностороннюю корреляцию объективного и сюжетного времени, имеющую место при сюжетных скачках – “скачках в последовательности излагаемой информации” [2, 41], при которых происходит стяжение времени: определенная часть событий остается за пределами текста и домысливается читателем.

Если динамирующее уплотнение времени характеризуется ростом использования глаголов в финитных формах, широким использованием параллельных синтаксических структур, то сюжетный скачок, как правило, маркируется темпоральными лексемами: *hadn't been there for twenty years* (20, 483); *another year went by* (31, 84); *Ten years later he*

¹ Неправомерно, с нашей точки зрения, рассмотрение десяти глав как уподобления десяти годам, в течение которых семья Рамсей не проживала в загородном доме [5].

found... (36, 161); Within days Vasco had moved in <...>, one way and another he stuck around for thirty two years (36, 150); Two weeks after the scandal he had unleashed ... (32, 102). Philip could endure suffering, knowing that at least when it was over it would mean he was forgotten. In twenty years that day had not come (43, 4-5).

Указанные в сюжете промежутки времени отражают равное этому промежутку стяжение реального времени.

Темпоральный маркер всегда появляется *после* сюжетного и временного скачка. Например, в цитированном выше “Коде да Винчи” в длинной ретроспекции о прошлом преступника рядом стоят фразы: *At eighteen in a port town <...> he was caught by a pair of crewmen <...>. Two months later, in shackles, he arrived at a prison in Andorra* (21, 85). События, наполнившие эти два месяца – предположительно, содержание в камере, суд, потеря всякой надежды – всё это заменено темпоральным маркером “*Two months later*”, который в связи с не-эксплицированным, затекстным характером информации, индивидуально восстанавливаемый читателем, создает импликацию, делая “скаковое” сжатие Времени имплицирующим, т. е. активно включающим читателя в со-творчество. Неслучайно, в темпоральности дискурса среди его “внешних времен” – *external times*, наряду с временем автора и эпохи выделяется “время читателя” – *reader's time* [18, 320] которое “вводится в сложное переплетение трех порогов восприятия – автора, читателя, персонажей, со-ставляющих художественное время” [9, 15]. Читатель “додумывает”, как прошли годы, пропущенные в повествовании: *Ruth recalled the first day she had walked by herself along this stretch of beach <...>. Now, thirty years later, she was...* (39, 127).

If you love him you should marry him, said Mummy to Joanna. It was 1949 <...> Now Joanna was sixty (42, 26).

“When her sons were jailed she was forty eight, but she was fifty seven by the time they were released (36, 46).

В имплицирующем стяжении времени часто участвуют графико-архитектонические средства, и указание на пробежавший промежуток времени помещается после отбивки, подраздела, главы:

- *He waved me off and closed the door quickly.*

(ПРОБЕЛ)

It was now nearly eight o'clock in the evening, I was surprised to see from my watch (30, 51).

- *She kissed his cheek and was gone.*

(ПРОБЕЛ)

Ten years later he found ... (36, 161).

- *Merry Christmas to you <...>*, заканчивает главу А. Уокер, и начинает следующую:
A whole year has gone by (40, 154-155).

Как видно из примеров, в качестве имплицирующих маркеров чаще всего используется лексическое обозначение отрезков времени, временные наречия и словосочетания.

Проанализировав большой материал (свыше 32000 страниц), мы пытались обнаружить закономерности нарушения темпа сюжетного движения. Однако, неравномерность показа протекания времени в художественном мире не имеет одно/однозначных соответствий ни со структурой текста, ни с его содержанием. Так, например, следом за главой, посвящённой событиям одного утра (29, 328-341), следует глава, озаглавленная *Two months later* (29, 342); за подробным описанием провинциального дня, даже без смены абзаца, сообщается: *Several years have now gone by* (20, 167). Десять лет любовных отношений уложены в три страницы, а один день, следующий за хронологически последним сообщением, занимает главу. Начиная роман с диалога, на пятой строке первой страницы автор говорит: *This was ten years ago in London* (41,1) и далее, после ещё одного диалога, ... *said Spicer, eight days later* (41, 1) ещё далее... *said Annette, three months later* (41, 2) *said Annette, some six months after the phone call to her mother <...>* When Annette came back from the kitchen, she said, *We must have a baby between us, Spicer <...> But it was another ten years before she conceived* (41,3) <...> "Annette", *said Spicer to his wife ten years and five months later*, "I won't be able to go with you..." (41, 5).

Примеры, подобные приведенным, можно умножать до бесконечности. Они свидетельствуют о том, что сюжетные скачки, связанные со стяжением времени, обнаруживаются во всех индивидуальных стилях, во всех типах композиций, в макромирах сюжетных линий и микромирах персонажей. Нам удалось выявить лишь некоторые тенденции, ведущие к повышенному использованию сюжетно-временного скачка. Последний весьма часто имеет место после сообщения о кризисной ситуации: повествование прерывается в разгар конфликта и восстанавливается "спустя месяц, год, пять лет". Например, махинации злодея Демириса, сделавшие его миллионером и мужем первой невесты Греции, оставлены "внутри пропуска", между его входом в ситуацию и победным выходом из неё: *Some months later <...> he was an instant millionaire* (37, 23). *A month later Constantin Demiris and Melina Lambrou were married* (37, 57).

Ещё пример: только что вышедшая замуж геройня обнаруживает серьёзные осложнения в своих отношениях с мужем и заканчивает под-

главу словами: *I cannot bring myself to say anymore*. Затем, после отбивки: *In the third year of our relationship ...* (27, 158). Между двумя фразами прошло два года, и читатель сам домысливает их наполнение. Мысленно дорисовывая событие, закрывая лакуну, оставленную автором, читатель особенно активизируется как со-участник коммуникативного процесса. Затекстная информация расшифровывается каждым адресатом по-своему, что, как нам представляется, даёт право считать темпоральное стяжение, обусловливающее сюжетный скачок, экспрессивным средством, повышающим роль стяжения в литературной коммуникации.

Еще один тип стяжения организует эффект, который можно назвать *ложным*, или *псевдо-саспенсом*. В отличие от предыдущего типа временной компрессии, оставляющего "за кадром" большую или меньшую часть фабульного времени, в данном случае о событиях, наполняющих Время, делающих его "вместилищем бытия" [17, 260], сообщается, но осуществляется это скороговоркой, как при перечислении фактов в предыстории, необходимых для понимания собственно истории. Мы наблюдали это в перечислительном ряду вставных предложений романа В. Булф "К маяку" [45].

Такая хроникальная компрессия времени чрезвычайно характерна, например, для прозы Фей Велдон: в один абзац помещаются последовательные события нескольких лет, выраженные цепочкой однородных членов предложения, клаузов, отдельных предложений. Эти параллельные структуры производят впечатление пересказа событий кем-то, кто торопится ввести читателя в курс дела, о котором и пойдет настоящая речь, т. е. вроде бы, мельком отмечая несущественное, заставляют ждать существенное – рождают повествовательное напряжение, саспенс. Однако, в отличие от жанров собственно саспенса, где ожидание разрешается катарсисом (обнаружением/ликвидацией преступника/антагониста), напряжение, возникающее в результате темпоральной компрессии, организованной вышеописанным способом, имеет ложный характер и не является кратко пересказанной предысторией собственно повествования, но как раз и представляет собой настоящую историю, сообщаемую незаинтересованным лицом, простым хроникером событий, экономящим время и газетную площадь: *Alice won a beauty contest when she was fifteen, was 'discovered', won a holiday in Florida, kept the company of long-legged beach girls with millionaire boyfriends, came back, went to charm-school, discovered the value of disdain <...>, decided not to have children, not to get married <...>, felt the first pangs of love, went home to Honeybell Lee <...> and was cured* (42, 92).

Стягивая или растягивая Время, автор чувствует себя практически безгранично свободным, т. к. художественный мир текста и скрепляющая его темпоральная структура – это “абсолютный конструкт, зависящий исключительно от памяти и воображения автора – *total construct depending on resources of memory and imagination rather than perception*” [16, 17]. Наиболее откровенным результатом авторского темпорального своееволия являются произведения, причисляемые к “магическому реализму” [4]. Здесь, при полном сохранении реалистичности Пространства во всех его легко узнаваемых бытовых проявлениях, Время парадоксально смешено. Герои одновременно живут в разных временах [22; 23; 34; 35], в несколько раз дольше среднестатистического гражданина [28] или проживают жизнь с двойной скоростью [36]. Так герой “Последнего вздоха мавра” сообщает: *I am going through time faster than I should <...> I am a man living double-quick* (36, 142-143).

Оставляя за пределами нашего обсуждения стяжение/растяжение физического Времени, гипотетически возможное в условиях сверхсветовых скоростей, подчеркнем, что вымышленный мир художественного текста является единственным полигоном, где эти качества испытываются и успешно функционируют, сообщая каждому тексту дополнительную содержательную и эмоциональную глубину.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аристотель. Физика // Соч. в 4-х тт. Т.3. – М.: Мысль, 1978. – 302 с.
2. Валгина Н. С. Теория текста. – М.: Логос, 2004. – 280 с.
3. Глухов Г. В. Трактовка компрессии в современных лингвистических исследованиях // Вестник ф-та ин. яз. Самарского НПЦ. – Самара, 2000. – № 1. – С. 26-39.
4. Кухаренко В. А. Магический реализм Салмана Рушди: “Последний вздох мавра” и его персонажи // Записки з романо-германської філології. – Вип. 8. – Одеса: Латтар, 2000. – С. 124-145.
5. Любарець Н. О. Ритм у романі В. Вулф “До маяка”//Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 10. – Київ, НУ ім. Т. Г. Шевченка, 2004. – С. 366-372.
6. Минералов Ю. И. Теория художественной словесности. Поэтика и индивидуальность. – М.: Владос, 1999. – 360 с.
7. Рикёр П. Время и рассказ. Т.2. Конфигурация в вымышленном рассказе. – М., СПб.: Университетская книга, 2000. – 224 с.
8. Скрэг Г. Семантические сети как модели памяти // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XII. – М.: Прогресс, 1983. – С. 228-271.
9. Тураева З. Я. Категория времени. Время грамматическое и время художественное. – М.: Просвещение, 1979. – 219 с.
10. Усвяцова Р. Художественное время в романе Ж. Кейроля // Ритм, пространство, время в художественном произведении. Сб. науч. трудов. – Алма-Ата, 1984. – С. 97-105.
11. Успенский Б. А. Поэтика композиции. Структура художественного текста и типология композиционной формы. – М.: Искусство, 1970. – 225 с.

12. Чейф У. Л. Память и вербализация прошлого опыта // Новое в зарубежной лингвистике – Вып. XII. – М.: Прогресс, 1983. – С. 35-73.
13. Augustin St. Confessions. Book XI. – Penguin Classics, 1961. – P. 253 – 280.
14. Gennette G. Narrative Discourse. – Oxford: Basil Blackwell, 1986. – 286 p.
15. Hoare D. M. Introduction // V. Woolf. To the Lighthouse. – L.: Dent & Sons Ltd., 1943. – P. VII-XIV.
16. Werth P. Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. – Longman, 1999. – 390 p.

СЛОВАРИ

17. Даль В. М. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах. Изд. 7-е. – т. I. – М.: Русский язык, 1978. – 699 с.
18. Ducrot O., T. Todorov. Encyclopedic Dictionary of the Sciences of Language. – Baltimore, L.: The Johns Hopkins UP, 1979. – 381 p.
19. The Oxford Companion to American Literature. 6-th edition /Ed. By J. Heart. – N. Y. Oxford: Oxf. UP, 1995. – 779 p.

МАТЕРИАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ

20. Atwood M. The Blind Assassin. – Bloomsbury, 2000. – 521 p.
21. Brown D. The Da Vinci Code. – Corgi Books, 2004. – 592 p.
22. Carter A. Magic Toyshop. – L.: Pan, 1987. – 304 p.
23. Carter A. Nights at the Circus. – L.: Pan, 1985. – 294 p.
24. Clancy T. The Hunt for Red October. – N. Y.: Berkeley, 1984. – 469 p.
25. Fleming I. Goldfinger. – Bantam Books, 1983. – 253 p.
26. Hammett D. The Maltese Falcon. – N. Y.: Readers League of America, 1930. – 203 p.
27. Hornby N. How To Be Good. – Viking, 2001. – 244 p.
28. Kennedy A. L. So I am Glad. – Vintage, 1996. – 280 p.
29. Kinsella. S. Shopaholic Abroad. – Black Swan Books, 2001. – 351p.
30. Murdoch I. The Black Prince. – Vintage Classics, 1999. – 416 p.
31. Naipaul V. S. The Enigma of Arrival. – Penguin, 1987. – 318 p.
32. Oates J. C. Upon the Sweeping Flood. – Fawcett Crest Books, 1972. – 224 p.
33. Rushdie S. Fury. – L.: Vintage, 2002. – 259 p.
34. Rushdie S. Midnight’s Children. – L.: Picador, 1982. – 463 p.
35. Rushdie S. Satanic Verses. – L. : Vintage, 1998. – 550p.
36. Rushdie S. The Moor’s Last Sigh. – L.: Vintage, 1996. – 448 p.
37. Sheldon S. Memories of Midnight. – Harper Collins Publishers, 1994. – 392 p.
38. Spillane M. Kiss me, Deadly. – Signet Books, 1958. – 152 p.
39. Tan A. The Bonesetter’s Daughter. – Harper Perennial, 2004. – 339 p.
40. Walker A. The Color Purple. – N. Y.: Pocket Books, 1982. – 251 p.
41. Weldon F. Affliction. – Flamingo, 1995. – 172 p.
42. Weldon F. The Cloning of Joanna May. – Flamingo, 1993. – 246 p.
43. Williams N. As It is in Heaven. – Warner Books, 1999. – 310 p.
44. Woolf V. Mrs. Dalloway. – Harmondsworth, 1997. – 292 p.
45. Woolf V. To The Lighthouse. – L.: J. M. Dent & Sons Ltd, 1943. – 242 p.

КТО ТАКИЕ “ЧАТЛАНЕ”, И ПОЧЕМУ ОНИ “СИДЯТ В ЧАТАХ”. ФАТИКА В ЧАТ-КОММУНИКАЦИИ

Рассматривая чат-коммуникацию на фоне парадигмы человеческой коммуникации в целом, видим, что это – новый виток ее (парадигмы) спиралевидного развития; чат-коммуникация – это неформальное диалогическое общение, являющееся симбиозом, во-первых, устной и письменной коммуникации, во-вторых, контактной и дистантной коммуникации. Общеизвестно, что филогенетически и онтогенетически первичным выступает контактное устное диалогическое общение [14, 347], которое “характеризуется наличием психолого-эмоциональной доминанты” [2, 54], т. е. преобладанием фатики над информатикой. С. В. Андреева констатирует: “способность фатической речи быть регулятором психического состояния людей исследователи отмечают как один из важнейших ее признаков” [там же, 52].

Общепризнанным в лингвистике является тезис о том, что фатическая функция языка проявляется в общении ради общения, которое направлено на установление и поддержание контакта. Р. Якобсон, один из основоположников изучения фатической функции языка, подчеркивал, что фатическую функцию дети усваивают первой, “стремление вступить в коммуникацию проявляется у них гораздо раньше способности передавать или принимать информативные сообщения” [36, 201]. По свидетельству А. А. Леонтьева, в период лепетной речи ребенок оперирует т. н. псевдословами, которые “не имеют еще предметной отнесенности и служат исключительно для выражения потребностного или оценочного отношения к миру” (выделено нами – Н. Р.) [22, 177]. Наблюдения социолингвистов также подтверждают онтогенетическую примарность фатики. Н. Б. Мечковская пишет: “детская речь выполняет вначале именно фатическую функцию. Трехлетние дети еще не знают, что бы такое им сказать или услышать друг от друга, но тем не менее энергично лопочут каждый о своем, потому что стремятся к контакту” [23, 19-20]. Аналогичный тезис содержат и психолингвистические исследования. В частности И. А. Зимняя в своей работе “Лингвопсихология речевой деятельности” отмечает, что “на начальной стадии развития человека формируется экспрессивная и коммуникативная функция (последняя как средство социальной связи)” [12, 29].

Здесь следует уточнить некоторую условность разделения фатики и информатики в речевом общении. Так, В. И. Карасик пишет: “цели общения можно разделить на поддержание эмоционального контакта (мы это трактуем как фатику – Н. Р.) и на информационный обмен. Разумеется, в эмоциональном контакте всегда есть та или иная доля информационного обмена и наоборот” [14, 345]. В таком же ключе высказывается С. В. Андреева: “в практическом плане четко дифференцировать фатику и информатику очень трудно. Чаще всего они выступают в речи в сложном взаимодействии” [2, 53]. Как следует из рецензии Н. А. Купиной на монографию М. И. Китайгородской и Н. Н. Розановой о коммуникативно-культурологическом аспекте речи москвичей, эти авторы вывели правило “диффузного взаимопроникновения фатики и не-фатики, действующее как норма речевого семейного быта, диалогических жанров повседневной коммуникации” [19, 123].

Как бы там ни было, мы исходим из того, что устное диалогическое неформальное общение как генетический прародитель чат-коммуникации – это общение ради него самого. Как говорящий, так и слушающий поддерживают речевой контакт исходя из т. н. гедонистических мотивов. О. С. Иссерс поясняет суть гедонистической концепции таким образом: “всякая деятельность подчиняется максимизации положительных и минимизации отрицательных результатов” [13, 57]. Полагаем, что речевая коммуникация как вид человеческой деятельности, безусловно, подчиняется данному мотивационному принципу. Подтверждение тому находим в публикациях И. Бискуб, которая утверждает, что “человеку нравиться говорить. Этот факт доказан не только психологами, психиатрами, но и лингвистами” [4, 39]. Е. Н. Зарецкая анализируя разные функции языка, увязывает каждую из них с коммуникативными установками, в частности одной из шести перечисленных ею установок является “установка на контакт”, т. е. на само осуществление общения” [11, 6].

Е. В. Клюев настаивает на том, что в отличие от актов собственно общения, существует отдельный тип речевых актов, а именно фатических актов, в которые человек вступает, чтобы просто поговорить [15, 222]. Он уточняет, что “когда мы характеризуем некий процесс говорения как ‘слова, слова, слова’ или, менее элегантно, как ‘болтовню’, ‘треп’ и т. п., мы имеем в виду проявление фатической функции языка” [там же]. На подобную снисходительно-ироническую трактовку фатического общения можно предложить в качестве контраргумента тезис Г. Кларка и Д. Уиллис-Гиббса о том, что “разговор – это основное место использования языка” [41, 24], а также высказывания экспертов в

области дискурс-анализа М. Йоргенсен и Л. Филипс о том, что “дискурс – это ситуативное использование языка в текстах и речи повседневной практики” (выделено нами – Н. Р.) [29, 163]. Под ситуативным использованием они понимают “контекстуально связанное, зависимое от обстоятельств, окказиональное использование языка” [там же, 153], а именно такова специфика повседневного контекстуально связанного речевого общения, протекающего чаще всего в режиме диалога.

“Человек диалогичен от природы” утверждает К. Ажеж [1, 222]. К диалогическому разговорному общению человек прибегает с раннего детства, реализуя таким образом “наследственную предрасположенность, или генетическую готовность к слушанию и говорению. Эти виды речевой деятельности, осуществляющие устное общение, являются ее базальными видами, определяющими речевой онтогенез” [12, 68-69]. В свою очередь, “чтение и писание представляют собой более сложные виды речевой деятельности. Они требуют специального целенаправленного обучения для овладения ими” [там же]. Однако с ходом цивилизации навыки письменной речи (письма/чтения) распространяются очень широко, и с изобретением электронной (компьютерной) коммуникации они оказываются чрезвычайно востребованными. Более того, “новая технологическая медиа-среда порождает новые модели коммуникации” [37, 718] и “задает условия, ранее не существовавшие в сфере человеческой деятельности” [35, 2] (Здесь и далее выделено нами – Н. Р.). Точка зрения И. С. Шевченко перекликается с высказываниями Л. Ф. Компанцевой о том, что интернет-коммуникация – “это особое место реализации языка, никогда ранее не существовавшее”, и тем самым особенно интересное для лингвистов [17, 13]. Такая трактовка эпистемологической ценности лингвистического изучения интернет-общения кажется нам оправданной, поскольку полученные наблюдения и выводы уточняют наши знания о новых разновидностях коммуникативной деятельности человека. См. в связи с этим точку зрения М. О. Столяровой: “новые технологии требуют от пользователей новых культурных и образовательных навыков и активизации природных человеческих способностей” [28, 585].

Изначально присущее человеку стремление и умение общаться в контактном устном режиме обогащается в процессе социализации и инкультурации новыми навыками дистантного письменного общения. К навыкам *продуктивной* коммуникативной деятельности – говорения присоединяются навыки писания, а навыки *рецептивной* деятельности – слушания дополняются навыками чтения. В филогенетическом масш-

табе обе разновидности коммуникативной деятельности (и продуктивной, и рецептивной) получают мощные импульсы дальнейшего развития с момента появления Интернет-технологий.

Создание глобальной компьютерной сети, в частности, Интернета, делает возможным общение вне каких-либо пространственных ограничений (достаточно наличие компьютеров, подключенных к Интернету в любых точках планеты). Это общение протекает в двух темпоральных режимах. Во-первых, это отсроченная, асинхронная коммуникация (в off-line режиме), по этому параметру она идентична традиционной письменной коммуникации (частной/деловой переписке, художественной/нехудожественной литературе, печатным СМИ и т. д.). Во-вторых, это синхронная коммуникация (в on-line режиме), по этому параметру она идентична традиционной устной коммуникации (контактному диалогу, устной лекции, проповеди, публичной речи, интерактивным программам в электронных СМИ и т. д.). Однако темпоральное сходство on-line коммуникации и устной контактной коммуникации, а именно синхронность продуктивной и рецептивной деятельности, сочетается и с существенными различиями между этими видами общения. On-line Интернет-коммуникация, в частности чат-коммуникация, не контактна, а поэтому часто анонимна, точнее псевдонимна (что чревато мистификацией). Норма псевдонимности для чат-коммуникации имеет строго предписательный характер. Так, одно из правил поведения в чате гласит: “никогда не сообщайте информацию личного характера (any personal information) кому бы то ни было, не взирая на то, какое доверие вызывает у вас собеседник” [42]. Реализуясь по каналу письменной речи, чат-коммуникация оказывается лишенной фонационных и кинетических средств паралингвистического кода, нехватку которых, правда, активно компенсирует параграфемикой, метатекстовыми комментариями и широким использованием вербализованных кинем.

Технические возможности веб-камер и голосового модема постепенно проникают в чат-коммуникацию, расширяя кодовый диапазон общения за счет возможного использования кинематических (жестовых, мимических) и фонационных (просодических) знаков. Однако применение этих технологий еще весьма ограничено, и по мнению экспертов “не очень перспективно, поскольку громоздко” [40], а кроме того не предоставляет таких преимуществ, как возможность мистификации идентичности участника, приватность общения в любом окружении (privacy in public places), скорость восприятия, возможность параллельной коммуникативной деятельности (например, разговор по телефону

во время чат-общения). Все это, по утверждению Н. Барон “свидетельствует о том, что письменная КОК (компьютерно опосредованная коммуникация, СМС – computer mediated communication) вряд ли исчезнет, невзирая на появляющиеся технологические альтернативы” [39, 23].

Поэтому, анализируя чат-коммуникацию, мы исходим из сегодняшнего положения дел, т. е. рассматриваем ее как компьютерно опосредованное дистантное синхронное общение, базирующееся в подавляющем большинстве случаев на графическом модусе речи. Согласно словарной дефиниции “чат – исконно сетевой жанр, формирующийся под влиянием Интернет-общения” [38, 648]. Обзор литературы, посвященной жанрам Интернета см. в: [8, 68-69].

Согласно параметру селективности участников чат-коммуникация изначально является весьма демократичной и соответствует (с некоторыми оговорками) “речевой ситуации открытого типа (модель: приглашаются все желающие), т. е.” – уточняет Е. В. Клюев, “она не рассчитана на участие исключительно специалистов в той или иной области знаний” [15, 243]. Подобное общение протекает в условиях т. н. “координативных отношений, когда коммуникантов связывают отношения равноправного сотрудничества, а не отношения субординации (формальные или неформальные)” [13, 23]. По мнению А. Б. Кутузова, компьютерное общение имеет “сетевую, а не иерархическую структуру, что проявляется в принципиальной возможности участников с равной легкостью общаться друг с другом, вне зависимости от любых социальных, экономических или политических факторов” [20, 2]. В подобном общении, как полагает Е. Е. Пронина, “участие каждого вносит свой вклад в полилог мышления, а статусное различие (коммуникатор более компетентный, авторитетный и т. д.) вообще исчезает” [26, 4]. И. Н. Лавриненко анализируя такие взаимоотношения коммуникантов, уточняет, что “отсутствие зависимости между участниками диалогического общения есть результат равенства их социальных ролей” [21, 98]. Данную особенность (равенство статусов) Е. Н. Галичина объясняет анонимностью участников, которая порождается виртуальным характером компьютерного общения [6, 6]. Каковы бы ни были причины такого статусного равноправия участников, оно “является одной из конститутивных категорий компьютерного дискурса” [18, 35], (в нашем случае чат-дискурса – Н. Р.). Такую ситуацию общения можно в терминах Н. И. Формановской определить как симметричную [30, 97].

Это, в свою очередь, означает, что все, кто зарегистрировался и вошел в чат, имеют равные права на высказывание собственной точки

зрения на любую обсуждаемую тему. Такое равноправие касается как адресантов, так и адресатов чат-коммуникации. Высказывая любую фразу, адресант готов к тому, что она становится достоянием всех, находящихся в чате. Как пишет Ч. Харрис, “когда ты в чате, все, что набрано тобой на клавиатуре, включая твой ник, видно всем, кто также находится в чате” [45, 89]. Эту особенность чат-коммуникации Е.Н. Галичина определяет как “проницаемость”, подчеркивая, что “общение через компьютерную сеть – это исповедь на площади, т. к. ваше письмо может в один миг стать доступным всем” [7, 57]. Адресаты в такой коммуникативной ситуации, вслед за Г. Г. Почепцовым, могут быть названы “со-адресатами, равноположенными в своей роли адресатов по отношению к сообщению и его источнику” и являющимися “объектами одной общей иллоктивной силы” [25, 218].

Акцентируя равноправие чат-коммуникантов, мы оставили за собой право на некоторые уточнения, суть которых сводится к тому, что демократизм этого вида общения все же регламентируется до определенной степени. Речь идет о дифференциации чатов согласно некоторым параметрам их участников.

Во-первых, участники коммуникации в чате могут быть условно разделены на разные группы по принципу осведомленности в компьютерных технологиях, т. е. по уровню пользовательской квалификации [34, 146] и по опыту общения в сети. Одну группу составляют новички, которых в англоязычной практике называют традиционным словом *beginners* или окказиональным образованием *newbies* [16, 152]. В эту группу входят те, чей опыт общения в чате исчисляется несколькими днями, неделями. Другую группу составляют более опытные пользователи, т. н. чатлане [50] – пользователи сети интернет, регулярно общающиеся в чате на протяжении нескольких месяцев и более. Обращаем внимание на образность словаобразовательного процесса: русское чатлане может восприниматься как искаженное английское *chatliners* в значении *те, кто болтает в режиме online (chatters on line)*. Однако мы склонны трактовать русское новообразование чатлане как шутливую имитацию оттопонимической деривационной модели по аналогии с земляне – жители Земли, чатлане – обитатели чатов. Отдельную группу образуют т. н. хакеры [50] (*hackers* – знатоки компьютера и программного обеспечения) – пользователи, являющиеся специалистами в области программирования.

Р. В. Боднар, исследуя социолект подростков, утверждает, что англоязычный компьютерный жаргон, которым широко пользуются под-

ростки, содержит целый ряд номинаций человека, дифференцированных по степени его компьютерной компетентности [5, 44]. Так, согласно данным компьютерного ресурса The Jargon File, существует слово *neer-neer* для обозначения человека, который увлекается компьютером, но не входит в группу хакеров, *devo* обозначает члена группы развития, *demigod* – опытного хакера, известного своей ролью в создании какой-либо популярной компьютерной игры, и т. п. Жаргонное значение слова *wizard* – это тот, кто знает все о работе программного обеспечения, а особенно тот, кто может быстро найти и уничтожить вирусы [46]. Как видим, степень компьютерной грамотности есть объект рефлексии. Как правило, пользователь отдает себе отчет в том, сколь высок уровень его компетентности, и в зависимости от этого выбирает тот чат, в котором общение для него будет наиболее комфортным.

Во-вторых, некоторую селекцию участников чата осуществляют также сетевой администратор и специальные программы, например, по возрастному цензу. Если потенциальный чатлянин согласно представленным им самим (и не проверяемым!) данным оказывается моложе определенного возраста, заявленного как параметр формирования чата, он не будет допущен к общению в чате и ему вежливо, но настойчиво порекомендуют обратиться в другой чат. Безусловно, в чат-коммуникации, как и в прочих жанрах Интернет-общения, существует широкое поле для мистификации, ложной самоидентификации (гендерной, возрастной, социальной), не говоря уже о принципиальной псевдонимности всех участников чата. В этом, в частности, выражается игровая составляющая чат-общения, которую Ф. О. Смирнов трактует как основополагающую, поскольку “мир компьютера для современного человека – это игровое пространство. Это замкнутое, огороженное от остального мира пространство, где порядок задает игра” [27, 4]. О роли игры в человеческой культуре в целом см. основательную работу Й. Хейзингги, где сказано, что “культура возникает в форме игры” [32, 60]. Считаем, что мистификация своего “я” предоставляет коммуниканту возможность реализации глубинных свойств человеческого самосознания. Так, С. Холл пишет: “мы формируем ощущение своей личности, выбирая одну версию “я” относительно всех возможных версий “себя” [44, 136]. Создание нескольких сетевых версий “себя” анализируется многими исследователями [3; 10; 33; 35; 43; 47; 48; 49].

Н. Д. Чеботарева даже настаивает на том, что “виртуальная презентация никогда не тождественна реальной” (выделено нами – Н. Р.) [33, 3]. Исчерпывающая категоричность такого утверждения, на наш

взгляд, является излишней. И. С. Шевченко, к примеру, приводит следующие данные: “как показал опрос пользователей сети, 37 % не создают в Интернете новые презентативные образы, несмотря на то, что в среде интернетчиков это является приемлемым” [35, 3]. Как полагают исследователи, “множественность идентичности в виртуальной коммуникации отражает множественность идентичности в современном обществе в целом” [10, 8].

Факторы, способствующие мистификационной самопрезентации в Интернете или, напротив, отказу от мистификаций, лежат в сфере личностных характеристик пользователя Сети. Во-первых, срабатывает фактор возраста. Так, например, в подростковом периоде становления коммуникантам свойственно экспериментировать со своим “я” в связи с феноменом “юношеского кризиса идентичности” [35, 5]. Однако уже в среднем возрасте (около 30 лет) “пользователи представляют в сети субличность, достаточно точно отображающую их реальное поведение и “ценности” [33, 6].*

Во-вторых, многообразие самопрезентаций или отсутствие такого, с точки зрения специалистов, детерминированы особыми психологическими параметрами пользователя, такими, как ригидность, стремление к лидерству, агрессивность, индивидуализм, спонтанность [35, 9]. Нередко причиной отказа от множественности образов самопрезентации служит “неумение создавать и функционировать в образе, отличном от привычного, или отсутствие потребности в продуцировании новых образов самопрезентации” [там же, 4].

Следовательно, хотя “создание виртуальной личности обеспечивает человеку возможность ‘убежать из своего тела’ и экспериментировать с собственной идентичностью” [3, 9], все же тенденция к мистификации имеет свои разумные пределы. Лимитирующими причинами можно считать следующее. Прежде, чем человек вступает в любую коммуникацию, в том числе и анонимную чат-коммуникацию, он приходит в определенное “коммуникативное состояние”, которое, с одной стороны, есть готовность к коммуникативному воздействию, предрасположенность к действиям по отношению к другим, а с другой стороны – обобщенное состояние готовности к приему воздействий со стороны других людей (выделено нами – Н. Р.) [31, 34]. Фактор “выбора других

* Интересный обзор социолингвистических исследований «языковой компетентности и языковых практик молодежи и пожилых людей» см. в кандидатской диссертации Р.В. Боднар [5, 23 и далее].

людей”, с которыми человеку комфортно общаться, регулируется когнитивной категорией базового уровня под названием “свой круг” [13, 45, 50] и свободным владением соответствующим “тематическим репертуаром” [там же, 97], который имеет хождение в этом круге. По утверждению Ван Дейка, тематический репертуар связан с коммуникативной ситуацией, с социальными ролями, возрастными, половыми и личностными особенностями говорящих. В нем существует определенная иерархия тем, в том числе, табуирование некоторых тем. “Степень вероятности оказывает влияние на наши ожидания относительно возможных тем в каком-либо дискурсе” [9, 52, 53].

Эти обстоятельства, подобно силу, отсеивают “чужих” и оставляют “своих”, хоть и скрытых за псевдонимами, но разделяющих общие интересы, темы, тональность общения данного чата. “Тональность”, как поясняет В. И. Карасик, “может быть обыденной/торжественной, серьезной/шутливой, конструктивной/деструктивной, она определяется отношением участников коммуникации друг к другу, к обстановке и к предмету речи” [14, 348]. Г. Орлов трактует тональность несколько уже, как “сплав формально-содержательных характеристик высказывания, отображающих отношение адресанта к адресату” [24, 113]. Существует и более широкая трактовка понятия “тональность”. В этом случае оно подводится под когнитивистское понятие “аттитюдов” как оценок окружающего мира [29, 158], которые являются продуктами социального взаимодействия индивидов [там же, 162]. Как бы ни трактовать тональность общения (широко или узко), она, безусловно, есть интегрирующий фактор, объединяющий завсегдатаев того или иного чата в некое виртуальное сообщество всласть болтающих людей.

Следовательно, лимитация теоретически беспредельных мистификационных потенций псевдонимного общения происходит не за счет каких-либо организационных мер юридической, социальной или морально-этической ответственности за псевдоидентификацию, но за счет сугубо коммуникативного рычага – абсолютного доминирования фатики в чат-коммуникации. Человеку нравится болтать о повседневных пустяках в неформальной обстановке, непринужденно общаться с себе подобными, гедонистически избегая ненужного напряжения и следуя закону экономии не только речевых, но и психологических усилий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ажеж К. Человек говорящий: вклад лингвистики в гуманитарные науки: Перевод с французского. –М.: Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.

2. Андреева С. В. Фатика в радиоэфире (к вопросу об употреблении синтаксических единиц разного типа) // Филологические науки. –2002. – № 6. – С. 47-58.

3. Белинская Е. П. Человек в информационном мире. <http://www.psynet.by.ru/news1.html>.

4. Біскуб І. Концептуалізація лінгвістичної інформації в комп’ютерних лексиконах // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. –К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка. -2004. – № 10. – С. 37-45.

5. Боднар Р. В. Соціолект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму (на матеріалі англійської мови 90-х років ХХ – початку ХХІ століття): Дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – К. 2007. – 273 с.

6. Галичкіна Е. Н. Специфика комп’ютерного дискурса на англійском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций): Автографат дис. ... канд. філол. наук: 10.02.20 – Волгоград, 2001. – 19 с.

7. Галичкіна Е. Н. Характеристики комп’ютерного дискурса // Вестник ОГУ. – 2004. – № 10. – С. 55-59.

8. Городецька Е. И. Электронная коммуникация (гендерный анализ) // Общее. Языковое сознание. Межкультурная коммуникация. Сборник статей / Институт Языкоznания РАН. – Калуга: КГПУ им. К. Э. Циолковского, 2005. – С. 65-81.

9. Дейк, ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.

10. Жичкина А. Е., Белинская Е. П. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью. <http://www.flogiston.ru/articles/netpsy/strategy>.

11. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. – М.: Дело, 1998. – 480 с.

12. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности. –М.: МОДЭК, 2001. - 432 с.

13. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики устной речи. Издание 3-е стереотипное. –М.: Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.

14. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. –М.: Гно-зис, 2004. – 390 с.

15. Клюев Е. В. Речевая коммуникация: Учебное пособие для университетов и институтов. –М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.

16. Коломієць Н. В. Лінгвістичні особливості організації гіпертексту інтернет-новин (на матеріалі англійської мови): Дисс. ...канд. філол. наук: 10.02.04. –Ків, 2004. – 210 с.

17. Компанцева Л. Ф. Специфика и нормы узуса в интернет-дискурсе. 2004. <http://www.textology.ru/public/uzus.html>.

18. Компанцева Л. Ф. Формат виртуальной конференции: когнитивно-коммуникативные характеристики // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого. – 2005. -№ 8. – Т 111.- Ч 2. – С. 33-38.

19. Купина Н. А. Рецензия на: М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова. Речь москвичей: коммуникативно-культурологический аспект. –М.: Русские словари, 1999. – 396 с. // Вопросы языкоznания. –2001. – № 5. – С. 121-123.

20. Кутузов А. Б. Коммуникативные особенности дискурса компьютерных сетевых форумов. 2006. http://www.85.15.168.58/cv/kutuzov_discourse.pdf.

21. Лавриненко И. Н. Стратегии мены коммуникативных ролей в английском диалогическом дискурсе // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків: Константа. -2006.- № 741. –С. 96-99.
22. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. –М.: Смысл, 1999. - 287 с.
23. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика. -2-е издание, исправленное. –М.: Аспект Пресс, 2000. -207 с.
24. Орлов Г. А. Современная английская речь. –М.: Высшая школа, 1991. – 240с.
25. Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна, Серія РГФ. – Харків: Константа. – 2006. – № 741. –С. 216-218.
26. Пронина Е. Е. категории медиапсихологии. <http://www.evartist.narod.ru/texts/749.htm>.
27. Смирнов Ф. О. Язык общения компьютерщиков: потребность в аффилиации или нечто большее? <http://www.flogiston.ru/articles/netpsy/compzh>.
28. Столярова М. О. Концепція “читача-співавтора” в межах комп’ютерного тексту // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. –К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка. -2004. – № 10. – С. 579-588.
29. Филипс Л. Дж., Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод. – Харків: Іздательство Гуманитарный Центр, 2004. – 336 с.
30. Формановская Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. –М.: Институт русского языка им. А. С. Пушкина, 1998. – 292 с.
31. Хараш А. У. Личность в общении // Общение и оптимизация совместной деятельности. – М.: МГУ, 1987. – С.30-42.
32. Хейзинга Й. Homo Ludens: Статьи по истории культуры / Перевод, со-ставление и вступительная статья Д. В. Сильвестрова. -М.: Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с.
33. Чеботарева Н. Д. Интернет-форум как виртуальный аналог психодинамической группы. 2006. <http://www.ezotera.ariom.ru/2006/05/24/chebotareva.html>.
34. Чугунов А. В. Политика и Интернет: политическая коммуникация в условиях развития современных информационных технологий: Дисс.. канд. филос. наук: СПб, 2000. -179 с.
35. Шевченко И. С. Факторы динаминости самопрезентаций в Интернет-общении. <http://www.psynet.by.ru/texts/shev1.htm>.
36. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: “за” и “против”, -М., 1975. –С. 193-230.
37. Яхонтова Т. В. Електронна групова дискусія як жанр міжнародного наукового спілкування // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. –К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка. -2004. – № 10. –С. 711-718.
38. Стилистический энциклопедический словарь. –М.: Флинта, 2003. - 696 с.
39. Baron, N. S. Language of the Internet. <http://www.american.edu/tesol/20003%Paper—Lg%20of%20Internet.pdf>.
40. Chat room. http://www.en.wikipedia.com/chat_room.
41. Clark, H. H., Wilkes-Gibbs, D. Referring as a collaborative process // Cognition/ -1986. – № 22. –P.1-39.

42. College Chat Rules. http://www.chat-avenue.com/college_chat.
43. Donath, J. S. Identity and deception in the virtual community. 1997. <http://www.judith.media.mit.edu/judith/Identity/IdentityDeception.html>.
44. Hall, S. Minimal Selves // Studying Culture: An Introductory Reader/edited by A. Gray and J. McGuigan. –London: Edward Arnold, 1993. –P.120-153.
45. Harris, Ch. An Internet Education (A Guide to Doing Research on the Internet). – Fullerton: CSU, 1996. – 166 p.
46. Jargon File, the. <http://www.isla.org/documents/internet/jargon.htm>.
47. Kelly, P. Human Identity Part 1: Who are you? 1997. <http://www.home.calumet.yorku.ca/pkelly/www.id1.htm>.
48. Reid, E. M. Cultural formations in text-based virtual realities. 1994. <http://www.fun91.kivikko.haos.fi/~donwulff/irc/cult-form.html>.
49. Suler, J. Identity management in cyberspace. 1996. <http://www.rider.edu/~suler/psychcyber/identitymanage.html>.
50. New Hacker’s Dictionary, the. 1996. http://www.jargon_file.com.

ПРОСОДИЧНА ВАРИАТИВНІСТЬ ДИНАМІЧНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЯ ВЕДУЧОГО ТЕЛЕВІЗІЙНОГО ІНТЕРВ'Ю (на матеріалі англійської та української мов)

У функціонально-стилістичному плані інтерактивність телевізійних передач має великий вплив на мовленнєву структуру телевізійних текстів, зростає функціональна і комунікативна роль діалогів, тексти багатьох передач цілком будуються на діалозі ведучого, тележурналіста та учасників передачі чи телеглядачів. Все це вказує на тенденцію до збільшення присутності діалогічного мовлення у багатьох сучасних телевізійних програмах. Елементи діалогічності в мовленнєвій структурі телепередач викликають за собою збільшення використання елементів спонтанного усного мовлення. З огляду на це, проблематика досліджень, пов'язаних з процесом спілкування у сфері телевізійної масової комунікації стає все актуальнішою.

Серед жанрів телевізійної публіцистики саме в інтерв'ю співвідноситься з поняттям “розмови” і поняттям “бесіди”, а “форма питань і відповідей” наближає його до поняття “діалогу” [1, 25; 2, 8]. Термін “інтерв'ю” походить від англійського *interview* (зустріч, бесіда) і визначається у довідковій літературі як “призначена для опублікування в пресі, передачі по радіо, телебаченню розмова журналіста з політичним, громадським або яким-небудь іншим діячем” [3, Т. II:194], як “жанр публіцистики, бесіда журналіста з одним чи декількома особами з якихось актуальних питань” [4; 5].

Аналізу лінгвістичних особливостей телевізійного мовлення присвячені праці С. В. Светани, О. А. Лаптевої, О. О. Суської, М.І. Прожигіної, О. А. Стишова [6; 7; 8; 9; 10]. В той же час при дослідженнях специфіки телеінтерв'ю проблема просодичного оформлення мовлення ведучого телевізійного інтерв'ю розглянута недостатньо.

Новизна дослідження, яке виконано в рамках планової наукової комплексної теми кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ПДПУ імені К. Д. Ушинського “Теоретичні і прикладні аспекти дослідження типологічних конкретно мовних рис сучасного дискурсу”, полягає у проведенні експериментально-фонетичного аналізу

просодичних характеристик мовлення ведучого телевізійного інтерв'ю на матеріалі англійської та української мов.

Матеріалом дослідження слугували телевізійні інтерв'ю “Larry King Live”, записана з телевізійного каналу CNN, “Дивись хто прийшов” телевізійний канал ТЕТ та 5-й канал. Загальний час звучання широкого корпусу матеріалу дослідження склав 8 годин 50 хвилин. Вузький корпус експериментального матеріалу склав 812 фраз мовлення інтерв'юера тривалістю 210 хвилин, з яких 250 фраз власне-оцінного значення підтримки (ступінь виправдання) і емоційно-оцінного значення наполегливості (ступінь терпеливості, ступінь настійливості), саме ці значення суб'ективної модальності підлягали інструментальному аналізу.

Метою даного дослідження є виявлення дистинктивних характеристик динамічного компоненту просодичного оформлення мовлення ведучого телевізійного інтерв'ю у двох мовах (англійська та українська). У даній статті наведено результати інструментального аналізу вищевказаної проблеми.

Інструментальний аналіз дослідження кількісних показників акустичних параметрів мовленнєвих сигналів з виділенням частоти основного тону (ЧОТ), інтенсивності, тривалості проводився із застосуванням комп'ютерних програм PRAAT 4.4, Wave LAB.

Результати аналізу якісних характеристик гучності мовлення телевізійного інтерв'юера, отримані в ході аудиторського аналізу, слугували основою для підбору експериментального матеріалу, який у подальшому піддавався інструментальному аналізу. Були проаналізовані фізичні властивості динамічного компоненту просодії з наступних параметрів:

- 1) середній рівень інтенсивності фрази та її сегментів;
- 2) діапазон інтенсивності фрази;
- 3) величина максимальних показників інтенсивності та її локалізація у фразі.

Необхідно зазначити, що кожен із компонентів інтонації характеризується рядом фізичних показників – абсолютних і відносних. Абсолютні характеристики в значній мірі являються індикатором індивідуальних особливостей мовлення інтерв'юера. Виходячи з цього у нашій роботі основне значення приділялось відносним акустичним характеристикам, які мають малий ступінь варіативності й усувають індивідуальні відмінності інтерв'юерів у рівні мовленнєвого звукового тиску (інтенсивності). Відносні характеристики інтенсивності досягалися шляхом співвіднесення абсолютних показників з відповідними середньодикторськими показниками.

Найбільш уживаною динамічною характеристикою, що описує частину загальної акустичної енергії, яка переноситься звуковими хвилями через одиницю поверхні, є інтенсивність звуку. Відомо, що при аналізі показників інтенсивності мовлення важливу роль відіграють такі показники просодії реалізації висловлювання, як середня величина показника амплітуди інтенсивності для фрази в цілому та її сегментів, діапазон інтенсивності фрази, та величина максимальних значень амплітуди інтенсивності мовленневого відрізка.

Дані динамічних характеристик отриманих у результаті інструментального аналізу мовлення ведучого телеінтерв'ю зведені в наступну таблицю.

Таблиця 1

Усереднені характеристики динамічного компоненту інтонації мовлення ведучого (відн. од.)

Мова	Англійська			Українська				
	середнє значення інтенсивності		діапазон інтенсивності фрази	середнє значення інтенсивності		діапазон інтенсивності фрази		
	шкала	ядро		шкала	ядро			
Підтримка	1,020	0,985	0,987	1,107	1,033	1,011	1,022	1,099
Докір	0,991	1,013	0,998	1,132	1,012	1,009	1,011	1,075
Виправдання	1,024	0,997	0,995	1,142	1,012	0,965	0,988	1,084
Терпеливо	1,021	0,992	0,989	1,152	0,972	1,006	0,989	1,065
З нетерпінням	1,001	1,007	1,006	1,132	0,998	0,995	0,996	1,077
Наполегливо	1,019	0,983	0,988	1,155	1,018	1,006	1,012	1,078
Спокійно	0,950	0,997	0,965	1,059	1,001	0,957	0,979	1,081

Із даних таблиці видно, що середньоарифметичні значення інтенсивності серед вивчених суб'єктивно-модальних значень у рамках розглянутих елементів, різняться як у середині однієї мови, так і при зіставленні двох порівнюваних мов. У англійській мові величина амплітуди інтенсивності в шкалі різничається від 1,024 до 0,991 відн. од., а в ядрі від 1,013 до 0,983 відн. од.; в українській мові – у шкалі від 1,033 до

0,972 відн. од., у ядрі – 1,011 й 0,965 відн. од., відповідно. При співставленні середнього значення інтенсивності фрази у двох мовах, при передачі значень виправдання, терпеливості, погідливості показники даного компоненту інтонації майже співпадають, в той же час дані показники значно переважають в українській мові при передачі значень підтримки, докору, наполегливості. Можна припустити, що показники інтенсивності окремих частин фрази, так само як значення інтенсивності фрази в цілому являються релевантними характеристиками динамічного компоненту просодії мовлення телевінтерв'юера, що справедливо для обох мов, однак в українській мові різниця показників більша. Очевидно, використання інтенсивності як важливої ознаки, що складає ефект наголошеності слова в англійській мові дещо знижає її питому вагу як релевантної ознаки мовленневої реалізації у порівнянні з українською мовою, де роль інтенсивності у оформленні словесного наголосу не є такою значною. Щодо діапазону інтенсивності фрази, то діапазон в англійській мові у всіх розглянутих суб'єктивно-модальних значеннях, крім значення погідливості, значно ширший ніж в українській мові. Збільшення діапазону інтенсивності в англійській мові відбувається за рахунок зміщення вгору максимального значення інтенсивності, що видно з даних таблиці 2.

Таблиця 2

Усереднені характеристики локалізації максимального значення інтенсивності мовлення ведучого (відн. од.)

Мова	Англійська			Українська				
	передшкала	шкала	ядро	заядерна частина	передшкала	шкала	ядро	заядерна частина
Підтримка	1,030	1,067	1,042	0,963	1,053	1,075	1,066	1,041
Докір	1,025	1,077	1,049	1,090	1,012	1,053	1,065	1,026
Виправдання	1,069	1,093	1,062	0,971	1,046	1,047	1,010	0,991
Терпеливо	1,051	1,091	1,065	1,023	1,030	0,997	1,044	1,024
З нетерпінням	1,057	1,038	1,080	1,053	1,028	1,029	1,039	1,049
Наполегливо	1,062	1,050	1,046	0,971	1,040	1,058	1,043	1,012
Спокійно	1,024	0,984	1,019	0,979	1,026	1,028	1,005	0,978

Як видно з таблиці, в англійській мові пікове значення інтенсивності локалізовано в передядерній частині висловлення при передачі всіх розглянутих суб'ективно-модальних значень, в українській мові максимум інтенсивності припадає на передядерну частину фрази у 44,4 %, а саме при передачі значення підтримки, виправдання, наполегливості та погідливості, на ядерну – при передачі значення докору та значення терпеливості, а також на заддерну частину фрази при передачі значення нетерпіння, що є протилежним у англійській мові, де при передачі значення нетерпіння пікове значення припадає на передшкулу. Така відмінність пояснюється тим, що динамічний компонент пов'язаний з акцентною структурою мови й впливає на ритмічну структуру мовлення, що особливо яскраво проявляється в англійській мові й набагато менше в українській мові, у якій існує характерна, плавна акцентно-ритмічна структура слова. Це є пов'язано з більш рівномірним розподілом вокальніої енергії та неконцентрованим словесним наголосом [11] в українській мові у порівнянні з англійською мовою.

Проведений аналіз експериментальних даних дозволив виявити, що такі динамічні характеристики, як середнє значення інтенсивності фрази в цілому і її сегментів, та максимальна інтенсивність окремих частин фрази відносяться до важливих релевантних просодичних засобів суб'ективно-модальних відносин у мовленні ведучого телевізійного інтерв'ю в англійській та українській мовах, які дозволяють диференціювати розглянуті суб'ективно-модальні значення на рівні слухового сприйняття мовлення телевітерв'юера. Отже, у мовленні інтерв'юера в українській мові характерне використання більш високих середніх показників інтенсивності, в той же час діапазон варіювання показників інтенсивності в англійській мові ширший, що відбувається за рахунок зміщенняверх максимальних показників інтенсивності фрази у цілому.

Практичною цінністю проведеного дослідження є те, що виявлені дані та результати можуть бути використані у теоретичних курсах з фонетики (розділ “Просодія”) та загального мовознавства (розділ “Фонетика” “Типологія фонетичних і фонологічних систем”).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоян В. В. Типові та жанрові особливості інформаційної телепрограми. Київський ун-т ім. Т. Г. Шевченка – К., 2001. – 53с.

2. Лукина М. М. Технология интервью: Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальности “Журналистика”. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 191с.

3. Новий тлумачний словник української мови у 4-х т. / Уклад.: Яременко-В., Сліпушко О. – К.: Аконіт, 1999. – Т.І. – 910с.; Т.ІІ – 911с.; Т.ІІІ. – 927с.; Т.ІV. – 941с.
4. Новейший словарь иностранных слов и выражений / Отв. за вып. Хацкевич Ю. Г. – Минск: ХАРВЕТ, Москва – АСТ, 2001. – С.346.
5. Новейший энциклопедический словарь. / Прохоров А. М., Горкин А. П. – М.: Науч. изд-во “Большая Российская энциклопедия”, изд-во “Ропол Классик”, 2001. – С.436.
6. Светана С. В. Телевизионная речь: Функции и структура. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 151с.
7. Прожогина И. М. Мовленнєва інерція в спонтанному усному мовленні (на матеріалі телевінтерв'ю): Автореф. дис. ... канд. фіол. наук: 10.02.02/Київський ун-т ім. Т. Г. Шевченка – К., 1998. – 20 с.
8. Лаптева О. А. Живая русская речь с телезкрана. Разговорный пласт литературной речи в нормативном аспекте. – Изд. 5-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 520 с.
9. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
10. Сусская О. А. Телевизионный коммуникатор: специфика и проблемы речевого общения: Автореф. дис. ... канд. фіол. наук: 10.01.10 / МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1990. – 24 с.
11. Тоцька Н.І. Засоби мілозвучності української мови [Інтернет ресурс: <http://www.novamova.com.ua/htm/04/71.htm>].

ПОЛИКОДОВАЯ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ СТАТЬЯ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В современном, динамично развивающемся мире люди всё больше стремятся к межкультурной (межъязыковой) коммуникации, которая невозможна в частности без таких помощников, как словари. В настоящее время словари являются, вероятно, наиболее популярными справочными изданиями. Они настолько прочно вошли в жизнь людей, в учебный процесс, что трудно найти образованного человека, который не имел бы представления о том, что такое “словарь” и каково его предназначение. Кроме того, что словари служат важным информационным источником для различных областей знаний, в том числе и лингвистических (terminологические, этимологические, частотные, энциклопедические словари, словари цитат и имен собственных), они обладают большим практическим значением: словари дают возможность быстро и эффективно ориентироваться в огромном и сложном организме лексики одного или нескольких языков, помогая межъязыковой коммуникации, а также содействуя поддержанию норм литературного языка, повышению правильности, выразительности и точности индивидуальной речи его носителя (двухязычные, толковые, орфоэпические, орографические словари). Все это объясняет, сколь велика в современном информационном мире роль лексикографии как практической деятельности по созданию различных словарей и как разновидности лингвистической теории, изучающей данный вид фиксации знаний о языке.

Лексикографы разных стран уделяют в своих работах большое внимание исследованию развития словарного дела, а также разработке теоретической базы для создания новых словарей, которые будут более удобными для пользователей, с точки зрения объема и способа подачи информации. Данным проблемам посвящены работы таких научных деятелей, как Р. Коллисон, П. ван Стеркенбург, Д. Кристал, Д. Макартур, Д. Гирэртс, Л. Згуста, Г. Джексон, Н. Е. Осселтон, С. Гремли, и др. В работах этих авторов словарь рассматривается как сугубо вербальный способ representation информации. Но в развивающемся мире общество предъявляет все новые требования к словарям: словари должны представлять большее количество информации в более компактной форме, экономя тем самым временные и интеллектуальные затраты читателя на обработку этой

информации. Для решения данной проблемы лексикографы в частности прибегают к использованию в толковых словарях невербальных (иконических) сообщений, что приводит к появлению кодово-негомогенных коммуникативных образований в толковых словарях.

Целью данного исследования является изучение лексикографической статьи поликодового характера, а также выяснения места и роли инокодовых сообщений в структуре словарной статьи. Новизна исследования заключается в том, что впервые словарная статья изучается и описывается как кодово-негомогенное сообщение, т. е. в коммуникативно-прагматическом аспекте.

Человек, который берёт в руки толковый словарь, обычно хочет найти в нём ответы, по крайней мере, на два основных вопроса: каково значение интересующего его слова и как это слово следует правильно употреблять в контексте? Кроме этого, читателя, который пользуется словарём, могут интересовать: данные о самом явлении, предмете или понятии, которое обозначается данным словом (эти знания могут быть технического, научного, культурно-исторического и т. д. характера); информация о сфере предпочтительного использования слова, о его словообразовательных дериватах, об устойчивых выражениях с данным словом, об особенностях его написания и произношения, о словах, которые близки или аналогичны данному слову по своему звуковому составу, значению или употреблению.

Для того чтобы дать ответы на все вопросы, которые могут возникнуть у пользователя словарем, словарная статья должна содержать различные виды лингвистической и энциклопедической информации, что, в свою очередь, влияет на структуру статьи, которая в толковом словаре строится как совокупность нескольких функциональных зон, содержащих определённый вид лексикографических данных.

В современной лексикографии существует несколько определений термина словарная статья. Так, например, В. И. Скибина придерживается точки зрения, что **словарная статья** – это законченная самостоятельная единица словаря, соответствующая его целям, и сочетающая в себе информацию о лексеме как элементе определённого разряда слов, с одной стороны, при концентрации внимания на её (лексемных) индивидуальных особенностях, с другой [7, 284]. В. П. Берков в своей монографии утверждает, что словарная статья – это лемма со всей сообщаемой при ней информацией [1, 76]. Необходимо уточнить, что под термином “лемма” В. П. Берков понимает заглавную лексему или, попросту говоря, заголовок словарной статьи.

Данное научное исследование посвящено изучению англоязычной лексикографической definиционной статьи поликодового характера.

Поликодовая лексикографическая статья – это словарная статья, которая содержит в себе два различных кода: вербальный (языковой) и невербальный (иконический). Единство вербальной и иконической частей в рамках единого сообщения (статьи) порождает коммуникативную неоднородность и, в терминах И. М. Колегаевой, называется кодово-негомогенным текстом [4]. Визуальное, иконическое представление информации подключает дополнительные механизмы её когнитивной обработки читателем сообщения. Статья, сопровождающаяся рисунком, схемой, таблицей, приобретает статус особой коммуникативной единицы – “лингво-визуального комплекса”, представляющего собой весьма эффективную по степени воздействия на читателя форму подачи информации [2,167]. Именно такая статья, в которой информация фиксируется с помощью верbalного и невербального кодов, привлекла наше внимание.

Согласно классификации Л. В. Минаевой [6], невербальные элементы по способу передачи информации делятся на два вида: **наборные** и **изобразительные**. К наборным элементам относятся шрифт (характер, форма шрифта; его цвет, особенно в контрасте с фоном), декоративные элементы (линейки, которые создают рамки, орнаменты), условные пометки.

Кроме наборных элементов, в толковых словарях используются также и изобразительные невербальные элементы: рисунки, фотографии и гистограммы. Они выполняют большое количество функций, их номенклатура и информационный потенциал ограничены только полиграфическими возможностями и фантазией составителя словаря.

Defиниционная лексикографическая статья является основной единицей в структуре толкового словаря. С древнейших времен толковые словари прошли долгий путь развития и усовершенствования принципов отбора, подачи и описания лексического материала. Вместе с толковыми словарями в целом совершенствовалась и их основная составляющая – лексикографическая статья. По свидетельствам исследователей англоязычной лексикографии, на ранних этапах (к примеру, в словаре Роберта Кодрея *A Table Alphabetical*, 1604г.) лексикографическая статья состояла всего из трёх элементов, или трех зон: лемма, или заглавное слово, толкование его значения, и иллюстративная цитата в виде высказывания какого-либо видного политического или общественного деятеля, включающая это слово; однако в ходе эволюции толковых сло-

варей количество элементов лексикографической статьи постепенно увеличивалось (об этом см.: [3; 5; 7, 254-266]).

В XX в. наступает новый важный этап в развитие толковых словарей. Для описания значений слов лексикографы начинают использовать наряду с вербальным кодом, сочетающимся с наборными средствами выделения, также и невербальный (иконический, или, в терминах Л. В. Минаевой, изобразительный) код. Данный факт приводит к появлению поликодовой лексикографической статьи, о которой и пойдёт речь в данном исследовании.

Материалом нашего исследования на данном этапе является один из наиболее популярных учебных толковых словарей: “*Longman Dictionary of Contemporary English*”, изданный в Великобритании в 1999 году. Словарь содержит более 80.000 статей, которые представляют несомненный интерес для исследования, т. к. обладают сложной структурой, содержат все функциональные зоны. Их кодовая негомогенность проявляется в обязательном наличии наборных и факультативном наличии иконических параграфемных средств передачи информации.

Из приведенных выше определений термина “словарная статья”, становится понятным, что основной и наиболее важной функциональной зоной словарной статьи является её инициальная часть, **лемма** или **заглавная лексема**, “так как именно лемма позволяет составителю словаря разместить, а пользователю с лёгкостью найти ту или иную словарную статью в общем словаре толкового словаря” [10, 50]. Для того чтобы привлечь внимание читателя к лемме, составитель словаря выделяет её на фоне остального текста с помощью изменений в шрифте (лемма всегда подаётся более крупным, жирным шрифтом):

priest / pri: st / n [C] 1 someone who is specially trained to perform religious duties and ceremonies in the Christian church. 2 a man with religious duties and responsibilities in some non-Christian religions (*)

Вторая функциональная зона словарной статьи – это **фонетическая зона** (транскрипция), содержащая информацию о правильном произношении слова. “Данная информация складывается из двух элементов – информация о звуковом составе слова и сведения о его просодической характеристике (ударении, тоне)” [1, 82]. В толковых словарях транскрипция всегда следует сразу за леммой и выделяется из основного текста статьи с помощью “косых скобок” /...../, которые ставятся в

* здесь и далее иллюстративные цитаты приведены по: [11]

начале и в конце транскрипции. Информация о фонемном составе слова приводится с помощью специального транскрипционного кода. В исследуемом словаре в качестве такового используется т. н. **международный фонетический алфавит (МФА)**. Как известно, слова в английском языке могут иметь не один, а несколько вариантов произношения. В анализируемом словаре фонетическая вариативность фиксируется следующим образом: все варианты произношения слова приводятся в строчку, а для отделения их друг от друга используется знак || – две вертикально расположенные линии, которые В. П. Берков называет “вертикальные параллельки” [1, 78]. См. напр.:

dissolve /di'zolv||di'za: lv/

Вслед за транскрипцией следует **грамматическая зона** словарной статьи. Грамматическая характеристика слова обозначается с помощью условных сокращений, которые указывают на часть речи, к которой принадлежит данное слово. В исследуемом словаре используются традиционные сокращения напр.: *v* – глагол; *n* – существительное; и т. д. Кроме обязательной частеречной атрибуции леммы, данная функциональная зона сообщает читателю дополнительную информацию о грамматической характеристике леммы и ее “нестандартных” грамматических формах, входящих в т. н. исключения из правил формообразования. Если слово-лемма является существительным, то в данной зоне может содержаться информация о том: является ли существительное исчисляемым [C] (*countable*) или неисчисляемым [U] (*uncountable*); как образуется форма множественного числа (если слово относится к исключениям из общего правила) (см. пример 1). У глагольной леммы грамматическая зона лексикографической статьи может приводить форму прошедшего времени (*past tense*) и форму II причастия (*past participle*) данного глагола (если это – неправильный глагол). В этой зоне содержится информация о переходности / непереходности глагола: [T] (*transitive*) или [I] (*intransitive*) (см. пример 2). Если слово-лемма есть имя прилагательное качественное, то читатель найдёт в грамматической зоне информацию о супплетивных формах сравнительной (*comparative*) и превосходной (*superlative*) степеней сравнения данного прилагательного (см. пример 3):

(1) mouse /maʊs/ *n* [C] plural mice /maɪs/

(2) take /teɪk/ *v* [T] past tense took /tuk/ past participle taken /'teɪken/

(3) good /gʊd/ *adj* comparative better /'betə|| -er/ superlative best /best/

Необходимо отметить, что грамматическая зона словарной статьи не всегда является целостной функциональной зоной, нередко она носит сегментный рассредоточенный характер (т. е. элементы грамматической информации присутствуют в других функциональных зонах словарной статьи). К примеру, в грамматической зоне словарной статьи глагола “*to make*” нет информации о переходности / непереходности данного глагола. Соответствующая информация приводится в следующей функциональной зоне, т. к. различные семемы данной глагольной лексемы по-разному характеризуются этим параметром. В большинстве случаев они являются переходными, но некоторые семемы являются непереходными, т. к. функционируют как глагол-связка (*linking verb*). В связи с этим грамматическая информация может дробиться и рассредоточиваться по всей словарной статье, размещаясь в толковании различных семем.

В четвёртой лексической зоне словарной статьи содержится **definition леммы** во всем возможном многообразии ее узуальных семем. В исследуемом словаре толкования лексических значений семем, или лексико-семантических вариантов (ЛСВ) выполнено в общепринятых традициях лексикографии: если слово – полисемично, то каждое его значение (семема, ЛСВ) описывается отдельно, со всеми необходимыми стилистическими пометами. Вопрос, возникающий в связи с порядком расположения значений в лексикографических статьях полисемичных слов, решается в соответствии с устоявшейся традицией: сначала описываются прямые значения слова, а затем переносные:

massage v [T] 1 *to press and rub someone's body with your hands, to help them relax or to reduce pain in their muscles: ... 2 to change official numbers or information in order to make them seem better than they are ...*

В лексической зоне словарной статьи пользователь словаря может столкнуться с так называемой “проблемой перекрёстных ссылок”. Данную проблему рассматривает в своей работе Ч. Дж. Филлмор [8], утверждая, что при толковании одной лексемы не должно быть использовано большое количество других лексем естественного языка, которые уже были описаны в данном словаре, поскольку это приведёт к “цепочным отношениям между лексемами” [там же, 23]. Т. е. для того, чтобы понять значение одной лексемы, читателю нужно будет найти и понять значения всех лексем, которые используются при ее толковании. В исследуемом словаре данная проблема не была обнаружена, так как толкование значений слов выполнено в лаконичной форме, без использова-

ния “трудных” слов или специальных терминов. Для толкования значений слов составители словаря создали специальный словарник, который содержит 2.000 общезвестных и простых слов (*common words*), что позволяет пользователю словаря даже с невысоким уровнем языковой компетенции легко понять значения слов.

Последняя обязательная зона словарной статьи – это зона, в которой читателю предлагается **пример использования слова**. Чаще всего, это словосочетание или короткое предложение, которое шрифтово выделяется: пример всегда подаётся курсивом. В анализируемом словаре каждое значение слова сопровождается примером, иногда не одним. Для того чтобы отделить один пример от другого, используется следующий символ | – одинарная вертикальная линия:

pack /.../ v 1 ...: *I forgot to pack my razor. | They packed up the contents of their house. | We're off to Greece tomorrow and I haven't even started packing yet...*

В анализируемом словаре, кроме обязательных функциональных зон лексикографической статьи, нередко присутствуют и факультативные функциональные зоны. В них фиксируется информация об устойчивых оборотах с заглавным словом; историко-культурные сведения о реалии, которая обозначается данным словом. Сюда же относятся зона аналогий, где приводятся слова той же тематической группы с максимальным числом совпадающих значений. Факультативная зона может содержать словообразовательные производные от данного слова; дополнительную метатекстовую информацию, отсылающую читателя к другим лексикографическим статьям данного словаря, характеризующим синонимы заглавного слова.

Благодаря быстрому развитию словарного дела и стремлению лексикографов как можно шире и при этом как можно доступнее описать значения слов в толковых словарях появляется ещё одна факультативная зона словарной статьи: **зона наглядной иллюстрации**. Как уже было сказано ранее, использование наглядных иллюстраций в словарных статьях приводит к включению в лексикографическую статью изобразительной части сообщения.

Можно утверждать, что, хотя невербальный компонент (наглядная иллюстрация значения слова) и является необязательным, факультативным элементом лексикографической статьи, этот компонент играет важнейшую роль в толковании значений слов, увеличивает информа-

ционный потенциал словарной статьи и при этом уменьшает интеллектуальные затраты читателя на обработку этой информации, оптимизируя тем самым коммуникацию в целом.

В подтверждение наших слов приведём в пример поликодовую статью существительного “*shoe*”, взятую из анализируемого толкового словаря “*Longman Dictionary of Contemporary English*”. В данном случае к вербальной части статьи существительного “*shoe*” (ботинок) прилагается невербальная, изобразительная часть – рисунок, на котором изображены различные виды обуви. Данный рисунок предлагает читателю дополнительную информацию о том, из каких элементов состоит ботинок; он также сообщает о тринадцати разных видах обуви, как женской, так и мужской, и содержит названия соответствующих разновидностей этого предмета гардероба, т. е. представляет гипер-гипонимическое гнездо: *shoe > brogue, loafer, deck shoe, trainer / tennis shoe, court shoe / pump, stiletto, moccasin, clog, slipper, plimsoll / sneaker, sandal, slingback, flip-flop*. Необходимо отметить, что информация, которая содержится в гипер-гипонимическом гнезде существительного “*shoe*”, зафиксированном в изобразительной части статьи, не дублируется в лексической зоне, т. е. соответствующих сведений в вербальной definicionной части статьи нет. Таким образом, тезис о том, что невербальный компонент увеличивает информационный потенциал словарной статьи, при этом уменьшая интеллектуальные затраты читателя, является справедливым. Компактность и коммуникативная эффективность изобразительного компонента лексикографической статьи достаточно очевидны, т. к. вербальное описание 13 видов обуви заняло бы многократно больше места и потребовало бы от читателя многократно больших когнитивных усилий, нежели подобное остенсивное определение.

Как уже было отмечено ранее, невербальные элементы по способу передачи информации делятся на наборные и изобразительные.

Наборные невербальные элементы очень широко представлены в исследуемом словаре. Невербальные элементы данного типа присутствуют практически во всех обязательных зонах словарной статьи: это и заглавное слово, которое подаётся крупным, жирным шрифтом; и транскрипция, которая обрамляется “косыми скобками” и разделяется “вертикальными параллельками”; и пример употребления слова, который подаётся курсивным шрифтом. Данный тип невербальных элементов присущ всем поликодовым статьям в анализируемом словаре, и вероятно есть неотъемлемая часть любого лексикографического текста.

Изобразительные невербальные элементы, в свою очередь, не так часто используются в толковых словарях, но они представляют сущес-

ственный интерес для исследования, т. к. обладают большим информационным потенциалом.

В исследуемом словаре регистрируем 505 словарных статей, в которых используются изобразительные невербальные элементы, что составляет 0,6 % от общего числа словарных статей в данном лексикографическом источнике. Используемые невербальные элементы представлены тремя видами: рисунок, фотография и гистограмма.

Рисунок – это самый популярный невербальный элемент, который используется в данном словаре (324 включения, что составляет 64 % от общего числа используемых изобразительных элементов). Кроме того, что рисунки легко и наглядно толкуют значения дефинируемых слов, они очень часто сообщают читателю дополнительную информацию о синонимах и гипонимах этих слов. В пример можно привести словарную статью существительного “*pasta*” – макаронные изделия. Верbalная часть данной статьи сопровождается рисунком, на котором изображены различные виды макаронных изделий: от макарон (*macaroni*) до вермишели (*vermicelli*). Данный рисунок представляет собой гипергипонимическое гнездо: *pasta* > *spaghetti*, *tagliatelle*, *rigatoni*, *macaroni*, *vermicelli*, *ravioli*, *pasta shapes*, которое сообщает читателю в лаконичной форме дополнительную информацию о 7 гипонимах существительного “*pasta*”, при этом наглядно демонстрируя различия между референтами, обозначаемыми данными гипонимами.

Фотографии используются в исследуемом словаре не так часто, как рисунки, (24 включения, 8 % от общего числа изобразительных элементов). Основная функция фотографии заключается в наглядном представлении информации, которая выражена в вербальной части статьи. Фотографии доступно иллюстрируют значения заглавного слова и его гипонимов, если таковые имеются. Каждой фотографии присуща некая стереотипность изображаемой ситуации, что позволяет читателю с лёгкостью понять значение леммы. Примером может служить словарная статья глагола “*to punch*” – бить кулаком, включающая фотографию, на которой изображен молодой человек, которому наносят удар кулаком. В данном случае пониманию значения глагола способствует не только изображение агрессивного жеста нападающего человека, но и мимика того, кто становится объектом агрессии. Необходимо отметить, что фотографии лишь наглядно дублируют информацию, выраженную вербально, но не сообщают читателю никакой дополнительной информации о референте.

В отличие от рисунков и фотографий гистограммы (145 включений, 28 % от общего числа изобразительных элементов) не участвуют в толь-

ко вании значений леммы. Основная функция гистограмм заключается в создании дополнительной информации о лемме. Они предлагают читателю компаративную статистическую информацию: об использовании заглавного слова в британском и американском вариантах английского языка; о наиболее распространённых словах, которые используются с заглавным словом; о том, распространено ли заглавное слово больше в письменной или устной речи; о грамматических моделях с заглавным словом; о предлогах, которые часто используются с заглавным словом.

В заключении необходимо сказать, что изучение поликодовых лексикографических статей является важным аспектом для дальнейшего развития лексикографии и теории коммуникации, т. к. информационный потенциал, которым обладают поликодовые лексикографические статьи, до конца ещё не изучен.

ЛИТЕРАТУРА

1. Берков В. П. Двуязычная лексикография: Монография.– М.: Астрель, 2004.– 236 с.
2. Большиянова Л. М. Внешняя организация газетного текста поликодового характера// Типы коммуникации и содержательный аспект языка.– М.: ИЯ.– 1987.– С. 167-172.
3. Глебовский А. С. Эволюция структуры словарной статьи в англоязычной лексикографии XVII – XX вв.: Автoref. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04.– Л., 1988.– 15 с.
4. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации: Монография.– Одесса: Изд-во ОГУ, 1991.–121 с.
5. Киктева Е. И. О характерных особенностях английской лексикографии XVIIIв. // Отраслевая терминология и лексикография.– Воронеж: изд-во ВГУ, 1984.– С. 121-126.
6. Минаева Л. В. Мультимодальность текстов печатных СМИ и рекламы // Вестник Московского Университета. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация.– 2002.– № 4. – С. 26-33.
7. Скибина В. И. Распространение национального языка и проблемы лексикографии: Дис. ... док. филол. наук: 10.02.04.– Запорожье, 1998.– 396 с.
8. Филлмор Ч. Дж. Об организации семантической информации в словаре. / / Новое в зарубежной лингвистике, Вып. 14 “Проблемы и методы лексикографии”.– М.: МГУ, 1985.– С. 23-59.
9. Sidney I. Landau. Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography.– Cambridge: The University Press, 2001.– 477 p.
10. Dictionary of Lexicography / Hartman R. R. K and Gregory James.– London and New York: Routledge, 2003.– 170 p.

МАТЕРИАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ

Longman Dictionary of Contemporary English.– Harlow, 1999.– 1668 р.

МЕСТО ПЕРЕВОДЧИКА В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Антропоцентрический подход к рассмотрению насущных языковедческих проблем обусловил активизацию интереса самых разных школ и направлений современной лингвистики к языковой личности. Понятие *homo loquens* стало ведущим как в давно сложившихся лингвистических науках, таких, как психолингвистика, риторика, лингводидактика, переводоведение, так и в сравнительно новых, таких, как когнитология, этнолингвистика, гендерная лингвистика.

Раздельное рассмотрение языковых способностей личности (*competence*), с одной стороны, и их использования в ее коммуникативной деятельности (*performance*), с другой, предлагалось неоднократно, особенно часто начиная со второй половины XX-го века. В этой связи были разработаны модели языковой личности [4; 15; 16; 17] и намечены особенности ее коммуникативного поведения [1; 10; 11; 12; 23] как в роли отправителя сообщения – адресанта (здесь фундаментальные труды по идиолекту/идиостилю выдающихся мастеров слова принадлежат [3; 6; 7; 18]), так и в роли его получателя – адресата [2; 9]. С новых позиций был также рассмотрен акт коммуникации [19; 20; 21; 22].

В русле этого повышенного интереса к языковой личности как структуре определенного типа и как определенной функциональной сущности и была выполнена данная статья. Следует отметить, что языковой личности переводчика в единстве его способностей и их реализации уделялось недостаточно внимания, что обеспечивает данной работе новизну и актуальность.

Традиционно в межкультурном общении выделяют два типа языковых личностей. Это: “1) человек для которого естественным является общение на чужом языке в его коммуникативной среде, здесь мы говорим о *ксенолекте*, т. е. той разновидности языка, которой пользуются, например, эмигранты, либо люди, длительно живущие в чужой стране, либо люди, пользующиеся языком международного общения в целях естественной коммуникации, например, ученые, выступающие по-английски на конференции в Японии; 2) человек, который говорит на чужом языке с учебными целями, не относящимися к характеристикам естественной среды общения” [16, 10–11].

Первый тип, соответственно, осуществляет общение в чужом пространстве, второй – в своем. И результаты, и цели обоих резко различны.

В первом случае мы имеем дело с коммуникацией, в которой говорящий подчиняется правилам игры *естественно развивающейся коммуникации*, которые диктуют “чужие” через свой код. Иными словами, попадая в чужой мир, индивидуум приобретает знания о нем через общение с носителями его языка и культуры. Пополняя таким образом свой тезаурус, языковая личность инофона проходит постепенную, раскинутую во времени аккультурацию. Фактор времени играет огромную роль в коммуникативных успехах/неудачах: как надолго оказался индивидуум в чужом лингвокультурологическом пространстве, сколько он готовился к входению в него, сколько времени он уже провел в нем. Соответственно, различается и шкала коммуникативной компетенции – от нулевой отметки, когда нужно прибегать к языку жестов, до уровня *high proficiency*, который можно наблюдать, например, у писателей, овладевших английским языком (значительно) позже родного и пишущих на нем – русского Владимира Набокова, поляка Джозефа Конрада, японца Кадзуо Ишигуро, индийца Салмана Рушди, нигерийца Элеги Амади. То же справедливо и для франко-пишущих – русского Андрея Макина, англичан Сэмюэля Беккета, Джулиана Барнса.

Во втором случае правила игры заданы учебником, организующим круг тем, их развитие, средства их реализации, что создает *искусственный*, учебно-академический характер общения. Неслучайно наши ученики и студенты, попадая в ситуацию естественной межкультурной коммуникации, несмотря на 5–15 лет изучения иностранного языка в школе и в вузе, беспомощно вспоминают устаревшие фразы. Так в популярном романе 60-х “I Like it Here”, попавший за границу и потерявший в аэропорту багаж англичанин-журналист ничего, кроме фразы “A как поживает Ваша милая тетушка?” вспомнить из Оксфордского курса французского не может [25].

В случае искусственного создания коммуникативной ситуации, как это имеет место в учебных условиях, к идиолекту языковой личности не присоединяется *ксенолект* – владение чужим языком и определенной частью чужой концептосферы; обращение к межкультурной коммуникации остается спорадическим и часто безуспешным.

Помимо названных выше двух типов языковых личностей, выделяемых по продолжительности, глубине и повторяемости межкультурных контактов, представляется необходимым выделить еще один, занимающий собственную нишу в общении носителей разных языков, этносов и

культур. Речь идет о переводчиках. Если первые два типа обозначались как участники естественной и искусственно созданной коммуникации, языковую личность переводчика можно определить как *медиальную*. Ксенолект участника естественного межкультурного общения создается и развивается “для себя”, для достижения успеха собственной коммуникативной деятельности, ксенолект медиатора – посредника между разноязычными, разнокультурными коммуникантами и организуется, и разворачивается, и функционирует в иных условиях и с иными целями.

Перевод определяется как “целенаправленная лингвопсихоментальная деятельность переводчика как ре-креативной системы, объединяющей в едином процессе перевоплощения две фазы: интерпретацию оригинального текста и порождение, на ее основании, текста перевода. Первая фаза предусматривает рефлексивное усвоение переводчиком мира смыслов адресанта оригинального текста, его интерпретационной программы, заложенной в тексте для адресата – читателя оригинала, степени ценности текстовой информации и ее соотношения с исходными культурами и бытием. Вторая фаза – это сопоставление внутренне означенной рефлексии переводчика с кодом другого языка с учетом универсума другой культуры и интериоризованного бытия другого этноса, что и является основанием для создания текста перевода” [33, 452].

При том, что коммуникативная деятельность переводчика осуществляется по двум основным каналам – письменному и устному (в английском языке они разделены на две отдельные сущности *translator* и *interpreter* – см. тж. устаревшее русское *переводчик* и *толмач*), при том, что исторически устный перевод предшествовал письменному, основной интерес теоретиков и практиков к ретрансляции одной лингвоконцептосферы в другую прикован к письменному переводу, оставляющему глубокие следы в мировой культуре на протяжении нескольких тысячелетий, и переводоведение, оформленное в самостоятельную науку во второй половине XX века, связано прежде всего и преимущественно с проблемами именно письменного перевода – см. напр., [13; 14; 29]. В исследованиях дискутируются самые разнообразные проблемы о типах, формах, средствах, возможностях переводческой деятельности, начиная с сакрального вопроса – а возможен ли полноценный перевод в принципе, если “любые трансформации грамматической организации языковых единиц ведут к обязательным семантическим и/или pragmatischen последствиям” [27, 53].

Не задаваясь целью найти аргументы *pro* и *contra* или глубоко вникать в психологические, лингвистические, мировоззренческие сложности

сти работы переводчика, обратимся к тому аспекту его деятельности, который имеет непосредственное отношение к нашей проблеме – а именно, к переводчику как языковой личности, выступающей в роли медиатора межкультурной коммуникации. Действительно, при переводе не только отсутствует непосредственный контакт между адресантом и адресатом, но и увеличивается коммуникативная цепочка за счет фигуры коммуникативного посредника – переводчика. Весь процесс усложняется также разрывом “физической современности автора и читателя” [5, 275], иногда очень значительным, когда возникает понятие “диахронического перевода” – “перевода на современный язык исторического текста, написанного на языке предыдущей эпохи” [32, 43], когда “временные уровни оригинала и перевода уже не являются соотносительными, а экстралингвистические характеристики обеих эпох отличаются коренным образом” [8, 139].

Уникальность коммуникативной деятельности переводчика заключается не столько в том, что он – ретранслятор как языков, так и культур (ср.: “Национальный язык чрезвычайно важен – именно в нем воплощены не только мысли, но и культурные ценности” [28, 140]), сколько в том, что он не вписывается ни в одну из представленных выше моделей человеческой коммуникации: во-первых, потому, что увеличивает число ее компонентов; во-вторых, потому, что в случае устного перевода к нему не применим диалогический (круговой) вопросно-ответный принцип коммуникации, представляющий общение как *попеременный* обмен информацией, при котором роли адресанта и адресата постоянно переходят от одного коммуниканта к другому. В случае письменного перевода особенно ярко проявляется коммуникативная специфика переводчика – он не является полноценным продуцентом сообщения, отправляющим последнее от своего имени, т. е. создающим “возможный мир текста” [26; 30; 31] из *собственной* картины мира, но ретранслирует концептуальный мир чужого сознания и чужого языка.

Аналогично любому другому типу межкультурной коммуникации, перевод изобилует опасностями частичного или даже полного искажения исходной (оригинальной) информации. Его отличие от прочих – в удвоении возможного количества коммуникативных неудач, что связано с двойной ролью медиатора коммуникативного процесса и, естественно, с нарушениями сначала адекватного приема, а затем адекватной передачи чужого сообщения. Причины сбоев – те же, что и в непосредственном общении: недостаточное знание кода и недостаточное знание передаваемой при его помощи концептосферы. Есть у переводчика, прав-

да, и преимущества, которые обусловлены рассредоточенностью во времени передачи сообщения основным адресантом-автором и его приема основным адресатом – читателем. В течение этого промежутка времени (который может длиться от нескольких часов, как в случае перевода современного произведения малой формы, до нескольких столетий, как в случае перевода старинных рукописей и документов), у переводчика есть возможность обратиться к дополнительным источникам информации – лексикографическим, историческим, культурологическим и под., которые могут уменьшить или полностью элиминировать угрозу коммуникативного провала.

История перевода изобилует примерами как удивительного проникновения в мир текста и сохранения “его тела и духа” (М. Лозинский) для представителей другой лингвоконцептосферы (например, хрестоматийно известные переводы Данте М. Лозинским, Бернса – С. Маршаком, Шекспира – Б. Пастернаком), так и неудачные поделки непрофессионалов (достаточно вспомнить многочисленные переводы по подстрочнику из поэзии малых народов СССР, имевшие мало общего с оригиналом); или буквальные переводы Н. Кривцовой и Е. Ланна, которые “убили дух Ч. Диккенса” [24] и, например, идиоматическую реплику Сэма Уэллера на катке ‘*Keep the pot a-boiling, Sir*’ (‘Продолжайте в том же духе, сэр’) перевели ‘*Не давайте кипятку остывать в горшке, сэр,*’; или поспешные переводы кинематографических заголовков: *Room at the Top* – Мансарда, тогда как это буквально *Место наверху*, или Путь наверх (в появившемся после выхода фильма на экраны переводе романа); то же справедливо об оскароносной ирландской комедии *Full Monty*, переведенной как *Толстый Монти*, при том, что это – идиома для обозначения (мужского) стриптиза; то же случилось с блокбастером *Пятый элемент*, значение которого непонятно зрителю, ибо авторы оригинала, называя свой фильм *The Fifth Element*, имели в виду *Пятую стихию*, дополнительную к четырем, известным человечеству (воздух, вода, земля и огонь).

Примеры взлетов и падений в межкультурной посреднической коммуникативной деятельности переводчиков можно умножать до бесконечности: за прошедшие сотни и тысячи лет их набралось немало. Нам же необходимо еще раз подчеркнуть, что переводчик, – это по определению, постоянный участник только межкультурной коммуникации, во-первых, и во-вторых, – это участник с особым статусом медиатора (ретранслятора), выполняющего свою коммуникативную функцию не для одного индивидуума (себя), но для целого этноса (нации, культуры).

ЛИТЕРАТУРА

1. Ажеж К. Человек говорящий. Вклад лингвистики в гуманитарные науки. – М.: УРСС, 2003. – 304 с.
2. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – т. 40. – № 4. – С. 356–367.
3. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского. – 3-е изд. – М.: Советская Россия, 1972. – 320 с.
4. Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов: Автoref. дисс.... докт. филол. наук. 10.02.19 – Л., 1984. – 31 с.
5. Валуйцева И. И., Хухунь Г. Т. Время как фактор межкультурной коммуникации // Общение. Языковое сознание. Межкультурная коммуникация.: Сб. ст. / Инт. языкоznания РАН. – Калуга: КГПУ им. К. Э. Циолковского, 2005. – С. 275–284.
6. Виноградов В. В. О языке художественной прозы. – М.: Наука, 1980. – 360 с.
7. Виноградов В. В. Язык Пушкина. Пушкин и история русского литературного языка. – 2-е изд., доп. – М.: Наука, 2000. – 509 с.
8. Виноградов В. С. Введение в переведоведение. – М.: Изд-во ин-та общего и среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
9. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
10. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М.: Гнозис, 2003. – 288 с.
11. Гудков Д. Б., Красных В. В. Русское культурное пространство и межкультурная коммуникация // Научные доклады филологического факультета МГУ. Вып. 2. – М.: МГУ, 1998. – С. 124–133.
12. Залевская А. А. Введение в психолингвистику. – М.: Росийск. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 382 с.
13. Зоривчак Р. П. Лингвостилистические характеристики художественного текста и перевод: Автoref. дисс.... д-ра филол. наук. 10.02.17 – К., 1987. – 38 с.
14. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів: Вища школа, 1983. – 176 с.
15. Карасик В. И. Речевое поведение и типы языковых личностей // Массовая культура на рубеже XX–XXI веков. Человек и его дискурс. – М.: Азбуковник, 2003. – С. 24–45.
16. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М: Гнозис, 2004. – 390 с.
17. Карапулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – 4-е изд., стереотип. – М.: УРСС, 2004. – 264 с.
18. Лотман Ю. М. Пушкин. – СПб.: Искусство, 1999. – 847 с.
19. Почепцов Г. Г. Коммуникативные основы семантики. – К.: Наукова думка, 1987. – 131 с.
20. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. – К.: ВЦ Київський університет, 1999. – 308 с.
21. Почепцов Г. Г. Елементы теории коммуникации. – Ровно.: Волинські обереги, 1999. – 144 с.

22. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ “Фитосоциоцентр”, 2002. – 336 с.
23. Тарасов Е. Ф. Речевое воздействие: методология и теория // Оптимизация речевого воздействия. – М., 1990. – С. 1–25.
24. Чуковский К. И. Высокое искусство. – М.: Сов. писатель, 1988. – 348 с.
25. Amis K. I Like it Here. – Gollancz, 1959. – 208 р.
26. Doležel L. Heterocosmica. Fiction and Possible Worlds. – L., Baltimore: The John Hopkins UP, 1988. – 325 р.
27. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2: Descriptive Application. – Stanford, 1991. – 582 р.
28. Lewicka M. A Short Story of Tractors in Ukrainian. – Viking, 2005. – 324р.
29. Neubert A. Text and Translation. – Leipzig: VEB Verlag Enz., 1985. – 218р.
30. Pavel T. Fictional Worlds. – L., Cambridge Mass: Harvard UP, 1986. – 380р.
31. Werth P. Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. – Longman, 1999. – 390 р.

СПРАВОЧНЫЕ ИЗДАНИЯ

32. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. – М.: Флинта, 2003 – 320 с.
33. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕСУППОЗИЦИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМ АКТЕ

Можно говорить о двух подходах к толкованию любого текста. Толкование может пониматься: 1) как процесс, выявление пресуппозиционных смыслов, что предусматривает проведение различных логических операций, извлечение импликаций, определенные виды дедуктивной и индуктивной инференции; 2) как результат операций логического порядка, фиксация результата этого процесса в виде готовых пропозиций и дефиниций.

Подробнее рассмотрим толкование как процесс и прежде всего как извлечение пресуппозиционных смыслов.

Термин “пресуппозиция” был предложен Фреге ещё в 1892 г. [См., напр.: 4]. Как семантико-прагматический термин, пресуппозиция трактуется по-разному. Иногда она смешивается с операциями развертывания экспликатур, иногда с семантической импликатурой.

С текстоцентрической точки зрения пресуппозиция трактуется как частный случай инференции – как суждение, выводимое из данного высказывания по правилам истинности или уместности.

Коммуникатоцентрический подход предполагает трактовку пресуппозиции как предварительное условие реализации высказывания.

Вслед за Макаровым, мы считаем, что пресуппозиция это такой смысловой компонент высказывания, истинность которого необходима, чтобы данное высказывание а) не было семантически аномальным (семантическая пресуппозиция); б) было уместным в данном контексте (прагматическая пресуппозиция) [1, 133].

Семантическая пресуппозиция – это особая разновидность семантического следствия. Суждение Р считают семантической пресуппозицией суждения S, если как из истинности, так и из ложности S следует, что Р истинно. Так, если имеется суждение

The jury returned the verdict,

то одной из семантических пресуппозиций будет

The jury exists.

Высказывание остается истинным и при отрицании:

The jury didn't return the verdict.

Семантическая пресуппозиция не подвергается действию эпистемических и модальных операторов.

Семантические пресуппозиции не подавляются под воздействием контекста, они имеют свойство неустранимости (*nondefeasability*) и конвенциональны в том смысле, что закрепляются за языковыми единицами вне их актуализации.

Выделяются сентенциальные операторы, пропускающие все пресуппозиции – так называемые дыры (*holes*), не пропускающие их – затычки (*plugs*), а также фильтры (*filters*), иногда пропускающие исходные пресуппозиции, иногда не пропускающие.

Таким образом, пресуппозиции оказываются связанными в предложении с конкретными словами или какими-то элементами синтаксической структуры, что дает основание различать лексические и структурные пресуппозиции [9, 28], а сами эти языковые средства называть активаторами пресуппозиций (*presupposition – triggers*) [7, 179].

Прагматическая пресуппозиция в самом широком смысле понимается как отношение между адресантом и уместностью высказывания в контексте [7; 8] по формуле: Р является прагматической пресуппозицией суждения S, если всякий раз, когда произнесение S коммуникативно уместно, автор высказывания S считает, что Р истинно и полагает, что его адресат также считает, что Р истинно [5, 251].

В этом определении, как можно убедиться, достаточно ясно прослеживается интерактивная составляющая пресуппозиционных построений.

Иными словами, пресуппозиционное поле эта та область, в которой между первично заложенным толкованием (адресантным) и интерпретацией получателя информации наблюдается минимальное число расхождений.

Действительно, для успеха коммуникации, понимания и верного толкования необходим общий когнитивный фонд у адресанта и адресата, т. е. “у участников в феноменологическом поле должен присутствовать общий набор пропозиций контекста – общий пресуппозиционный фонд, без которого их совместная деятельность порождения и понимания дискурса затруднена или просто невозможна из-за нарушения интерактивности” [1, 137].

Прагматическую пресуппозицию можно понимать как некоторый ряд предложений, допускаемых адресантом относительно того, что адресат склонен принять на веру, т. е. без возражений. Предложения такого характера Грайс называет “непротиворечивой информацией” [6, 190].

В психологическом плане этому соответствует сложный комплекс установок, экспекций и антиципаций. Антиципация относится к психологической установке адресанта на реакцию реципиента, а экспекция – к психологической установке адресата, его готовность принять информацию без возражений, сомнений (*without challenge*) [9, 29].

Важнейшей особенностью НПА, в том числе и МНПА, является то, что многие пресуппозиции в нем эксплицируются, что еще более сужает возможности дивергенций в понимании и толковании адресанта и адресата.

Действительно, в предложении

“*The jury formed returned the verdict*”

слово *formed* явно избыточно, – оно легко выводится из ситуации: если есть жюри (суд присяжных), то, стало быть, на предшествующем этапе оно было сформировано.

Тем не менее, в английских юридических документах подобных избыточных элементов достаточно много. В такой форме они ощутимо помогают реципиенту, у которого возникают какие-либо сбои в механизмах логической обработки информации. Создается своеобразная система двойной пресуппозиционной “защиты”, когда пресуппозиция вербализируется и вводится в контекст. Автор словно подстраховывает адресата-интерпретатора, не дает ему возможности отклониться от заданного адресантом курса.

Специфической особенностью МНПА, как и всех НПА, является наличие в них так называемых юридических фикций. По сути дела это искусственные пресуппозиции, созданные конвенциональным путем, т. е. на основании специальной договоренности.

Таким образом, специфика юридических текстов заключается в том, что наряду с естественными пресуппозициями существуют еще и конвенциональные пресуппозиции, известные как юридические фикции.

Юридические фикции это условно допускаемые положения, предположения о существовании того, чего в действительности нет:

“*fiction [is] an assumption that something is true irrespective of whether it is really true or not*” [10, 188].

Так, например, юридической фикцией являются так называемые юридические лица. Действительно, юридическое лицо рассматривается как самостоятельный и реально существующий субъект права. Считается, что существование юридического лица и совершаемые им действия не зависят от реальных людей (или лиц физических). Но ясно, что без людей сами по себе юридические лица существовать и действо-

вать не могут. Таким образом, наличие юридических лиц это конвенциальная пресуппозиция: фоновые знания, обусловленные не реальным опытом коммуникантов, а их договоренностью, в данном случае подсказанной профессиональными соображениями.

Итак, “юридические фикции в праве позволяют сознательно принимать за реально существующие такие действия или события, которых на самом деле не было, нет, и не могло быть” [3, 88].

Использование юридических фикций позволяет прибегать к конвенциональным формам толкования, т. е. формам, признаваемым сторонами после достижения определенных договоренностей.

Примером юридической фикции, как мы уже отметили, является значение слова *person*, когда оно становится обозначением юридического лица, т. е. не только индивидуума, но и целой организации или учреждения, выступающих в качестве субъекта правовых отношений:

“person” includes (in addition to an individual) any body of persons corporate or unincorporated [10, 242].

Юридической фикцией является и значение слова *party*, которое может актуализировать не только сему “общности”, но и сему “физического лица”.

Поэтому в МНПА, как и в других правовых документах, становятся возможными такие, на первый взгляд, алогичные выражения, как *in case of this party's death*.

Совершенно ясно, что умереть может только физическое лицо, а не “сторона” в деле, тем не менее, представленная формулировка является юридически правомочной.

Адресанту нет необходимости каждый раз оговаривать значение слова *party* в МНПА, поскольку любой профессиональный юрист понимает о чем идет речь, – для подобного адресата все сводится к извлечению чисто пресуппозиционных смыслов, которые ему известны благодаря некогда состоявшейся договоренности между разными представителями юридического цеха.

ЛИТЕРАТУРА

1. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с.
2. Макаров М. Л. Прагматика, стилистика и риторика: язык парламента // Языковое общение: единицы и регулятивы: Сб. науч. трудов. – Калинин: Изд-во Калинин. ун-та, 1987. – С. 46-51.
3. Романов А. К. Правовая система Англии. – М.: Дело, 2002. – 344 с.
4. Фреге Г. Смысл и денотат // Семиотика и информатика. – М., 1977. – Вып. 8. – С. 181-210.

5. Auwera J. Pragmatic Presupposition: Shared Beliefs in a Theory of Irrefutable Meaning // Syntax and Semantics. – Vol. 11. Presupposition – N. Y., 1979. – P. 249-264.

6. Grice H. P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics 3. Speech Acts. – N. Y.: Academic Press, 1975. – P. 41-58.

7. Keenan E. L. Two Kinds of Presuppositions in Natural Language // Studies in Linguistic Semantics. – N. Y., 1971. – P. 45-54.

8. Levinson S. C. Pragmatics. – Cambridge: Cambr. Univ. Press, 1983. – 420 p.

9. Lyons J. Semantics. – Cambridge: Camb. Univ. Press, 1981. – in 2 vol. – 897 p.

10. Oxford Dictionary of Law. – Oxford. N. Y.: Oxford Univ. Press, 1997. – 515 p.

HOW TO ACQUIRE SKILLS OF EFFECTIVE BUSINESS COMMUNICATION: METHODOLOGICAL HINTS

Nowadays International Business spreads more and more all over the world. Many transnational corporations have their representatives in different countries. They all work with partners and very often they speak different languages. But in this situation business must also remain profitable. One of the ways to be on the top is to communicate effectively, to understand partners and to be understandable by them. So we can see that today we have to pay great attention to the international business language, which is English.

If a man wants to be successful in business, he must know how to communicate, giving presentations, having meeting, negotiations and or being involved in some other communicative situations. Effective communicators have many tools at their disposal when they want to get across a message. Whether they write or speak, they must know how to put together the words that will convey their message. They reinforce their words with gestures and actions. They establish eye contact with an interlocutor, listen to what he says and think about his feelings and needs. At the same time they study his reactions, picking up the nuances of his response by watching his face and body, listening to his tone and voice, and evaluating his words. They absorb information just as efficiently as they transmit it, relying on both non-verbal and verbal cues. To become effective communicators learners need to be taught the main hints of successful and productive communication.

Basics of intercultural business communication

The first step in learning to communicate with people from other cultures is to become aware of what culture means. Our awareness of intercultural differences is both useful and necessary in today's world of business.

a) Understanding cultures

A person may not realize it, but he belongs to several cultures. The most obvious is the culture he shares with all other people who live in the same country. But this person also belongs to the other cultural groups, such as ethnic group, a religious group, a fraternity or sorority, or perhaps a profession that has its own special language and formalities.

So what exactly is culture? It is useful to define *culture* as a system of shared symbols, beliefs, attitudes, values, expectations, and norms of behavior. Thus all members of a culture have, and tend to act on, similar assumptions

about how people should think, behave and communicate. Distinct groups that exist within a major culture are more properly referred to as *subcultures*.

Cultures and subcultures vary in several ways that affect intercultural communication:

- *Stability*. Conditions in the culture may be stable or may be changing slowly or rapidly.

- *Complexity*. Cultures vary in the accessibility of information. In North America information is contained in explicit codes, including words, whereas in Japan a great deal of information is conveyed implicitly, through body language, physical context, and the likes.

- *Composition*. Some cultures are made up of many diverse and disparate subcultures; others tend to be more homogeneous.

- *Acceptance*. Cultures vary in their attitude towards outsiders. Some are openly hostile or maintain a detached aloofness. Others are friendly and cooperative towards strangers.

As it is seen, cultures vary widely. There is no wonder that most of us need special training before we can become comfortable with a culture other than our own.

b) Difficulties of intercultural business communication: language barriers.

The more differences there are between the people, who are communicating, the more difficult it is to communicate effectively. The major problems in inter-cultural business communication are language barriers and cultural differences. In this work the attention is paid only to the language barriers and to the main procedures that can make everyday-life of businessmen easier, such as meetings, presentations and negotiations.

If business is doing by an American in London, he will not obviously have much of a language problem. He may encounter a few unusual terms or accents in the 29 countries in which English is an official language, but his problems will be relatively minor. Language barriers will also be relatively minor when he deals with people who use English as a second language (and some 650 million people fall into this category). Some of these millions are extremely fluent: others have only an elementary command of English [7]. Although he may miss a few subtleties in dealing with those who are less fluent in English, he will still be able to communicate.

The real problem with language arises when he deals with people who speak virtually no English. In situations like this, he has very few options: he can learn their language, he can use an intermediary or a translator, or he can teach them his own language. Becoming fluent in a

new language (which everyone must do to conduct business in that language) is time-consuming. The U.S. State Department, for example, gives its Foreign Service officers a six-month language training program and expects them to continue their language education at their foreign posts. Even the Berlitz method, which is famous for the speed of its results, requires a month of intensive effort – 13 hours a day, 5 days a week. It is estimated that minimum proficiency in another language requires at least 240 hours of study over 8 weeks; more complex languages, such as Arabic and Chinese, require more than 480 hours [5]. Language courses can be quite expensive. Unless someone is planning to spend several years abroad or to make frequent trips over an extended period, learning another language may take more time, effort, and money than he is able to spend.

The option of teaching other people to speak a foreign language does not appear to be very practical at first glance. However, many multinational companies do, in fact, have language-training programs for their foreign employees. Tenneco, for example, instituted an English-language training program for its Spanish-speaking employees in a New Jersey plant. The classes concentrated on practical English for use at work. According to the company, these classes were a success: accidents and grievances declined, and productivity improved [5].

In general, the magnitude of the language barrier depends on whether you are writing or speaking. Written communication has its own rules and conventions. In this work a verbal conversation is the focus of attention. Therefore it is necessary to be aware of the problems, which arise in connection with this type of communication.

c) Barriers to oral communication

There exists a common viewpoint among specialists in teaching methodology that oral communication usually offers more problems than written communication. The ones who have ever studied a foreign language know from personal experience that it's easier to write in a foreign language than to conduct a conversation. You're likely to have a hard time of understanding the pronunciation if the person is not proficient in English. For example, many foreigners notice no difference between the English sounds *v* and *w*, they say *wary* for *very*. At the same time, many people from North America cannot pronounce some of the sounds that are frequently used in other parts of the world.

In addition to pronouncing sounds differently, people use their voices in different ways, a fact that often leads to misunderstanding. The Russians, for example, speak in flat level tones in their native tongue. When they speak

English, they maintain this pattern, and Westerners may assume that they are bored or rude. Middle Easterners tend to speak more loudly than Westerners and may therefore mistakenly be considered more emotional. On the other hand, the Japanese are soft-spoken, a characteristic that implies politeness or humility to Westerners [2].

Idiomatic expressions are another source of confusion. If an English native speaker tells a foreigner that a certain product "doesn't cut the mustard," chances are that the latter will fail to communicate. Even when the words make sense, their meanings may differ according to the situation. When speaking a foreign language one needs to follow these simple guidelines:

- *Try to eliminate "noise".* Pronounce words clearly, and stop at distinct punctuation points. Make one point at a time.

- *Look for feedback.* Be alert to glazed eyes or signs of confusion in your listener. Realize that nods and smiles do not necessarily mean understanding. Don't be afraid to ask, "Is that clear?" and be sure to check the listener's comprehension through specific questions. Encourage the listener to ask questions.

- *Rephrase your sentence when necessary.* If someone doesn't seem to understand what you have said, choose simpler words; don't just repeat the sentence in a louder voice.

- *Don't talk down to the other person.* Do not over enunciate and "blame" the listener for lack of comprehension. It is preferable to use phrases such as "Am I going too fast?" rather than "Is this too difficult for you?"

- *Use objective, accurate language.* Do not follow the tendency of throwing around adjectives such as "fantastic" and "fabulous", which foreigners consider unreal and overly dramatic. Calling something a "disaster" will give rise to images of war and death; calling someone a "prince" may be taken literally.

- *Let other people finish what they have to say.* If you interrupt, you may miss something important. It may also show a lack of respect.

These are the most common and worth mentioning points of intercultural communication. Actually they are the basis of a businessman's behaviour in his everyday life. The necessity of being effective remains actual in all its communicative aspects and situations.

Presentation

The first and one of the most important parts of business communication is presentation. This is the opportunity to introduce one's company, project, plans and so on. Therefore the speaker must be well prepared to make good impressions on the audience.

The first we need to lay emphasis on is the rule for speakers – ‘You’re lost if you lose your audience’. The speaker should do everything to avoid such a situation. The secrets of presentation success are the following: clear objectives, definite plan and apparent signals.

Any presentation requires a distinct strategy or plan to help the presenter reach his objectives. The aim is not to pass away twenty minutes talking non-stop and showing a lot of nice pictures. It is to convey a message that is worth hearing by the audience who want to comprehend it. However, how many speakers really hold the audience’s attention! What is the secret for those who do! First, find out about the audience and what they need to know. Plan what you’re going to say and say it clearly and concisely.

A good presentation has to have accurate structure. The parts of it are introduction, main body and conclusion or summary.

a) Introduction

In any presentation the beginning is crucial. Certainly there are some things, which are essential in an introduction:

- subject/title of talk;
- the scope of your talk: what is and is not included;
- an outline of the structure of your talk.

b) Main part

The introduction is followed by the main body of the presentation. It contains the details of the subject or themes described in the introduction.

A good speaker uses various signals to hold the audience’s attention and make the information comprehensible. One type of signaling is to produce a list with a phrase like *There are three things we have to consider*. The speaker then says what the three things are and talks about each one at the required level of detail. For example: *There are three types of price that we have to think about: economic price, market price and psychological price. Let’s look at each of these in more detail. First, economic price. This is based on production costs and the need to make a profit...* and the speaker goes to describe this type of price. After that, he goes on talking about the market price and so on.

Another signaling technique is to give a link between parts of the presentation. Say where one part of the talk finishes and another starts. For example, a well-organized presentation usually contains different parts and progression from one part to the next must be clear, with phrases like *That’s all I want to say about the development of the product. Now let’s turn to the actual marketing plan*. This technique is very helpful to the audience, including those who are mainly interested in one part only.

One more type of signaling is sequencing of information. This usually follows a logical order often based on time reference. So a project may be described in terms of the background, the present situation and the future. Key words in sequencing information are *first, then, next, after that, later, at the end, finally*, etc.

Still another technique, which helps to emphasize key points, is careful repetition. The idea may be exemplified by the following sample: *I’ve already said, there is no alternative but to increase production by 100 per cent or I’d like to emphasize the main benefit of the new design – it achieves twice as much power with half as much fuel.*

The final point concerns timing and quantity of information. Psychologists have suggested that concentration is reduced after about twenty minutes without a break or a change of activity. Furthermore, audiences should not be overburdened with technical details or given too many facts to remember. It is claimed that to ask people to remember more than three things in a five-minute talk is too much. Some say that seven is the maximum number of any length of presentation [4]. The data may be disputed. Anyway every speaker needs to think about exactly how much information of a particular type a specific audience is likely to absorb and to plan accordingly.

All the above-mentioned techniques are especially useful in making the main body easily understood. They help the audience to follow the information and to remember it. They are also useful for the speaker to keep to the planned structure and to know exactly what stage has been reached at all times during the presentation. Clear structure doesn’t just contribute to the presenter but the audience as well. In many presentations the main body can be helpfully divided into different parts. The main parts, each with a main heading, refer to the Introduction. Clearly there are many ways of arranging the main body of a presentation. Quite often different sections may be split up themselves into smaller segments of information.

One more point to make presentation interesting and easy to understand is to use visual aids, e.g. graphs, charts, tables, diagrams, pictures and so on. But we must remember that “The great danger (in using visual aids) is that presenters place the major emphasis on visual aids and relegate themselves to the major role of narrator or technician. On the contrary he is central to the presentation. The visual aid needs him, his interpretation, his explanation, his conviction and his justification” [1]. Visual aids can make information more memorable and they help the speaker. However, they must literally support what the speaker says and not simply replace the spoken information. It is also not enough just to read the text from a visual aid.

There are many advantages of correct use of visual aids. They can show information, which is not easily expressed in words, or they can highlight information. They provoke the audience to employ other means of receiving information; they bring in variety and therefore increase the audience's attention. They save time and they clarify complex information.

c) Ending

The last part of the presentation is the ending. It can be represented by either summary or conclusion. The differences are the following:

- In the summary we say nothing new. We only pay attention to the most important points of our presentation.
- In the conclusion we have to infer and to show how important the topic of the presentation is.

It is also necessary to mention one more part, which follows the whole presentation and is open for questions. A nightmare scenario is as follows: the speaker finishes his talk with the words "Any questions?" This is met by total silence. Not a word. Then an embarrassed shuffling, a cough... How can this be avoided? A possible answer is that if the presentation is good enough and the audience is clearly interested in it, someone will have something to say or enquire.

Another way to avoid the nightmare of utter silence is to end with an instruction to the audience. This should ensure immediate audience's response. Giving an instruction is often useful in sales presentations and where the audience has special requirements.

Here are two examples:

1) a sales presentation

After talking about his or her products or services, the speaker wants the audience to explain their needs and says: '*Okay- I told you about the ways Snappo can help companies like yours. Now for us to do that, we need to know more about the way you work. For example, tell me about your particular situation, tell me what in particular may interest you.*'

This places the responsibility for the audience to respond – unless of course they have a completely negative view of both the presenter and the message! Assuming they are well disposed towards the potential supplier, it is probably in their interests to offer some information and begin the discussion

2) a training manager

Speaking to the audience of Department managers, vice-presidents, or potential trainees, the Training Manager has outlined recommendations and explained what is available. He/she can end with:

'Right! I've told you what we can offer. Now tell me what are your impressions, what are your priorities and what else do you need to know now?'

Another option is for the speaker to have a question prepared. Ask something, which you know the audience will have to answer. This often breaks the ice and starts the discussion. It may be possible to single out an individual who is most likely to have a question to ask you or a comment to make, or it may be apparent from earlier contact perhaps during the reception or a coffee break, that a particular individual has something to say or to ask.

The above described rules of conveying information and delivering a presentation may help to avoid disadvantageous situations described in the article "When incompetence is 'tantamount to fraud'" of John Kirkman (The Financial Times, May 23 1986):

... The conference offered 20 papers. Of the 20 speakers, 12 overran their allotted time, so the programme on both days fell behind schedule.

Speaker 1 got slides out of sequence with talk, distractingly putting them up before she reached the relevant point in her script. Read inexorably through the script, stumbling over written word-clusters she could not articulate.

Speaker 2 put up transparencies on overhead projector with comment 'You won't be able to read these.' Correct! Had an electronic watch that beeped at 15 minutes; commented that the beep meant time was up; went on speaking. Overran by 10 per cent.

Speaker 3 used first five of allocated 15 minutes to tell an anecdote relevant to talk. Overran to 27 per cent.

One speaker's monotonic mumble defeated even the halter microphone he was asked to wear because we could not hear him. He understood the chair's warning about time, and stopped three minutes early. Blessed relief!

Another speaker did not know whether or not he had a slide to illustrate his point: 'I think we have a slide for this, it is slide six. Oh no, sorry. Well, we will go on'. How were we supposed to follow, if he himself was lost?"[3]

Meeting

The reason for having a meeting is to make a decision. Information may be given in the presentation followed by questions or discussion, but it is to get a consensus that the meeting has been arranged in the first place. Achieving this in the most time- and cost- effective manner possible is a goal that everyone attending the meeting must share.

As a rule decision-making meetings need to follow a specific structure. The rational decision process includes the following steps:

- study/ discuss/ analyze the situation
- define the problem
- set an objective
- state imperatives and desirables
- generate alternatives
- establish evaluation criteria
- evaluate alternatives
- choose among alternatives.

One other aspect of decision-making is the necessity for participants in the meeting to be aware of one another's needs and perceptions. If these are not effectively communicated, if there is an insufficient degree of understanding of one another's requirements, then an acceptable conclusion is unlikely to be reached. There are four essential elements in decision-making:

- awareness;
- understanding;
- empathy;
- perception.

It is only when we accept that communication is a two-way process that any form of communication, including decision making, will become genuinely successful and effective.

Decision-making is not always an identifiable activity. Frequently the discussion may be evolved into a consensus, which can be recognized and verbalized by the leader without the need to 'put things to the vote'.

Regardless of the type of a meeting (information or decision making), it is important to close with a restatement of objective, a summary of what was accomplished, and a list of agreed action that needs to be taken.

After a meeting, it is essential to follow up with action. A brief memorandum of conclusions should be written and distributed. Appropriate people who did not attend the meeting should be informed about essential decisions made.

Finally, each meeting should be viewed as a learning experience. Future meetings should be improved by soliciting evaluations and deciding what action is required to conduct better meetings.

Negotiation

Negotiation is an essential part of every-day business life. It can take place at any time and in any place. Negotiation is a kind of meeting, but contrary to the latter it may be held in some unexpected and uncomfortable place such as a street or the stairs.

There are several definitions of negotiation. It is said to be "the process for resolving conflict between two or more parties whereby both or all modify their demands to achieve a mutually acceptable compromise". Thus, it is "the process of changing both parties" views of their ideal outcome into an attainable outcome" [6].

The need of negotiation arises when we are not fully in control of events. Negotiation is the place to handle mutual differences or conflict of:

- interests (wages, hours, work conditions, prices: seller VS buyer)
- rights (different interpretations of an agreement).

The aim of a negotiation is to come to an agreement, which is acceptable to both sides, and to preserve the overall relationships. While specific issues are to be negotiated, common interests are still to be maintained. Negotiations do not mean "war". Negotiators can still be friends and partners.

There are four main stages of negotiation:

- Preparing objectives, information, strategy
- Discussing (argue) and signaling willingness to move
- Propose and bargain
- Close and agree.

While preparing for the negotiation it is important not only to prepare supporting arguments but also to define objectives. Objectives should be realistic and attainable and have certain priorities. It is also necessary to investigate the opponent's plans and priorities, which can be rather difficult.

The objectives should be classified basically as follows:

- Like	Ideal but least important
- Intend	Achievable, a range of possibilities
- Must	The real limit

The general strategy for negotiation is to have a negotiating team of three people who will also be involved in the preparation.

- Leader	The person who will do the talking and conduct the negotiations
- Summarizer	The person who will ask questions and summaries for control.
- Observer	The person not involved in the actual negotiations whose role is to watch, listen and record.

80 % of the negotiating time is spent arguing. If it equals 100% the negotiation will break down [6]. There are two kinds of arguing:

- Reasonable and constructive Debates, discussions
- Unreasonable and destructive Emotional quarrels

The opponent may try to divert you by escaping into destructive behaviour. In this case your behaviour should not be to interrupt, but listen and control your feelings. Even if the battle is won, the war can be lost.

A negotiator should be constructive in arguments and try to get information by asking open questions or even leading questions. One thing should be tackled at a time and the opponent should be made justify his case item by item.

It is important to be non-committal and to state only ideals at first. Later the information about the negotiator's position can be given, and further alternative proposals can be made. Sometimes it is necessary to challenge the opponent, so that he demonstrates his strengths.

Negotiation means movement. It may be that both parties move on one issue. It may be that each moves on different issue. The motive forces are twofold:

- Sanctions	The penalty of not agreeing
- Incentives	The benefits of agreeing

In both cases, the parties seek for protecting their self-interests. They will show willingness to move by sending signals.

To signal is not to show weakness. But if both parties wait for the other to signal, the result will be deadlock.

The opponent's signals will show his willingness to move. So one should listen, recognize his signals and interpret them, looking for the qualified words which are evidence of willingness to move.

Another very important point of negotiations is proposing and bargaining. Proposals should be realistic in order not to cause argument and deadlock. The language of the proposal signals one's firmness. Weak language such as "we hope..., we like..., we prefer..." should be avoided. Instead, a phrase "we propose..." is appropriate.

The final step in a negotiation is closing and agreeing. There are two aspects to it:

- When to close
- How to close

The first is the most difficult moment to recognize. There is a balance between:

- Closing too early More concessions from the opponent could have been squeezed
- Closing too late The opponents squeezed excessive concessions.

The aim of closing is to get the opposition to stop bargaining and to make an agreement. The final thing to do is to write down the agreement and

agree what is written down. It is necessary to do this before leaving the negotiating table.

What characteristics should one have to be an effective negotiator? The first and the most important characteristics, from the standpoint of many executives and managers of large corporations, is *preparation and planning skills*.

The other very important characteristics are:

- Knowledge of subject matter being negotiated
- Ability to think clearly and rapidly under pressure and uncertainty
- Ability to express thoughts verbally
- Listening skills
- Judgment and general intelligence
- Integrity
- Ability to persuade others
- Patience
- Decisiveness

In spite of the existence of negotiation theories, it is frequently difficult to apply theoretical and conceptual knowledge in a practical situation. In order to be a good negotiator, one should have negotiation skills as well as a theoretical knowledge. But without a practical experience it is hard to negotiate effectively.

Interpersonal skills are very important in negotiating, but what can help a negotiating party while thinking what to do is not an elaborated theory, but a simple analysis and intuition.

Being trained to use the observed professional communicative skills in-service students become more aware, confident and efficient making their initial advancement in the upcoming career.

BIBLIOGRAPHY

1. Hearn, Teresa E. Business conversation for all/ Ernst Klett Verlag (ed.). – Stuttgart, 1985.
2. Hurst, Bernice. The handbook of communication skills. – London: Kogan Page, 1991.
3. Kirkman, John. When incompetence is "tantamount to fraud". The Financial Times, May 23, 1996.
4. Krey, Isabelle A. Principles and techniques of effective business communication. – Harcourt Brace Jovanovich Inc., 1996.
5. Murcott, Owen. IBS management training. – Groningenm: Hanzehogeschool, 2001.
6. Raiffa, Howard. The art and science of negotiation. – Cambridge (Mass.): Harvard Univ. Press, 1982.
7. Sweeney, Simon. English for business communication. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1997.

«SEXED MIMESES ABOUT SEXLESS TRAGEDY»

The writing of the *Poetics* is thought to have taken place between the years 334-330 B. C., during the philosopher's second residence in Athens, following his return from Pella of Macedonia¹. Historically, this text constitutes the first scientific attempt to analyse the poetic art² though, it is known it has exerted a particularly weak influence in the classic Hellenic period. Following a Latin translation by Giorgio Valla³ in 1498 A. D. European scholars began acknowledging its value. Since then *Poetics* has provoked many contradictory opinions and still offers the opportunity for further, literary and philosophical criticism, mainly because it belongs to the named «auditory dialogs». In other words, it is based on the notes which Aristotle had made, in order to expound them orally to his students, during the proceeding of teaching⁴. Moreover, because of this peculiar structure, it is often characterized as a text without conjunction, full of discontinuations, digressions and incohesions⁵. On the one hand, some commentators' reports verify that the known text forms the *first book* of the *Poetics*⁶. Thematically, it focuses on Aristotle's thoughts about tragedy. On the other hand, the Aristotelian words by themselves elucidate that «comedy will be studied later»⁷. This probably refers to the *second book* of the *Poetics*, which, unfortunately, is lost⁸.

Thus, any approaching attempt to study the tragic phenomenon ought to enter upon Aristotle's acceptances. In addition, it is obliged to take into consideration the multiple disagreements, which characterize the Aristotelian theories, both with the social function of the previous «teachings» (*didaskalies*)⁹ and with the posterior understanding of the *Poetics*. These disagreements not just signify temporal distances, but they mainly denote cultural and ideological differences, between the classic dramatic art (5th century B. C.) and the philosophical thoughts of the 4th century B. C. and, importantly, from the severe rulers of classicism (16th century A. D.)¹⁰.

Some of the modern explanations about the tragicalness appear to contain a rational disagreement, when they propose some theoretic principles for the physiological disparities of the two genres. Obviously such thoughts neglect to take into systematic account the basic equivalent of male and female in the naturally productive proceedings of humankind. Moreover, these ideas do not appreciate that the poetic creations equalize completely the tragic heroes and heroines, independently of their genre. Truly, is there any difference

between the unsuccessful expedition of Xerxes¹¹ and the successful escape of Medea¹²? What separates the arrogant madness of Ajax¹³ from the divine mania of Agave¹⁴? How does predominate the murdered commander¹⁵, who as an unholy father had expressed «hybris» by celebrating his daughter Iphigenia¹⁶, against the holy but suicidal sister¹⁷?

Thus, in every case male and female as animate existence sacrifice and are sacrificed either as impure servants or as sacred victims, on the altar of the inhuman and incomprehensible fate of the mortals. Protecting the self-centred conscious, which is unable to understand or to accept the its own refutation¹⁸, similarly to the blind Tyrant of Thebes¹⁹, the female and male persons search and express the logos of existence and co-existence selfishly, throwing blame for the personal misfortune and the collective failure on the «other», either this is characterized by the genres and by the social roles and by the economic classes or it is performed through the ideas and the acts and the pathos.

According to the Aristotelian text, the creative cause of poetics is based on mimesis, which corresponds with an «inborn drive of all human from childhood». Specifically, the animate beings «differ from the other animals», because they are the most mimetic kind that exists gaining their «first knowledge through mimesis» (1448b). Moreover, the philosopher considers the «entire of poetics»²⁰ both as «creation and act»²¹. So, all the expressions and anyone understanding of the rational activities are determined by mimesis. Thus, human develop the naturally given presupposition, assimilating the collectively recognized or imposing knowledge, upon which the «personal conscious»²² is structured and the social-political or cultural body is gathered. Subsequently, against their differences, male and female are ordered as individualities equal in value. The meter of this inviolate equality is based on the drives²³ or on the instincts²⁴, which regulate all the functions of the animate persons and manage the relationship of the gregarious members.

Evidently the mimetic drives, the gregarious attitudes and every disposition or condition of the animate existence are brought into the unconscious psychological place, and so they do not presuppose the influence of consciousness. Similarly, the instigation of drives and instincts do not form rationally prototypes of behaviour, but are expressed like illusions, through symbolic and dreamy images, which reflect the archetypes. Moreover, even if it normally happens unintentionally and collectively, «some remainings from the archaic period survive into the human psyche»²⁵. Myths are based on these²⁶, which, in the words of the *Poetics*, constitute either the principal structured elements of the dramas (1449b-1450a) or contribute to the critique about the value of the tragedies (1453a).

The Aristotelian text defines tragedy as the «mimesis of a significant and complete act» (1449b). So to say, it binds together the primitively unconscious drives and the archetypal impressions with the later producing conscious prototypes and cultural stereotypes respectively, characterize the acts as «significant and complete» or «unimportant and incomplete». Both place into the natural level and into the unconscious psychical the only authentic needs, against which the similarly authentic acts are affected. These in turn bring no distinction, either moral or esthetic or sexed. In a kind of automatism, the spontaneous pathos is expressed and the undeterred results of pathos are equally impressed to the authentic needs and acts. Thus a thermodynamic order is accomplished and the absolutely universal but entirely incomprehensible tragedy happens. Supplementarily, at a cultural level and in the conscious psychical place explanations are developed for the tragicalness, for cultivating the moral or the esthetic opinions and for giving reasons for the sexed antitheses. The authentic actions are defined according to the rational convictions and the ideological beliefs. So, via mimesis, the dialectic organization is developed, the poetic tragedy is performed and, «because of the mercy and the fear, catharsis of the results of pathos is accomplished» (1449b).

As a naturally programmed presupposition, the essence of tragedy «comes before every kind and form of power»²⁷. Consequently, it exists before both the dramatic poetry and the mythological narration. More or less, it coincides with the same animate division²⁸ and is signified through the «purely psychological pathos», which is centralized on the «consciously undetermined being» of the whole world²⁹. Only Philosophy is able to approach directly the pure psychological pathos and to understand the «intelligible but invisible ideas», by composing the «general types», namely the archetypes. These determine every kind and form of the animate power brought from all the «mortal copies»³⁰. The psychological division means that the several kinds of «common with the body pathos», which are ordered by the «senses»³¹ and, through the ideological definitions, facilitate the «becoming» of the historical world³². The kinds of common with the body pathos occur because of the «particular movements of each personally brought psyche. Furthermore, they influence in a diverse manner personal opinions by challenging sadness or pleasure»³³. Therefore, they determine the personal characteristic elements of all the rational beings.

Generally speaking, the idealistic hypotheses realize the psyche as the «vital principles», because it constitutes the «essence or the kind and the energy of every body»³⁴, which in effect brought life³⁵. Idealists believe that the psyche is similar with what «directs and controls the physis itself»³⁶.

They think that the psyche is «immortal»³⁷, because it «moves itself on its own», giving animate power, «life and movement to the mortal bodies»³⁸. In a way, the psyche is assimilated with the «absolute and complete being», which constitutes the vital essence. Clearly, it exists eternally and acts upon causally, like a cosmogonical cell or like a divine germ, because of which, incessantly, all animals of all the kinds, male and female, are created and re-created. Thus, the archetypes of the tragic pathos or the results of pathos and the equally tragic acts or the results of tragic acts are established by psyche. Further, as a pure psychological attribute, the pathos remains unconscious and sexless. On the contrary, as common with the body senses, the concrete kinds of pathos are reformed to sexed prototypes and are used educationally, in order to bring catharsis, increasing the conscious knowledge, which is organized by the social-political authorities, by the cultural origins and by the ideological principles.

The cosmogonical phenomenon develops completely according to the thermodynamic proceedings in an inevitable manner. Progressively at a second level, based on the dialectical proceedings, it is established rationally as a comprehensible event. As Physicists believe, the beginning of the creation was the result of the Big Bang (great explosion) of the archetype atom of energy³⁹. From that time energy expands, according to two thermodynamic principles⁴⁰. In extension of the Aristotelian thoughts, so to say, all units, animate and lifeless, undergo progressively «destruction and change»⁴¹, because their entropy is extended and, similarly, their structured order is reduced⁴². The main regulative factor for every thermodynamic proceeding is based on antitheses. To be precise, «anything for which there is no antithesis, is unable to be destroyed»⁴³. During the ancient Hellenic period of the Western civilization, Plato has defined the «dialectical method» as the «art of questioning and answering»⁴⁴, which, independently of its own formality⁴⁵, helps the «truth to be uncovered and to be disseminated»⁴⁶, as it focuses on the «essence of each mater»⁴⁷. In other words, it is based on the philosophical research about «what is the essence of every being»⁴⁸. During the modern era, G. W. F. Hegel asserted that the continuous reactions between «theses - antitheses» constitute the dialectical proceedings and the evolutionary drive of the «synthesis of the reality», forming the most essential way for the passing of the «clear but indefinite being» towards its own «self-confirmation» and its «identification» with the «absolute intellect». So, as the philosopher indicated, the primitive «natural need» progresses as «rational freedom»⁴⁹. Moreover, overturning the idealistic system, K. Marx and Fr. Engels laid the foundations of historic materialism⁵⁰, without, however, disputing the power

of the dialectic antitheses: «From the history of nature and human societies the rules of dialectic are concluded, which are nothing else but the most general rules of these two views of the historic evolution and the mind»⁵¹.

Obviously, the creation and the evolution of the whole world are depended on the basic attributes of energy⁵², which are determined because of natural rules and are focused on the «partition and the interchange», on the «movement and change»⁵³. According to the cosmogonical activities of energy and the subsequent results, «everything flows (they are incessantly transformed), as Heraclitus has reputedly said»⁵⁴. Besides of the thermodynamics, the conservative and the evolutionary rules regulate the rational dialectic proceedings⁵⁵, as the meaning of the essence, the properties and the products of logos. It is the «perpetually existing logos, which determines the creation of everything». However, humans remain «foolish» either before they knew logos or after they came to know about it for the first time⁵⁶. Generally, the energy constitutes an «abstracted mathematical dimension». That's why it is «defined indirectly, because of some other variables and co-ordinates, recognized according to the natural explanation and, practically, measured»⁵⁷. This way the sexless logos, as the originator of the action, as a sensitive or intellectual medium and as the interpretative code for signifying of the results of energy, symbolic like sexed logos is signed, either as the ideological prototypes or as the divine authority⁵⁸, which is the same in meaning of the «thinking itself»⁵⁹.

The living persons communicate dialectically, because of the logos, searching for the truth of the facts and for the essence of all the phenomena. Thus they explain both the movement and the changes of the functions of energy or the creation and the distraction of its results. This is the way for developing the «cosmogonical becoming». The knowledge of the principals of the logos or, more precisely, the first knowledge about the animate existence and co-existence are challenged for the sake of mimesis, which helps the formation of every animate or conscious and collective or social-political and cultural body. On the one hand, the activities of the energy are done via quantum, the «smallest carriers of the divided energy»⁶⁰. On the other hand, the empirical additions of the rational knowledge are grown into the personal conscious, which is bilaterally full from educational aims, culturally formed and commonly accepted or imposed convictions.

So to say, the quanta are unable to feel or to understand anything about the cosmogonical logos. As lifeless carriers, they have no ability to calculate the probable or the incident of the natural creation. Also, they can not be separated from the whole of energy, acting on their own. On the contrary,

humans either as primitive carries of the rational characteristics and the animate pathos or as the produced later acceptors of the conscious knowledge, are interested to search and to control both the thermodynamic essence of the «being» and the dialectic development of the «becoming». However, exactly because they feel and mind the inviolable influence of entropy, mortals attempt to fabricate same secure and unchangeable principles collectively, which are named ideas and form the archetypal abilities. Thus, according to the sexed differences on the sexless logos, they systematize the social-political rules and the ritualistic acts, constitute the cultural prototypes and the mythological narratives, regulate the ideological beliefs and the poetic didaskalies, in order to control the whole creation, generally as nature, conscious ideas and unconscious pathos, by imposing «prohibitions»⁶¹, culturing the self-control, supporting the «shame» (as the inner entropy of each personal psyche)⁶², limiting the spontaneous activities, thrusting back the unholy desires and, finally, facilitating the «catharsis»⁶³ of the audience, performing the scapegoat or, in other words, the «ex Deus sending away»⁶⁴ of the «pharmacos»⁶⁵ and the decline of the tragic heroes.

According to the *Poetics*, in the beginning both tragedy and comedy were based on the improvisations of the «exarchs, who started the dithyramb⁶⁶ and the phallic songs»⁶⁷ (1449a). These archaic poets managed the ritualistic ceremonies offhand. So, without any earlier preparation, they animated the participating members, having in mind exclusively what they themselves believed «stood in front of their own hands»⁶⁸. Moreover, exarchs regulated the ritualistic type and the ideological meaning of the celebrating speeches and of the festive activities, coordinating the minds or the acts (praxes) and the attitudes, the rational beliefs or the theses of hierarchy and the personal behaviour of everyone animate or conscious unit⁶⁹. Thus, exarchs determined the terms of grouping and governed the practice of these terms from the member of the collectively organized body. In a way, the exarchs' rights and obligations against the ritualistic group were equal in power with the rights and the obligations of the leaders (archontes) against the social-political group. As it is well known, the cooperation between these head figures was continuous and specialized according to the authoritative roles, when «tragedy suffered many changes and stopped to change, because it had already made completely evident its own temper in front of the poets» (1449a). On the other hand, during this period the dramatic games had been established, the democratic reforms had been finalised and the «archon eponymous, resuming his dignity, nominated three providers (chorigous)», one for each competing tragedy or precisely for each trilogy, «the most rich of all Athenians»⁷⁰.

As hypocrites the exarchs responded subjectively towards the conditions, which were happening «in front their own hands», although these objectively determined the collective environment, similarly, using the possibilities, which were offered from the particular power of their personally brought psyche. In this way, they expressed spontaneously a kind of princely physiognomy, based on their «hyperbolic pathos», and so they governed, limiting the proper prototypes for the affectation and the adaptation of the members of the group. Analogously to the archontes, the exarchs pursued to cure the «missing pathos» of the others, to impose the «middle position» and to prevent everyone different «hyperbolic either activity or feeling», which would be able to challenge difficulties to the symmetrical structure, the harmonious faction and the hierarchical order of the collective body⁷¹. Significantly, the «virtue» itself is located in the «middle point», where polis is based, inside which the citizens (polites) satisfy the three natural and cultural basic needs of everyone animate, either gregarious or rational existence and co-existence. As Plato thought, these needs concern the «conservation of the organism», the «safety of the personality» and the «reproduction of the kind»⁷². On the contrary, the persons who used to live out of the polis and, obviously because of their self-sufficiency, have «no need of anything», are characterized either as «gods or animals»⁷³.

Generally, both archontes and exarchs supervise the social enrolment and the ideological organization of the animate members, respectively to the commonly accepted or imposed principles, which, more or less, both of them form and consecrate. According to these proceedings, they control the personally brought pathos by the polites, explain the similar commonly influenced archetypal impressions, legalize the differences of the genres by decreeing the «correct logos or law»⁷⁴, and judge the significant or complete acts, either determining the educational faction and the mimetically offered knowledge or purifying the collectively acted results of pathos of the culturally organized body. Their principle role and prestige⁷⁵ are depended both upon the primitive, naturally given superiority and upon the secondary, the social-political or ritualistic-artistic theses acquired of them. In the case of disagreement between the power either of the drives and the cultured attitudes or of the personal characteristics and the historical data, a priori, their authority is judged as spontaneous, dictatorial and tyrannical. A posteriori, however, if they occupied the dignity of the leader⁷⁶, their authority is legalized, their self-guilt is renounced, their good reputation is clarified and they become heroes, either notably or symbolically and propagandistically.

The word-origin of the tragedy signifies the «song of a goat». Maybe the connection of the poetic didaskalia with the male of this gregarious kind⁷⁷

is based either on the «hypocritical reformation of the actors, who constituted Dionysus' company»⁷⁸ or on the «goat, which was offered as a prize to the winner-drama of Dionysian, in the archaic era»⁷⁹. Beside the ritualistic activities or the scenic performances and each other cultural metaphor, into the natural level the members of every flock of goats harmonize the vital acts, analogously to their unconscious needs and according to the supervision of the leader-goat, who is ahead to the group, regulating the hierarchy and the sexed relationship of the gregarious units⁸⁰. Similarly to Sophoclean *Oedipus Tyrant*, in order to earn the superior position the leader-goat must «throw his arrow further than everybody else»⁸¹, proving his hyperbolic ability or his superiority to which he is able to guarantee about the protection of the gregarious order. However, contrary to the natural enlargement of the entropy, the structural order both of the flock and the leader-goat follows a lessening tendency. This antinomy will be strengthened because of the ambitious aspirations of the goat-counterclaim to the authority. In some way the previous archon is in danger of loosing the leadership and the revolutionist tries to surpass the role of the obedient. Thus, a fight will be challenged and the winner will maintain or will earn the authority and the privileges of the leader-goat. On the contrary, the defeated will decline of the same gregarious thesis and, like a scapegoat, will be exiled⁸².

The sudden fall both of the authentic and the poetic tragedy entails the decline of the tragic hero, from the social and mimetically to the dramatic role, which was personified by him, either truly or symbolic, into the given borders of cultural report. Thus, each study about the sexless of tragedy or the sexed of mimesis ought to examine the spontaneous predisposition and the ideological transformation pre-eminently, because according to their comparisons the relationship between each of the two genres is elucidated in reference to the whole of the poetic art or to the total of the prototype behaviours, which determine any artificial creation and any social-political act, as Aristotle believes (see note 18).

Primitively, the spontaneous predisposition characterises each animate being, of every genre. Similarly to the lifeless carriers of energy, the differences between the rational units are based on the quantity and the quality of the energy, which is brought and expressed through the personal pathos, challenging personal and collective results of pathos. On the one hand, between the two organic systems, these differences produce the biological distinctions of the genres. On the other hand, internal of each system of the genres, either the male or the female, signify the personal particularities of the conscious persons, independent of the genre, which is common for all the members of

the same system. In the limits of the naturally programmed existence or the rationally organized co-existence neither is there nor is it able to achieve equality. Both thermodynamic and dialectic proceedings presuppose the movement of the energy and the idea between the two cosmogonical poles. Consequently, the comparison of the sexed beings is subjected to the equality of value⁸³, which estimates the worth and the abilities of either the homogeneous groups or the systematized members, according to the commonly accepted or imposing «prize» of the social roles and the tragic masks. Indicatively, the poetic explanation for the decline of the heroes focuses on the eminent but unholy archontes, who are punished by «ex Deus Justice». However, as the legend certifies, an insignificant and more or less anonymous citizen of Athens, obviously unjustly but in any case lawful⁸⁴, contributed to the ostracism of a historical person, of Aristides the «Just»⁸⁵. Moreover, the most tragic peculiarity, the expression of hybris, not only does it destroy the arrogant perpetrator, but all the members of the community. That's why Xerxes, in the chronologically first known poetic tragedy, exterminated the Persian army, disturbed the after death serenity of Darius and dipped into unhappiness Atossa⁸⁶. For the same reason Oedipus brought the pestilence in Thebes, killing Laius and marring Locaste⁸⁷. So, the tragicalness threatens all the conscious units, both males and females, archontes or exarchs and the obedient from their authority.

As one of the structured characteristics of psyche, the tragedy is signified like a probability of the whole humanity and, because of this, it seems to be sexless. In any case, it presupposes a surpassing from everybody's «ego» against the collectively organized community. Thus, it is believed according to the ideological transformations, which are produced letter from the social-political body, in order to be judged and made useful the spontaneous predisposition of its synthetic members. Explaining the «prohibition of mimesis» and the «exile of poetry» from the «ideal politeia», Plato poses the question: «What will it be with our serious poets, who have been named tragedians? Let's suppose that some of them stand in front of us and ask us: "Friends, do you like us to come into your polis or politeia, bringing our poems? What decision are you going to take?"». The thoughts of the philosopher clarify the matter: «I esteem that we must answer to these divine men: "Dear unfamiliar to us, we are also poets of the most beautiful and best tragedy. The whole of our government has been built like a mimesis of the best and most gently life, which, we are sure, consists the real tragedy. We are also poets, like you, adversary artists and actors in the excellent drama, believing that only the right law has the power to perform in the perfect

way"»⁸⁸. So, in spite of the platonic «two steps», which separate mimesis from the ideal prototypes, and also in spite of the «lies», which mimesis uses to express because of this distance⁸⁹, the poetic didaskalia was contemplated by the philosopher as an equivalent adversary to the political acts, on which the organized politeia is based, trying to educate and offer catharsis, to compose and drive all the rational beings, independently of their genre, transforming the natural needs to cultural responsibility⁹⁰ and changing the spontaneously predisposition of the persons with ideologically approved roles of the social masks and behaviours.

Obviously, the spontaneous tendencies are determined according to the platonic «three essential needs of all the individuals» (see note 69). In spite of the special particularities, both between the two systems of the genres and inside each of them, that is to say either between purely the males or between purely the females, there is no one sexed antithesis, which would depend on the animate pathos. Indubitably, the differentiation awakes secondarily, respectively either to the economic basis of the social building and the ideological convictions or to the historical data and the cultural demands⁹¹. Thus the poetic performances about the archetype impressions and the prototypal mythological explanations of the archaic period, as they are clearly and purposefully given, search for the unconscious essence of existence or co-existence, which is taken like a cause, in order for the members of the modern audiences to participate in mimesis, logos or idea experientially and cathartic, and so, harmoniously to be taught about opportune social-political matters.

In its authentic form, tragedy signifies the conscious understanding about the thermodynamic and «dialectic becoming», which means the reorganization both of reality and every collective relationship or personal status. According to the cosmogonical proceedings, everyone previous composed thesis changes itself under the influence of a posterior antithesis. Thus, instantaneously, a new thesis or a temporary synthesis appears. The results of these «significant or complete praxes» form the objective external conditions, which subjectively are reflected on the internal or psychical disposition of each animate existence. So to say, tragicalness symbolizes the reactions against destruction and change, which happen on the given order in an undeterred way. According to its structure, therefor, authentic tragedy consists a universal phenomenon, characterizes both the «being» and the «becoming» of the whole world, without any sexed exception on the feelings and the perceptions neither of male nor of female genres.

Respectively, the original mimesis looks like a universal mechanism⁹², which challenges the collective identity of each systematized kind of animate

existence. Especially for human beings, mimesis functions as psychological drive, namely as unconscious pathos. So, it can raise fear and mercy, through them bringing conscious knowledge or catharsis, and regulate social-political co-existence or ideological order. On the one hand, as a naturally given cause, equivalently, mimetic activities concern every rational person. On the other hand, as an educationally significant result, mimetic acts determine every civilized member by conforming the rights and the obligations of each genre to the culturally separated roles, either of female or male. Archontes and exarchs, the leaders of the grouped bodies, based on their own hyperbolic pathos judge the authentic praxes and the mythological explanations and form prototypes of poetic tragedy, purifying the audience and educating the citizens.

BIBLIOGRAPHY

1. Rostagni A. (1944), *Introduzione testo e commento* di Aristotele Poetica, secondo edizione Riveduta, Torino 1945.
2. William of Moerbeke (1278), *Subscriptio* in the Latin edition of "De Arte Poetica", about fragments see Dromazos, St. I., Aristotle's Poetics, ed. Kedros, Athens 1982, p. 24.
3. Galinos I. (1975), *Introduction - Translation - Comments* on Aristotle's Poetics, ed. Papirus, Athens 1975, p. 10.
4. Dromazos St. I., pp. 32-35.
5. Lucas D. W. (1978), *Introduction, Commentary and Appendixes* in Aristotle Poetics, ed. Clarendon Press, Oxford 1978, pp. IX-XXII.
6. See, *Excerpta ex Aristotelis libro apud Anonymum*, in cod. Coisliniano 120.
7. Aristotle's Poetics 1449 b.
8. See, Eco, U. (1980), *Il Nome della Rosa* (Gr. trans. E. Kallifatidi), ed. Ellinika Grammata, Athens 2000, where is offered an unusual but very interesting explanation about the theological reasons for the "disappearance" of the second book of the Poetics.
9. About the multiple meanings of the term "didaskalia", see Blume H. D. (1978), *Einführung in das antike Theaterwesen* (Gr. trans. M. Iatrou), ed. M. I. E. T., Athens 1986, pp. 23-24.
10. Carlson M. (1984), *Theories of the Theatre*, ed. Cornell University Press, London 1984, chap. 8th.
11. See, Aeschylus' *Persians*.
12. See, Euripides' *Medea*.
13. See, Sophocles' *Ajax*.
14. See, Euripides' *Bacchae*.
15. The point is for *Agamemnon*, the homonymous hero of the first tragedy of Aeschylus' trilogy "*Oresteia*".
16. See, Euripides' *Iphigenia in Aulis* and *Iphigenia in Tauris*.
17. The point is for *Antigone*, the heroin of the homonymous tragedy of Sophocles.
18. Sartre J. P. (1943), *L'Être et le néant* (Gr. trans. K. Papageorgis), ed. Papazisis, Athens 1977, §§ 132.

19. The point is for the homonymous hero of Sophocles' tragedy "*Oedipus Tyrant*".
20. Aristotle's *Metaphysics* 1023b.
21. Idem, *Nicomachean Ethics* 1140a.
22. Freud S. (1912), *Totem und Tabu* (Gr. trans. St. Ferentinos), ed. Govostis, Athens (:), ch. IV.
23. The term "drive" has been introduced to Psychology by Woodworth, R. S. (1918), *Dynamic Psychology*, ed. Columbia University Press, New York 1918, for signifying the "inborn instigation" by a different meaning from this of the term "instinct".
24. See the term "instinct" in the Collective Book, *General Biology*, ed. Ekdotike Athenon, Athens 1989, where it is explained as a rank of unwilling reactions, which are presented by the animals, as a kind of answering against the concrete signs of the environment. Moreover, the instincts are genetically determined and present through analogously way by all the members of the same kind.
25. Jung, C. G. (1961), *Essay about the Research of the Unconscious*, in the Collective work "Human and his Symbols" (Gr. trans. A. Hadzitheodorou), ed. Arsenidis, Athens (:), pp. 67-69.
26. Idem (1936), *Analytic Psychology* (Gr. trans. P. Ieromnimonos), ed. Govostis, Athens (:), pp. 64-65.
27. Aristotle's *Metaphysics* 1049b.
28. See, Papadopoulos Y. (2002), *Whole, Tragic and Education*, ed. Psyfida, Athens 2002, pp. 21-56.
29. Hegel, G. W. F. (1812-1816), *Logic* (Gr. trans. A. Vagenas), ed. Anagnostidis, Athens (:), §§ 84-86.
30. Plato's *The Republic* 507C.
31. Aristotle's *On the Soul* 403a.
32. Hegel, G. W. F. (1835), *Aesthetics* (Gr. trans. G. Veludis), ed. Polis, Athens 2000, ch. II.
33. Aristotle's *The Art of Rhetoric* 1378a.
34. Idem, *Metaphysics* 1042a.
35. Idem, *On the Soul* 421a.
36. Plato's *Cratylus* 400B.
37. About the platonic meaning of the "transmigration of the soul", see *Phaedon*.
38. Idem, *Phaedrus* 245C.
39. Alapher (1948), *Big Bang*, in *Physical Review*, 1.4.1948.
40. Barrow, J. D. (1994), *Theory of the Universe* (Gr. trans. Th. Grammenos), ed. Katoptron, Athens 1995, chap. 2.
41. Aristotle's *Physics* 200b.
42. Powers, J. (1991), *Philosophy and the New Physics* (Gr. trans. T. Kyprianidis, T. Chiadulas), ed. University of Crete, Erakleion 1994, pp. 134-144.
43. Aristotle's *Parva Naturalia* 465b.
44. *Cratylus* 390C.
45. Plato's *Protagoras* 320C, 324D.
46. Idem, *Menon* 75D.
47. Idem, *The Republic* 534A.

48. Idem, *Phaedon* 65D.
49. See, Hegel, G. W. F. (1807), *The Phenomenology of the Spirit* (Gr. trans. D. Tzortzopoulos), ed. Dodoni, Athens 1993.
50. Engels, Fr. (1888), *Ludwig Feuerbach* (Gr. trans. F. Fotiou), ed. Themelio, Athens 1977, pp. 57 ff.
51. Idem (1925), *Dialectic of Nature* (Gr. trans. Th. Marinou), ed. Anagnostidis, Athens (:), p. 92.
52. See, Cushing, J. T. (1998), *Philosophical Concepts in Physics* (Gr. trans. M. Orfanou, S. Giannelis), ed. Leader Books, Athens 2003.
53. *Physics* 200b.
54. Idem, *Metaphysics* 1005b.
55. Axelos, Ž. (1962), *Heracleitus and the Philosophy* (Gr. trans. D. Dimitriadis), ed. Exandas, Athens 1986, p. 66.
56. Heracleitus, 1.
57. Kontarou, I. K. (2004), *Existentialistic Questions and Scientific Approaches*, ed. Govostis, Athens 2004, pp. 45-86.
58. See, St. Ioannis' Gospel, ¶ 1,
59. *Nicomachean Ethics* 1178b.
60. See, Davies P. (1983), *God and the New Physics* (Gr. trans. Th. Choukalidakis), ed. Katoptron, Athens 1988.
61. Freud, S. (1930), *Das Unbehagen in der Kultur* (Gr. trans. G. Vambalis), ed. Epikouros, Athens 1974, ch. II.
62. See, Papadopoulos, Y. (2005), *The Limits and the Terms of Catharsis*, ed. Psyfida, Athens 2005, pp. 77-104.
63. Beside *Poetics* (1449b), where is given the definition of tragedy, Aristotle has written about "catharsis" once again, in *Politics* 1341b.
64. The differences is upon the "ex Deus" coming of the order.
65. Nilsson, M. P. (1949), *A History of Greek Religion* (Gr. trans. C. Papathomopoulou), ed. Papadimas, Athens 1990, p. 99.
66. The point is about the ritualistic songs, which were singed in Dionysus glory, see, Romilly, J. De (1970), *La Tragédie Gréécque* (Gr. trans. E. Damianou - Haralabopoulou), ed. Cardamitsas, Athens 1976, ch. I.
67. The point is about the foul Language songs, which were singed by groups of intoxicated youthful, who carried around into the polis an enormous phallus, see, MacDonald Cornford, Fr. (1914), *The Origin of Attic Comedy* (Gr. trans. L. Zenekos), ed. Papadimas, Athens 1972.
68. See the term "improvisation", Liddell, H. G., Scott, R.
69. Papadopoulos, Y. (1999), *The Dissuasion of Social Members' Tragedy, through Education*, ed. Entos, Athens 1999, pp. 180-181.
70. Aristotle's *Athenian Constitution* LVI.
71. Idem, *Nicomachean Ethics* 1106a-b.
72. Plato's *Laws* 782D-783A.
73. *Politics* 1253a.
74. *Laws* 659C-D.
75. Bon, Le G. (1895), *Psychology of the Masses* (Gr. trans. K. L. Meranaios), ed. Maris, Athens (:), pp. 109-118.
76. See, Xenophon *Hellenica* 6.1.
77. See the term, in the Collective work (1989): *Zoology*, ed. Ekdotike Athenon, Athens 1989.
78. See the *Paros' Marble* 2374, 58.
79. Brockett, O. G. (1968), *History of the Theatre*, ed. Allyn and Bacon, Boston 1982, pp. 16-18.
80. See, Storr, A. (1968), *Human Aggression* (Gr. trans. M. Lomi), ed. Glaros, Athens 1979, pp. 41-53.
81. *Oedipus Tyrant*, v. 1186-1221.
82. Papadopoulos, Y. (2004), *Basis and Meta-basis of Tragedy*, Journal "Notes on Romance - Germanic Philology", Odessa 2005, no. 15.
83. See, Finley, M. I. (1953), *Economy and Society in Ancient Greece* (Gr. trans. A. Panagopoulos), ed. Cardamitsas, Athens 1988, ch. V.
84. See, Paparigopoulos, K. (1925), *The History of the Greek Nation*, ed. Eleutheroudakis, Athens 1925, vol. A, p. 282.
85. See, *Athenian Constitution* XXII.
86. See, *Persians*, v. 800-842.
87. See, *Oedipus Tyrant*, v. 14-57.
88. *Laws* 817 B-C.
89. See, *The Republic* 595ff.
90. See, *The Limits and the Terms of Catharsis*, pp. 271-311.
91. About the terms "economical basis" and "ideological building", see, Marx, K., Engels, Fr. (1846), *Germanic Ideology*, ed. International Publishers, New York 1939.
92. K. Kakouri (1987), *Genetic of Theatre*, ed. N. Mavrommatis, Athens 1987.

APPELL IM POLITISCHEN DISKURS: SEMANTIK, AUSDRUCKSFORMEN, KOMMUNIKATIVE STRATEGIE (am Beispiel der politischen Auftritte von J. Fischer und J. Timoschenko)

Die vorliegende Untersuchung hat das Ziel, Mechanismen der verbalen und paraverbalen Beeinflussung im appellativen Diskurs zu analysieren und am Beispiel der monologischen Sprachproduktion von ukrainischen und deutschen Politikern prosodische und gestische Komponenten einer charismatischen Person/eines charismatischen Führers im Weberschen Sinne herauszuarbeiten [14]. Mit dieser Arbeit kann ein Beitrag zu einem besseren Verständnis der verbalen und paraverbalen Beeinflussung sowohl im allgemeinen öffentlichen Diskurs, als auch bei solchen persuasiven Kommunikationsformen wie Propaganda, Manipulation, Wirtschaftswerbung, Public Relations usw. geleistet werden [5; 8; 10; 13].

Bisherige Untersuchungen in diesem Bereich stützen ihre Annahmen hauptsächlich auf die Auswertung von verbalen Daten, die in ihrer Aussagekraft insofern eingeschränkt sind, als sie ganz auf Textfunktionen und Textsorten angewiesen sind. Für ein vollständigeres Bild der Einflussmechanismen in der mündlichen Sprachproduktion, insbesondere für die Erfassung der lautlichen und gestischen Merkmale, bedarf es jedoch auch der Information über das Zusammenwirken der verbalen, paraverbalen (phonematischen, gestischen) und extralingualen Mittel und über deren kulturelle Bedingtheit, die in rein verbalen Daten nicht erfasst wird. Dem letztgenannten Ziel dient die Einbeziehung von zwei Sprachen.

In der Untersuchung wird *der Appell* (*der Aufruf*) als ein verbal-paraverbales Medium betrachtet, über welches die charismatische Persönlichkeit ihren Zustand der Begeisterung zusammen mit wichtigsten Botschaften den Menschen vermittelt, indem sie diese zu aktiven sozialen und politischen Handlungen motiviert, die eine nicht rationale, sondern nur eine emotionale Basis haben. Das Charisma ist immer durch diese *Appellativität / hortativity* (Edelman, 1990 [7]) zu charakterisieren, die zu seiner immanenten Eigenschaft gehört und ohne die es nicht zum Ausdruck gebracht werden kann. Es handelt sich im Prinzip um die Suche nach kategorialen, variationsbezogenen und individuellen Exponenten des Charismatischen in einem Appell.

In diesem Artikel möchte ich mich auf die Semantik des Appells, seine verbalen Ausdrucksmittel im Deutschen und im Ukrainischen sowie auf die eigentliche kommunikative Strategie des Appellierens im politischen Auftritt, und zwar am Beispiel von zwei Auftritten von Julia Timoschenko und Joschka Fischer konzentrieren.

Der *Appell* [frz. *appel*, zu: *appeler* = (auf) rufen < lat. *appellare*, appellieren] hat die Bedeutung 1) einer *aufforderneden, aufrüttelnden Mahnung* (z. B. ein Appell an die Vernunft, ein dringender Appell an die Öffentlichkeit) oder 2) eines *Aufrufs*, einer *Aufforderung* (z. B. ein dringender Appell zum Frieden, zur Zusammenarbeit, zur Unterstützung der Betroffenen) [6, 132]¹. *Appellieren* [mhd. *appellieren* < lat. *appellare* = (um Hilfe) ansprechen] hat die Bedeutung sich nachdrücklich mit einer Mahnung, einer Aufforderung an jmdn. zu wenden, z. B., an das Volk, an die Belegschaft oder mit Nachdruck etwas Bestimmtes in jmdm. anzusprechen, es wachzurufen, herauszufordern suchen (an jmds. Ehrgefühl, Humor, Einsicht etc.). In diesem Kontext ist die *Appelfunktion* einer Äußerung als eine auffordernde, antreibende, Funktion zu betrachten.²

Die Appelfunktion ist neben Darstellung und Auslösung, eine der drei Grundfunktionen jeder sprachlichen Äußerung. Fast alle bisher vorgelegten Ansätze zur Unterscheidung von Textfunktionen knüpfen in irgendeiner Form an das Organon-Modell von Bühler an [4]. Bühler betrachtet die Sprache als „Werkzeug“, mittels dessen der Emittent mit dem Rezipienten über Dinge in der Welt kommuniziert. Sprachliche Zeichen fungieren damit gleichzeitig als „Symbol“ für Gegenstände und Sachverhalte der Wirklichkeit (=Darstellungsfunktion), als „Symptom“ der Innerlichkeit des Emittenten (=Ausdrucksfunktion) und als „Signal“, indem sie an den Rezipienten appellieren (=Appelfunktion).

Bühler präzisiert mit der Zeit die zentralen Begriffe des Organon-Modells, und darunter den *Appell*: „Dreifach ist die Leistung der menschlichen

¹ In weiteren lexikalischen Bereichen kann der *Appell* folgende Bedeutungen haben, z.B., im Militärwesen das *Antreten zur Überprüfung und Befehlsentgegennahme*, in der Tanzkunst eine *Tanzfigur* im Paso Doble, im Jagdwesen *den Gehorsam des Jagdhundes* und eine *Bewegung* in der Fechtkunst.

² Die Recherche der theoretischen Quellen zum Begriff *appelutive* Funktion im Deutschen zeigte das Fehlen einer einheitlichen Betrachtungsweise. Bei den verschiedenen Forschern kann man verschiedene Termini finden, die im Prinzip das gleiche oder das verwandte bezeichnen: appellative (Bühler 1934, Brinker, 2001), direktive (Rolf, 1993), steuernde (Heinemann, Viehweger, 1991), überzeugende (Große, 1976), persuasive (Grünert, 1974), prescriptive (Klaus, 1971), mobilisierende (Holly, 1990), konative (Jakobson, 1983), Funktion der Propaganda (Bergsdorf, 1983), Agitation (Strauß, 1986), Reizfunktion (Hodl, 1992).

Sprache: Kundgabe, Auslösung und Darstellung. Heute bevorzuge ich die Termini: *Ausdruck*, *Appell* und *Darstellung*, weil Ausdruck im Kreise der Sprachtheoretiker mehr und mehr die hier geforderte präzise Bedeutung gewinnt und weil das lateinische Wort „*appellare*“ (englisch: *appeal*, deutsch etwa: *ansprechen*) treffend ist für das zweite; es gibt, wie heute jeder weiß, einen *sex appeal*, neben welchem der *speech appeal* mir als ebenso greifbare Tatsache erscheint“ [4, 28].

Hier sei eine Disskussion zum Begriff *Appell* zu erwähnen. Rolf meint, dass die sogenannte *Appelfunktion* bzw. der Ausdruck *Appell* ist keineswegs dazu geeignet, in vollem Umfang zu erfassen, was unter Verwendung des Ausdrucks *direktiv*, so wie er im Bereich der *Sprechakttheorie* gebraucht und hier zur Charakterisierung der Funktion einer bestimmten Textsortenklasse verwendet wird, auf den Begriff gebracht werden kann [11, 223]. Der Ausdruck *Appell* ist zu schwach, er kann der recht umfangreichen Gruppe der bindenden (direktiven) Textsorten nicht gerecht werden. Deren bindende Kraft könnte, wenn es lediglich Appelle wären die mit ihnen ausgesprochen würden, nicht erklärt werden. Rolf meint, dass die *direktive* Sprachfunktion weitaus stärker, ihre Realisierung weitaus verbindlicher als das, was Bühler hier vor Augen gehabt hat [11, 224].

In der vorliegenden Untersuchung halte ich mich im weiteren an den Terminus *appellativ*, auch *Appellationsmittel*, *Appellationsmerkmale*, obwohl man dabei eine gewisse Verwechslung mit dem anderen sprachwissenschaftlichen Terminus „das Appellativ“ nicht ausschließen kann, unter dem ein Substantiv zu verstehen ist, das eine Gattung von Dingen od. Lebewesen und zugleich jedes einzelne Wesen od. Ding dieser Gattung bezeichnet [6, 133].

In Anlehnung an Brinker kann die Appelfunktion durch folgende Paraphrase explizit gemacht werden [3, 99]: „Ich (der Ermittler) fordere dich (den Rezipienten) auf, die Einstellung (Meinung) X zu übernehmen/die Handlung X zu vollziehen“. Dabei gibt der Emittent dem Rezipienten zu verstehen, dass er ihn dazu bewegen will, eine bestimmte Einstellung einer Sache gegenüber einzunehmen (*Meinungsbeeinflussung*) und/oder eine bestimmte Handlung zu vollziehen (*Verhaltensbeeinflussung*). Statt der direkten Explikatoren des Appells auffordern, aufrufen können nach Brinker auch Verben *befehlen*, *bitten*, *raten*, *empfehlen*, *fragen*, *verlangen*, *beauftragen* als semantisch indirekte explizite Synonyme des Appellierens auftreten [3, 100].

Viehweger charakterisiert eine Aufforderungshandlung wie folgt: „Ein Sprecher S vollzieht zum Zeitpunkt eine sprachliche Handlung, mit der er

das sprachliche Handlungsziel verfolgt, dass der Hörer anhand der Äußerungsformulierung, des Handlungsinhalts sowie der Handlungsbedingungen erkennt, dass er eine zukünftige Handlung ausführen soll“ [12, 56]. Die fundamentalen Bedingungen für sprachliche Handlungen werden auf das spezifische Handlungsmuster *Aufforderung* folgendermaßen appliziert: 1) Sprecher wünscht, dass Hörer die Handlung p ausführt; 2) Hörer ist fähig, p zu realisieren; 3) Hörer tut p nur, wenn Sprecher Hörer dazu auffordert und Hörer die Absicht von Sprecher erkennt. Da der Sprecher die Ergebnisse, Konsequenzen sowie die Hörereinstellung antizipiert, entscheidet er auf dieser Grundlage über den Einsatz bestimmter stützender Handlungen, d. h. über die Realisierung des fundamentalen Ziel der Aufforderung mit Hilfe der Realisierung von Teilzielen.

In Anlehnung an Apressjan gehören die Verben „*призывать*“ (*appellieren*) „*взвыять*“ (*anrufen*, *anlehen*) zu einer großen Gruppe von Verben mit der gemeinsamen Bedeutung „*побуждение к действию*“ (*Antrieb zu einer Handlung*). Diese Bedeutung wird durch viele synonymische Reihen und einzelne Lexeme zum Ausdruck gebracht; die bedeutendsten darunter sind das Verb „*побуждать*“ (*antreiben*) selbst und die nächsten fünf synonymischen Reihen wie „1) склонять, подталкивать, толкать; 2) убеждать, уговаривать, уламывать, агитировать; 3) **призывать, взвыть**; 4) подговаривать, подстrekать, подбивать; 5) провоцировать, подзуживать, подначивать“ [1].

Im Unterschied zum Verb *antreiben* weisen die Synonyme der genannten fünf Reihen eine wesentliche semantische Spezifik auf und werden sowohl einander als auch der ganzen Reihe gegenübergestellt. Die Verben *appellieren*, *anrufen*, *anlehen* bedeuten im nicht-ironischen Gebrauch einen Antrieb zu einer (1) seriösen oder großangelegten Handlung. Dabei appelliert der Adressant normalerweise an (2) ethische oder andere soziale Werte, die als ein unmittelbarer Antrieb zur Handlung auftreten (z. B. *Wir appellieren an Sie als Mitglied des Europäischen Parlaments, umgehend alles Ihnen Mögliche zu veranlassen, um in der Europäischen Union (EU) neue Grenzwerte festzusetzen! Das kommt uns allen zugute!!!*). Die anderen Synonyme dieser Reihe bleiben den zwei unterstrichenen Merkmalen gegenüber neutral.

Anhand der angeführten Deutungen versuchen wir die semantischen Bedingungen eines Appells in der weiter folgenden Paraphrase genauer zu beschreiben:

Mensch X **appellierte** <fordert auf, ruft auf> an Menschen Y, die Handlung P zu vollziehen = „indem er das meint, dass Mensch Y die Handlung P vollziehen kann und indem er das nicht meint, dass Y die Handlung P vollziehen soll, sagt X dem Y, dass er will, dass Y die Handlung P vollzieht; X

sagt es auf solche Weise, dass *Y* versteht, dass *X* an ethische oder andere Werte als weiteren Ansporn zur Handlung appelliert und dass *X* (nicht) meint, dass *Y* die Handlung *P unmittelbar* vollziehen soll.“

Hier sind vor allem für uns von Bedeutung 1) Rang der Verhältnisse zwischen *X* und *Y*, 2) Modalität der Verhältnisse zwischen *X* und *Y*, 3) Motivation des Aufforderns, 4) Unmittelbarkeit der Erfüllung des Aufforderns.

Hier ist genauer auf die semantische Unterscheidung zwischen einem Appell, einem Befehl und einer Bitte einzugehen, um die Differenzierungsmerkmale von einigen Direktiva mit schwierig unterscheidbaren semantischen Inhalten zu bestimmen (Befehl/Bitte/Appell) [9] und somit die Differenzierungsmerkmale eines „reinen“ Appells herauszufinden. So lautet die Paraphrase für einen Befehl:

X befiehlt <gebietet, schreibt vor> *Y*, die Handlung *P* zu vollziehen = „indem er **Recht oder Macht hat**, *Y* zu sagen, was er machen soll und ihn im Ablehnungsfall zu bestrafen, und **indem er weiss**, dass *Y* das versteht, sagt *X* dem *Y*, dass *Y* die Handlung *P* vollziehen soll“,

und für eine Bitte:

X bittet <fleht an> *Y*, dass *Y* die Handlung *P* vollzieht = „Mensch *X* will, dass es *P* gibt; indem *X* meint, dass Mensch *Y* die Handlung *P* vollziehen kann und nicht meint, dass *Y* die Handlung *P* vollziehen soll, sagt *X* dem *Y*, dass er will, dass *Y* die Handlung *P* vollzieht; *X* sagt es auf solche Weise, dass *Y* mitbekommt, dass *X* **nicht meint**, dass *Y* die Handlung *P* vollziehen soll“.

Wie sind die Verhältnisse zwischen *X* und *Y* bei einem Appell? Sind das ranggleiche Kommunikanten (Bitte), oder fordert der Ranghöhere den Rangniederen auf, eine Handlung zu vollziehen (Befehl)?

Anhand der folgenden Tabelle 1, in der einige Beispiele von verschiedenen Appellen angeführt sind, können wir die von uns angeführte Paraphrase veranschaulichen: wie sind die Typen von *X* (z. B.: Spitzenkandidaten, deutsche Taxifahrer, Wissenschaftler, G8-Teilnehmer usw.) und *Y* (z. B. Jugendliche, Bund und Länder, G8-Teilnehmer, Medien usw.), Typen der Handlungen, zu denen die Personen angetrieben, aufgerufen werden (z. B.: Unterstützung zu gewinnen, militärische Aktivitäten zu stoppen usw. - das sind meistens verschiedene Engagements, Einsätze aus weltanschaulichen Gründen) und auch ihre Konnotationen wie der Appell sein kann (z. B.: eindringlich, höflich, wirksam, zu tief, dramatisch usw.).

Tabelle 1
Typen von X/Y, Arten von Handlungen und ihre Konnotation im Appell

<i>X (+X)</i>	appellierte (en) an	<i>Y</i>	Handlung <i>P</i> zu vollziehen	Konnotation
Politik und Wirtschaft/Horst Köhler, Frank-Walter Steinmeier	<sich mit einem dringlichen Anruf wenden>, <Bitte>	Kidnapper	die deutschen Geiseln freizulassen	eindringlich
Kinder	<aufrufen>	G8-Teilnehmer	gegen Kinderarbeit, Prostitution und Menschenhandel vorzugehen	stark
Werbung/Geschäftsmann	<ansprechen, verweisen>	das Gefühl	synthetische Pelze zu kaufen	zu tief
die Mutter und die Schwester	<im Appell sich wenden>	die Geiselnnehmer		dramatisch
Wertheim-Erben	<auffordern>	Middelhoff	Haltung zu einer Entschädigung für im Dritten Reich enteigneten Grundbesitz aufzugeben	persönlich
Physiker und Chemiker	<appellieren>	Bund und Länder	den Vorschlag der BLK anzunehmen	
Spitzenkandidaten	<aufrufen>	Jugendliche	zur Wahl	
fotos und bilder	<appellieren>			

Die Beispiele zeigen eindeutig darauf, dass es sich bei einem Appell um **freie ranggleiche Verhältnisse** zwischen *X* und *Y* handelt im Unterschied zu einem Befehl und dass es sich um die Appellation an **höhere Werte** handelt im Unterschied zu einer Bitte.

Der Appell kann nach folgenden sechs Kriterien eingeschätzt werden.

1. kategorischer (+)(unter Voraussetzung seiner verbindlichen Erfüllung: keine Polemik, kein Widerspruch von der Seite des Adressaten) – unkategorischer Antrieb (-);

2. effektiver (+) - uneffektiver Antrieb (-) (effektiver oder uneffektiver Einfluss auf den Adressaten: 1) im Schrifttext aus dem weiteren Kontext, 2) im gesprochenen Text: durch Rückmeldungssignale: starke Ausrufe, Applaus usw.)

3. Art und Weise der Verwirklichung des Antriebs (Sprachhandlung (+) – nicht sprachliche Handlung (+));

4. Struktur des Antriebs (eine einaktige Handlung (+) – eine mehraktige Handlung (+), die sich aus mehreren Handlungen zusammensetzt);

5. Charakter der Handlung, zu der der Adressant den Adressaten ansporn (ernsthafte oder umfangreiche Handlung (1+); Appellation an ethische oder andere Werte als ein direkter Ansporn zu einer Handlung (2+) – (1-), (2));

6. Einschätzung der Handlung, zu der der Adressat angetrieben wird, und die damit verbundene Einschätzung der Handlung (positive Handlung (+) – negative Handlung (-) [1].

Die Ausdrucksformen des Appells können in zwei Gruppen eingeteilt werden: (1) verbale, darunter sind die Mittel des expliziten, eigentlichen Appellierens und die Mittel des impliziten, uneigentlichen Appellierens zu unterscheiden [2], und (2) diskursive Appelle wie Typen der Argumentation, Themenauswahl, evaluative Einstellung (Tabelle 2).

Tabelle 2

Ausdrucksformen des Appells im Deutschen und im Ukrainischen

DIREKTE APPELLE	<p>1. explizite Appelle (D/U)</p> <p><i>1. auffordern, anordnen, befehlen, bitten, raten, empfehlen, fragen, verlangen, beauftragen/закликати, звертатись із закликом, наполегливо просити, апелювати, приписувати, наказувати, розпоряджатися, вимагати, бажати, доручати, просити, прохати, радити, рекомендувати, підкреслювати, пропонувати</i></p> <p>2. Imperativ (Befehl, Bitte, Wunsch, Warnung, Empfehlung) (D/U)</p> <p><i>Macht alle aktiv mit! Denkt nicht, die Anderen werden das schon machen! Ihr seid die Anderen!</i> <i>/Зрозуміте і підтримайте українську молодь! Забезпечте спокій і порядок!</i></p> <p>3. imperativische Satzkonstruktionen (D/U)</p> <p><i>3. Ihr seid jetzt endlich leise! Hier wird nicht geraucht! (Indikativs Präsens); Man schalte den Kopierer ein, öffne den Deckel und lege das zu kopierende Dokument mit der Beschriftung auf die Glasplatte!</i> <i>(Konjunktiv)/Хешай дасть розпорядження!</i></p> <p>4. Umschreibungen mit Modalverben (D/U)</p> <p><i>4. Bei den Unterstützern kann jeder unterschreiben!!! Kinder dürfen kein Armutsrisko sein! Erziehungszeiten müssen angemessen rentenwirksam angerechnet werden! Nur Ihr könnt das verhindern! / Іх труд повинен бути чесним! Тут треба поставити значення!</i></p>
-----------------	--

INDIREKTE (IMPLIZITE) APPELLE	5. lassen-Konstruktionen (D/U)	5. Lasst uns beginnen! Lassen Sie uns anfangen!! Давайте разом зробимо новий крок!
	6. Infinitive, Kurzsätze (D/U)	6. Aufhören! Ruhe! Kopieren, verteilen, weiterverbreiten! Jede Unterschrift zählt! Journalisten, Politiker, Bürger informieren!! Нас не здолати! Прекратить!
	1. Fragesätze (D/U)	1. Liebe Kollegen, warum habt ihr das dann nicht in den 16 Jahren eurer Regierung durchgesetzt, wenn ihr so tapfer seid?/Доки чим жупелом лякати людину?
	2. Futurum-Sätze (D/U)	2. Wir, die Sozialdemokraten werden es sein, die dafür zu sorgen haben, dass .../ Я буду робити все залежне від мене! Ми разом з вами проведемо Всеноародний підрахунок!
	3. Anredeformeln (D/U)	3. Herr Präsident! Meine sehr verehrten Damen und Herren! Liebe Kolleginnen und Kollegen!/Дорогі друзі! Шановні колеги! Пані і панове!
DISKURSIVE APPELLE	4. Zitieren (D/U)	4. Montesquieu kam darauf, dass es für eine Demokratie wichtig ist, die Gewalten zwischen Parlament, Regierung und Justiz zu teilen. /Настав час збирати каміння! Як говориться у Святому писанні, коли дім поділиться супроти себе, не зможе вистояти тій дім.
	5. Wörter mit Wert- und Zielvorstellungen	5. Zukunft, Freiheit, Unabhängigkeit, Sicherheit /влада, демократія, незалежність, свобода
	1. Argumentation	moralisches Argument (auch ethisches oder normatives Argument), ideologisches Argument, hypothetisches Argument usw.
	2. Themeneinstellung	Freiheit, Frieden, Revolution, Krieg, Zukunft, Entwicklung usw.
	3. evaluative Einstellung	super, exklusiv, einmalig, hervorragend, effektiv usw.

Wie funktionieren Appelle in der politischen Rede, welche Funktionen erfüllen sie in der charismatischen Kommunikation und welche Inhalte und Botschaften sollen sie an den Adressaten weiterleiten? Um diese Fragen zu beantworten, möchte ich auf die Technik des Appellierens in politischen Auftritten von Julia Timoschenko und Joschka Fischer eingehen. Als Ansporn

zur Themenauswahl hat eigentlich die Orangene Revolution 2004 in der Ukraine gedient. Es geschieht ganz selten im Leben eines Menschen, dass er eine Revolution - und dazu noch eine friedliche - miterleben und diese entweder als ein unmittelbarer Teilnehmer der Ereignisse oder indirekt als Zeuge der charismatischen Führung im Weberschen Sinne im Fernsehen verfolgen kann, da der Ausgangspunkt einer charismatischen Herrschaft eine krisenhafte Situation ist. In dieser Situation kommt es für die Beteiligten zu einer aus dem Außerordentlichen geborenen Erregung und dadurch schließlich zu einer Hingabe an das Heroentum gleichviel welchen Inhalts [14]. Im Falle Deutschlands wurde die Kosovo-Krise als eine persönliche Krise für Joschka Fischer betrachtet und als quasicharismatische Situation angenommen.

Als „Jungfrau von Orleans der Ukraine“, als „Evita von Kiew“ und „Lady Ju“ wird Julia Timoschenko in russischen Zeitungen beschrieben. Für die Ukrainer ist sie nur Julia. Alte Frauen haben Fotos von ihr gerahmt und in ihren Hütten in den Herrgottswinkel gehängt, als sei sie eine Ikonenheilige. Sie hat den Wahlkampf Viktor Juschtschenkos gemanagt, die Menschen auf der Straße mobilisiert. Timoschenkos Auftritte sind perfekt inszeniert: selbst auf den Barrikaden trägt sie feinen Nerz, das dezente Make-up sitzt immer. Julia Timoschenko, 1,60 Meter groß, kann die Menge begeistern. Die streng geflochtene Zopffrisur soll an die Haarpracht frommer ukrainischer Bäuerinnen erinnern und damit an Patriotismus. Eine charismatische Politikerin, die nur in Krisen gut ist, aber wenig Kontinuität für den politischen Alltag bietet [17].

Andererseits hat man noch nie eine Person an der deutschen politischen Spitze gesehen, die sich so stark wandeln konnte: vom Straßenkämpfer und Sponti mutierte Joschka Fischer zum Umweltminister in Turnschuhen bis zum beliebten Außenminister. Fischer hatte Erfolge und überstand Niederlagen [15]. Fischer verabschiedete sich - im Gegensatz zu Schröder - problemlos von der Spitze der Politik. Auch rhetorisch gesehen hat man einen unterschiedlichen Joschka Fischer erlebt und analysiert. Man sah oft einen Politiker, der überzeugen und charismatisch begeistern konnte, dann hat Joschka Fischer aber auch alle immer wieder enttäuscht, wenn er ins Reden kam und lange “schön” reden konnte ohne tatsächlich etwas zu sagen [16].

Zunächst möchte ich kurz die Umstände beschreiben, unter denen die beiden analysierten Auftritte stattgefunden haben. Fischer trat auf der Bielefelder BDK am 13.05.1999 auf. Die Stimmung war gespannt. Plötzlich flog ein Farbbeutel auf das Vorstandspodium und beschmutzte Joschka Fischer im Gesicht und am Hals. Obwohl sein Trommelfell durch den Farbbeutel verletzt war, hielt der Außenminister eine leidenschaftliche Rede für die deutsche Beteiligung am Kosovo-Einsatz der Nato. Bei Timoschenko war das ein Auftritt am 22.11.05 in Kiew auf dem Platz der Unabhängigkeit (*Maidan*). Julia wurde

triumphierend von den Anhängern zur Bühne getragen. Es ist ein Jahr seit der Orangen Revolution vergangen und man konnte schon das Erreichte einschätzen. Die Revolutionäre verspürten bereits eine Enttäuschung. Die Aufgabe von Julia bei diesem Auftritt bestand darin, die Menschen aufzumuntern und sie zudem aufzurufen, für sie als Premierministerin bei den kommenden Wahlen zu votieren. In beiden Fällen ist laut der oben beschriebenen Umstände mit einer aktiven appellativen Technik zu rechnen.

Die meist verwendeten Appellativa sind bei Julia Timoschenko fast in gleichen Prozentsätzen Imperative, imperativische Satzkonstruktionen (19,2 %), z. B.: Повірте мені! Знайте, що мое серце з вами! Не робіть цього! Не вірте в пропаганду! Підніміть голови, розправте плечі! Підніміть очі!, Umschreibungen mit Modalverben (20,2 %), z. B.: Ми мусимо знову поліпшити нашу розслабленість, що під час революції ми все зробили! Я хочу, щоб ми з вами не розслабилися на жодну хвилину. Я хочу, щоб ви відчули, що сьогодні реванш як ніколи можливий! Тепер ми мусимо згуртуватися для обрання прем'єр-міністра! und Fragesätze (20,2 %), z. B.: Я хочу запитати у вас, мої побратими: а чи можна було без такого протистояння? Як ви думали буде виглядати очищення влади? А скажіть, будь ласка, як я себе відчувала, коли я не могла призначити жодного чиновника? Хіба я можу зруйнувати хоч крок його поступу, хоч день його життя, хоч якусь його справу?

So viele Fragesätze (überwiegend rhetorische) könnte man sich nie in einem politischen Auftritt vorstellen, besonders in einem offenen Raum, auf einer Kundgebung. Das schafft beim Hörer den Eindruck eines imaginierten Gesprächs mit den ehemaligen Revolutionären. Die Wörter mit Ziel- und Wertvorstellungen (21,2 %) sind bei Timoschenko meistens solche wie влада, демократія, незалежність, свобода, наша рідна батьківщина, перемога und natürlich революція und наша прекрасна революція (bis 15 male wird dieses Wort von ihr gebraucht).

Appellativ-strategisch-politische Eigenschaften von J. Fischer zeigten sich, wie gesagt, besonders ausgeprägt in seiner Rede auf dem Bielefelder Sonderparteitag der Grünen zum Kosovo-Krieg. Bei Joschka Fischer sind am aktivsten von den direkten Appellen die Konstruktionen mit Modalverben (22,9 %), z. B.: Dann müssen wir die Position mal durchdeklinieren. Das muss das Ziel sein! Da müssen wir jetzt mal Tacheles reden! Mit dem Ende des kalten Krieges ist eine ethnische Kriegsführung, ist eine völkische Politik zurückgekehrt, die Europa nicht akzeptieren darf. Miloshevich darf sich nicht durchsetzen und wir dürfen nichts beschließen, was in diese Richtung gehen könnte!, explizite Appelle (10,8 %), z. B.: Und deswegen, liebe Freundinnen und Freunde, bitte ich euch bei allem... Aber ich bitte euch, liebe Freundinnen

und Freunde, Und was ich euch als Außenminister bitte ist, dass ihr mir helft, und Imperative (10,8 %), z. B.: Geht doch mal mit eurer Position dort hin und redet mit den Menschen! Mal sehen, was sie dazu sagen. Sagt mir eine Regierung, eine, sagt mir eine Regierung, die mehr politische Initiativen erfolgreicher entwickelt hat als diese Bundesregierung, von den indirekten - Futurumsätze (16,9 %), z. B.: Wenn wir dem nicht entschlossen entgegentreten, dann wird als Nächstes auch Makedonien in Frage gestellt werden, dann werden wir die Konsequenz haben, dass die Vertriebenen, dass die Entrechten, dass diejenigen gleichzeitig die große albanische Idee, die gegenwärtig nur eine politische Randerscheinung ist, in einem Maße befeuern werden... Und dann werden wir das Gegenteil von Frieden haben, sondern wir werden dauerhaft Instabilität, dauerhaft Krieg, dauerhaft Unterdrückung in dieser Region bekommen noch mit ganz anderen Konsequenzen, und auch Wörter mit Ziel- und Wertvorstellungen (20,5%). Die meisten sind bei ihm Frieden und seine Ableitungen wie Friedenspolitik, Friedensplan, Friedenstruppen, auch aber Freiheit, Zukunft, Verantwortung, gemeinsam, verbrecherisch (z. B. Diese Politik ist in einem doppelten Sinne verbrecherisch!)

Die Analyse der kommunikativen Strategie des Appellierens bei J. Fischer und J. Timoschenko zeigt eine gut belegte Vielfalt kommunikativer Taktiken: von den Taktiken des direkten, expliziten Appellierens über die Subtaktiken mit metakommunikativen und zusätzlichen kommunikativen Schritten zu den Taktiken des indirekten, impliziten Appellierens. Die Subtaktiken in der ersten Gruppe umfassen wichtige pragmatische Inhalte: Metakommunikation (Kontaktaufnahme, (emotionale) Vorbereitung auf die Wahrnehmung des nachfolgenden Appellierens) wie im Fall mit Anredeformen und Fragesätzen; Erhöhung der Wirksamkeit des Appellierens durch das Versprechen (zahlreiche Komissiva/Promissiva); die Erhöhung der Effektivität des Appellierens durch die Ansprache an die ethischen und anderen sozialen oder weltanschaulichen Werte des Adressaten wie z. B. Freiheit, Sicherheit, Zukunft usw. Das Appellieren in den politischen Auftritten wird neben den direkten Appellen sehr oft indirekt/implizit ausgedrückt. Es ist eine Tendenz zum indirekten Ausdruck bei beiden Rednern zu beobachten.

Der weitere Ausblick der Untersuchung besteht im Folgenden:

In den politischen Auftritten wie in allen anderen Textsorten der öffentlichen Kommunikation spielen paraverbale Mittel wie Intonation und Gestik eine entscheidende Rolle. Sie verstärken einerseits explizite Appelle, machen sie plausibel und erhöhen die Effektivität des Aufforderns. Andererseits können eine auffordernde Prosodik und Gestik den anderen nicht-direktiven Sprechakten einen appellativen Charakter verleihen und infolgedessen werden diese vom Hörer als Appelle wahrgenommen. Ich werde

im weiteren folgenden Fragen nachgehen: 1) wo steckt der Appell im Text und wie kann man seine Intensität messen, 2) da die Intensität des Appells auf der Einbeziehung von Stimme und Geste basiert, ist es wichtig zu verfolgen, wie der Appell im politischen Auftritt stimmlich und gestisch hervorgehoben wird und wie dabei Stimme und Geste zusammenwirken.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Новий объяснительный словарь синонимов русского языка. Второе издание, исправленное и дополненное / Под общ. руководством акад. Ю. Д. Апресяна. – Москва; Вена: Языки славянской культуры: Венский славистический альманах, 2004. – 1488 с.
2. Петлюченко Н. В., Діденко М. А. Засоби апелятивності у публічному виступі (на матеріалі промов німецьких політичних діячів) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – Том 9 № 2. – Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2006 р. – С. 35-44.
3. Brinker, K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2001. – 163 S.
4. Bühler, K. Sprachtheorie: die Darstellungsfunktion der Sprache / Karl Bühler. - Ungekürzte Ausg. Frankfurt/M. [u. a.]: Ullstein, 1978. – 434 S.
5. Dieckmann, W. Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache. Mit einem Literaturbericht zur 2. Auflage. – Heidelberg: Winter, 1975. – 147 S.
6. Duden Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim: Bibliographisches Institut. – Auflage 5. – 1900 S.
7. Edelman, M. J. Politik als Ritual: die symbolische Funktion staatlicher Institutionen und politischen Handelns. – Frankfurt: Campus-Verlag, 1990. – 202 S.
8. Gries, R., Schmale W. (Hrsg.) Kultur der Propaganda. "Herausforderungen. Historisch-politische Analysen". – Band 16. – Bochum: Verlag Dr. Dieter Winkler, 2005. – 355 S.
9. Hindelang, G. Auffordern. Die Untertypen des Aufforderns und ihre sprachlichen Realisierungsformen. – Göppingen: Kümmeler, 1978. – 572 S.
10. Ketterl, H.-P. Politische Kommunikation: Analyse und Perspektiven eines sich verändernden Kommunikations-Genres. Inaugural-Dissertation des Doktorgrades der Philosophie an der Ludwig-Maximilians-Universität. – München, 2003. – 833 S.
11. Rolf, E. Die Funktionen der Gebrauchstextsorten. –Berlin, New York: de Gruyter, 1993. – 339 S.
12. Viehweger D. Semantik und Sprechakttheorie // W. Motsch, D. Viehweger eds. Richtungen der modernen Semantikforschung. – B.: Akademie, 1983. – S. 45-245.
13. Volmert, J. Politikerrede als kommunikatives Handlungsspiel. Ein integriertes Modell zur semantisch-pragmatischen Beschreibung öffentlicher Rede. – München: Fink, 1989. – 332 S.
14. Weber, M. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie. – Paderborn: Voltmedia, 2006. – 1311 S.
15. http://www.rhetorik.ch/Aktuell/05/04_25.html
16. http://www.rhetorik.ch/Aktuell/06/07_04.html
17. http://www.welt.de/printwams/article119718/Die_Jeanne_dArc_der_Ukraine.html

PERZEPTIVE KOMPETENZ IN DER PERFORMATIVEN LINGUISTIK

In der Linguistik lässt sich in den letzten Jahren das Streben nach einem „*performative turn*“ der Linguistik, einer „*performativen Wende*“ oder nach einer neuen „*Linguistik der Performanz*“ immer deutlicher feststellen. Solch ein Streben äußert sich in erster Linie in Versuchen, die alte Streitfrage der Linguistik nach dem Verhältnis von Sprache und Sprechen erneut aufzugreifen. Dabei wird das seit de Saussure (mit seiner Unterscheidung von Langue und Parole) und (wesentlich modifiziert) seit Chomsky (mit seiner Unterscheidung von Kompetenz und Performanz) in der Sprachwissenschaft vorherrschende „Zwei-Welten-Modell“ (mit einer „dualistischen“ Trennung von Sprache und Sprechen) in Frage gestellt: die Annahme einer abstrakten Sprache hinter dem konkreten Sprechen wird geleugnet, die Aufmerksamkeit der Linguisten soll sich eindeutig und einseitig auf die Performanz verlagern – eben deshalb wird von einer „*Linguistik der Performanz*“ bzw. von einer „*performativen Wende*“, manchmal sogar von einem neuen „*Paradigma*“ der Linguistik gesprochen [13, 6]. Als Schlüsselbegriffe dieser als „*Neuorientierung*“ ausgegebenen „*Wende*“ werden „*Oberfläche*“, „*Performanz*“ und (in der Folge auch) „*Text*“ angesetzt. Hennig spricht von einem „*Paradigmenwechsel*“ (von der Kompetenz zur Performanz), von einer „flächendeckenden Hinwendung zur Sprachverwendung“ [14].

Bei der „*performativen Wende*“ handelt es sich um kein einheitliches Paradigma, vielmehr um unterschiedliche Strömungen und weitgehend isoliert voneinander gemachte Beobachtungen. Sie besteht in der Tat in unterschiedlichen Ausprägungsformen (z. B. Textlinguistik, Sprechakttheorie, Gesprächsanalyse, funktionale Grammatiken), zwischen denen es wesentliche Unterschiede gibt. Einigkeit besteht lediglich in dem Postulat, den Gegenstand der Sprachwissenschaft zu erweitern, weil Sprache vor allem als Kommunikationsmittel und als „*Handlungsinstrument*“ verstanden wird.

Was dabei als „*Wende*“ ausgegeben wird, ist nur scheinbar eine völlige Neuorientierung. Viel eher handelt es sich um einen Rückgriff auf ältere Positionen, von denen man – unter dem Eindruck des vorherrschenden Strukturalismus und der generativen Grammatik – lange Zeit geglaubt hatte, sie seien überwunden. Dieser Rückgriff erinnert teils an den Behaviorismus (an die weitgehende Reduzierung der Sprache an das Sprechen), teils auch an die Junggrammatiker (man denkt z. B. an H. Pauls programmatiche Feststellung,

dass der Gegenstand der Sprachwissenschaft nicht die Sprache als geschlossenens System sei, sondern „die Sprechattivitàt an sämtlichen Individuen in ihrer Wechselwirkung aufeinander“, jedenfalls eine Sprachwissenschaft, der die Unterscheidung von de Saussure zwischen Langue und Parole noch unbekannt oder fremd war. Es ist gewiss nicht zufällig, wenn von den Protagonisten einer performativen Wende auch von einer „*Verhaltenslinguistik*“ gesprochen wird, d. h. dann kaum noch Grenzen gezogen werden zwischen einer Spach- und einer „*Sprecherwissenschaft*“.

Das trifft auch auf das Verhältnis von Kompetenz und Performanz zu, beide sind doch nicht identisch: Die Kompetenz ist das, was der idealisierte Sprecher implizit über die Sprache weiß, die Performanz das, was der konkrete Sprecher aktuell mit der Sprache tut; entsprechend meint die Langue das interne System der Einzesprache, die Parole die Verwendung dieses Systems durch den Sprecher in konkreten Kontexten und Situationen. [13, 9]

Sprache ist vom Ursprung her Sprechen. Seit Jahrzehnten bemühen sich viele Wissenschaftler und Praktiker darum, der gesprochenen Lautsprache größeres Gewicht zu verleihen. Diese Akzentsetzung erscheint logisch und einleuchtend. In der Tat stößt sie allerdings auf erhebliche Schwierigkeiten. So weist M. Thurmail au die eigenen (Gebrauchs-) Normen der gesprochenen Sprache hin; was sie aber erstaunlicherweise nicht davon abhält; gesprochensprachliche Phänomene als Normabweichungen von geschriebener Sprache zu klassifizieren. Sie analysiert die Ursachen der unterschiedlichen, teilweise auch gewollten Normabweichungen in der gesprochenen Sprache, wie auch die regionale und zeitliche Verbreitung oder bewusstes Abweichen der Sprecher von der Norm [17, 3-8]. M. Hennig diagnostiziert eine „*Diskrepanz* zwischen dem Erkennen der Notwendigkeit von Normdifferenzierungen und der dennoch erfolgenden Verabsolutierung der schriftsprachlichen Norm (nach dem Motto: Die gesprochene Sprache hat zwar ihre eigene Norm, aber die geschriebene Sprache ist trotzdem „richtiger“). Sie fordert einen neuen Kompetenzbegriff, sodann eine Abkehr vom so genannten Skriptizismus – also der Normdominanz der geschriebenen Sprache in der Sprachwissenschaft. Mit ihrem Beitrag regt M. Hennig zum Nachdenken über die Dichotomie Performanz („*перформатив*“, „*мовленнєвий акт*“ [5, 461] – Kompetenz bzw. parole-langue an, die das linguistische Denken des 20. Jahrhunderts geprägt hat [14, 80].

„*Skriptizismus* in der Sprachwissenschaft“, die „*Autorität der Schrift*“, die „*Tyrannei des Buchstabens*“ oder auch „*the written language bias*“ ist in hohem Maße verantwortlich dafür, dass gesprochene Sprache durch die „*Brille der geschriebenen Sprache*“ [11] beurteilt und bewertet wird. F. Coulmas weist darauf hin, dass Schrift zwar „mit Sprache im eigentlichen Sinne nichts

zu tun hat", dass sich aber Sprachwissenschaft in Wirklichkeit mit geschriebener Sprache beschäftigt: „Man gibt vor, Sprache als solche zu analysieren, tatsächlich aber analysiert man geschriebene Sprache. Dieser Umstand rechtfertigt die Bezeichnung Skriptizismus, mit der eine gewisse Neigung der Sprachwissenschaft im besonderen gekennzeichnet werden soll“ [9, 96]. Diese skriptistische Neigung hat weitreichende Konsequenzen für die Bewertung gesprochener Sprache. Dass gesprochene Sprache durch die Brille der geschriebenen gesehen wird, bedeutet unter anderem, dass sie mit den Normen der geschriebenen Sprache bewertet wird. Die geschriebene Sprache und die gesprochene Sprache unterliegen aber verschiedenen Normen. Ein Performanzfehler liegt dann vor, wenn die Normen einer Tätigkeit mit denen der anderen verwechselt werden. In einem geschriebenen Text mögen sprachliche Erscheinungen, die mit den Kommunikationsbedingungen gesprochener Sprache zusammenhängen, als Performanzfehler bewertet werden, das macht sie aber noch lange nicht zu Performanzfehlern in gesprochener Sprache [14, 80].

Obwohl der interktionale Gebrauch von Sprache – d. h. Sprache in konkreter mündlicher Kommunikation – der grundlegende ist und alle anderen Formen des Sprachgebrauchs bei weitem überwiegt, orientieren sich sowohl linguistische Analysen als auch Grammatiken zum Deutschen mit wenigen Ausnahmen fast ausschließlich an der Schriftsprache und wie der ukrainische Vertreter der kommunikativen Linguistik F. Batsewitsch betont, an der Erforschung ihres Systems und ihrer Struktur, wobei die tatsächliche Sprachverwendung in realen Kommunikationsprozessen außer Acht gelassen wird [1, 16]. Auch die im Deutschunterricht übermittelten sprachlichen Strukturen und Normen weisen eine klare Orientierung an schriftsprachlichen Regeln auf. Es gibt aber eine Diskrepanz zwischen den an der Schriftsprache orientierten Normen in Grammatiken und Lehrwerken und dem tatsächlich gesprochenen Deutsch [3, 5]. In diesem Zusammenhang schreibt R. A. Budagow: „Норма должна опираться на живое тело языка и считаться не только с особенностями письменной, но и своеобразием разговорной речи. Норма не может не замечать движения языка. Подлинная норма должна быть подвижной, динамичной...“ [2, 28].

Zur Negativbewertung gesprochensprachlicher Strukturen kommt es vor allem auch durch die Dichotomisierung von Kompetenz und Performanz und das Ausgehen von der Kompetenz. In Bezug darauf weist E. Coseriu auf die Abhängigkeit der parole von der langue bzw. der Performanz von der Kompetenz hin. „Die parole ist Realisierung der langue, und sie wird auch so aufgefasst und definiert. Ebenso ist die Performanz Ausführung oder Durchführung der

Kompetenz“ [10, 4]. Auch N. Chomsky ist der Meinung über den sekundären Charakter von parole bzw. Performanz, d. h. sie werden nur in Abhängigkeit von langue und Kompetenz definiert und beschrieben, spielen also schon per definitionem eine untergeordnete Rolle [8]. Mit dieser Auffassung, die impliziert, dass es Sprache außerhalb der konkreten Sprachverwendung gibt, d. h. als Abstraktion ohne Abstraktionsgrundlage, hat sich V. Agel auseinander gesetzt: „Was Sprachlaien und Linguisten in der sog. verbalen Kommunikation beobachten können, ist weder Sprache, noch eine verschriftete Sprache, sondern konkretes Sprechen“ [6, 64]. Das bedeutet aber nicht, dass V. Agel die Notwendigkeit von Abstraktionen in der linguistischen Beschreibung negiert. Dies scheint im Zusammenhang mit der Dichotomie langue - parole bzw. Kompetenz – Performanz der entscheidende Punkt zu sein: Wenn parole Realisierung der langue bzw. Performanz Durchführung der Kompetenz ist, woher kommen dann langue und Kompetenz? Wir können auf Grund unserer Kompetenz sprechen (performieren), entwickeln diese Kompetenz aber gleichzeitig auf der Grundlage unserer unzähligen Performanzerfahrungen, d. h. es kann nicht in sinnvoller Weise festgelegt werden, was zuerst da war bzw. was das andere dominiert. Bei linguistischer Beschreibung ist die Reihenfolge festgelegt: Ausgangspunkt kann nur das konkrete Sprechen sein, es sei denn, man geht davon aus, Beschreibung von Sprache müsse tatsächliche Sprachverwendung nicht widerspiegeln. So schlussfolgern E. Coseriu: „... müssen wir vom Primären der Sprache, d. h. vom Sprechen ausgehen und die Kompetenz jeweils im Sprechen identifizieren“ [10, 63] und V. Agel: „... gibt es die langue als linguistischen Gegenstand genausowenig wie die Kompetenz. Denn linguistisch erklärt werden soll und kann nicht die langue oder die Kompetenz, sondern nur das konkrete Sprechen“ [6, 78].

Der von einem virtuellen, idealen Sprecher ausgehende Performanzeinwand degradiert den realen Sprecher zu einem Fehler machenden, seiner Sprache nicht mächtigen Wesen. Natürlich hat man es in gesprochener Sprache mit Performanzerscheinungen zu tun; ebenso ist geschriebene Sprache in ihrer realisierten Form performative Sprache. Was im einem Medium als Performanzfehler angesehen wird, ist deshalb noch lange kein Performanzfehler im anderen Medium. Weil wir in gesprochener Sprache anders performieren als in geschriebener Sprache, sind wir bei sprechsprachlichen Äußerungen nicht weniger kompetent; genauso ist ein Schreiber, der sich auf die Kommunikationsbedingungen seines Mediums einstellt, nicht weniger kompetent, weil er anders schreibt, als er sprechen würde. Es handelt sich also nicht um eine allgemeine Sprachkompetenz, die in einem Medium besser oder schlechter angewendet wird als im anderen, sondern um zwei spezifische

Kompetenzen. Der Begriff „Kompetenz“ setzt keinen idealen Sprecher/Hörer voraus, sondern „Kompetenz“ wird als die Fähigkeit des Sprechers/Hörers verstanden, sich auf die Kommunikationsbedingungen des jeweiligen Mediums einzustellen und der Norm des Mediums entsprechend korrekte und angemessene Äußerungen zu produzieren bzw. die Äußerungen in angemessener Weise zu rezipieren [14, 85].

In der Diskussion um Entwicklungstendenzen der Norm finden sich öfter Begriffe wie „gesprochenes Deutsch“, „das tatsächlich gesprochene Deutsch“ [12, 68], „prototypische gesprochene Sprache“, „prototypische mündliche Kommunikation“ [14, 80], „spezifisch gesprochensprachliche Norm“ [14, 80] oder „typische Strukturen gesprochener Sprache“ [12, 67]. Mit dieser Begrifflichkeit, immer dichotomisch zu (den Normen) geschriebener Sprache benutzt, signalisieren Autoren mehr oder weniger, dass es ein fest umrissenes, von der geschriebener Sprache abgrenzbares und mit den Methoden der linguistischen Deskription erfassbares Sprachsystem gibt. Dieses System wurde nur deshalb bisher zu wenig berücksichtigt, weil ein die Sprachwissenschaft beherrschender „Skriptizismus“, eine „Verabsolutierung der schriftsprachlichen Normen“ oder ein eingeschränkter Kompetenzbegriff [14, 84] den unvoreingenommenen Blick auf die tatsächliche Sprachwirklichkeit verstelle [7, 87]. M. Hennig postuliert die Existenz eines prototypischen mündlichen Systems, bis hin zu jeweiligen „der Norm des Mediums entsprechend korrekte (n) und angemessene (n) Äußerungen“, damit positioniert sie sich sehr entschieden um die „Systemhaftigkeit“ der gesprochenen Sprache [14, 85].

Die „Abweichungen“ von der kodifizierten Standardsprache sind, ganz unabhängig davon, ob man sie als „spezifische Normen“ oder (unkorrekte) Normabweichungen beschreibt, rein phänomenologisch nicht klassifizierbar und eingrenzbar, wenn als sakrosankte Datengrundlage der authentische mündliche Text gilt, der „alle Freiheiten und Regelüberschreitungen der Performanz erlaubt“ [18, 138].

Wenn man die Alltagsaktivitäten im Deutschunterricht beobachtet, muss festgestellt werden, dass die geschriebene Sprache nach wie vor eine überragende Rolle spielt. Statt der Bemühungen, das mündliche Element stärker in den Vordergrund zu rücken, bleibt der Unterricht wesentlich buchbezogen. In den meisten Fällen bildet das Lehrbuch das wichtigste Medium der Sprachvermittlung und das Grundgerüst des Lehrgangs. Das Lehrbuch bietet den größten Teil des Sprachmaterials in Form von Texten und Übungen, es gibt grammatische Erläuterungen, legt die Stufenfolge der Lernschritte fest und bestimmt den Weg in die fremde Sprache. Die starke Bindung des Lehrgangs

an das Buch bringt die Gefahr, dass die Lerner die neue Sprache eher als eine Abfolge von Lektionen erleben, als ein Kommunikationsmittel, das Bezug zu ihrer eigenen Lebenswelt hat. Dieser durch das Lehrbuch vorgezeichnete Weg scheint immer noch für die meisten Lehrenden die bequemere Alternative zu sein. In vielen Fällen hat man es im Deutschunterricht mit intensivem oder extensivem Lesen und Übersetzen zu tun.

Wenn der gesprochenen Sprache im Fremdsprachenunterricht kein gebührender Platz eingeräumt wird, kann das eigentliche Ziel des Fremdsprachenunterrichts – die kommunikative Kompetenz keinesfalls erreicht werden, denn das Hören hat mehr Anspruch darauf, im Kommunikationsprozess eine Basis für die Entwicklung des Sprechens zu sein.

Während das Lesen eine indirekte, durch intellektuelle Tricks schon veränderte Form von Kommunikation ist, geschieht das Hören direkt, ist mehr Erlebnis, es bewegt die Empfindung, dann erst schaltet sich oft der Verstand ein. Durch das Hören nimmt man mehr wahr, hört Signale zwischen und hinter den Worten – Stimmcharakter, wechselnde Tonhöhe, Tempi, Tonstärken, Pausen. Das Hören stellt mehr persönliche, affektive Nähe her (sogar über technische Umwege).

Die lautliche Seite der gesprochenen Sprache, deren kommunikative Wirksamkeit heute gestiegen ist und die in der Massenkommunikation dominierend ist, äußert sich als die in Aussprachewörterbüchern fixierte Standardaussprache [4, 4]. Dabei werden leider die stilistischen Aussprachevarianten außer Acht gelassen, obwohl die in den letzten Jahrzehnten durchgeführten Forschungen beweisen, dass die deutsche Aussprachenorm nicht homogen, sondern äußerst variabel ist; die Kenntnis sogar bei redegeübten Sprechern häufig vorkommender Schwächungen und Reduktionen [15, 229] ist für den Ausländer schon deshalb wichtig, weil er imstande sein muss, sie zu dekodieren.

Die extralinguistischen Faktoren bedingen die phonostilistische Gestaltung des mündlichen Textes. So z. B. unterscheiden sich die phonostilistischen Merkmale eines ungezwungenen intimen Gesprächs zwischen zwei Freunden zu Hause, in einem kleinen Zimmer, von denen einer vorbereiteten wissenschaftlichen Vorlesung, die von einem Professor vor einem großen Studentenauditorium gehalten wird. Und die phonostilistischen Merkmale so einer Vorlesung unterscheiden sich ihrerseits von der Nachrichtenlesung des Rundfunks [16, 254 - 255].

Die Frage, warum diese Formen angewendet werden, führt zur Problematik der phonostilistischen Ebenen, die als situationsabhängige Präzisionsstufen der Artikulation nur unzureichend beschrieben sind, was sich natürlich auf die perzeptive Kompetenz recht negativ auswirkt.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – Київ: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили. – М., 1967. – 376 с.
3. Вербицька Т. Д., Васильченко О. Г. Методична розробка до практичного та теоретичного курсів фонетики німецької мови для студентів факультету РГФ. – Одеса: Астропрінт, 2006. – 28 с.
4. Вербицька Т. Д., Чумаков О. М. Навчання сприйманню на слух німецького аутентичного мовлення. – Одеса, 2003. – 32 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Agel Vilmos. Ist der Gegenstand der Sprachwissenschaft die Sprache? // A. Kertesz Metalinguistik im Wandel. Die „kognitive Wende“ in Wissenschaftstheorie und Linguistik. – Frankfurt a. M., 1997. - S. 57 - 97.
7. Breindl E., Thurmair M. Wie viele Grammatiken verträgt der Lerner? Zum Stellenwert einer „Grammatik der gesprochenen Sprache“ (nicht nur) für Deutsch als Fremdsprache // DaF, 2003. – Heft 2. – S. 87 – 93.
8. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge, Mass, 1965. – 224 p.
9. Coulmas Florian. Reden ist Silber, Schreiben ist Gold. // Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik, 1985. – S. 94 – 112.
10. Coseriu E. Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens. – Tübingen (UTB für Wissenschaft. Uni-Taschenbücher, 1481), 1988. – 76 S.
11. Fiehler R. Analyse- und Beschreibungskategorien für geschriebene und gesprochene Sprache. Alles eins? // S. Cmejrkova u. a. (Hg.), Writing vs. Speaking. – Tübingen, 1994. – S. 175 – 180.
12. Günthner S. Konnektoren im gesprochenen Deutsch – Normverstoß oder funktionale Differenzierung? // DaF, 2002. – S. 67 – 74.
13. Helbig G. Gibt es eine „performative Wende“ in der Linguistik? Anspruch, Möglichkeiten und Grenzen. // DaF, 2007. – Heft 1. – S. 6 – 10.
14. Hennig M. „Die hat doch Performanzschwierigkeiten“. Performanzhypothese und Kompetenz (en) gegenthese // DaF, 2003. – Heft 2. – S. 80 – 86.
15. Hirschfeld U. Zur Bewertung phonetischer (Fehl-) Leistungen im Fremdsprachenunterricht. // DaF, 1987, № 6. – S. 228 – 233.
16. Steriopolo E. I. Theoretische Grundlagen der deutschen Phonetik. – Winnytsia: Nowa Knyha, 2004. – 320 S.
17. Thurmair M. Standardnorm und Abweichungen. Entwicklungstendenzen unter dem Einfluss der gesprochenen Sprache // DaF, 2002. – Heft 1. – S. 3 – 8.
18. Weigang E. Mündlich und Schriftlich – Ein Verwerrspiel // H. Löfller. Dialoganalyse 4. Referate der 4. Arbeitstagung. – Basel, 1992. – Teil 1. Tübingen. – S. 137 – 150.

ПАМ'ЯТІ КОЛЕГИ

Второго augusta 2007 года на 91 году жизни к глубочайшему прискорию близких, друзей и коллег ушел из жизни выдающийся мыслитель XX века, создатель одесской грамматической школы, организатор кафедры грамматики английского языка ФРГФ ОНУ имени И.И. Мечникова, доктор филологических наук, профессор Корсаков Андрей Константинович.

Андрей Константинович прошел долгий трудовой путь. Общий стаж работы профессора составляет 72 года, из них 53 года посвящено разработке грамматической теории, которая дала ответы на актуальнейшие вопросы морфологии и синтаксиса современного английского языка.

Многочисленные ученики Андрея Константиновича Корсакова испытывают огромную благодарность к своему Учителю за ту щедрость, с которой он делился с ними своим богатым научным опытом и энциклопедическими знаниями.

Основная задача, которую он ставил перед собой в науке – это найти истину, выделить существенное из огромного множества случайного. Он требовал от себя и от своих учеников быть объективным в науке, на практике проверять существующие теории. Многие положения его грамматической теории получают дальнейшее развитие, его мысли, доводы, аргументацию можно найти в огромном количестве статей его учеников и учеников его учеников.

Память об Учителе вечно будет жить в сердцах бывших студентов, аспирантов, коллег.

Колектив кафедры грамматики английского языка факультета РГФ ОНУ имени И. И. Мечникова

ВИМОГИ ДО РУКОПІСІВ

Шановні колеги! Просимо взяти до уваги наступне: редакційна колегія приймає до публікації у збірнику статті, що містять теоретично вагомі й достовірні результати наукових досліджень, які виконані на високому професійному рівні із зауваженням останніх досягнень вітчизняної та зарубіжної філології.

1. Приймаються статті, що написані українською, російською або будь-якою з робочих мов факультету РГФ ОНУ ім. І.І. Мечникова (англійською, німецькою, французькою, іспанською).

2. Згідно Постанови Президії ВАК України, статті повинні мати такі необхідні елементи: (1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; (2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означене стаття; (3) формулювання цілей статті (постановка завдання); (4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрутуванням отриманих наукових результатів; (5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку (Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

3. Обсяг статті (разом із ілюстраціями і переліком літератури) обмежується 8-15 сторінками машинопису.

4. Посилання на теоретичні джерела подаються в тексті згідно переліку літератури у квадратних дужках наступним чином: [№ джерела, цитована сторінка; № наступного джерела, цитована сторінка] або [№ джерела; № джерела], якщо не наведені сторінки джерела. Наприклад: [4; 154; 6; 768] або [4; 6], де 4; 6 – номери джерел, 154; 768 – номери сторінок. Посилання на матеріал, що досліджується, надаються у круглих дужках

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми, тощо) нумеруються у межах статті і супроводжуються підмалюнковими підписами, наприклад:

Рис. 1. Графік залежності показника *a* від показника *b*.

Цифровий матеріал може оформлюватись у таблиці, які теж нумеруються в межах статті і супроводжуються назвою.

6. Окрім слова латиницею, що включені в кириличний текст, а також ілюстративні приклади виділяються курсивом, наприклад:

Д. Артрідж свого часу запропонував термінопоняття “culturally and ideologically situated reader”.

Приклади, що складаються більше, ніж з одного речення, виокремлюються у абзац та друкуються із відступом 10-15 мм від лівого боку, наприклад:

Tune in Web radio stations from across town or around the globe.
Download music from the Internet, search for and compile information about tunes and artists, and do even more (14, 653).

В разі наявності перекладу ілюстративної цитати він друкується з таким саме відступом.

7. Перелік літератури під назвою „Література” подається одразу після тексту статті: спочатку подаються теоретичні роботи, що написані кирилицею, потім написані латиницею, у алфавітному порядку згідно вимог державних бібліографічних стандартів (див.: Форма 23, бюллетень ВАК України, № 2, 2000), потім подаються словники та довідкова література, потім матеріал, що досліджувався. Нумерація насkrізня.

8. Рукопис має бути представлений до редакції на 3,5 дюймовій дискеті у форматі *. doc (MS Word), або *. rtf, а також роздрукований (1 примірник): гарнітура Times New Roman, кегль 14, міжстроковий інтервал 1, 5, сторінки мають бути нумеровані.

9. Статті, що виконані аспірантами або пошукачами, мають супроводжуватись рекомендацією до друку, підписаною науковим керівником.

10. На окремому аркуші надаються дані про автора: прізвище, ім’я, по-батькові, науковий ступінь, учене звання, місце роботи і посада, номер телефону й адреса. Ці відомості необхідні для внутрішнього використання і не призначені для публікації.

11. Статті обов’язково підлягають редакційному рецензуванню і редактуванню. У разі невідповідності заявленим стандартам стаття не публікується і може бути повернена автору для доопрацювання.

12. Згідно з вимогами ВАК України публікації в фахових виданнях повинні супроводжуватись анотацією (обсяг 8-10 рядків) і переліком ключових слів (3-5). Текст анотації наводиться **російською мовою**, а автори, назва статті та ключові слова **мовою, якою написана стаття**. Анотація і ключові слова наводяться після тексту статті та даних про автора (див. зразок):

УДК 551.463

Єремсєв В.Н., Ігумнова О.М., Тимченко І.Є.

Прибережна зона моря як екологічно-економічна система.

С. 5-23.

укр.

Бібл. 15 назв.

Розроблена общиа структура информаційно-технологіческого блока системи управління ресурсами прибрежної зони моря, яка включає динамико-стохастическую модель морської екосистеми та економіческую модель прибрежної зони. Для построения подобных моделей применен метод адаптивного баланса влияния (ABC-метод). Рассмотрен пример прогнозирования сценариев развития с усвоением данных наблюдения в простой экологической системе. Создана и испытана ABC-модель морской экосистемы и экономическая модель потребления морских ресурсов, содержащая логические операторы управления.

Ключевые слова: баланс впливів, екологічна система, інформаційна технологія управління.

Координати головного редактора:

проф. Колегаєва І. М.

– телефон: (048) 776-21-89;

– телефон: (048) 777-98-52;

– адреса: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26

Одеський національний університет

факультет РГФ, кімната 109

Координати відповідального секретаря:

доц. Петлюченко Н. В.

– телефон: (0482) 44-22-70, +38-067-804-84-80

– E-mail: npetljutschenko@ukr.net

Редакційна колегія

ЗМІСТ

СТАТТІ

Бабелюк О. А.

КОГНІТИВНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТУ В СУЧASNІЙ НАУЦІ

(на матеріалі американських постмодерністських оповідань) 3

Болдырева А. Е.

КОГНИТИВНЫЙ МЕХАНИЗМ СОЗДАНИЯ ЮМОРИСТИЧЕСКОГО

ЭФФЕКТА 15

Браницька Я. В.

ОБ'ЄКТ ЯК МОТИВАТОР ФРАНЦУЗЬКИХ ГАСТРОНІМІВ

(когнітивно-ономасіологічний аспект) 24

Васильченко Е. Г.

РАНЖИРОВАНИЕ ФОНЕМЫ /R/ ПО ЗВУЧНОСТИ ИЛИ КОНСОНАНТНОЙ

СИЛЕ 36

Весна Т. В.

“LANGUE DE BOIS” – ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ НЕОЛОГІЗМ, РІЗНОВИД

ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ 46

Вещицкая В. А.

СИСТЕМНО-ЯЗЫКОВОЙ АСПЕКТ МОДАЛЬНОСТИ УСЛОВНОГО

ПРЕДЛОЖЕНИЯ (на материале испанского языка) 55

Вит Ю. В.

КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД К ЯЗЫКОВОМУ МОДЕЛИРОВАНИЮ

ОФТАЛЬМОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ 63

Дерік І. М.

ВЗАЄМОДІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПРИ ВИРАЖЕННІ ЕМОЦІЙНО-

МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ В ІНТЕРНЕТ-ПОВІДОМЛЕННЯХ ДІЛОВОЇ

ТЕМАТИКИ 71

Емельянова Л. Л., Тхор Н. М.

ЗЕЙДИ СМІТ И АЛИ СМІТ – ВАЖНЫЙ СЕГМЕНТ СЕГОДНЯШНІЙ

БРИТАНСКОЙ ЛІТЕРАТУРЫ 81

Єрьоменко С. В.

ОСОБИСТІСТЬ У БІОГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі біографій

Вінсона Черчилля) 90

Ковальчук Т. С.

УСЛОВИЕ И СЛЕДСТВИЕ В ФИЛОСОФИИ, ЛОГИКЕ И ЛИНГВИСТИКЕ .. 102

Ковтун О. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 110

ЗАПИСКИ З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Випуск 19

- 332 Записки з романо-германської філології / Ред. І.М. Колегаєва // Одеський національний університет імені І.І. Мечникова: факультет романо-германської філології. - Вип. 19. - О.: Фенікс, 2007. - 260 с.

Колесниченко Н. Ю. ЖЕНСКАЯ ПРОЗА: ПОНЯТИЕ И ТЕРМИН (на материале немецкой литературы)	118
Мойсеенко Н. Г. СЕМАНТИКА МЕСТОИМЕНИЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ	136
Насталовська І. В. КОМУНІКАТИВНА ГЕТЕРОГЕННІСТЬ ОРИГІНАЛЬНОГО ТА АДАПТОВАНОГО ТЕКСТІВ	146
Обелец Ю. А. ИЗМЕНЕНИЕ СКОРОСТИ ДВИЖЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВРЕМЕНИ: ПРИЧИНЫ И СЛЕДСТВИЯ	160
Реконвальд Н. В. КТО ТАКИЕ “ЧАТЛАНЕ”, И ПОЧЕМУ ОНИ “СИДЯТ В ЧАТАХ”. ФАТИКА В ЧАТ-КОММУНИКАЦИИ	170
Руденко О. В. ПРОСОДИЧНА ВАРИАТИВНІСТЬ ДИНАМІЧНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЯ ВЕДУЧОГО ТЕЛЕВІЗІЙНОГО ІНТЕРВ’Ю (на матеріалі англійської та української мов)	182
Томчаковский А. Г. ПОЛИКОДОВАЯ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ СТАТЬЯ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ	188
Федотова М.А. МЕСТО ПЕРЕВОДЧИКА В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ	198
Юлинецкая Ю. В. ОСОБЕННОСТИ ПРЕСУППОЗИЦИЙ В МЕЖДУНАРОДНОМ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОМ АКТЕ	205
Kashuba M.V., Karavaeva T.L., Rozanova E.A. HOW TO ACQUIRE SKILLS OF EFFECTIVE BUSINESS COMMUNICATION: METHODOLOGICAL HINTS	210
Yannis Papadopoulos «SEXED MIMESES ABOUT SEXLESS TRAGEDY»	222
Petljutschenko N. W. APPELL IM POLITISCHEN DISKURS: SEMANTIK, AUSDRUCKSFORMEN, KOMMUNIKATIVE STRATEGIE (am Beispiel der politischen Auftritte von J. Fischer und J. Timoschenko)	236
Verbitskaja T. D., Tschumakow A. N. PERZEPTIVE KOMPETENZ IN DER PERFORMATIVEN LINGUISTIK	248
ПАМ'ЯТИ КОЛЕГИ	255
ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ	256

Коректор Єрьоменко С.В.
Технічний редактор Вітвицька В.Г.

Здано до набору 3.10.07. Підписано до друку 12.10.07. Формат 60x84/16.
Обл.-вид. арк. 14,96. Ум. - друк. арк. 13,02.
Тираж 300 прим.

Видано і віддруковано ПП «Фенікс»
(Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 8(048) 7777-591.